

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

Disertační práce:

Počátky sociálnědemokratického poúnorového exilu (1948–1953)

Forming of socialdemocratic post-February exile (1948–1953)

Autor: Pavel Horák

Studijní program: Historické vědy

Obor: Historie

Praha 2014

Autor práce: Pavel Horák

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 2. 2014

Pavel Horák

Bibliografický záznam

HORÁK, Pavel, *Počátky poúnorového sociálnědemokratického exilu (1948-1953)*, Praha, Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, 2014, 393 s. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Anotace

Disertační práce analyzuje, jakým způsobem byla v letech 1948–1953 *formována* sociálnědemokratická exilová strana. Sleduje kdo, jak a proč se na tomto procesu mohl nebo chtěl podílet. Téma nahlíží z *institucionální* perspektivy „exilové strany“. Popisuje, jak byla strana organizována a vyjednávána. Kromě osobních příběhů v kulisách uprchlické každodennosti zkoumá, co znamenalo být „sociální demokrat“ v „poúnorovém exilu“ a zda „exilová strana“ vytvářela vlastní sféru komunikačního prostoru k formulaci programu a nejrůznějších požadavků a iniciativ. Práce se koncentruje na formativní období „exilu“. Je vymezena rokem 1953, který potvrdil dlouhodobější, bipolární charakter světového řádu. Hypotézou je tvrzení, že se v rámci československé poúnorové migrace formovala „exilová sociálnědemokratická strana“ jako instituce, která na základě určitých kritérií vytvářela vlastní komunikační, sociální a migrační síť. Text přitom neignoruje historický subjekt „obyčejných“, „low-level“ migrantů. Popisuje podmínky, v jakých „strana“ a jednotliví aktéři působili, a na základě několika sond a reportážního popisu zařazuje výsledky do širších souvislostí a dobového diskurzu.

Annotation

The study aims to answer questions in which way was *formed* socialdemocratic exile party in the years 1948–1953. It studies who, how and why could have or wanted to have been involved in this process. The topic is viewed from the *institutional* perspective of an „exile party“. It analyses how was the party organised and negotiated. Besides personal stories in the background of refugee everydayness it also looks into what it meant to be a „social democrat“

in „post-February exile“ and whether the „exile party“ created its own sphere of communicative space for formulating program and various demands and initiatives. The work focuses on the formative period of „exile“. It is delimited by the year 1953 which proved a long-term, bipolar character of the world order. The hypothesis is the statement that the „exile socialdemocratic party“ was formed in the frame of Czechoslovakian post-February migration as an institution which was creating its own communication, social and migration networks based on specific criteria. At the same time the study doesn't ignore the historic subject of „ordinary“, „low-level“ migrants. It describes conditions in which „the party“ and its individual participants were active in, and based on several probes and report description it puts the results into wider connections and period discourse.

Klíčová slova

Migrace, poúnorový exil 1948–1953, sociální demokracie, Václav Majer, Blažej Vilím, Radomír Luža, uprchlíci, uprchlické tábory, studená válka

Keywords

Migration, post-February exile 1948–1953, social democracy, Václav Majer, Blažej Vilím, Radomír Luža, refugees, refugee camps, The Cold War

Na tomto místě bych rád poděkoval
doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D.,
vedoucí mé disertační práce,
za její rady, pochybovačné poznámky, trpělivost, pochopení a mnohá zastání.

Tato práce by rovněž nevznikla bez inspirativních debat
s PhDr. Dagmar Hájkovou, Ph.D. a PhDr. Josefem Tomešem, Ph.D.
Děkuji Mgr. Jitce Hanákové z Československého dokumentačního střediska
a všem pracovníkům archivů a knihoven.

Sylvě Šimsově děkuji za vlídné přijetí v Londýně a informace
o fondech britských archivů.

Za pomoc s procedurálními otázkami děkuji Mgr. Karolíně Stegurové.
Obzvláštní poděkování patří Kataríně Kindernayové, Anně Horákové, Magnusu
Gustavssonovi, Martinu Nekolovi,
pondělní herní společnosti, futsalovým týmům FC Dřeváci a FC Sion
a mým rodičům.

OBSAH

OBSAH.....	7
ÚVOD.....	9
1.1. „Uprchlíci“, nebo „novousedlíci“?.....	12
1.2. „Exil“ jako diagnóza?.....	16
1.3. „Exil“ jako součást „identity“.....	21
1.4. A „odboj“ proti „totalitě“?.....	25
1.5. Cíle a struktura práce, rozbor pramenů a literatury.....	34
2. BLAŽEJ VILÍM.....	49
2.1. „Hamsterfahrt“ do Frankfurtu.....	52
2.2. Za ostnatými dráty Alasca House.....	62
2.3. Vilím, „trockista s nesmírnými schopnostmi“.....	71
2.4. „Strana musí být připravena“.....	80
2.5. „V 15 hodin britského letního času“.....	89
2.6. Caxton Hall.....	96
3. VÁCLAV MAJER.....	108
3.1. Cyklostyl místo rozhlasu.....	115
3.2. Václav Majer jako „český Bevin“.....	125
3.3. ... nebo Majer jako „Kecal z Prodané nevěsty“?.....	134
3.4. „Vyrovnávání se“ s Edvardem Benešem.....	147
4. UPRCHLÍCI.....	160
4.1. Bitva o „uprchlíky“.....	162
4.2. „Máte s sebou stranické legitimace?“.....	172
4.3. Sedlákova cesta.....	180
4.4. ... napříč Amerikou.....	192
4.5. S „knedlíkovou partou“ do Kanady.....	199
5. ZPRAVODAJCI.....	213
5.1. Zfackování soudruha soudruhem.....	216
5.2. Internacionála? „Radit můžete, hlasovat ne.“.....	222
5.3. „Ingrem jsme byli podvedeni“.....	231
5.4. Luža a Haselman, „dva kamarádi ze stejného města“.....	239
5.5. Splachovací nádržka v kavárně Chardinet.....	252
5.6. Paranoia.....	262

6. ZTRACENÁ GENERACE?	274
6.1. Druhá vlna.....	281
6.2. Program? „Demokratický socialismus!“	290
6.3. „Federovaná Evropa je nám jasným cílem“	298
6.4. Sjezd strany jako řešení?.....	308
6.5. Rok 1953 a „exulanti bez groše a přátel“	318
6.6. „Rozdělení minulostí“	329
ZÁVĚR	346
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	351
OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	Chyba! Záložka není definována.

ÚVOD

Z pohledu velkých historických podání o triumfálních činech státníků se může pouťorový „exil“ jevit jako slepá ulička. Vždyť část uprchlíků, která odešla hned po únoru 1948 na Západ, se svého návratu ani nedožila a ti z nich, kteří se po celou dobu snažili dělat exilovou politiku, si často nerozuměli mezi sebou, natož po návratu domů s „českou společností“. Ta už ostatně má své osvědčené exilové příběhy a vzory. Zatímco je třeba Jan Amos Komenský, který se rozloučil s vlastí na Růžovém paloučku, tradiční národní značkou, pouťoroví exulanti, kteří na loučení neměli v šumavských močálech příliš času, vlastní v české kolektivní paměti rozporupnější pozici. Možná právě to je ale jeden z důvodů, proč se k tématu vracet. Polistopadovou společnost totiž neštěpí a netřídí jen různé ideologie, je podmíněna a vymezována historickými vazbami, včetně odkazů na pouťorový exil.¹ A co se týče historiografie, ta už dávno přišla na to, že ani příběhy přemožených nemusí být nevýznamné nebo banální a že také marginalizovaní mohou jednat v důležitém a efektivním smyslu, který odkrývá historické procesy. Dějinné kulisy netvoří jen bitevní pole nebo politická zákulisí, ale i uprchlické tábory s jejich (ne)vybavením.

Pokud mám tedy vysvětlit výběr tématu, je to částečně zájem o politické dějiny, konkrétně o děje, jejichž zápletkou byl *únor* 1948. Ale je to také kulturní zájem o fenomén *exilu*, jehož prostředí je v mnohém typické a zároveň jedinečné, přitom samo o sobě vlastně extrémní, stresující a determinující. Skládá se z konkrétních *lidských* osudů prožívajících uprchlickou každodennost a vnitřně pak bojujících s příčinami toho všeho. Soustředím se přitom na vypjaté, pro směřování exilu fundamentální období let 1948 až 1953, kdy se beznaděj ještě střídala s nadějí v brzký návrat, kdy se sice čas v nedobrých podmínkách uprchlických táborů jen pozvolna vlekl, zato politické akci kvapem ubýval. Je to období uzavřené československými, polskými, berlínskými nebo

---

¹ Srov. úvod Michala Kopečka v knize *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Praha 2011, s. 10.

posléze i maďarskými událostmi let 1953 až 1956, které potvrdily dlouhodobější, bipolární charakter světového řádu.

V souvislosti s migracemi, a bude o tom ještě zmínka, existuje několik přístupů, jak téma pojmout. Sociologové, politologové nebo někteří sociální historikové především z imigrantských zemí pochopitelně upřednostňují komparativní analýzy, jež by se zorientovaly v záplavě empirických studií a dohlédly za horizont úzké optiky „národních exilových historií“. Různorodý terén imigrantských společností by zmapovaly z nadhledu, vydělily podstatné, sjednotily a systematizovaly jazyk výkladu, nacházely totožnosti a rozdílly nebo inspirovaly neotřelými souvislostmi. Moje motivace a perspektivy jsou přesto jiné. Z výše naznačených důvodů mě stále zajímá vertikální přístup k tématu, založený spíše na studiu archivních pramenů. Jistěže musí být neustále zohledňován širší kontext, ale jedinečnost osudů a zápletek chci poznávat pomocí drobnokresby mikroskopických vhlédů, reportážně, s důrazem na detail a portrétování. Snad toto pojetí vycházející už prostě jen z určité oborové, metodologické i osobní perspektivy, a při vědomí určitých limitů, nebude s pokračující konceptualizací migračních studií² v rozporu.

Do hry vnesu pojem komunita, abych jeho prostřednictvím pronikl do exilu a ukázal jej jako jedinečnou událost. Protože mě zajímá Únor jako zápletko, vybírám si sociálnědemokratickou část *exilu*. Už prostě jen kvůli fenoménu, v němž se z nejsilnější socialistické strany první republiky stala po druhé světové válce strana nejslabší, navíc rozpolcená, a proto paralyzovaná. Exiloví sociální demokraté se k této své „krizi identity“ neustále vraceli jako k dědictví, které nevyřešila ani tak „očistná“ událost, jakou byl Únor. Dějiny píšící vítězové, jenže i poražení urputně diskutovali o tom, „kdo byl vinen“. Exiloví politikové se snažili vyrovnat se s minulostí. A protože byla symbolická moc často tím posledním, co jim zbývalo, svářili se o hegemonii nad „výkladem Února“ s příběhy plnými emocí a frustrace. Soupeřili, koho vezme „historie“ na milost a kdo se stane „zrádcem“. Sociální demokraté se přitom ocitali ve dvojí roli. Vysvětlovat museli svůj nejednoznačný vztah ke KSČ, zato

---

² K migračním studiím viz další kapitoly úvodu.

neúčast na přípravě samotné demise jim v diskuzích s únorovými aktéry umožňovala sehrávat dokonce úlohu moderátorů nebo prostředníků.

Bude to také nemilosrdný střet v oblasti zpravodajství a propagandy. Sociální demokraté, s kontakty na západní socialistické strany, měli oproti ostatním nespornou výhodu. Díky bohaté tradici „stýkání a potýkání se“ s komunistickou stranou vlastnili určitý „symbolický kapitál“ s potenciálem proniknout do jinak těžko prostupného politického prostoru komunistického Československa, neboť cílili na tu část veřejnosti, kterou komunisté považovali za svou oporu.

Do tématu chci vstoupit skrze jednu z exilových komunit, nicméně samotný pojem komunita, přestože evokuje jednotnost a potenciál ke kolektivní akci, je vždy štěpený a jeho kontury rozmlžené. Stejně tak politické strany nevnímám jako ohraničené kategorie s nějakou „zabudovanou“ esencí nebo posláním, jež je možné „vysledovat“ a popsat. Žádná strana neexistuje sama o sobě. Znovu a znovu je ustavována a vyjednávána ve vztahu k něčemu. K sociálnědemokratické exilové *komunitě* proto přistupuji jako k proměnnému „významovému poli“, prostoru, nebo lépe řečeno fóru, na němž se kříží myšlenky, střetávají strategie a zájmy, v němž jsou vyjednávány nejrůznější pozice, vyprávěny příběhy o sdílené minulosti i současném světě.

Únor byl historický zlom, který ovlivnil osudy lidí v nezměrné míře, a to jak politické elity, které před Únorem disponovaly obrovskou politickou mocí, tak potenciální sympatizanty v „low-level“ uprchlické veřejnosti. Tu přitom nevnímám jako „komparz“ velké politiky, ale naopak jako aktéra, podmínku, bez které efektivní politika, ani ta exilová, není možná. Byly to v 19. století „dělnické“ strany, které rozvinuly model „masových stran“. Na špičce pyramidy je reprezentovalo stranické vedení, jinak se ale „stranický organismus“ rozrůstal nebo k sobě navazoval nejrůznější instituce (spolky, družstva, odbory, tiskoviny). V exilu však byly jiné podmínky. Aby si byli členové komunity schopni rozumět, tedy formulovat podobné zájmy a identifikovat se na základě společných cílů, musel být nejprve nalezen vhodný

komunikační kanál k oslovení a udržení co nejširšího okruhu aktivních sympatizantů.

Kromě osobních charakterů a jejich příběhů v kulisách uprchlické každodennosti mě proto zajímá, co vlastně znamenalo být sociální demokrat v poúnorovém exilu. Jakým způsobem se „exilová strana“ snažila získat publikum v Československu i mezi uprchlíky, a zda vůbec vytvářela vlastní sféru komunikačního prostoru k formulaci programu a nejrůznějších požadavků a iniciativ. Politické strany či hnutí jako rozhodující „hybatelé dějin“ je celkem ošřepaný přístup. Mě obecně řečeno zajímá spíše to, co se *děje* předtím, než vůbec začne určitá komunita nějakým způsobem jednat, anebo proč nejedná.

*

Naše představy o světě vznikají prostřednictvím jazyka, a to skrze příběhy uspořádanými do zvládnutelné a srozumitelné podoby. Jazyk je konstitutivní složkou lidských životů. Různorodé významy, promyšleně i spontánně, dávají svým prožitkům přímí aktéři. Pojmy každodenního života vstupují do politického prostoru a naopak. Významy jsou vyjednávány a potvrzovány v individuální i kolektivní paměti. Nevím, jestli je historie přímo protikladná paměti, ale určitě by se měla pokusit o minulosti mluvit vlastním, promyšleným jazykem. Než proto představím obsah této práce, pokusím se ujasnit si pojmy, s nimiž budu pracovat.

1.1. „Uprchlíci“, nebo „novousedlíci“?

Ve Spojených státech, kam přes Francii uprchla jako Židovka před nacismem, napsala Hannah Arendtová v roce 1943 pro židovský časopis *Menorah Journal* esej „My, uprchlíci“. Líčí v něm život jakéhosi pana Cohna z Berlína, který vždycky byl „150% Němec, bezvadný německý vlastenec“. Když se pak v roce 1933 stal v Německu kancléřem Adolf Hitler, našel pan Cohn útočiště ve Vídni, aby se stal Rakušanem. Anšlus ho vyhnal do Prahy. Velmi rychle se stal

přesvědčeným českým patriotem. Jenomže po nějakém čase začala československá vláda pod německým tlakem židovské uprchlíky vykazovat ze země bez ohledu na fakt, že usilovali o československé občanství. Ocitl se ve Francii. Řádné povolení k pobytu tam nedostal. Rozhodl se proto byrokratické překážky ignorovat a strávit svůj budoucí život ve Francii bez státní příslušnosti. A aby se k francouzskému národu alespoň nějak přiblížil, vysvětloval si vlastní identitu podle společného praotce Vercingetorixe. „Myslím, že nemá smysl dobrodružství pana Cohna vyprávět dál,“ napsala Arendtová na konci příběhu a dodala: „Dokud pan Cohn nepřijde na to, čím skutečně je, Židem, nikdo z nás nemůže předvídat všechny ty šílené změny, kterými ještě bude muset projít.“³

Příběh pana Cohna, který se neúspěšně snažil za každou cenu asimilovat v několika „národních státech“, je programovým, politickým textem. Arendtová se jím snažila vybídnout židovské uprchlíky k sebevědomí a větší politické aktivitě. Odmítala proto označení „newcomers“ nebo „immigrants“ a zdůrazňovala nucené důvody emigrace. Vadila jí nechuť přiznávat uprchlictví a varovala před zapíráním vlastního, židovského původu. Připouštěla, že vlastní identita („self-discover“), podmínka lidské existence, je v principu nekonečná, avšak jak opakovala, identita uprchlíků se mění tak často, že nikdo z nich „nemá šanci přijít na to, kým vlastně momentálně je.“⁴

Arendtová vyprávěla příběh na základě vlastních zkušeností. Po napadení Francie Německem vyzvaly francouzské úřady většinu cizinců pocházejících z Německa, aby se přihlásili do internačních transportů. Arendtovou s mnoha dalšími ženami německého původu umístili na jeden týden do areálu pařížského cyklistického stadionu. Poté byla jako „nepřátelská cizinka“ na měsíc internována v jihofrancouzském táboře Gurs. A právě k této zkušenosti se v eseji „My uprchlíci“ vrátila: „Byli jsme vykázáni z Německa, protože jsme byli Židé. Ale jakmile jsme překročili francouzskou hranici, nazvali nás ‚boches‘ [tj. ‚skopčáci‘]. Bylo nám dokonce řečeno, že jsme povinni toto

---

³ ARENDTOVÁ, Hannah, „We Refugees“, in: *Altogether elsewhere. Writers on exile*, Marc Robinson (ed.), Winchester 1994, s. 116–117.

⁴ Tamtéž, s. 110, 116–117.

označení akceptovat, pokud skutečně neuznáváme Hitlerovy rasové teorie. Během sedmi let jsme si pak směšně hráli na Francouze, nebo alespoň na potenciální občany. Na začátku války nás pak stejně internovali jako skopčáky. Jenže z nás se skutečně mezitím stali loajální Francouzi, takže jsme se francouzskému vládnímu nařízení nebránili. Byli jsme prvními ‚prisonniers volontaires‘, které kdy historie spatřila.“⁵

„Vždycky mi přišlo falešné to jméno, které nám dali: emigranti,“ napsal Bertold Brecht v roce 1937: „My jsme utekli. Vyhoštění jsme, vyhnanci. [...] Ale nikdo z nás tady nezůstane. Poslední slovo ještě nebylo řečeno,“ dodával bojovně.⁶ Stejně opakoval Thomas Mann, exil tu byl proto, aby reprezentoval „lepší Německo“ a zásoboval „hnutí odporu“. Brecht proto sliboval: „Neklidně tu sedíme, co možná nejbliž hranicím, čekáme na den návratu, při každé sebemenší změně [...] A nic neodpouštíme z toho, co se stalo, neodpouštíme nic.“⁷

Arendtová nebo Brecht se potýkali s problémem, který znaly také elity československého pouťorového exilu. Také ony se programově hlásily k uprchlictví a na koncepci exilu se snažily vystavět svůj politický program a udržet v aktivitě co nejširší okruh sympatizantů. Známý je Tigridův termín „politická emigrace“, či Peroutkova definice: „Kdo opustí vlast, aby se měl jinde lépe, je emigrantem. Kdo odejde z domova, poněvadž mu byla vzata možnost žít svobodně a podle svojí víry, je exulantem.“⁸ Na Západě proto upozorňovali na uprchlický charakter svého odchodu, doma bylo třeba bránit se komunistické propagandě, v níž dostával původně nezabarvený pojem emigrace přídomek „zrádcovská“, „zrádná“ nebo „zaprodaná“.⁹ Podobně jako

---

⁵ Tamtéž, s. 115.

⁶ *Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*, Soňa Štrbáňová, Antonín Kostlán (eds.), Praha 2011, s. 28.

⁷ Tamtéž, s. 29.

⁸ ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po "Vítězném únoru" 1948*, Šenov u Ostravy 1998, s. 5.

⁹ MACURA, Vladimír, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992. V „tajném“ oběžníku Čs. zrádná emigrace z roku 1948 určeném pro potřeby národní bezpečnosti se ve zdůvodnění píše: „Emigranti jsou zrádci. Jsou zrádci touhy svého národa po míru, jsou zrádci samostatnosti naší republiky, jsou zrádci slavných českých a slovenských tradic boje za svobodu. Emigranti, představitelé buržoazie, nemají s lidem Československa nic

antihitlerovští uprchlíci měli i čeští a slovenští antikomunističtí utečenci jasný cíl, co nejbližší návrat domů. Zároveň si všichni postupně museli hledat nový domov, vřazovat se do hostitelských společností, do kultury, kterou byli obklopani. Všichni se tak s postupujícím časem ocitali v podobných dilematech jako pan Cohn.

Pojmy vstupují do politické debaty. Čím byl tedy pan Cohn? *Uprchlíkem-exulantem*, jak by to po něm chtěli Hannah Arendtová, Bertold Brecht nebo Pavel Tigrid? Nebo *novousedlíkem*, jak by to chtěl ve své „existenciální neuvědomělosti“ on sám? Anebo je kvůli vědecké srozumitelnosti vhodnější používat pojmy s explicitně a bezproporčně definovanými významy, a nazývat pana Cohna raději nějak neutrálně, například *migrantem*?

Univerzální pojem *migrant* prosazují sociální vědy, které dělení migrací na politický exil a hospodářskou emigraci přehodnocují už od počátku osmdesátých let dvacátého století. Dělení na *exil* a *emigrace* odmítají. Poukazují jednak na významové posuny, nadužívání nebo jejich prolínání ve vědecké, politické i každodenní komunikaci, což v jazyku sociálních věd způsobuje nejednoznačnosti a konceptuální zmatení. Jak upozorňují sociologii blízká migrační studia, tradiční dělení migrací na základě motivací a racionální volby totiž předpokládalo snahu imigrantů začlenit se co nejrychleji do hostitelských společností. Avšak pro „velké vyprávění“ o „tavícím tyglíku“ již podle nich v době selhávání asimilačních snah a sporů o multikulturalismus v západních společnostech není místo.¹⁰

Z názvu mé práce je jasné, že já pojem *exil* v textu přes všechny tyto výhrady používám. Než ale vysvětlím, jakým způsobem s ním budu pracovat a proč se domnívám, že má potenciál, aby byl kolem něj strukturován

---

společného. Emigranty stihá prokletí všech českých a slovenských vlastenců, všech poctivých občanů naší země. Náš lid si návrat těch jejich „starých časů“ nepřeje. Nikoli „staré časy“ ale svobodu, samostatnost, socialismus a mír chce náš lid. A nerozborné přátelství a spojenectví s velkým Sovětským svazem, naším osvoboditelem a přítelem, zárukou svobody a samostatnosti Československa, předním bojovníkem za mír a štěstí lidstva zaručuje našemu lidu vítězství v boji proti všem, kdo chtějí na vznešené cíle lidově demokratického Československa vztáhnout ruku.“ Archiv bezpečnostních složek (ABS), 323–14–9.

¹⁰ K analytickým konceptům migračních studií viz kapitola „Exil“ jako součást identity.

historický výzkum, zamyslím se nejprve nad etymony tohoto pojmu, prvotními významy a jeho vývojem.

1.2. „Exil“ jako diagnóza?

Migrant „migruje“. Ale co exulant, ten přece „neexiluje“? Spíše říkáme, že lidé „odcházejí do exilu“, mohou v něm „být“ a pak se z něho „vrátit“, anebo tam v horším případě už „zůstanou“. Ale jak se ptá třeba Petr Pithart: „Kde to je, ten exil? Kam se do něj chodí?“¹¹

Výkladové slovníky se shodují, že „exil“ obecně znamená v nejširším smyslu žití mimo vlast bez možnosti návratu. Samotný původ pojmu etymologické slovníky hledají v řečtině. Vysvětlují ho z řeckého *eks-al-s*, což označuje vybočení z cesty, nebo z *eks-el-s*, tj. vypovězení. Pojem *exilium* je latinský. Slovo *solum* znamená půdu či vlast, *ex-solum* pak bytí vně vlasti. Pole významů bylo pro *exilium* už v antickém Římě široké a různorodé. Historickoprávně znamenalo vyhnanství nebo místo vyhnání. „Exulanty“ se označovali lidé nebo skupiny, kteří museli opustit domov bez možnosti návratu. „Exil“ pak znamená buď bezcílné bloudění, anebo pokud byl například součástí větších podání o stěhování a usazení v nějaké nové, „vyvolené“ zemi, stává se částí politicko-teologických příběhů, jak je tomu například v souvislosti s řeckým pojmem *exodus* (počáteční krok, vyjití).¹²

Co mají nicméně výklady pojmu společné, je odraz prožitku vyloučení. „Být venku“ z nějaké skupiny nebo kolektivu bylo spojováno nejen s materiálním strádáním, ale mohlo znamenat až těžko překlenutelné ontologické, existenciální odcizení vlastního „já“. Jaké významy byly „exilovým“ zkušenostem přisuzovány, záviselo na prostředí a hodnotách jednotlivých kultur.¹³ Prožitek „exkluze“ umocňovalo také vnímání teritoriality.

---

¹¹ PITHART, Petr, „Exil a emigrace, odchody a návraty“, text z 20. 1. 2003, staženo 25. 1. 2013 z http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=189.

¹² K etymologii pojmu DOBLHOFER, Ernst, *Exil und Emigration. Zum Erlebnis der Heimatferne in der römischen Literatur*, Darmstadt 1987, s. 49–59.

¹³ K identitě jako „jinakosti“, alteritám, v souvislosti se studiem teritoriality prvotně především SAID, Edward W., *Orientalism*, New York 1978 nebo FOUCAULT, Michel, *Madness*

Například rozšířený rituál, který byl mezi Slovany praktikován ještě ve 20. století, spočíval v oborávání vesnic do uzavřené brázdy. Magická linie střežila vesnici před nemocemi, neplodností a neúrodou. Utvářela chráněný prostor, symbolickou hranici mezi řádem a chaosem.¹⁴ Pohanský zvyk popsany už v 8. století měl sakrální význam: vyděloval „svět“ (staroslovansky „mír“), tedy „zemi spořádaných lidí“, z chaosu a nebytí. V Dánsku je vznik mořské úžiny Öresund, oddělující pevninu od největšího dánského ostrova Sjaelland, vysvětlován jako brázda po obřím pluhu. Rituál oborávání byl přítomný při zakládání antických měst. Jak vylíčil starořímský Cato: „Kdo zakládá nové město, orá s býkem a krávou, a kde orá, tam postaví zeď, kde chce mít bránu, tam zvedne rádlo a nazývá to branou.“¹⁵ „Hrůza ciziny“ je staroegyptský pojem. Představa, že člověk zemře za hranicemi a bude pohřben v cizině, vzbuzovala kulturní odpor.¹⁶

Nejde zde o to, zda magická funkce kruhu jako hranice mezi řádem a chaosem byla rozvíjena na různých místech Evropy nezávisle, nebo měla společnou, indoevropskou minulost. Důležité je, že všechny tyto mýty odkazují k ideálu společenské harmonie a ke konfrontaci mezi vlastním, „kulturním“ světem a neznámým a nebezpečným světem vnějším. Kosmogonické či etnogenetické mýty mají společné zdůvodňování potřeby vnitřní jednoty a řádu.¹⁷ Sjednocení směrem dovnitř znamená oddělení směrem ven. Lidská „speciace“ byla konstruována dialektickou formou vytvářením kulturních

---

and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason, London 1965 a tentýž, *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, New York 1975. Diskuze nad konceptem kupř. PROUDMAN, Mark F., „Disraeli as an ‚Orientalist‘. The Polemical Errors of Edward Said“, *Journal of the Historical Society*, 4/2005, s. 547–568; RASSAM, Amal – CHAMBERS, Ross, „Comments on Orientalism. Two Reviews“, *Comparative Studies in Society and History* 4/1980, s. 505–512. WOLFF, Larry, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, CA 1994.

¹⁴ TŘEŠTÍK, Dušan, *Mýty kmene Čechů*, Praha 2003, s. 133.

¹⁵ Tamtéž, s. 98, 116, 125 a 133.

¹⁶ ASSMANN, Jan, *Panství a spása. Politická theologizace ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*, Praha 2012, s. 249.

¹⁷ NESTLE, Wilhelm, *Griechische Geistesgeschichte*, Stuttgart 1944, s. 171–197. ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1982, s. 388–391. Například řeckořímská tradice viděla počátek civilizovaného života lidstva ve vzniku řeckých měst (polis). Řečtí sofisté tvrdili, že primitivní lidé žili rozptýleni bezcílný život do té doby, než pro ně titán Prométheus ukradl z Olympu oheň. Až poté překonali rozbroje a založili města, místa pravidel a pořádku.

obrazů „jiného“, přičemž „cizí“ zosobňovalo nekulturnost a nebezpečí.¹⁸ Jak připomíná Jan Assmann, pokud bylo navíc zlo vnímáno jako možnost založená v člověku samém, tedy i v členu vlastní skupiny, snažila se společnost tuto eventualitu potlačit: stigmatizované jedince či skupiny bylo třeba ovládnout, nebo vyloučit.¹⁹ Slovo slovanského původu *otrok* v sobě skrývá vyloučení „od roku“, od podílu na rokování, tedy práva účasti na životě obce.²⁰ Ze starověkého Egypta je známá instituce „prokletí“. V rituálu Střední říše byly rozbíjeny červené nádoby se jmény vnějších i vnitřních faraonových nepřátel jako akt jejich společenské exkomunikace. Všeovládajícím principem byla příslušnost k určité skupině a prostoru. Motto řecké kolonizace: „Kamkoli půjdeš, budeš *polis*,“ odkazovalo na svobodu a suverenitu. Naopak nejtěžším trestem (jak to zachycuje například platónský dialog *Protagoras*) bylo vedle popravы právě vyhnanství. Kleisthenova instituce ostrakizace záměrně navazovala na prastarý rituál: očistu společenství vyhnáním obětního kozla.²¹

„Exilový“ prožitek je proto výrazně zastoupený v řecké i římské kulturní tradici. Lyrikové Alkaios a Sapfo mluví v souvislosti s vyhnanstvím o opovržení a bezmoci, „vyhublosti“ a „bídě“. Uprchlíci Aischylových tragédií vnímají vlastní osud jen jako stav mezi přežíváním a smrtí. V *Agamemnonovi* nařiká Cassandra ve své vášnivé výpovědi k Apollonovi na svůj uprchlický osud, v cizině je ponižována a vysmívána jako „hladovějící tulák“; o utečenci Orestovi se mluví jako o „žebrákovi“, za jehož nestálost a rozeklanou mysl může nedostatek pevného zázemí. Antická díla ovlivnila také evropskou „exilovou“ tradici. Dramatik Euripides, který mohl na jeviště přenášet vlastní uprchlické zkušenosti, inspiroval římského Ovidia. Jeho Medea, symbol uprchlíka v evropské kulturní tradici, chce raději zemřít než nadále snášet svůj

---

¹⁸ V českém prostředí se problematikou identity v souvislosti s teritorialitou a „jinakostí“ zabýval projekt řešený Seminářem obecných a komparativních dějin FF UK „My a Oni“: vytváření identit, tradice a přenos kulturních hodnot v evropské novověké společnosti – kontinuita nebo inovace, vrstvení identit v moderní společnosti v letech 1999–2004.

¹⁹ ASSMANN, s. 98–99.

²⁰ *Sto českých vědců v exilu*, s. 23.

²¹ GRANT, Michael, *Zrození Řecka*, Praha a Brno 2002, s. 74.

úděl. Dantovo *Peklo* nebo Joyceův *Ulysses* inspiroval epos *Odyssea* se svým gnómičným poselstvím: „Není nic smutnějšího, než žít nestále.“²²

Historickoprávně znamenalo v antickém Římě *exilium* vyhnanství nebo místo vyhnání. Občan rané římské republiky se pro něj rozhodoval buď „dobrovolně“, aby unikl osobním následkům hrozícího trestu (*exilium voluntarium*), nebo se později samo vyhnanství stalo soudním trestem. Pokud někdo uprchl sám a stal se příslušníkem jiné Římem uznané obce, pozbyl římského občanství bez možnosti návratu (*agnae et ignis interdictio*). Římské občanství mohl dotyčný ztratit také přímo soudním trestem vyhnanství (*relegatio*), přičemž ten byl udělován pouze příslušníkům vyšších společenských tříd, nižším hrozily nucené práce. V době římského císařství nahradila tento trest instituce deportací, které od 18. století používaly také některé evropské země k přemísťování odsouzenců do trestaneckých kolonií v Americe, Austrálii nebo na Sibiři. Cicero v dopise Varrovi označil stav, v němž se ocitl během svého „vnitřního exilu“ v roce 46, jako *morbus* – nemoc, diagnózu. Ovšem tak jako většina nemocí skýtá i „exil“ podle Cicera naději na uzdravení: prověří nemocného a zmobilizuje jeho rezervy.²³

Exil jako právní akt je mimochodem znám i českému prostředí 17. století. Pobělohorští exulanti museli odejít na základě mandátu císaře Ferdinanda II. z 31. července 1627, který nařizoval odchod ze země, pokud dotyční nepřijmou katolické vyznání. Jan Amos Komenský, biskup Jednoty bratrské, popsal následky ve své *Historii o těžkých protivenstvích*: „Tu viděti bylo divné v myslech lidských proměny a rozdílných rad braní. Kteří pobožnost a stálost v srdcích měli, hned do *exilium* se strojili. Jiní se vinuli, chvěli, úskoků hledali, císaře skrze suplikací, aby aneb dekret proměnil, aneb terminu prodloužil, žádali; summou, kdo co mohl, činili. Nacházeli se, kteříž v cizině potkati mohoucí nepohodlí, nouzi, věk, nemoci, úřady a jiné věci předstírajíce, že se vůli císařské za dosti státi musí, soudili. Byli i ti, kteří domnívajíce se, že císaře i papeže ošiditi mohou, od kněží sobě za peníze vysvědčení, že již

---

²² DOBLHOFER, s. 21–41.

²³ Tamtéž, s. 21–49.

u zpovědi byli a pod jednou užívali, kupovali. A stalo se, že někteří takových cedulek nakoupivše, tím komisaře nad reformací oklamali a exilium vyhnuli.“²⁴

Nadčasovou souvislostí je odkaz k bezprávnému stavu, nemožnosti účastnit se života určité obce. Absenci práv uprchlíků koneckonců připomíná příběh pana Cohna, pro kterého v systému moderních národních států, ztotožňujících svobodu s vlastní suverenitou, nezůstal nikdo, kdo by jeho „základní lidská práva“ zaručoval.²⁵ Jak psala Arendtová o ztrátě lidské důstojnosti, údajně univerzální nezadatelná lidská práva byla pro uprchlíky bez státní příslušnosti nevymahatelná, přeživší z vyhlazovacích táborů po druhé světové válce ostatně dosvědčili, že právě „abstraktní nahota nebýt ničím, pouze člověkem, byla jejich největším nebezpečím“.²⁶

Exil může být dění či stav přesahující přání a vůli jednotlivců, zároveň je uskutečňován prostřednictvím lidských činů, stává se součástí politicko-legitimizačních příběhů. Židovská tradice smlouvy z hory Sinaj mluví o daru zákona a „vyjití“ národa přes exil do „země zaslíbené“. Od 19. století ovlivňuje koncept exilu vznik moderních národů. Elity irských, kurdských, arménských, polských nebo jiných početných emigrantských a krajanských komunit na základě prožitku „exilu“ reformulovaly pojetí svého národa. „Národní zkušenost“ byla spojená s prožitkem exilu, zajetím či nesvobodou, nacionalismus byl často budován na touze „vysvobození“ či „návratu domů“. Ve 20. století se objevuje fenomén exilových vlád jako svébytných činitelů mezi odbojovým hnutím a velmocemi.²⁷

Dodnes tak pojem „exil“ odkazuje nejen k právnímu stavu, prožitku ztráty občanství, vlastnictví nebo domova, ale i k závažnému existenciálnímu údělu: ztráty místa ve světě vůbec.

---

²⁴ *Sto českých vědců v exilu*, s. 27.

²⁵ ARENTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, Praha 1996, s. 412–414.

²⁶ Tamtéž, s. 421.

²⁷ Viz např. KIBERD, Declan, *Inventing Ireland. The literature of the modern nation*, Cambridge 1996. HÁJKOVÁ, Dagmar, *Naše česká věc. Češi v Americe za první světové války*, Praha 2011. SHEFFER, Gabriel, *Diaspora Politics. At Home Abroad*, Cambridge Mass., 2006.

1.3. „Exil“ jako součást „identity“

Co si s tím vším počít? Ve smyslu „nucené emigrace“ jsou tu kromě exilu další pojmy: *uprchlictví, vysídlení, vyhnanství, vystěhovalectví, transfer, odsun, vyhnání, genocida, azyl, diaspora* atd. A stejně jako *exil* už všechny nasbíraly ideologické nánosy. Program československé politické emigrace měl být založen na uprchlictví, exulantství. Jak lze ale s pojmem exil, emigrace a migrace pracovat?²⁸

Přístup dělící migrace podle ústředních motivů (politických či ekonomických) je kritizován zejména sociology již od sedmdesátých let minulého století a nově pak vznikajícími migračními studii²⁹ jako zastaralý

---

²⁸ V teorii mezinárodního práva byl promyšlen status uprchlíka, avšak i jeho definice se značně rozcházejí: Od roku 1930 působila v součinnosti se Společností národů takzvaná Nansenova mezinárodní uprchlická kancelář, která jako první přišla alespoň s myšlenkou cestovních pasů pro uprchlíky bez státní příslušnosti, čelila ale chronickému nedostatku financí, což se strmě stoupajícím počtem uprchlíků a slabou podporou členských států Společnosti národů podlamovalo její činnost, viz *Convention Relating to the Status of Refugees*, Paris 1938; HANSSON, Michael, *The Refugee Problem*, London 1938. Druhá světová válka způsobila obrovský nárůst počtu uprchlíků, který jen v Evropě převyšoval 40 milionů. V roce 1943 proto Spojenci uznávali uprchlíky za takzvané „Displaced Persons“, zkráceně DP, ale toto uznávání neprobíhalo podle jednotných kritérií. RISTELHUEBER, Rene, *The International Refugee Organization, International Conciliation*, April 1951, No. 470, s. 174–180. První mezinárodní, „ženevská konvence“ OSN z roku 1951 definuje uprchlíky jako osoby, jež se nacházejí mimo svou vlast a mají oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů; jsou neschopni přijmout, nebo – vzhledem ke shora uvedeným obavám – odmítají ochranu své vlasti.“ V roce 1969 přiznala Organisation of African Unity uprchlickým důvodům „vnější agresí, okupaci, zahraniční nadvládu nebo události závazně narušující pořádek v části nebo celé její zemi původu či státní příslušnosti“. Podle Kartagenské deklarace z roku 1984 latinskoamerickými vládami jsou uprchlíci osoby, které opustí svou zemi, protože „jejich životy nebo svobody jsou ohroženy obecným násilím, zahraniční agresí, vnitřním konfliktem, rozsáhlým porušováním lidských práv nebo jinými okolnostmi závažně narušujícími veřejný pořádek“. *Sto českých vědců v exilu*, s. 23–24.

²⁹ Nová „migrační studia“ získávají v posledním desetiletí institucionální zázemí. Výzkumné centrum migračních studií se rozvíjí například na Oxfordské univerzitě. Tamní Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS) sloučilo Refugee Studies Centre (RSC) založené v roce 1982 a International Migration Institute (IMI) vzniklý v roce 2006. Poskytuje 25 plnoúvazkových badatelských míst a externě spolupracuje s obory napříč univerzitou. Výzkumné body jsou pro roky 2012–2017 dynamika migračních pohybů v globální perspektivě, fungování pracovních trhů, tedy analýza sociálně-ekonomických aspektů migrací; občanství a sounáležitost, tedy vztahy mobility k občanství nebo různým druhům „přináležení“; urbanizační změny a osídlení a konečně sociální zabezpečení migrantů. Z řady výzkumných center v USA uveďme např. The Center for Migration Studies of New York (CMS), působící již od roku 1964, z postkomunistických států získává mezinárodní renomé centrum pro migrační studia na Jagellonské univerzitě v Krakově. Přehled pracovišť

a „z vědeckého pohledu málo explikativní“. Také aktuální politická agenda poukazuje na selhávání asimilačních teorií. Upozorňuje, že studium migračních pohybů vycházející jen z „push“ a „pull“ faktorů a racionální volby jednotlivců nedostačuje, neboť se všichni imigranti setkávají v hostitelských zemích s podobnými problémy, jimž musí čelit bez rozdílu důvodů svého příchodu. Se začleněním se imigranti vyrovnávají různě, ovšem nikoli podle svých původních představ, nýbrž na základě svého sociokulturního, symbolického nebo ekonomického zakotvení. Sociální vědci se proto vyslovují pro úplné opuštění pojmu exil a jeho nahrazení alternativním, hodnotově nezabarveným konceptem, který by nediferencoval mezi motivacemi a naopak by zohledňoval sociální, kulturní nebo symbolický kapitál novousedlíků. Pro všechny druhy přeshraničních pohybů sociologie nebo migrační studia nabízí jednotnou a univerzální kategorii *migrace*.³⁰

Každý z oborů má ovšem jiné motivace: Kulturní antropologové se na mikroúrovni například ptají, jaký má migrace vliv na identitu migrantů.

---

a vědeckých časopisů dostupný např. na <http://www.ini.smo.uhi.ac.uk/index.htm> (staženo 2. 2. 2013).

³⁰ V českém prostředí se těmito námitkami snaží vyvolat diskusi ZDENĚK R. NEŠPOR, například ve studii „České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium“, *Soudobé dějiny*, 2/2004, s. 245–284, nebo „Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií“, tamtéž, 3–4/2004, s. 672–685. Příkladem pokusu o vyrovnání se s těmito problémy viz BRETTELL, Caroline – HOLLIFIELD, Frank James (eds.), *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, New York 2008. Tyto texty oceňují například sociálně antropologické práce Ewy Moravské o židovské imigraci v USA, popisující židovské (sub)ekonomiky v menších amerických městech. Tyto ekonomiky sice zohledňují zaměstnávání příslušníků vlastní komunity, ale spolupracují zároveň s jinými imigrantskými enklávami (například „recyklují“ své vztahy k slovanským sousedům z východní Evropy z dob před jejich příchodem), a významně se tak podílejí na vývoji hostitelských společností. Inspirována A. Giddensem zpochybňuje přílišné akcentování rozdílů mezi politickými a ekonomickými imigranty, protože se obě skupiny do těchto procesů v hostitelských zemích zapojují stejně. MORAWSKA, Ewa, *Insecure Prosperity. Small-Town Jews in Industrial America 1890–1914*, Princeton 1996. Shrnutí americké historiografie týkající se studia migrace DINER, Hasia R., „History and the Study of Immigration. Narratives of the Particular“, in: *Migration Theory*, s. 31–49. Co se týče čistě sociologických přístupů, studium racionálních a individuálních motivů migrantů v extrémní formě odmítá např. Charles Tilly, podle něhož nemigrují toliko jednotlivci, ale „sociální sítě“, jež zahrnují širší sociální skupiny spojené slabými či silnými vzájemnými vazbami. TILLY, Charles, „Transplanted Networks“, in: *Immigration Reconsidered*, Virginia Yans-McLaughlin (ed.), 1990, s. 85, cit. dle NEŠPOR, „Jak dál bádát“, s. 677, kde je shrnutí sociologických i antropologických přístupů k migračním studiím. K transnacionálním migracím v rámci sociálních sítí viz také SZALÓ, Csaba, *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007. Nicméně pro všechny obory v oblasti bádání o migracích trpí nedostatkem komparativních analýz, jež by srovnávaly situaci jednotlivých imigrantských komunit.

Demografové zkoumají změny populace a ekonomové motivace jedinců nebo skupin k migraci. Geografové se zabývají prostorovými schémata a právní věda zkoumá dopad migrací na zákonodárství. Politologové spíše na mikroúrovni sledují regulaci migrace a sociologové vysvětlují inkorporaci nebo vyloučení migrantů z hostitelské společnosti. Pokud ale podle sociologii blízkých migračních studií budou všechny obory nadále mluvit vlastním jazykem, velká část jejich výsledků se „ztratí v překladu“. Migrační studia proto připomínají Durkheimovu epistemologickou maximu pojmu jako „nože v kuchyni vědy“ a s odkazem na Anthonyho Giddense vybízejí ke sjednocení vědeckého jazyka. Přimlouvají se za určitou „teoretizaci“, nebo alespoň vytvoření společného prostoru, v němž bude možné napříč jednotlivými obory promýšlet badatelské cíle.³¹

Největší starosti přitom dělá sociálním vědám historie, která se teoriím a testování hypotéz obecně nejvíce vzpírá. Migrační studia to interpretují tu jako „odbornou zaostalost“ tu jako „rozmar“, přičemž třeba konstruktivismus kulturních dějin odmítají jako přílišný subjektivismus. Jednoduše řečeno varují kulturní dějiny před ztrátou kontaktu s „tvrdými plochami reality“ a upozorňují na nebezpečí roztržitosti výsledků. Pokud ale historikům vyčítají určitou zarputilost, domnívám se, že jde o nedorozumění, plynoucí jednak už pouze z toho, že si historikové kladou vlastní otázky, které se zajímají o konkrétního člověka s jeho zkušenostmi, prožitky a motivacemi, a jednak že se celý spor odehrává také jako součást daleko větší a mocnější, epistemologické bitvy: diskuze o samotném přístupu k poznávání skutečnosti.³²

Zatímco podle radikálních sociálně-vědních postojů jednájí lidé tak, jak jim to dovolují „objektivní“ (ale subjektivizované) sociálně-ekonomické

---

³¹ RŮŽIČKA, Michal – HENIG, David, „Identita“ v sociálním výzkumu. Epistemologické meze, in: MAREŠ, Petr – HOFÍREK, Ondřej, *Sociální reprodukce a integrace. Ideály a meze*, Brno 2007, s. 227. GIDDENS, Anthony, *Důsledky modernity*, Praha 1998, s. 22.

³² BURKE, Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011, s. 159–160. Burke připomíná, že sociální vědy nevyklučují, že makro fenomény jsou abstrakce, skutečné pouze tehdy, když, jak napsal Michel de Certeau, „reprezentují dynamickou nestálost a nespočet konkrétních, lidských transakcí“, a pouze jediný způsob, jak lze tuto „charakteristickou, sotva patrnou logiku obyčejných lidských aktivit postřehnout, je detail“. K epistemologické debatě viz také BAUMAN, Zygmunt, *Tekutá modernost*, Praha 2002 nebo CHARTIER, Roger, *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010.

okolnosti, podle krajních kulturně konstruktivistických přístupů jednají naopak tak, jak jim to dovoluje jejich „subjektivní“ (ale objektivizovaná) kultura. Podle prvního východiska, které hledá cestu k „průhlednému sociálnímu světu“, nelze pojmem *exil* popisovat „objektivní“ skutečnost ani verifikovat hypotézy. Je prostě konotovaný a obtížně definovatelný.³³ Naopak podle druhého, kulturalistického stanoviska je právě s pojmy jako *exil* nutné pracovat, neboť se jako běžná součást komunikace na vytváření skutečnosti podílely a stávaly se její součástí. Díky tomu exil „objektivně“ existoval, a je proto přímo analyzovatelnou realitou života společnosti.

Přestože oběma skupinám hrozí nebezpečí pramenící z lákavé absolutizace využitelnosti a platnosti jejich přístupu, co se týče pojmu *exil*, rád bych ho udržel ve hře. Není „čistým“ vědeckým pojmem nebo závaznou konstantou, na straně druhé označuje stav vyhnání, což je realita sama o sobě, a docela tvrdá realita. Exulant se zkrátka nemůže vrátit domů, pokud se v jeho vlasti zásadně nezmění poměry.³⁴ S pojmem *exil* proto hodlám pracovat, a to jako se svým způsobem testovací hypotézou. *Exil* s proměnnými významy může sloužit jako srovnávací kritérium, na jehož základě lze posuzovat hodnoty, strategie a smysl argumentace jednotlivých aktérů.³⁵

Zatímco pojem *migrace* používám jako shrnující a obecné označení pro různé druhy demografických přesunů, z pojmu *exil* se pokusím udělat určitý centrální termín, kolem kterého budu strukturovat bádání. A pokud v úvodní

---

³³ Srov. RŮŽIČKA – HENIG, „Identita“, s. 226–228.

³⁴ PITHART, „Exil a emigrace“.

³⁵ Každý z aktérů sleduje určité cíle, a proto „performuje“, zamlčuje, zkresluje nebo do pojmů, které používá, „kóduje“ určité významy. Užitečný nástroj zkoumající způsob konstrukce, objektivizace a legitimizace významů, a tím i strategií a motivací pro jejich využívání, nabídl filozof a lingvista John Langshaw Austin v knize *Jak udělat něco slovy* na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století. Austin sledoval zjednodušeně řečeno to, zda lze určit nějaký předpoklad skrytý za tím, co kdo říká. Jak Austin upozorňuje, tím, že vyřkneme určitý výrok, nekonstatujeme jen určitý fakt, ale zároveň tím také něco zamýšlíme, děláme. Každé konstatování je „performativem“, tedy společenským aktem, stejným, jako je například konstatování „ano“ při svatebním obřadu. Pouhým konstatováním můžeme vynášet soudy, uplatňovat vliv či moc, přijímat závazek, vyhlášovat úmysl, zaujímat postoj či prezentovat důvody nebo argumenty. Historik by měl proto neustále myslet na to, že i obyčejné obsahy jsou maskovanými „performativy“. Mohou se sice tvářit nezaujatě, ve skutečnosti jsou politickým činem. AUSTIN, John L., *Jak udělat něco slovy*, Praha 2000. O studium performativů v politické komunikaci se pokusil z historické perspektivy SKINNER, Quentin, *Machiavelli*, Praha 1995.

kapitole říkám, že mě zajímá, co znamenalo být sociálním demokratem v exilu, stejně tak mě zajímá, co to vlastně znamenalo být exulantem. Exulanství předpokládám jako proměnnou součást identity, která je ostatně také pohyblivá, protože neustále vyjednávaná.³⁶

1.4. A „odboj“ proti „totalitě“?

Když jsem v roce 2008 studoval na berlínské Svobodné univerzitě, bylo vždy složité projít halou před hlavní menzou, aniž by mě zastavil alespoň jeden angažovaný student šířící nějaký světonázor. A komu se mezi řadou agitátorů podařilo nepozorovaně proniknout, musel ze stolů a židlí nejprve shrnout hromádku propagačních materiálů, aby se mohl konečně posadit a v klidu najíst. Mezi letáky a časopisy nejrůznějších iniciativ převažovala tehdy především produkce dvou organizací. Zaprvé mladých z postkomunistické strany Die Linke (Leví), která s úpadkem sociálních demokratů zažívala nevídaný rozmach. Zadruhé volitelné instituce Asta, jakéhosi studentského senátu, který byl pod vládou koalice Levých a Zelených.

---

³⁶ Nezáleží nyní na tom, do jaké míry je koncept „identity“ stále analyticky využitelný. Výzvy k jeho novému promýšlení nebo nahrazení alternativními pojmy jako „sebechápání“ či „sociální pozice“ jsou inspirativní, ale prozatím omezeně využitelné. Shrnutí vývoje zkoumání identity viz POWER, Martina – KUČERA, Rudolf, „Kategorie identity v současné historiografii“, in: *Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Praha 2012, s. 9–21. Alternativní návrhy americké konceptuální kritiky viz BRUBAKER, Rogers – COOPER, Frederick, „Beyond ‚identity‘“, *Theory and Society*, 1/2000, s. 1–47. Shrnutí kulturalistické pozice viz např. HALL, Stuart, „Ethnizität: Identität und Differenz“, in: *Die kleinen Unterschiede. Der Cultural-studies-Reader*, Frankfurt am Main 1999, s. 83–122. K tématu např. KLUSÁKOVÁ, Luďa – MOLL, Martin ad. (eds.), *Crossing Frontiers, Resisting Identities*, Pisa 2010. Co se týče identity migrantů, Antropolog Arnold Van Gennep rozděluje tři stupně migračního procesu u jednotlivců. V první fázi – předprahové – se migrant rozhoduje k separaci nebo je k ní donucen. Ve druhé, prahové fázi, už nepatří do společnosti, jejíž byl předtím součástí, ale zatím ještě nebyl inkorporován společností hostitelskou, a ve třetí, konečné fázi, se začleňuje do nové společnosti. Právě druhá fáze je podle Gennepa pro formování myšlení klíčová. Žitím v zahraničí jsou sice jednotlivci nuceni více promýšlet otázku svých kořenů, kulturní identity a aspektů s tím spojených: návyků, mentality a sociálního chování, avšak pro jedince zbaveného značné části kontextu, na němž byla jeho identifikace založena, je typická větší významová mnohoznačnost, otevřenost a neurčitost. SEWERYN, Olga, „Identity Change as a Consequence of the Migration Experience“, in: *Imaging Frontiers, Contesting Identities*, S. G. Ellis, L. Klusáková (eds.), Pisa 2007, s. 24.

Hlavním tématem tiskovin byl nesouhlas s umístěním patnáctitunového bronzového pomníku před jednou z univerzitních budov. Socha měla být věnována památce deseti studentů univerzity, kteří byli na počátku padesátých let kvůli své zpravodajské činnosti ve východním Berlíně zatčeni sovětskou tajnou službou a v Moskvě později popraveni. Jak kritici pomníku argumentovali? Upozorňovali na to, že studenti patřili ke skupině založené s podporou americké rozvědky a že mezi nimi byl také bývalý nacist. Tvrdili, že se stali spíše obětí západních tajných služeb, které je vědomě poslaly na jistou smrt. Důvody protestů nám na jedné ze svých přednášek vysvětloval historik Wolfgang Wippermann, odpůrce pomníku a kritik vedení univerzity, které památník prosazovalo: „Máme tu co do činění s novou pomníkovou politikou. Tyto historické šablony mají být totiž ideologickou hrází proti myšlence, že socialismus může mít také jiný obsah než jen Stasi a ostatné dráty.“³⁷

Spor o památník propukl na historicky citlivém místě – Svobodné univerzitě, která vznikla koncem 40. let v Západním Berlíně v době sovětské blokády a je jedním ze symbolů kdysi rozděleného města. Nešlo přitom jen o protest několika studentů a pedagogů. Kauza odrážela celospolečenskou debatu o způsobu interpretace komunistického období, s jejímž způsobem jsem se setkal poprvé právě tam.

Mezitím se diskuze rozproudila v Česku. Argumenty kritiků byly stejné. Někteří publicisté a historici začali upozorňovat, že se výklad předlistopadového režimu příliš opírá o poptávku polistopadové vládnoucí garnitury, že je tímto výkladem kolonizován veřejný prostor, a to od médií přes filmové produkce, oficiální festivity, pomníky až po muzejní expozice. „Antikomunismus“ začali odmítat z různých důvodů, mimo jiné jako nedostačující a příliš strnulý návod dusící analytické myšlení.³⁸ Historici-revizionisté proto kritizují, že je předlistopadová doba líčena jen jako tupá represe občanů-obětí ze strany

---

³⁷ HORÁK, Pavel, „Pilát, agent bezpečnosti“, *Respekt* 46/2008, s. 70.

³⁸ Z veřejné diskuze o (anti)komunismu napříč názorovým spektrem připomínám kupř. texty Václava Bělohradského, Antonína Kosíka, Martina Škabrahy, Tomáše Zahradníčka, Evy Hahnové, Ondřeje Slačálka, Pavla Barši, Petra Pitharta, Bohumila Doležala, Erika Taberyho nebo Ondřeje Neffa.

zločinného režimu, přičemž právě dichotomie systém versus oběti a přehnaný důraz na jeho represivní stránku má být institucionalizován Ústavem pro studium totalitních režimů. Varují proto před skutečností, že institucionalizované platformy paměti „vykonávají dohled nad alternativními názory o dějinách“,³⁹ a jako příklad uvádějí paragrafovou podobu zákona o „třetím odboji“ hledajícím sebemenší zmínky o skutečných, či potenciálních „odbojářích“, jejichž činnost je „heroizována za každou cenu“. Strnulé popisy politického odporu proti režimu, jež společnost „zkreslují“ do nehybného „totalitního“ monolitu, by tak podle nich měly nahradit sofistikovanější přístupy: například tematizace subtilnějších, každodenních sociálních praxí a myšlenkového světa lidí, tedy daleko častějších a rozšířenějších forem společenského chování.⁴⁰

A tak existoval „třetí odboj“? A i kdybychom si jej jasně definovali jako analytickou kategorii, jak psát potom o lidech, kteří se odporu proti komunistickému režimu účastnili aktivně? A zaujmout k tomu nějaký morální postoj? Nebo jak ho dávat najevo? Představme si modelovou situaci: Je po setmění, konec června 1948. Státní hranice nedaleko Znojma. Krajinou přechází silná letní bouřka, vydatně prší. Radomír Luža a Oldřich Haselman, dva mladíci se sociálně demokratickou minulostí, se plíží z Rakouska do Československa, aby tam prohloubili svá spojení s ilegalitou.⁴¹ Luža se o přechod pokoušel už před dvěma týdny přes Petržalku. Jeho průvodce byl zadržen pohraniční hlídkou a Luža jen zázračně vyvázl. Nyní se o přechod pokouší znovu, s Haselmanem záměrně přebíhají za noci smáčené prudkou letní bouřkou. Přímou na čáře se před nimi zčistajasna vynoří obrysy tří postav

---

³⁹ RANDÁK, Jan, „O ztrátě paměti a strašidle anti/komunismu“, *Dějiny a současnost*, 7/2013, s. 44–45.

⁴⁰ Shrnutí české debaty o „třetím odboji“ z pozice jeho kritiků včetně přehledu alternativních konceptů SOMMER, Vítězslav, „Cesta ze slepé uličky ‚třetího odboje‘“. Koncepty rezistence a studium socialistické diktatury v Československu, *Soudobé dějiny*, 1/2012, s. 9–36, zde citace ze strany 11. Shrnutí diskuze ze smířlivých pozic např. SEDLÁK, Petr, „Druhý extrém? Silné a slabé stránky revize výkladu komunistické diktatury“, *Dějiny a současnost*, 2/2013, s. 32–35. Z produkce Ústavu pro studium totalitních režimů kupř. *Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 15.–16. 4. 2009*, Praha 2010.

⁴¹ Hoover Institution Archives (HIA), Luža, k. 151, „Stručný životopis“, s. 6.

na horských kolech. Jedna z nich se ihned osmělí: „Dobrý večer, já jsem Michal Pullman, historik z 21. století, a tohle jsou moji kolegové Vítězslav Sommer a Matěj Spurný. Přijeli jsme sem na výlet potvrdit si náš badatelský přístup, ale atmosférické poruchy nás asi poslaly zpátky časem.“ Protože se zdá, že déšť zesiluje, Sommer na Pullmanna rychle navazuje: „Abyste rozuměli, pánové, my nesouhlasíme s badatelsky slepou uličkou ‚třetího odboje‘, která bohatou sociální realitu v Československu redukuje pouze na černobílý obraz politického zápasu mezi ‚dobrem‘ a ‚zlem‘.“⁴² A než se oba „narušitelé“ zmůžou na slovo, pokračuje: „Víte, zkrátka, my odmítáme o ‚odboji proti komunismu‘ moralisticky kázat.“⁴³ „V Československu není totiž žádná totalita, jak se mylně domníváte,“ naváže překotně Matěj Spurný, „pojem totalitarismus je jen ideologickým produktem studené války. To, co je teď v Československu, je spíše jen určitá forma diktatury a je třeba se ptát, proč za příštích čtyřicet let projde jen jednou vážnou krizí.“⁴⁴ Krajinou zahřmí a série blesků demaskuje terén. Do nervózní chvíle vstoupí Michal Pullmann otázkou: „A proti komu vy tady vlastně bojujete? Proti takzvanému komunistickému režimu? Zkuste si ho definovat! V analytickém světle pak možná Únor ztratí význam fatálního předělu...“⁴⁵ Luža odhodí batoh, Haselman mu domlouvá, snaží se ho zastavit. Marně. Když historici skončí perlustrování v blátě a ventilky jejich kol v kalužích, hodí Haselman Lužovi batoh: „Poběž, pičulko, nemáme čas!“⁴⁶

Pánové by si nerozuměli. Nemohli by si rozumět nejen proto, že na vedení intelektuálních polemik nebylo v roce 1948 na hranicích tolik klidu jako dnes. Historikové, kteří tam přijeli po příjemné pohraniční hardeggské cyklotrase podél bývalých pohraničářských zátarasů Čížov, by mluvili asi v jiném kódu než Luža s Haselmanem, kteří by ve spěchu a stresu těžko chápali, co se jim přízraky z budoucnosti snaží říct. Asi by se Luža s Haselmanem těžko

---

⁴² SOMMER, s. 11.

⁴³ Tamtéž, s. 36.

⁴⁴ SPURNÝ, Matěj, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí 1945–1960*, Praha 2012, s. 13.

⁴⁵ PULLMANN, Michal, „Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění“, *Soudobé dějiny*, 3–4/2008, s. 714.

⁴⁶ HIA, Luža, k. 169, O. Haselman R. Lužovi 23. 11. 1948.

sžívali s tvrzením, že jejich snaha je marná, že jsou pouze součástí početně velmi zanedbatelných skupinek spíše pomatených lidí hrajících šachy na úplně jiné šachovnici než většina tehdejší, „rozumnější“ společnosti.

Jistěže je třeba znovu a znovu promýšlet pojmy, pokoušet se o jejich definice, ujasnit si analytické kategorie, aby se objasnila východiska a předcházelo nedorozuměním. Je dobře, že kritici vznášejí znepokojivé otázky. Ostatně mají k tomu mediální prostor a institucionální zázemí. Odhalují paušalizující výklady a v rámci historiografie problematizují inflaci apelativních obrátů, jako třeba těch primitivně antikomunistických o potřebě „vyrovnat se s minulostí“ nebo o „ztrátě historické paměti“. ⁴⁷ Provokují politiku a politiky, kteří jinak často a rádi nad minulostí přebírají záštitu. Upozorňují na historiky, kteří si takovou distanci neudržují a mohou se tak, jak píše Pullmann, „stát snadným terčem posměchu“. ⁴⁸ Problém rétoriky některých „revizionistických historiků“ na druhou stranu ale vnímám v tom, že tyto otázky sice kladou, ovšem i jejich výzvy jsou dost apelativní, nejsou prosti zaujetí. Neprovokují sami sebe, své „moderní“, údajně vyspělejší přístupy příliš netestují. Do „moralizujícího kázání o komunistickém odboji“, který se v budoucnu sám stane „předmětem výzkumu“, mají podle nich „vpadnout sofistikovnější společenskovední přístupy“. ⁴⁹ Ale nedělají také oni politiku, nenahrazují jeden binární model jinou jednoduchou binární relací? ⁵⁰ Co když i oni vyprávějí černobílý příběh, který se rovněž jednou stane předmětem výzkumu?

Pravdě by se každý měl spíše snažit přiblížit než tvrdit, že ji zná. Vždyť ani ti, kteří po Únoru v obrovské frustraci a bezmoci cítili, že je třeba proti bezpráví a surovosti „něco dělat“, neměli často jasný názor, co by to mělo být. Diskutovali o tom mezi sebou a vnitřně pak sami se sebou. Cítili, že se stalo něco špatného, a chtěli to změnit. Vyhodnocovali situaci, rozvažovali, kdo vlastně ztělesňuje jejich protivníka a podle toho volili prostředky k odporu. ⁵¹

---

⁴⁷ Viz kupř. kniha *O komunistických časech*, vydaná v Praze 2013 Člověkem v tísni.

⁴⁸ PULLMANN, „Sociální dějiny“, s. 717.

⁴⁹ SOMMER, s. 36.

⁵⁰ Srov. SEDLÁK, s. 32–35

⁵¹ Srov. ZAHRADNÍČEK, Tomáš, „Tragický omyl třetího odboje“, *Mladá fronta Dnes*, 28. 7. 2010, s. 8.

Jistě, ne vždy adekvátně, nezřídka měly jejich akce tragické důsledky. Na druhou stranu represe vycházející z tehdejšího systému byly dost jednosměrnou formou komunikace, tak proč by se z historie mělo vytrácet *přednostní* uznání těch, kteří nezůstávali lhostejní, kteří se naopak do zásadního konfliktu s okolím dostávali (i když na tom třeba osobně prodělali) a svým (od)bojem prošli se ctí?

*

Neshrnuji názory všech aktérů debaty o „třetím odboji“ komplexně. Vybral jsem záměrně konfrontaci „reformistických“ historiků, abych ukázal některé nepříjemné otázky živé minulosti. Byl u nás totalitární režim? Nebo jen v padesátých letech? Nebo je koncept totalitarismu srovnávající komunistický a nacistický režim přežitkem z dob studené války? Byl proto systém 50. let jen určitou, například „státněsocialistickou“ formou diktatury?⁵² A hlavně, co se týče této práce, kdo a jak proti tomuto systému „bojoval“, jak formy odporu či rezistence nazvat a lze vůbec tyto pojmy přesně jako skalpelem chirurgicky vypreparovat do jasných definic, když tu máme *odboj*, *odpor*, *rezistenci*, *nevoli*, *protest*, *nonkonformitu*, *disent*, *odepření*, *odmítnutí* nebo *vymezování se*“?

Když odhlédnu od skutečnosti, že i kritici mají určité ideologické cíle, může z věcné části rozpravy vyznít několik užitečných otázek. Týkají se toho,

---

⁵² Pojmy „totalitní“, „totalitární“ či „totalitarismus“ se objevily ve 20. letech 20. století zejména s nástupem fašismu v Itálii. Od třicátých let začaly v politických debatách zahrnovat také německou zkušenost a jejich popularita vzrůstala během studené války, kdy se významové pole rozšířilo na Sovětský svaz a jeho satelity. Do mediálního jazyka a školních osnov pronikaly pojmy například díky literárním dílům jako *Tma o polednách* Arthura Koestlera nebo románu 1984 Georga Orwella, v nichž je popisován dohlížecí a represivní systém všeprostopupujícího aparátu usilujícího o ovládnutí lidské mysli určitou ideologií, která byla ve druhé polovině 20. století vztahována zejména na nacistickou a komunistickou realitu. Levicovní kritikové pak tento koncept ukazují jako výsledek vyhrocené atmosféry studené války a odmítají definovat oba režimy z perspektivy té „správné“, liberální demokracie. K diskuzi o pojmu viz GEYER, Michael – FITZPATRICK, Sheila, „Teorie totalitarismu a její recepcce – srovnávání stalinismu a nacismu“, in: Titíž (eds.), *Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Praha 2012, s. 11–62. Shrnutí též *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*, Brno 2003, s. 512–514. Kriticko-revizionistická reakce v českém prostředí viz PULLMANN, „Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění“.

kde je tedy hranice mezi zločinným režimem a soukromými životy a názory a kde je hranice mezi jakýmkoli společenským systémem a soukromými životy vůbec. Než proto přejdu k vlastnímu stanovisku, připomenu krátce německou debatu, která se točila kolem stejné podstaty, a protože je pokročilejší, ukazuje také podstatu českého sporu.

Německá debata, takzvaný německý spor o dějiny („Historikerstreit“), začínala rozpravou o způsobu výkladu dějin nacismu. V posledním desetiletí před pádem železné opony se němečtí historikové a filozofové přeli o to, zda bylo nacionálněsocialistické období jedinečným případem zla, nebo, jednoduše řečeno, zda se to mohlo stát každému. Historikové jako například Ernst Nolte a Andreas Hillgruber prezentovali nacismus jako jakýkoli jiný jev evropských dějin, srovnatelný se sovětským komunismem.⁵³ Jejich příznivci kladli důraz na srovnávání obou režimů pomocí teorie totalitních diktatur. Proti nim ostře vystoupil filozof Jürgen Habermas, který je obvinil z toho, že se pod fasádou objektivit, citacemi archivních dokumentů a poznámkovými aparáty snaží prosadit taková morální a politická hlediska, která odvádějí pozornost od nacistických zločinů, a tím zmenšují historickou odpovědnost německého národa. Levice poukazovala také na to, že se tyto snahy odehrávají na pozadí úsilí konzervativního kancléře Helmuta Kohla, který od svého nástupu do úřadu prosazoval „duchovně-morální obrat“ v německé společnosti.⁵⁴

Debata se sice odehrávala v nelítostném až fundamentálním duchu, o to byla ale produktivnější. A ne náhodou se uprostřed vyhoceného celospolečenského sporu ocitli historikové každodennosti, kteří čím více se snažili proniknout za neosobní historické struktury a procesy blíže k lidským zkušenostem a prožitkům, tím choulostivějších míst soudobé německé

---

⁵³ NOLTE, Ernst, „Between myth and revisionism“, in: *Aspects of the Third Reich*, H. W. Koch (ed.), London 1985, TÝŽ, *Das Vergehen der Vergangenheit. Antwort an meine Kritiker im sogenannten Historikerstreit*, Berlin 1987. HILLGRUBER, Andreas, *Zweierlei Untergang. Die Zerschlagung des Deutschen Reichs und das Ende des europäischen Judentums*, Berlin 1986.

⁵⁴ HABERMAS, Jürgen, „Eine Art Schadenabwicklung: Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung“, *Die Zeit*, 29/1986, 18. 7., s. 40; WEHLER, Hans-Ulrich, *Entsorgung der deutschen Vergangenheit? Ein polemischer Essay zum „Historikerstreit“*, München 1988.

společnosti se dotýkali. Jejich kritici vyjádřili obavy, že zaměřením na dějiny všednodennosti („Alltagsgeschichte“), která nebyla zásadně poznamenána vnějším děním, ignoruje tento koncept širší kontext, čímž vlastně zakrývá výjimečný charakter nacistického režimu. Varovali proto před nebezpečím spojení „normality každodenního života“ se zkoumáním zločinů nacistického režimu. Argumentovali tím, že historikové každodennosti sice věnují pozornost „politizaci soukromého“, jejich metody ale nedokážou dostatečně zohlednit otázku, jakým způsobem se obyčejní lidé na zločinecké politice státu podíleli. Mary Nolan například tvrdila, že „čelíme nebezpečí psaní historie konečného řešení bez antisemitismu a holocaustu, který podle metod Alltagsgeschichte přestává být jedinečným historickým fenoménem.“⁵⁵

Historikové každodennosti a „oral history“ se bránili. Například Christopher Browning v knize o příslušnících jednotky, která se v Polsku podílela na masovém vraždění Židů, ukázal pachatele zvěrstev Holocaustu z jiného úhlu. Jestliže byli do té doby vraždící vojáci považováni za ztělesnění „banality zla“ manifestované průměrnými a netečnými lidmi, dokonce řádnými, protože spolehlivými muži, kteří byli schopni hrozivých činů jen kvůli zapojení do administrativní mašinerie totalitního státu, ukázal nyní Browning, že přístup „Alltagsgeschichte“ naopak představuje „tu nejlepší metodu k poznání toho, jakým způsobem se obyčejní lidé na zločinecké politice podíleli a že „masové vraždění bylo pevnou součástí každodenního života německých sil“.⁵⁶

Než ale jedna ze stran stihla v německém sporu o dějiny zvítězit, vstoupila do něj v roce 1989 politika i druhou stranou. Historikové a publicisté se stejným západem začali po převratu diskutovat o tom, zda bylo to, co se vyvinulo ve východním Německu v sedmdesátých a osmdesátých letech, spíše represivním diktátorským režimem, nebo částečně také režimem jakési hybridní společenské smlouvy mezi vládoucí stranou a obyčejnými lidmi pod heslem: „My vám dáme, co můžeme, a vy nás necháte v klidu vládnout.“

---

⁵⁵ BARTOV, Omer, „Time Present and Time Past. The Historikerstreit and German Reunification“, *New German Critique*, Winter/1992, s. 183–185.

⁵⁶ IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve dvacátém století*, Praha 2002, s. 108–109, BROWNING, Christopher R., *Obyčejní muži: 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.

Z dějin každodennosti, zkoumajících všednodennost v komunistických režimech, se tak najednou stalo „nebezpečí“ levicové, s údajnou tendencí zastírat žaláře a „totalitní“ donucovací systém režimu komunistického.⁵⁷

Spor nicméně potvrdil, že je hodnotově normativní teorie totalitarismu problematická i užitečná zároveň. Ostatně také reprezentativní výběr autorů současné knihy *Za obzor totalitarismu* se na užitečnosti tohoto konceptu nedokázal shodnout.⁵⁸ Nebo jak jinde výstižně napsala česko-německá historička Eva Hahnová: „Že se nacistické zločiny liší od komunistických, odhalili účastníci sporu o německé dějiny přesvědčivě. Že však každodenní zkušenost ‚malých lidí‘ v totalitních diktaturách vykazuje podobnost nikoli čistě náhodnou, to si uvědomujeme při každém rozhovoru pamětníků.“⁵⁹

Ať už tedy historikové k tématu přistupovali a přistupují s jakýmkoli záměrem, důležité je, jaké otázky debata kolem každodennosti otevřela. Kde je tedy hranice mezi zločinným režimem a soukromými životy a názory? Na jedné straně je koncept „třetího odboje“ označován jako příliš plochý. Na straně druhé může být „objevení“ historického subjektu „obyčejných lidí“ spojeno s tendencí dát jim přílišnou autonomii.⁶⁰ V té souvislosti se nabízí otázka, zda není historie o velkých činech „odbojářů“ nahrazena podobným klišé „malého českého člověka“, jenž komunistický systém například 70. let přechytračí tím, že na nástěnku vyvěsí fráze o socialismu a míru a na víkend odjede na svou chatu, nebo režim ošálí, když se vytratí z prvomájového průvodu ještě na seřadišti, a pak se tím statečně pochlubí doma. „Víc si snad,“ řečeno přípodotkem Petra Pitharta, „ten ubohý režim ani nezasloužil.“⁶¹

*

---

⁵⁷ HORÁK, Pavel, „Pilát, agent bezpečnosti“, s. 70–71.

⁵⁸ *Za obzor totalitarismu*, s. 13.

⁵⁹ HAHNOVÁ, Eva, „Německý spor o dějiny. Problém Němců, nebo historiků?“ http://www.arts.gla.ac.uk/Slavonic/staff/German_history.html, staženo 1. 2. 2013.

⁶⁰ ECKERT, Andreas – JONES, Adam, „Historical writing about everyday life“, *Journal of African Cultural Studies*, 1/2002, s. 5–16.; GREGORY, Brad S., „Is small beautiful? Microhistory and the history of everyday life“, *History and Theory*, 1/1999, s. 100–110.

⁶¹ PITHART, Petr, „Třetí odboj potřetí“, *Lidové noviny*, 21. 7. 2011.

Pojem *rezistence* lze používat jako shrnující označení pro různé druhy odmítání a odporu. Přesto bych rád stejně jako *exil* udržel ve hře pojem *odboj*, a to jako testovací hypotézu, srovnávací kritérium, na jehož základě lze posuzovat strategie i hodnoty jednotlivých aktérů. Také „exil“ nebyl jednotný monolit, jeho kontury nejsou jasně ohraničené, naopak byl vnitřně velmi strukturovaný. Vždy je nutné rozeznat aktéra, který si uvědomuje svou situaci a podle toho volí strategie konfliktu s mocí, popřípadě to, zda jeho činnost v nerovném zápasu stejně rozeznává také protivník.⁶² Budu proto s pojmem *odboj* („domácí“ i „zahraniční“) pracovat, i když obezřetně. Jeho prostřednictvím si pokládám otázky, zda „exilová strana“ nacházela (potenciální) partnery pro zpravodajskou spolupráci v Československu. Zajímá mě, jaký měl mít „odboj“ podobu, a sleduji také to, zda nebo jak se „exilová strana“ a lidé kolem ní do této činnosti zapojili.

1.5. Cíle a struktura práce, rozbor pramenů a literatury

Tato práce chce odpovědět na otázky, jakým způsobem byla v letech 1948–1953 *formována* sociálnědemokratická „exilová strana“ a kdo, jak a proč se na tomto procesu mohl nebo chtěl podílet. Téma chci uchopit prostřednictvím několika historických portrétů a reportáže. Domnívám se, že právě biografický žánr mi umožní udržet strukturu práce v soudržném tvaru a reportážní prvky pomohou pronikat zákrutami „exilového“ prostředí. Jistě musím mít stále na paměti, že volnějšímu jazyku tohoto stylu hrozí zkratkovitost i banalizace skutečnosti. Na druhou stranu má tento textový vzorec výhody ve svobodě vhledů, které mohou vypátrat a odhalit některé stereotypy nebo se vyhnout metodologickým topornostem.

Téma nahlížím z *institucionální* perspektivy „exilové strany“. Zajímá mě, jak byla strana organizována a vyjednávána. I proto téma analyzuji

---

⁶² HOLLANDER, Jocelyn A. – EINWOHNER, Rachel L., „Conceptualizing Resistance“, *Sociological FORUM*, 4/2004, s. 533–554. Podobně srov. IRA, Jaroslav – KALIVODOVÁ, Eva – SARGENT, Andrew – LARGUECHE, Aladin, „Outcomes and Outlooks. Resistance after the Case Studies“, in: KLUSÁKOVÁ – MOLL, *Crossing Frontiers*, s. 223–244.

prostřednictvím mikropříběhů několika politických lídrů. Hypotézou je tvrzení, že se v rámci československé poúnorové migrace formovala „exilová sociálnědemokratická strana“ jako *institute*, která na základě určitých kritérií vytvářela vlastní komunikační, sociální a migrační síť.⁶³ Neignoruji přitom historický subjekt „obyčejných“, „low-level“ migrantů. Chci popsat podmínky, v jakých „strana“ a jednotliví aktéři působili, a tyto „detaily“ zařadit do širších souvislostí.

Text píšu chronologicky a výklad prokládám retrospektivními vstupy. První kapitola popíše první měsíce po Únoru, a to z perspektivy Blažeje Vilíma a jeho manželky Mirky, neboť právě Vilím se jako první z uprchlých politiků ocitl v Londýně a jednal s představiteli Labour Party. Vilím jako přímý aktér únorové krize následně cestoval několika státy západní Evropy, kde podával svědectví a zároveň se seznamoval s atmosférou a názory tamních společností. Britským úřadům předával seznamy s návrhy přednostních víz, připravoval založení „exilové“ strany a organizoval v Londýně první setkání uprchlých československých poslanců. Budou mě zde zajímat nejen jeho politické představy, ale i existenční podmínky, v jakých se projekt exilové strany formoval. Jak dále uvedu v rozboru pramenů, nejvíce archivních materiálů k tématu nabízí právě pozůstalost Blažeje Vilíma. Domnívám se ale, že tento nepoměr nemusí nutně deformovat mé odpovědi na shora naznačené otázky, pokud si budu při psaní uvědomovat rozdíl mezi „dějinnou skutečností“, „předmětem bádání“ a „pramennými stopami“.⁶⁴

Druhá kapitola se bude primárně věnovat Václavu Majerovi, předúnorovému ministrovi, který na Západ uprchl v červenci 1948. Po příchodu do Londýna se stal předsedou „exilové strany“ a jejím reprezentantem v Radě svobodného Československa. Vilímovu skepsi ohledně spolupráce s ostatními politickými proudy konfrontoval Majerův konsenzuální přístup. V této části budu proto sledovat stranické diskuze ohledně (ne)zapojení se do centrálního exilového orgánu a s tím spojené otázky dalšího směřování, finančního

---

⁶³ TILLY, s. 85.

⁶⁴ HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009, s. 27–28.

zabezpečení, publicistiky nebo „vyrovnávání se s minulostí“. Majer i Vilím se podíleli na prvních pokusech prominentních politiků v Londýně debatovat o „vinících Února“, oba se v roce 1949 zúčastnili tzv. londýnských diskuzí aktérů únorové krize, prvního společného pokusu politických lídrů ohlédnout se za minulostí.

Třetí kapitola se bude zabývat uprchlickou pomocí a migrační problematikou. Sociální demokrat František Němec, vyslanec v Ottawě, se po své rezignaci v únoru 1948 pokusil vyjednat a zorganizovat jednu z největších imigračních akcí do Kanady. Pokusím se popsat techniky migrace prostřednictvím komunikace migrantů se „stranou“. Zajímá mě, zda a jak „strana“ agitovala v uprchlických táborech, zda její pomoc (pokud nějaká byla) směřovala primárně straníkům, a pokud ano, jak vůbec byli „sociální demokraté“ definováni, respektive co v kulisách táborové každodennosti znamenalo být sociálním demokratem. Pokusím se přitom určit počty těchto uprchlíků a začlenit jejich situaci do tehdejší válečné a poválečné migrační agendy, počítající se na miliony vykořeněných lidí.

Co se týče zpravodajské činnosti sociálních demokratů, popíšu ji na základě aktivit Radomíra Luži, jednoho z předúnorových lídrů sociálnědemokratické mládeže. Analyzuji přitom způsoby spojení (pokud nějaké bylo) s domácími ilegálními organizacemi (pokud nějaké vznikly). V plánech sociálních demokratů se také objevil projekt „černé propagandistické vysílačky“, který se stal součástí určitých zpravodajských intrik.⁶⁵ Do nich se zapletl Blažej Vilím, jenž byl v polovině roku 1950 z vedení „exilové strany“ vyloučen. Ve čtvrté kapitole se proto pokusím role jednotlivých aktérů zařadit do kontextu exilového zpravodajství.

V roce 1950 uprchl do exilu také Bohumil Laušman, poslední předúnorový předseda ČSSD. Za jeho pounorovou spolupráci s KSČ ho vedení „exilové ČSSD“ vyloučilo ze strany. Nicméně díky jeho napojení na Jugoslávii a Rakousko se otevřela diskuze o svolání prvního exilového sjezdu strany,

---

⁶⁵ ŠIMSOVÁ, Sylva, „Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Praha 2008, s. 21–52.

legitimitě tehdejšího vedení i programová diskuze. Pátá kapitola bude proto věnována těmto debatám, včetně situace v Socialistické internacionále nebo nestabilní Radě svobodného Československa. Závěrečnou kapitolu vymezí rok 1953, kdy byl Laušman unesen komunistickou bezpečností zpět do ČSR a kdy v Sovětském bloku a Jugoslávii pokračovaly mocenské změny, které potvrdily dlouhodobější, bipolární charakter světového řádu. Antropolog Arnold Van Gennep rozděluje tři stupně migračního procesu u jednotlivců. V první fázi – předprahové – se migrant rozhoduje k separaci nebo je k ní donucen. Ve druhé, prahové fázi, už nepatří do společnosti, jejíž byl předtím součástí, ale zatím ještě nebyl inkorporován společností hostitelskou, a ve třetí, konečné fázi, se do nové společnosti začleňuje. Právě druhá fáze je podle Gennepa pro formování myšlení klíčová. Žitím v zahraničí jsou sice jednotlivci nuceni více promýšlet otázku svých kořenů, kulturní identity a aspektů s tím spojených: návyků, mentality a sociálního chování, avšak pro jedince zbaveného značné části kontextu, na němž byla jeho identifikace založena, je typická větší významová mnohoznačnost, otevřenost a neurčitost.⁶⁶ V poslední kapitole se proto pokusím sledovat nejen proměnu „exilové strany“ v reakci na exilu nepříznivý směr mezinárodní politiky. Také političtí lídři i sympatizanti strany si hledali nový domov a zařazovali se do nových společností. Práci proto uzavře rozbor situace, poměrů a východisek „sociálnědemokratické komunity“ a obecně „exilu“ na prahu druhé poloviny padesátých let.

Dne 25. ledna 2011 mi Karel Hrubý, jeden z posrpnových lídrů „exilové strany“, napsal dopis. V obsáhlém textu popsal archivní sbírky, které jsou k tématu k dispozici, a zároveň mě s jistou naléhavostí nabádal: „Jádrem historie exilové strany ovšem byla její politická a propagační činnost, kterou je třeba objektivně zachytit – a nikoli okrajové osobní spory [...] Neboť tito lidé pracovali především politicky, organizovali stranu v jednotlivých zemích, byli vlivnými funkcionáři v RSC a zejména na půdě Socialistické internacionály, kde požívali respektu pro solidnost svých informací a rozborů o poměrech

---

⁶⁶ SEWERYN, Olga, Identity Change as a Consequence of the Migration Experience, in: *Imaging Frontiers, Contesting Identities*, edd. S. G. Ellis, L. Klusáková, Pisa 2007, s. 24.

v Československu, a udělali pro věc československé svobody ohromný kus práce. Je třeba vidět především tuto politickou práci exilové organizace, v níž osobní rozpory byly jen průvodním jevem exulantského prostředí.⁶⁷

Nemám zájem nadržovat nějaké frakci ani nechci zpochybňovat či umenšovat úspěchy. Mám respekt před množstvím často zcela nezištné práce. Nevěřím ale, že existuje jediné „správný“ výklad sociální demokracie nebo jediné „správný“ přístup k tématu. Já si kladu vlastní otázky a pokouším se na ně odpovídat pomocí nástrojů, které historie nabízí. Nemám ambici být „nad věcí“, chci spíše „stát opodál“ a prostřednictvím sociálnědemokratické „komunity“ popisovat fenomén „exilu“ z doby bezprostředně po Únoru.

*

Sociálnědemokratickému exilu se podrobně (a nejen pasivně) věnovala komunistická rozvědka. V archivech bezpečnostních složek je díky tomu velké množství materiálu, agenturních zpráv i výsledků provokací tajných služeb. Informace o sociálnědemokratickém exilu často vznikaly za účelem retušování skutečnosti, na druhou stranu mají tyto materiály výhodu, že třídí a koncentrují fakta o činnosti ČSSD, přičemž zahrnují také informace komunistického předúnorového zpravodajství (kupř. fond č. 310 – Sekretariát Velitelství Státní bezpečnosti, konkrétně signatura 310-71-8 s názvem „Zprávy k činnosti sociální demokracie, poznatky z let 1947–48). Z nepřeberného množství faktů a analýz uvádím především souhrnný „objektový svazek“ nazvaný „Nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů“, registrační číslo 2231 (jedenáct archivních krabic, dnes už v elektronické podobě). Jedná se o agenturní zprávy, souhrnná vyhodnocení akcí vedených proti sociálním demokratům a „sociáldemokratismu“ nebo záznamy z výsleších.

Archiv bezpečnostních složek nabízí lustrace jednotlivých osob. Zde jsem zažádal o výpis k osobám Václava Majera, Blažeje Vilíma, Radomíra Luži

---

⁶⁷ Archiv autora, K. Hrubý autorovi 25. 1. 2011.

a Bohumila Laušmana.⁶⁸ Komunistická bezpečnost monitorovala a analyzovala situaci „politické emigrace“ obecně, a to od centrálních exilových institucí až k situaci a náladám v uprchlických táborech, přičemž vydávala interní ročenky nazývané „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“. K nim se vážou také doplňující dokumenty a speciální přílohy (kupř. signatury 305-367-1 a následující).

Pokud se týče vlastní produkce sociálnědemokratických uprchlíků, řada materiálů nenávratně zmizela. Souviselo to částečně s tím, že v prvních letech po Únoru někteří počítali s brzkým návratem, a proto archivování dokumentů nevěnovali příliš pozornosti. Určitě ale měli mnoho existenčních starostí, byli bez prostředků a bez prostoru k systematickému uchovávání písemností. Dokumentaci ústředního sekretariátu v Londýně navíc ničila vzájemná nedůvěra, v londýnském sekretariátu se běžně korespondence ztrácela.

Torzo materiálů tehdejšího sekretariátu exilové strany nicméně existuje. Nazývá se fond „Exilová sociální demokracie“ a spravuje ho pražský archiv Československého dokumentačního střediska. Základem tohoto fondu byl původní „Archiv ČSSD v exilu“ (dnes tzv. fond Václav Holub, podle tajemníka strany z let 1950–1969), který Vilému Prečanovi⁶⁹ předal v devadesátých letech Karel Hrubý. Tento materiál byl sloučen s kopiemi sbírek Blažeje Vilíma (tajemníka exilové strany v letech 1948–1950). Tyto dvě kolekce se vzájemně překrývají, doplňují a umožňují vhled do činnosti uprchlých sociálnědemokratických politiků a exilové ČSSD. Větší část tohoto fondu tvoří archiv Blažeje Vilíma. Zatímco tzv. fond Václav Holub tvoří originály dokumentů, fond „Blažej Vilím“ obsahuje xeroxové kopie. Vlastní originály spravují dva anglické archivy: British Library v Londýně a Churchill Archives Centre v Cambridge.

Každý fond má svůj příběh. Když Blažej Vilím v roce 1976 zemřel, jeho žena Mirka, než si následně vzala život, uspořádala manželovy písemnosti

---

⁶⁸ VANÍČKOVÁ, Vladimíra a kol., „Informace o archivních materiálech k tematice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra“, *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 3/2005, s. 343–376.

⁶⁹ PREČAN, Vilém: „Dějiny exilu a emigrace – prameny, výzkumné instituce a projekty“, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, MU Brno, s. 125–130.

a jako dar je nabídla britské národní knihovně. British Library přijala pouze polovinu, a to dokumenty datované před rokem 1968. Ještě před dobrovolnou smrtí Mirky Vilímové (+1977) jí rodinná přítelkyně Sylva Šimsová slíbila, že najde umístění pro druhou polovinu sbírky. To se podařilo v cambridgeském Churchill Archives Centre. Oba fondy, londýnský i cambridgeský, pak byly uzavřeny veřejnosti až do roku 1997. Až poté Sylva Šimsová vypracovala jejich dokumentaci a po domluvě s Vilémem Prečanem přivezla větší část okopírovaného fondu z British Library také do pražského Československého dokumentačního střediska. Co se týče druhů dokumentů, je tato sbírka komplexní, obsahuje dokumenty úřední i osobní povahy, obsáhlou korespondenci i Vilímovy rukopisy z let 1948–1976, řadu cyklostylovaných memorand i periodik a dobové tisky. Důležité je také zmínit, že Vilímův fond obsahuje několik dokumentů z pozůstalosti Josefa Běliny, u jehož vdovy Lotty bydleli Vilímovi po příchodu do Londýna.⁷⁰

Na tento „Vilímův archiv“ navazuje v pražském Československém dokumentačním středisku zmíněný „původní archiv ČSSD v exilu“, který do Prahy přivezl Karel Hrubý. Tento fond se nazývá „Václav Holub“, podle tajemníka exilové ČSSD, který se této funkce ujal po Vilímově vyloučení z vedení strany v roce 1950. Z písemností této sbírky sice zůstalo jen torzo, avšak bohatší část fondu naštěstí pro mě pokrývá období prvních exilových let. Jsou to jednak zápisy a zprávy ze schůzí vedení z let 1948–1961, organizační řády, informace ke „stykům s domovem“, česko-německým vztahům, údaje k různým osobnostem, nebo dokumenty týkající se Labour Party. Dále je to korespondence Václava Holuba (přičemž těžko odlišovat osobní a úřední rovinu) nebo materiály týkající se Rady svobodného Československa. Ve fondu jsou také zachovány některé oběžníky, jimiž sekretariát informoval ústřední výkonný výbor o činnosti „strany“ a dění v jejích organizacích. Také v nich lze nalézt například odkazy k situaci v uprchlických táborech.

---

⁷⁰ ŠIMSOVÁ, „Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma“, *Sborník archivu Ministerstva vnitra*, 3/2005, s. 303–319.

V Archivu ČSSD v Lidovém domě je pozůstalost Arno Haise z období po únoru 1948. Tento dosud nezpracovaný fond, jehož dokumenty uložené na půdě Lidového domu trpěly špatnými podmínkami, obsahuje rozsáhlou korespondenci a mnoho různorodých exilových časopisů. Pro činnost sociálních demokratů je pak důležitá pozůstalost Huberta Ripky, uložená v Národním archivu. Tento fond slučuje materiály předúnorového i poúnorového období.⁷¹ Sbírkou relevantních osobností nacházející se v českých archivech obsahují především materiály k období před únorem 1948. Z nich je možné jmenovat pozůstalost Zdeňka Fierlingera a Rudolfa Bechyně v Archivu Národního muzea, nebo fondy Bohumila Laušmana, Františka Němce nebo Klementa Gottwalda v Národním archivu. Pozdější činnost sekretariátu „strany“ (od roku 1969) se nachází v Archivu města Plzně, kam deponoval svůj archiv Karel Hrubý. Dokumenty k vlastní činnosti Rady svobodného Československa nabízí olomoucké Centrum československých exilových studií při Katedře historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého.⁷²

Pamětníci se shodují, že archiv Václava Majera vzhledem k jeho povaze a temperamentu neexistoval, a pokud ano, tak nikdy v úplnosti a nyní je ztracen. Ale i jiný, rozsahem a významem vydatný pramen k prvním letům exilové strany je bohužel nenávratně ztracen. Byla to dokumentace shromážděná Vilémem Bernardem, zahraničněpolitickým expertem činným v Socialistické internacionále. Karel Hrubý mi potvrdil, že Bernardův archiv skutečně existoval. Sám jej prohlížel při návštěvě Bernardova domku v Readingu v devadesátých letech. Protože byl neuspořádaný, takřikajíc na hromadě, Hrubý na Bernarda naléhal, aby archiv zpřehlednil a zaslal do archivu strany, který Hrubý po listopadu 1989 spolu s Miroslavem Tučkem připravovali k převozu do Prahy (z něhož poté vznikl zmíněný fond nazvaný „Václav Holub“). Naneštěstí Vilém Bernard nejen nestačil dokumenty zpřehlednit, nýbrž „celou

---

⁷¹ PALEČEK, Pavel, *Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv*, Brno 2000. Menší část Ripkovy pozůstalosti byla v roce 1994 uložena jeho tajemníkem Vilémem Brzorádem také v Československém dokumentačním středisku v Praze.

⁷² MOTLÍČEK, Tomáš – ŠMERAL, Jiří, *Průvodce po fondech a sbírkách Centra pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc 2007.

hromadu“ těchto dokumentů včetně korespondence a studií po Bernardově smrti nechala jeho vdova vynesit před dům, odkud materiál odvezl spolu „s jiným odpadem“ popelářský vůz. Bernard v prvních letech po Únoru komunikoval s Polákem Zygmuntem Zarembou, předsedou exilové Unie socialistických stran střední a východní Evropy. Rozklíčovat jejich komunikaci v těchto letech lze ale jen z náznaků, neboť v archivu newyorského Polish Institute of Arts and Sciences of America se dochovala korespondence pouze od konce roku 1950.

Kromě zmíněné kolekce Blažeje Vilíma v British Library jsou v zahraničí zásadní především pozůstalosti uložené v Churchill Archives Center v Cambridge. Jedná se o sbírky Jana Svobody, části zmíněného Vilíмова archivu a sbírky Karla Maiwalda. Právě díky obšírné korespondenci Karla Maiwalda lze pak detailně zrekonstruovat také exilové působení Bohumila Laušmana, bývalého ministra a předúnorového předsedy sociální demokracie. Pozůstalost sociálního demokrata Josefa Kosiny, dlouholetého redaktora BBC, která je uložená v archivu knihovny londýnské School of Slavonic and East European Studies, bohužel obsahuje jen fragment Kosinových nepublikovaných pamětí z druhé světové války.

Z amerických archivů jsem měl možnost navštívit archiv Hooverova institutu Stanfordovy univerzity v Kalifornii (Hoover Archives Centre). Tento archiv obsahuje sbírky mnoha významných československých osobností, například Ivo Ducháčka, Karla L. Feierabenda, Arnošta Heindricha, Ferdinanda Peroutky nebo Jaroslava Stránského. Pro téma této práce je zásadní sbírka sociálního demokrata Eduarda Táborského, a to nejen pro její obsáhlou korespondenci s lidmi napříč celou československou emigrací, ale také pro Táborského zevrubné deníky, které neobsahují pouze záznamy o politickém vývoji, ale také popisy, úvahy a dojmy z jeho osobního života. Hooverův archiv vlastní pozůstalost Jiřího Horáka a Radomíra Luži. Obě sbírky, i když zatím nezpracované, obsahují úplnou škálu dokumentů. Horákova je ve sledovaném období skromnější na korespondenci, obsahuje ale velkou sbírku dobových tisků a výstřižků. Lužův archiv nabízí obsáhlou korespondenci.

Vysídlení sudetských Němců bylo pro politické strany Národní fronty v prvních poúnorových letech „uzavřenou záležitostí“. Předválečná solidarita českých a německých antifašistů, alespoň v oficiální rovině, vymizela. Nicméně pro reflexi česko-německého vztahu lze studovat například pozůstalost Johanna Wolfganga Brügela v archivu Friedrich Ebert Stiftung v Bonnu. Pro další výzkum lze také využít archiv Denise Healyho, zahraničního tajemníka Labour Party. Tento materiál uložený v British Library by mohl přinést více informací ke vztahu britských socialistů k československým uprchlíkům, stejně jako institucionální zdroje z Britského národního archivu v Londýně (British National Archives). Dotázaní pamětníci netuší, zda se uchovalo něco z archivu myslitelské postavy Josefa Macka, a tak informace o jeho poúnorovém životě jsem dohledával alespoň v ostatních korespondencích.

Archivy obsahují sbírky exilových periodik. Protože jejich ročníky nikde nejsou kompletní, je možné kombinovat archivní sbírky s neúplnými kolekcemi pražské Libri Prohibiti (LP). Co se týče sociálnědemokratické publicistiky, jedná se například o cyklostylované *Londýnské listy* (1948–1949), jejichž část je v LP a část například ve Vilímově archivu v ČSDS včetně jejich dobové administrace. Stejně je tomu s cyklostylovaným časopisem *Demokracie a socialismus* (1950–1964), jehož čísla lze společně s dalšími časopisy sociálních demokratů jako *Hlas*, *Zpravodaj* nebo *Naše cesta*, *Perspektivy socialismu* dohledat také v Haisově, Lužově nebo Horákově pozůstalosti.

Historii sociálnědemokratického exilu zatím popsali hlavně samotní pamětníci, jejichž memoáry, publikované i nepublikované, jsou sice prostředkem k vyřizování osobních účtů, přesto zásadním svědectvím. O to více, že nelze využít další specifický historický pramen – rozhovory s pamětníky⁷³. Z publikovaných vzpomínek je to v první řadě kniha Václava

---

⁷³ Tento nedostatek jsem se snažil kompenzovat alespoň rozhovory se Sylvou Šimsovou, dcerou Karla Maiwalda a přítelkyní manželů Vilímových. Interview mi 1. 3. 2012 poskytl Miroslav Souček, který sice emigroval až po roce 1968, ale s řadou poúnorových uprchlíků se osobně znal. V kontaktu jsem také s Karlem Hrubým. Radomír Luža zemřel v roce 2009, aniž bych ho stihl kontaktovat. Dagmar Hájková mně poskytla rozsáhlé interview, které vedla se Zdeňkem Mastníkem, pozdějším redaktorem BBC, jenž se po Únoru pohyboval v uprchlických táborech v Německu, Rakousku a Itálii.

Holuba „*Vítězství i prohry*“, zachycující celý autorův život.⁷⁴ Paměti manželky Viléma Bernarda Růženy Volínové-Bernardové „*Pohled zpět*“ nejenže se vrací k Bernardově politické činnosti a rozvažuje nad jeho politickými představami a motivacemi, zároveň popisuje životní podmínky a navozuje přitom i každodenní atmosféru prvních exilových let v Anglii.⁷⁵ Dále je tu kniha Radomíra Luži ČSSD. *Kapitoly z let exilu 1948–1989*, primárně vzpomínkový text, nicméně formálně (používá například er-formu a poznámkový aparát) má podobu historické semi-analýzy.⁷⁶ Mezi pamětníky vyvolala Lužova kniha kontroverze, reagoval na ni například Karel Hrubý recenzí statí na stránkách *Ročenky Československého dokumentačního střediska 2003*.⁷⁷

Radomír Luža se svou interpretací vymezoval především vůči kolektivní vzpomínkové monografii *Léta mimo domov*. Tu autoři kolem editora Karla Hrubého zamýšleli jako přehled celého období exilové činnosti ČSSD. Pro moje téma jsou zde relevantní zejména tři kapitoly: text Václava Holuba a Čestmíra Ješiny „Organizace zápasu“, Holubova kapitola „Práce, lidé, prostředky“ a část Jaroslava Zběhlíka „Roztroušení po světě“.⁷⁸ Protože mě, jak už jsem naznačil v úvodu, nezajímají primárně klasické dějiny idejí nebo jen ideologické rozepře, jsou pro mě nedocenitelná dvě dosud nepublikovaná svědectví manželek sociálnědemokratických politiků, jež mi laskavě poskytla Sylva Šimsová. Jedná se o sugestivní líčení rodinných osudů od Jarky Maiwaldové a rukopisné memoáry Josephine Brügelové, které alespoň částečně popisují „exilovou každodennost“ a ukazují atmosféru „exilového“ života.⁷⁹

Ohledně vzpomínek sociálních demokratů na Únor, výpověď Václava Majera obsahuje kniha zahraničního tajemníka Labour Party Denise Healyho

---

⁷⁴ HOLUB, Václav, *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století*, Václav Holub 1997.

⁷⁵ VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, Růžena, *Pohled zpět. Život ve věrech 20. století*, Praha 2003.

⁷⁶ LUŽA, Radomír, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*, Praha – Brno 2001.

⁷⁷ HRUBÝ, „Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, Praha 2003, s. 173–186.

⁷⁸ *Léta mimo domov*, Karel Hrubý (ed.), Praha 1996.

⁷⁹ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, Jarka, *Vzpomínky*, napsáno původně pro vnučata v roce 1980, BRÜGELOVÁ, Josephine (asistovala Sylva Šimsová), *Reminiscences – Vzpomínky*, nahráno a editováno v Londýně 1998–2001.

The Curtain Falls z počátku roku 1951.⁸⁰ Bohumil Laušman své paměti publikoval v roce 1953.⁸¹ František Němec napsal vzpomínky o své misi na Podkarpatské Rusi 1944–1945 *The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia*, jež vydal v roce 1955.⁸² Blažej Vilím několikrát uvažoval o sepsání pamětí, kvůli jeho náhlé smrti ale nikdy nevznikly. Charakteristiky sociálnědemokratických lídrů nabízí vzpomínková kniha Hermy Svozilové-Johnové, manželky Oldřicha Johna, a nelze opomenout ani paměti Zdeňka Fierlingera.⁸³ Další memoárové články pak vycházely na stránkách exilového časopisu *Demokracie a socialismus*⁸⁴ a ve zkoumání našeho tématu nesmím vynechat ani vzpomínky lidí stojících „mimo“ sociální demokracii.⁸⁵ K analýze tehdejších narativů může sloužit také sborník *Osmdesát let Československé sociální demokracie*, který vydala „exilová strana“ v Londýně v roce 1958 v redakci Adolfa Mokrého. Další sborník „*Sozialdemokratie und Systemwandel*“ pak vyšel ke stému jubileu strany v roce 1978, a to německy v redakci Jaroslava Krejčího.⁸⁶

---

⁸⁰ HEALEY, Denis, *The Curtain Falls. The Story of the Socialists in Eastern Europe*, London 1951.

⁸¹ LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?* Vídeň 1953.

⁸² NĚMEC, František – MOUDRÝ, Vladimír, *The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia*, Toronto 1955.

⁸³ SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, Herma, *Hanácká sága*, Praha 2000. FIERLINGER, Zdeněk, *Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy*, Praha 1971, též, *Ve službách ČSR, II., „Od přepadení SSSR do konce druhé světové války“*, Praha 1949, též, *Zrada československé buržoasie a jejích spojenců*, Praha 1951.

⁸⁴ Např. článek NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce“, in: *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, 39/1955, s. 8–15, nebo MOKRÝ, Adolf, „Od zrady ke zradě“, in: tamtéž, 29/1954, s. 8.

⁸⁵ Zdeněk SLOUKA napsal moudré vzpomínky *Jdi po skryté stopě. Lidské kroky politickou krajinou exilu*, Praha 2009, v nichž také zprostředkovává své uprchlické zážitky a zkušenosti po útěku do Rakouska, kde se potkával se sociálními demokraty. Z pamětí politiků lze uvést např. DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, Praha 1991–92, FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, Brno 1994–96, RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*, Brno 1995, FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985, ČERNÝ, Václav, *Paměti II (1938–1945). Křik Koruny české. Naš kulturní odboj za války*, Brno 1992, HRONEK, Jiří, *Od porážky k vítězství*, Praha 1947, KRUPIČKA, Rudolf, *Střední cesta je cestou pokroku, míru, bezpečnosti a pluralitní demokracie bez diktatury proletariátu a vlády velkokapitálu*, I., „Můj společný exil s Bohumilem Laušmanem“, Wien 1989, SMUTNÝ, Jaromír, *Svědectví prezidentova kancléře*, Praha 1996 atd.

⁸⁶ *Sozialdemokratie und Systemwandel. Hundert Jahre tschechoslowakische Erfahrung*, KREJČÍ, Jaroslav (ed.), Berlin – Bonn 1978.

Dějninám „politického exilu“ a jeho institucí se věnovala řada historiků-pamětníků i historiků mladší generace v přehledových textech, přinášejících nově informace také ze zahraničních archivů, nicméně jejich záměrem bylo hlavně shrnutí základního vývoje bez interpretačních ambicí.⁸⁷ „Exilové sociální demokracii“ se badatelé věnovali v dílčích studiích (Miloš Trapl, František Svátek, Jana Burešová, Tomáš Grulich, Pavel Horák)⁸⁸ a nutné je zmínit také materiálové studie Sylvy Šimsové, která zpracovala zmíněné fondy Blažeje Vilíma a Karla Maiwalda.⁸⁹ Centrum pro československá exilová studia v Olomouci se sociálnědemokratické části exilu nevěnuje systematicky. Karel Kaplan se tématu dotkl v rámci několika monografií.⁹⁰ V biografii se historici zabývali nejvíce osobností Bohumila Laušmana.⁹¹ Svě životopisy mají někteří

---

⁸⁷ JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš, *Exilová politika v letech 1948–1956*, Olomouc 1996, MICHÁLEK, Slavomír, „Rada slobodného Československa 1949–1960“, *Historický časopis*, 4/1999, s. 327–344, ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000, KAPLAN, Karel, *Poúnorový exil 1948–1949*, Liberec a Český Těšín 2007, RAŠKA, Francis D., *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*, Praha 2009, KAPLAN, Karel, *Sociální demokracie po únoru 1948*, Brno 2011. Situaci slovenského poválečného exilu shrnuje RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012.

⁸⁸ BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana do emigrace a jeho tvrdý dopad na rodinu“, in: *Emigrace. Sborník historických prací pro československá exilová studia*, Olomouc 2006, s. 59–67, BUREŠOVÁ, Jana, „Únos Bohumila Laušmana a československá emigrace“, *Listy* 4/2004, s. 58–64, SVÁTEK, František, „K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálnědemokratické strany. Případ Vilím: kontexty interpretací“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Milena Janišová, Vilém Prečan, Tomáš Vrba (eds.), Praha 2008, s. 11–20. GRULICH, Tomáš, „Československá sociální demokracie v exilu“, in: *Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2008, s. 181–187. HORÁK, Pavel, „K publicistice poúnorového sociálnědemokratického exilu (1948–1953). Perspektiva Blažeje Vilíma a Bohumila Laušmana“, *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 1–2/2011, s. 32–53. Týž, „Máte s sebou stranickou legitimaci?“ Komunikace sociálnědemokratické strany s veřejností v počátcích poúnorového exilu, in: *Identity v Českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Rudolf Kučera (ed.), Praha 2012.

⁸⁹ ŠIMSOVÁ, Sylva, „Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Vilíma v Anglii“, in: *Sborník Archivu MV*, 4/2006, s. 319–350, „Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Praha 2008, s. 21–52, „Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma“, in: *Sborník Archivu MV*, 3/2005, s. 303–319 a „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi Josefu Bělinovi v britských archivech“, *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 8/2010, s. 265–284.

⁹⁰ Kupř. KAPLAN, Karel, *Das verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984, *Poúnorový exil 1948–49*, Liberec a Český Těšín 2007 nebo *Sociální demokracie po únoru 1948*, Brno 2011.

⁹¹ HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman – politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, Praha 2012, BUREŠOVÁ – TRAPL, *Bohumil Laušman. Proměny života sociálnědemokratického politika s nástupem komunistické moci*

organizátoři „exilu“, například Ján Papánek, Štefan Osuský, Ferdinand Peroutka nebo Pavel Tigrid.⁹² Dokončuje se například biografie Petra Zenkla.⁹³ Nezastupitelnou, každodenní pomůckou při studiu dějin ČSSD je slovník osobností sociální demokracie, který připravil Josef Tomeš.⁹⁴ Důležitým zdrojem informací a inspirace jsou také vysokoškolské kvalifikační studentské práce.⁹⁵

Výzkumy procesů integrace poúnorových migrantů do hostitelských společností (ať už antropologickými přístupy zkoumání identit a vztahů mezi migračními vlnami a generacemi, sociálně historickými rozbory migračních sítí, analýzami počtů migrantů, zachycením způsobů uprchlické pomoci, rozbory dopadu migrací na zákonodárství a její regulace) jsou zatím spíše v počátcích,

---

v Československu, Olomouc 2009, ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty. Bohumil Laušman – osud českého politika*, Praha 2008.

⁹² MICHÁLEK, Slavomír, *Ján Papánek. Politik, diplomat, humanista*, Bratislava 1996, týž, *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava 1999, KOSATÍK, Pavel, *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*, Praha 2011 a týž, *Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*, Praha 2013. Materiálovou studií je text Milady Polišínské, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten. Free Czechoslovakia Information na pozadí československo-britských diplomatických styků 1948–1985*, Praha 2009. Dále kupř. *Rozchod 1948. Rozhovory s českými poúnorovými exulanty*, Petr Hrubý, Pavel Kosatík a Zdeněk Pousta (eds.), Praha 2006, *Vzkazy domů. Příběhy Čechů, kteří odešli do zahraničí (emigrace a exil 1848–1989)*, Lucie Wittlichová (ed.), Praha 2012 atd.

⁹³ Zenklova biografie bude publikována na základě textu NEKOLA, Martin, *Demokrat Petr Zenkl. Od učitelství do exilu* (disertační práce, FF UK 2012).

⁹⁴ TOMEŠ, Josef, *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2005*, Praha 2005.

⁹⁵ KAČÍREK, Michal, *Exilová sociální demokracie v padesátých letech s přihlédnutím na její zahraniční aktivity* (diplomová práce, FSV UK 1996), *Rozchod 1948*. AHRENBERGEROVÁ, Helena, *Tábor Valka u Norimberku 1949–1954* (diplomová práce, FF UK 2005), KARAFIÁTOVÁ, Sylva, *Slovenská politická emigrace po roce 1948* (bakalářská práce, FSV UK 2007), TVRDÍKOVÁ, Michaela, *Proměny československé emigrace v letech 1948–1989* (diplomová práce, FF MUNI 2007), SNÍŽEK, Tomáš, *Pohled československého exilového tisku na události v ČSR v letech 1948–1953* (bakalářská práce, FF MUNI 2007), MRÁZ, Jan, *Mccarthismus a jeho projevy v československém tisku* (bakalářská práce, FSV UK 2009), REITINGEROVÁ, Lucie, *Odcházeli jsme, abychom se vrátili – kapitoly z dějin československé emigrace ve Francii 1948–1968* (diplomová práce – FF UP 2009), CHYTIL, Radim, *Krajané a exulanti v USA a jejich reakce na únor 1948 v Československu* (diplomová práce, FF MUNI 2010), PALEČEK, Pavel, *Protikomunistická propaganda ve studené válce. Výbor pro Svobodnou Evropu a exil* (disertační práce, FF MUNI 2010), SMUTNÝ, Zdeněk, *Tzv. Zelená internacionála a politické procesy v Československu po druhé světové válce* (bakalářská práce, FF UK 2010), HORÁK, Pavel, *Publicistika poúnorového sociálnědemokratického exilu* (diplomová práce, FSV UK 2011), ORSÁG, Petr, *Média československého exilu v letech 1948–1989 jako součást alternativní veřejné sféry* (disertační práce, FF UP 2011), HODBOŇ, Jakub, *Politické dimenze československého exilu v Kanadě 1948–1989* (diplomová práce, FF UK 2011).

respektive výzkumné cíle v této oblasti nejsou meziinstitucionálně nebo mezioborově příliš koordinovány.⁹⁶

*

Archivní dokumenty jsem citoval v souladu s pravidly pro přepis historických textů. Texty dokumentů jsem transkriboval a upravoval podle současné jazykové normy. Zjevné písařské chyby, stejně jako chyby pravopisné, jsem opravoval. V zásadě jsem při přepisu užíval v současné době platné pravopisné normy, pouze osobité odchylky od dobových zvyklostí či zvláštnosti v textu byly ponechány v původní podobě. Pokud jsem běžné zkratky nebo zkrácená slova rozepisoval (obvykle s pomocí hranatých závorek), činil jsem tak z důvodu plynulosti a srozumitelnosti textu, a to především v těch případech, kdy zkratka nebyla jednoznačná a mohla by se číst v několika významech. Zkratku „s.“, tj. soudruh, a „ss.“, tj. soudruzi, rozepisuji automaticky bez hranatých závorek, protože ty by v těchto případech působily rušivě. Pokud v citovaném textu vynechávám pasáž, označuji ji symbolem „[...]“.

---

⁹⁶ HOFFMANN, Roland J., *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*, Praha 1996 nebo JERÁBEK, Vojtěch, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005. K výzkumu integrací migrantů do hostitelských společností u nás např. práce Stanislava Broučka, srov. *Emigrace a exil jako způsob života. II. Symposium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*, Stanislav Brouček, Karel Hrubý, Antonín Měšťan (eds.) Praha 2001, HRUBÝ, Karel – BROUČEK, Stanislav, *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, Praha 1998, BROUČEK, Stanislav, „Češi v cizině – k interpretaci autobiografických textů“, in: *Sborník prací historických*, Miloslav Pospíchal (ed.), Olomouc 2003, s. 351–356, *Exil sám o sobě. 3. setkání nad českým vystěhovalectvím, exulantstvím a vztahy zahraničních Čechů k domovu*, Stanislav Brouček, O. Černý a I. Dubovický (eds.). Praha 2006. BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš, *Domácí postoje k zahraničním Čechům*, Praha 2009. Relevantní literatura k tématu dále viz také MEYER, Vera, „Češi ve Vídni – situace po roce 1945“, in: *Češi v cizině*, sv. 9, s. 114–120. NEŠPOR, Zdeněk R., *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západním reemigracím 90. let*, Praha 2002, NEŠPOROVÁ, Olga, *Rodiny přistěhovalců*, I., Praha 2007, SRBA, Bořivoj, *Múzy v exilu*, Brno 2003. Integracím do hostitelských společností se věnuje zmíněné Centrum pro československá exilová studia v Olomouci, zde seznam jeho publikační činnosti: <http://exil.upol.cz/publikacni-cinnost>. Například od roku 2012 jsou Jana Burešová, Jaroslav Miller a Miloš Trapl řešitelé výzkumného projektu GA ČR „Československý exil po roce 1948 v Austrálii a jeho kultura“.

2. BLAŽEJ VILÍM

Po komunistických převratech v zemích východně od železné opony se na počátku roku 1948 také Československo ocitlo v politické krizi. Vláda kvůli sporům mezi Komunistickou stranou Československa a ostatními stranami nebyla schopna projednávat návrhy zákonů a hrnula je před sebou. Na jejím zasedání 13. února kritizovali nekomunističtí ministři personální přesuny v bezpečnostních sborech, kterými podle nich KSČ upevňovala svůj vliv v policii. Vládní většina rozhodla, že komunista Václav Nosek, ministr vnitra, musí věci napravit. KSČ od té doby schůze zdržovala. Aby na obstrukce upozornili, rozhodli se národní socialisté, lidovci a slovenští demokraté, že ministři jejich stran podají 20. února demisi. Počítali s tím, že prezident Beneš demisi odmítne, veřejně tak vysloví demokratickým ministrům důvěru a ukáže na viníka krize. Přitom však podcenili dvě zásadní věci. Zaprvé: nezískali Benešovo jasné stanovisko, ačkoli hrozilo, že pokud prezident demisi přijme, předseda vlády Gottwald se pokusí sestavit nový, komunistům poslušný kabinet. Zadruhé: záměr neprojednali se sociálními demokraty, bez kterých neměli v parlamentu a ve vládě většinu.

*

Během druhé světové války téměř vymizeli lidé z bývalého vedení sociální demokracie. Na tři tisíce sociálnědemokratických funkcionářů nepřežilo nacistické represe. Nastupovala nová generace, jejíž politické představy změnila válka, mnichovské události i předválečná hospodářská krize. Zahraniční odboj potvrdil koncem války existenci ČSSD v rámci Národní fronty – nového politického systému, uzavřené antifašistické koalice šesti stran. Představy sociálních demokratů o vlastní budoucnosti se ale rozcházely. Nejednotné vedení si teprve vyjasňovalo, zda vznikne širší socialistické hnutí, nebo se znovu prosadí koncept samostatné strany. Diskutovalo se také o tom, kdo

bude politickým partnerem, zda komunisté, nebo i někdo další. Vedení proto nedokázalo dostatečně vysvětlovat svá stanoviska. Z ČSSD, nejsilnější prvorepublikové socialistické strany, se ve volbách 1946 stala strana nejslabší (jasně zvítězili komunisté se čtyřiceti procenty).

Přes volební neúspěch nebo ztrátu tradičních pozic v odborovém hnutí (centralizovaném během války) působilo v ČSSD nadále téměř čtyři sta tisíc členů. Sociální demokracie měla vlastní organizace, hospodářské podniky, nakladatelství nebo pestrou škálu časopisů. V politickém systému pak sociální demokraté sehrávali důležitou vyvažovací roli. KSČ s ČSSD měly v parlamentu dohromady 151 mandátů, ostatní strany 149. V předúnorové šestadvacetičlenné vládě komunistického premiéra Klementa Gottwalda bylo devět komunistů, tři sociální demokraté a dva nestraníci (ministr zahraničních věcí Jan Masaryk a ministr národní obrany Ludvík Svoboda).

Dne 20. února 1948 podalo demisi dvanáct ministrů, tedy menšina. Čekalo se na rozpolcenou sociální demokracii. Její prokomunistickou frakci vedl Zdeněk Fierlinger. Neoficiálním lídrem antikomunistů byl Václav Majer, ministr výživy. „Střed“ strany, co se týče poměru ke komunistům, ale netvořil jen komparz opatrně vyčkávající, kdo zůstane na jevišti jako vítěz. Bohumila Laušmana, nového předsedu strany, který na sjezdu v Brně v listopadu 1947 zvítězil právě nad Fierlingerem, šokovala volební porážka v roce 1946. Obával se sice toho, že se „reakce“ v nekomunistických stranách chystá zmařit rozjetou socializaci, zároveň ho děsila i rostoucí agresivita komunistů.

V únorové vládní krizi tak ve vedení strany vznikl spor. Šlo o to, zda se má sociální demokracie přidat k demisi, nebo zůstat ve vládě s komunisty. Prokomunistům se nedařilo prosadit druhou alternativu, ale ani zastánci demise neměli dostatek hlasů. Jak upozorňoval generální tajemník strany Blažej Vilím, pokud by sociálnědemokratičtí ministři podali demisi, hrozilo by okamžité odtržení prokomunistické frakce, kterou by Gottwald mohl spolu s odpadlíky z ostatních stran využít k sestavení vlastní vlády. Stejného názoru byl předseda Laušman, který se obával, že by se připojením k jednomu či druhému táboru ČSSD stala v případných koalicích nejslabším článkem, a demisi proto odmítal

jako formu vydírání. Převahu ve vední si tak udržovala tato třetí, Laušmanova a Vilímova, alternativa: ČSSD si udrží vnitřní kázeň, prezident demisi odmítne a donutí tak strany k jednání, které dovede zemi k vyhlášeným volbám, jejichž řádný termín měl tak jako tak přijít v polovině roku 1948.

Tato taktika se zhroutila v úterý 24. února odpoledne, když komunisté násilně obsadili sekretariát ČSSD. Budovu bránil proti přesile Václav Majer se svými lidmi, Laušman usiloval o to, aby proti útočníkům zakročila policie, ale marně. Prahu kontrolovaly hlídky Lidových milicí a SNB vyzbrojené samopaly. Bezpečnostní sbory zatýkaly funkcionáře nekomunistických stran, celkem přibližně čtyři sta padesát lidí. A právě ten večer vypršela Gottwaldova lhůta, v níž se měla sociální demokracie přidat na stranu KSČ. Aby komunistický premiér nezačal jednat o rekonstrukci kabinetu jen s Fierlingerovým prokomunistickým křídlem, rozhodl se Laušman komunistické požadavky přijmout. Beneš druhý den přijal demisi. Gottwald vytvořil novou, „obrozenou“ vládu.

Ještě týž den, ve středu 25. února, přeřikal na schůzi představenstva sociální demokracie Vojtěch Erban domluvený návrh, že se představenstvo formálně nezmění, pouze do něj nebudou zváni Václav Majer, který nakonec alespoň symbolicky k nekomunistickým ministrům připojil i svou demisi, Vladimír Görner, Josef Kubát nebo Vilém Bernard, zahraniční tajemník strany. Místo nich měli docházet Jiří Hájek, Jaroslav Havelka, Jan Němec a jako ministr i Evžen Erban. Dosavadní generální tajemník strany Blažej Vilím měl odejít na „dovolenou“. Návrh byl schválen přes odpor Majera, který namítal, že předseda strany nemá právo nechat hlasovat o návrhu, kdo bude zván na představenstvo. Sporný bod se týkal generálního tajemníka Blažeje Vilíma. Předseda Laušman navrhoval formulaci, že se Vilím vrátí do své funkce po měsíční dovolené, zatímco prokomunisté prosazovali návrh: „Dosavadní tajemník nastoupí dovolenou, z níž se už nevrátí.“ Tato otázka zůstala otevřená.⁹⁷

---

⁹⁷ K únorovým událostem v politických stranách detailně KAPLAN, *Pět kapitol o Únoru*. K situaci v sociální demokracii více kupř. HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman – politický životopis*.

2.1. „Hamsterfahrt“ do Frankfurtu

V pátek 5. března 1948 něco před osmou ráno nastoupil Blažej Vilím se svou ženou Mirkou v Praze do vlaku na České Budějovice. Cestovali s lyžemi, oblečení ve sportovním. Jak bylo domluveno, ve vagonu k nim přisedl poslanec Jaroslav Hladký, člen představenstva sociální demokracie, aby jim předal zápis z večerní schůze stranického vedení a domluvil se, co dál. Vilím se dozvěděl, že se zatím o jeho vyloučení nehlasovalo a že předseda strany Bohumil Laušman nabídl dát svou funkci k dispozici. Hladký sice patřil k fierlingerovcům, ale z jeho setkání s Vilímem vyplývá, že hranice mezi těmi, kdo jdou s komunisty a kdo proti nim, nebyla jasná a zřetelná a vlastně nikdo příliš nevěděl, co bude dál. Co si ve vlaku vyjasnili, je složité říci. Rychlý sled událostí, zmatek a bezpečnostní dohled nad řadou vedoucích politiků nedávaly k něčemu takovému čas ani prostor.⁹⁸

Před půl dvanáctou dorazili Vilímovi do Budějovic. Ve Vilímově diáři se objevuje jméno Mirko Sedláka, českobudějovického poslance sociální demokracie. Sedlák se k nim ve městě připojil s lyžařským vybavením. Jeho žena byla v sedmém měsíci těhotenství. Odcházel sám, bez ní. Pokračovali na Vimperk a Volary a dále k hranicím. Po slunných dnech zbývaly v údolích sice už jen poslední pásy jarních sněhů, ale na horách v noci stále ještě přituhovalo, po silné zimě ležely hřebeny Šumavy pod téměř dvěma metry sněhu. Nasadili lyže a vyrazili: „Čekali jsme 13 hodin na pravý moment k přechodu, nejdelších 13 hodin mého života,“ vzpomínala Mirka na noc strávenou v lesích.⁹⁹ Přes hranice je převedl rodinný známý Bohouš Horák, který se vyznal v tamních končinách. Pro ranní hodiny se v diáři objevuje poznámka „U Cikána“. Státní hranici překročili ten den 6. března

---

⁹⁸ Churchill Archives Center (CAC), BLVM, Diary 1948, 5. března. Mirka Vilímová přechod přes hranice, včetně jmen, míst a časů podrobně popsala v dopise Františku Němcovi z 9. 5. 1948. Přepis této zprávy, za kterou Němec Mirce děkuje v dopise z 16. 5. 1948, bohužel v archivu Blažeje Vilíma chybí. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, F. Němec Mirce Vilímové 16. 5. 1948.

⁹⁹ „Free Czech M. P.s in London again“, *Daily Graphic*, May 27. 1948, s. 1.

o půl jedenácté. Horák se vrátil, ale i on později uprchne. Žít bude v Austrálii a od šedesátých let v San Francisku.¹⁰⁰

Ostatní přenocovali první noc v bavorském Heidmühle. Tam se dopoledne 7. března přihlásili pohraničnickům. Vilímův zápisník je skoupý na slovo. Vypětí, stres a fyzický výkon předchozích dnů ale musely být nesmírné: „Jak bude? Co se s námi stane? Vrátime se? [...] Uvidí-li vlast kdo z nás ještě kdy vůbec? Bože, jaké to je hrozné pomýšlení! [...] Náš průvodce nám pustil pražské rádio. Komunisti jsou opiti vítězstvím [...] Prcháme v zástupech,“ napsal si s posledním pohledem na československou hranici třeba Jaroslav Drábek, právník a národně socialistický publicista.¹⁰¹

Uprchlíci museli být nejprve zaevidováni u německých úřadů, aby získali „Kennkarte“, osobní legitimaci. Nacionále s fotografií doplnilo razítko „der illegale Grenzgänger“, „ilegální uprchlík“, nebo v žargonu amerických vojenských posádek „IBC“, Illegal Border Crosser. Manžele Vilímovy s Mirko Sedlákem vyzvedl americký voják, aby je džípem odvezl do Pasova. Tam byla kromě malé vojenské posádky úřadovna CIC, v níž strávili celý večer. Druhý den je převezli do Řezna, v pounorových dnech hlavní uprchlické metropole. Vilím a Sedlák, poslanci Národního shromáždění, patřili se svou minulostí k „top“ prominentům, ze strany Američanů je proto čekalo velmi dobré zacházení. Než ale za několik týdnů opustí Německo, neujde jim řada skutečností.¹⁰²

Pamětníci se neshodují, zda byli Američané na příchod uprchlíků z Československa dostatečně připraveni. Někteří jejich improvizace oceňovali, jiní si všímali zmatků a nedostatku koncepce. První velmi obecně formulované direktivy pro příjem uprchlíků stanovil zemský velitel vojenské správy v Bavorsku již 27. února 1948. Všichni příchozí museli nejprve projít prověrkami na úřadovnách americké špionážní služby CIC, tzv. screeningem.

---

¹⁰⁰ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285. CAC, BLMV, Diary 1948, 6. března. ČSDS, Vilím, k. 7, B. Horák B. Vilímovi 19. 8. 1962.

¹⁰¹ Národní archiv (NA), Jaroslav Drábek, deník, 5. března 1948.

¹⁰² CAC, BLVM, Diary 1948, březen. ČAPEK, Miloslav, *Poražení vítězové. Vzpomínky a životní osudy aktivních účastníků protikomunistického (třetího) odboje doma i v zahraničí*, Praha 2003.

Po výslechové proceduře je zdravotně prohlédly německé úřady a až poté byli oficiálně uznáni za „Displaced Persons“, uprchlíky Organizace spojených národů. To v praktické rovině hlavně znamenalo nárok na provizorní cestovní pas a elementární zabezpečení. Rozdělování byli do dvou skupin: na prominentní „High Level“ a obyčejné „Low Level“. Za „vyšší třídu“, přední politiky a bývalé hospodářské a vojenské špičky, zodpovídala přímo CIC. Připravila pro ně „special handling“, „zvláštní zacházení“.¹⁰³

Potíž spočívala v překrývání několika směrnic najednou. Od konce druhé světové války totiž o neněmecké „Displaced Persons“ pečovala přímo OSN, která zajišťovala mnohonásobně lepší podmínky, než jaké panovaly v lágrech uprchlých nebo odsunutých Němců pod německou správou. Jenže to už počátkem roku 1948 neplatilo. V únoru, ještě před komunistickým pučem v Československu, vyhlásil generál Lucius Clay, vojenský guvernér amerických pásem Německa, rozhodnutí nazvané „Freeze Order“, podle něhož běženci, uprchlí po 21. dubnu 1947, neměli nadále podléhat správě OSN a namísto toho přecházeli všichni pod německou správu místních zemských vlád.¹⁰⁴

CIC, která po 25. únoru očekávala příchod politických uprchlíků z Československa, si uvědomovala, že Češi a Slováci patřili mezi spojenecké národy, a proto direktivu „Freeze Order“ generála Claye zpochybnila už instrukcí z 26. února. V ní své agenty na speciálním brífinku informovala, že prominentní uprchlíci mají být předáni speciální péči CIC, přičemž také ostatní Češi a Slováci mají dostat přednostní péči od americké vojenské správy. Vojenská správa, která by to musela zaplatit, protestovala. Z jejího pohledu byly instrukce CIC nesplnitelné. Obávala se velkého přílivu utečenců, kterému by nemohla „přednostní péči“ poskytnout. Ta měla být dána jen prominentům.

---

¹⁰³ HOFFMANN, *Die Anfänge der Emigration*, s. 67–71. Situaci „low-level“ komplikoval fakt, že pro její sociální zabezpečení neexistovala právní úprava. Americká směrnice z roku 1945, podle níž se uprchlíci, kteří nebyli uznáni za „United Nations Displaced Persons“, svěřovali do péče příslušné spolkové země. Většina uprchlíků proto neměla nárok na podporu UNRRA, respektive její následnické organizace International Refugee Organization (IRO).

¹⁰⁴ JERÁBEK, s. 24–26. HOFFMANN, s. 72–73.

Pro všechny ostatní platil podle argumentace americké vojenské správy pouze Clayův „Freeze Order“.¹⁰⁵

Starost o „obyčejné“ uprchlíky, kteří prošli přijímací procedurou CIC, tak měla nadále příslušet výhradně německým úřadům. Jenomže poválečné Německo bylo v troskách. Čtvrtina německých domů byla během války srovnána se zemí a čtvrtina poničena tak, že byly neobyvatelné. Kolem dvaceti milionů lidí žilo v ruinách, další miliony přijely nebo přišly z východních částí bývalé Třetí říše. Chyběli muži a těžká práce včetně odklizení ruin zbyla na takzvané Trümmerfrauen, sutinové ženy. Desetitisíce lidí po válce umíraly následkem podvýživy „bílou smrtí“, ostatní přežívali na hranici existenčního minima. Přestože uprchlíci z Československa přicházeli do Německa až na konci poslední z poválečných „hladových zim“, po předchozím suchém a neúrodném roce byla až do léta 1948 situace stále kritická. Vše řídil černý trh.¹⁰⁶

Vilímův zápis v diáři z pondělí 8. března 1948 obsahuje pouze: „14. hod. odjezd do Regensburgu – Herben, Hora, Chudoba.“¹⁰⁷ Není jasné, kde byli Vilímovi se Sedlákem v Řezně ubytováni a jak s nimi bylo zacházeno, ale poslanec Ota Hora i Ivan Herben, bývalý šéfredaktor *Svobodných listů*, přespávali jako většina Čechů v řezenském záchytném ubytovacím zařízení Goethe Schule. Tříposchod'ová budova školy měla v přízemí sedm pokojů a také jakýsi bar zvaný Kufr. V prvním patře bylo dvanáct pokojů a dalších několik v podkrovních prostorách. Osoby byly ubytovávány bez rozdílu pohlaví společně.¹⁰⁸ O životě v Goethe Schule se dochovalo minimum zpráv snad proto, že byla jen „přestupní“ stanicí do dalších cílových táborů. „Špína, odpadky, nepopsatelný zmatek,“ vzpomínal Bohumil Moravec, prchající veterán z druhé světové války.¹⁰⁹ Jaroslav Drábek si zapsal: „Ještě je na očích vidět prožitě

---

¹⁰⁵ ABS, 305–367–1, Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948, část I., s. 18–21. HOFFMANN, s. 71–74.

¹⁰⁶ BOELCKE, Willi A., *Der Schwarzmarkt 1945–1948. Vom Überleben nach dem Kriege*, Braunschweig 1986.

¹⁰⁷ CAC, BLVM, Diary 1948, 8. března.

¹⁰⁸ ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*, Šenov u Ostravy 2004, s. 14.

¹⁰⁹ MORAVEC, Bob J., „Kanada střídavě oblačno. Úryvek z knihy vzpomínek“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, s. 148.

napětí a utrpení posledních dnů. Spíme v nevytopeném sále na polních lůžkách, jíme z prázdných plechovek od konzerv. Nemáme příbory a stále přicházejí noví uprchlíci [...] Bohužel pozoruji, že sami uprchlíky nejsou všichni, kteří uprchli z důvodů politických. Jsou tu také lidé, kteří prchli před spravedlností, která by je byla postihla i za jiného režimu [...] šmelináři, dobrodruzi.“ Každý v Goethe Schule dostával kromě teplého jídla denně ještě tři přesnídávkové balíčky, v nichž bylo po čtyřech cigaretách: „Večer dorazila rodina nějakého rolníka z pohraničí, která si s sebou přivezla všechno, co stačila pobrat na vozy a automobil. Smontovali si své mosazné postele a na dvůr školy vypustili slepice, aby prý děti měly čerstvá vajíčka. Pro jistotu přivázali slepice za nožičky, aby se nerozběhly,“ poznamenal si Drábek, který se v Řezně sešel ve stejný den jako Vilím a Sedlák s poslanci Ivanem Herbenem a Otou Horou.¹¹⁰

„Prominenti“ Mirko Sedlák a Vilímovi byli ubytováni spíše v nějakém hotelu ve městě, pod kontrolovaným dohledem. Vilímův diář obsahuje pro úterý 9. března „výslech u Američanů“. V budově CIC, jednoposchodové vilce na kraji města na konečné stanici tramvaje, byli podrobeni konkrétnějšímu výslechu.¹¹¹ Na další čtyři dny, které strávili v Řezně, se diář odmlčuje.¹¹² Tehdejší hezké slunné jarní počasí i volnější pravidla uprchlíkům dovolily, aby čas trávili procházkami po městě a podél Dunaje, jímž se valila jarní nazelenalá voda, po nábřeží „lemovaném olšemi a průhledy na řezenskou katedrálu“. Město sice nebylo válkou příliš poničeno, bída a nedostatek byly ale všude patrné. Obchody zely prázdnou, koupit si noviny znamenalo stát ráno ve frontě a mít kromě toho i štěstí. Řezno přeplňovali uprchlíci nejrůznějších jazyků a hlavně sudetští Němci, kteří se na Čechy a Slováky netvářili přívětivě: „Občas od nich zaslechneme jízlivou poznámku,“ zapsal si Drábek: „Míjeli jsme baráky sudetských Němců. Známé nevlídné tváře, vyhnanstvím ztvrdlé.

---

¹¹⁰ CAC, BLVM, Diary 1948 a NA, Jaroslav Drábek, deník, 7. a 8. března 1948.

¹¹¹ O způsobech výslechů viz další kapitoly. ABS, 305–367–1, Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948, část I., s. 18–21.

¹¹² CAC, BLVM, Diary 1948, 9. března.

V těchto rozbitých barácích za ostnatým drátem, kde vlají strakaté cáry prádla a kde si hrají zástupy špinavých dětí.¹¹³

Den před Vilímovým výsledkem, 8. března, se vojenská správa dohodla se CIC na společném řešení, detailnější směrnici o zaopatření uprchlíků. Neprominentní „low-level“ Češi a Slováci sice měli být uznáváni za „Displaced Persons“ OSN, avšak nárok na péči skrze její humanitární organizaci IRO zatím neměli. Ve smyslu původního „Freeze Order“ generála Claye tedy spadali pod německou správu. V Německu již existovala uprchlická „shromaždiště“. V nich žili lidé z rozbombardovaných měst, nebo němečtí migranti z bývalých východních území Říše, mezi nimi také sudetští Němci. Několik dní předtím navíc skupinky provokatérů v ulicích Řezna vyvolaly potyčky mezi nově příchozími Čechoslováky a sudetskými Němci. Policie ihned zakročila, zavedla dohled nad lágry a doporučila nevycházet po setmění. Americká směrnice z 8. března přikazovala, aby Češi a Slováci nebyli vzhledem k napětí, které v Řeznu mezi oběma národnostmi panovalo, zařazováni do stejných lágrů jako sudetští Němci.¹¹⁴

Čechoslovákům za hranicemi nikdo „červený koberec“ nerozbalil. Kontrast mezi každodenní poválečnou československou realitou a situací běžných Němců jimi otřásl. Úkolem číslo jedna se stalo dostat se z Německa a jedinou cestou bylo vízum. „Low-level“ uprchlíci začali být rozváženi po táborech s německou správou.

*

V Řezně bylo důležité dostat se k informacím z domova. Čekalo se na jakoukoli zprávu. Jedna šokující přišla 8. března, právě v den Vilíмова příjezdu do města. Prokop Drtina, bývalý národně socialistický ministr spravedlnosti, se pokusil o sebevraždu. Ivan Herben, který strávil válku v koncentračním táboře, a Jaroslav Drábek, domácí odbojář, líčili Chudobovi, Horovi a Vilímovi, jak

---

¹¹³ NA, Jaroslav Drábek, deník, 8. a 13. března 1948.

¹¹⁴ HOFFMANN, s. 77.

ještě o nedávné silvestrovské půlnoci s Drtinou žertovali, že si své role vymění – do příštího exilu půjdou ti, kteří zůstali v protektorátu, a do vězení lidé z bývalého londýnského odboje. Herben popisoval, jak se při tom Drtina jen podivně, trpce pouсмál.¹¹⁵

Také Blažej Vilím, za války vězeň a nyní uprchlík, si s Drtinou vyměnil úlohu. Dne 3. února 1940, v den jednatřicátých narozenin, ho totiž zatkl gestapo. Po krutých výsleších na Pankráci stanul 18. prosince 1940 před Lidovým soudním dvorem v Berlíně, který ho odsoudil k šesti letům káznice. Byl „souzen“ společně s Antonínem Zimmerem, Jiřím Kačerovským, Oldřichem Papežem, Františkem Raušem, Jiřím Růžičkou a Jiřím Hájkem, spolupracovníky z doby druhé republiky a odboje.¹¹⁶ S prvními třemi jmenovanými ho od soudu transportovali do káznice v Ebrachu nedaleko Bamberka. Dostal se do cely přibližně čtyřiceti mužů, převážně Čechů. Ve věznicích pracovali spolu s ním jako zahradníci sociální demokrat Zdeněk Peška nebo profesor Matějka z právnické fakulty, Jaroslav Svoboda, pozdější člen ÚV KSČ nebo redaktor František Ročeň-Polavský z Melantrichu. Sousední cely sdílel třeba Arnošt Bareš ze Schmoranzovy odbojové skupiny. Podle pozdějších vzpomínek Vilímovy spolupovězně, pozdějšího komunistického „informátora“, vynikal Vilím „důmyslnou odvahou, a ačkoli to bylo v Ebrachu úžasně těžké“, dokázal „zaříditi si černou poštu do vězení a zásilky na přilepšenou v dobách úžasného hladu, kdy naše váha klesla pod 50 kg“. Spojení dokázal vyjednat s jedním bachařem. Tato pošta sice „praskla, ale i z toho dokázal Vilím slušně vybruslit“.¹¹⁷

Za „dlouhých zimních večerů“ a v neděli odpoledne, kdy se ve vězení nepracovalo, Vilím prý rád spolupovězňům v Ebrachu vyprávěl o své politické dráze. Pocházel z nuzných holešovických dělnických poměrů. Jeho otec zemřel za první války ve vězení na břišní tyfus, a tak Blažej vyrůstal jen s matkou. Vyučil se cizelérem a pasířem ve známé pražské holešovické dílně Franty Anýže, talentovaného cizeléra a designéra, který v roce 1926 vedle své továrny

¹¹⁵ NA, Jaroslav Drábek, deník, 8. března 1948. CAC, BLVM, Diary 1948.

¹¹⁶ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. I, rozsudek „Volksgerichtshof“ v Berlíně z 18. prosince 1940.

¹¹⁷ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285, s. 206–210.

dokončil také stavbu umělecké slévárny, tehdy největší ve střední Evropě.¹¹⁸ Hospodářská krize třicátých let ale udeřila na Československo maximální silou. V uměleckém průmyslu byla situace z nejhorších, a ačkoli Franta Anýž vyráběl na sklad, aby nemusel propouštět, situaci zhoršovali pomalu platící nebo vůbec neplatící zákazníci, třeba jen sochař Otakar Španiel mu dlužil 130 tisíc korun. Hrozilo propouštění. Vyjednávalo se. Blažej Vilím, který mezitím dálkově složil maturitu, se stal předsedou stávkového výboru v Anýžově továrně.¹¹⁹

Hospodářská krize jako kdyby stvrdila Vilímovo přesvědčení, že průmysl není jen soukromou záležitostí soukromníků a že k boji proti hospodářské krizi a nastupujícímu fašismu už nestačí pouze politická svoboda, že je třeba také socialisticky přebudovat hospodářství. Blažej Vilím v roce 1928 vstoupil do KSČ. Už za rok musel ale vývoj v komunistické straně přehodnotit. Tehdy totiž strana prošla bolševizací, když jí „karlínští kluci“, skupina kolem Klementa Gottwalda, zcela podřídili moskevské Kominterně. Takový směr Vilím nepovažoval za autentický. Navázal kontakt s dvacetičlennou trockistickou frakcí kolem Otty Friedmana, a jak v Ebrachu vzpomínal, zcela ho okouzlo pražské setkání s německým trockistou Hugo Urbahnsem. Poslanec Urbahns, vyloučený v roce 1926 z Komunistické strany Německa, patřil v parlamentě k takzvané „Levé opozici“, a navzdory Kominterně v Německu vehementně prosazoval vznik jednotné protifašistické fronty.¹²⁰

---

¹¹⁸ PAULY, Jana, „Franta Anýž (1876–1934) – významný český podnikatel, návrhář a výrobce kovových uměleckých předmětů a svítidel“, *Světlo. Časopis pro světelnou techniku a osvětlování*, 3/2000, s. 24. V Anýžově slévárně byly odlévány velké zakázky předních sochařů a architektů a takřka všechny významné bronzové plastiky a reliéfy, např. socha T. G. Masaryka, W. Wilsona, Myslbekova socha Krista pro Hannauerovu hrobku, Bílkova socha pro hrob Otokara Březiny, nebo Vosmíkových zavraždění sv. Václava a českých patronů pro Starou Boleslav. Dále to byla také bronzová vrata do pražského Svatovítského chrámu podle návrhu sochaře O. Španiela, model i socha motocyklového závodníka sochaře Švece atd. Velké množství vybavení správních a veřejných budov, bank, nádraží, radnic, divadel, zámků a dalších objektů, nyní zdánlivě anonymních, je z Anýžovy produkce. Pro J. Gočára vyráběl všechny kovové doplňky kostela sv. Václava ve Vršovicích včetně oltáře a velkého kříže. Pro architekta Františka Roitha zhotovil veškeré kovové, výtvarně pojedené interiérové doplňky, svítidla, mříže, zábradlí a kryty radiátorů pro Městskou knihovnu v Praze a byt primátora, radnici a poslze i pro budovu Živnostenské banky na Příkopech (nyní ČNB). Roku 1932 převedl Anýž firmu na veřejnou obchodní rodinnou společnost a její název změnil na Franta Anýž a spol.

¹¹⁹ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXXII, „Who was Blazej Vilim“.

¹²⁰ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXXII, „Who was Blazej Vilim“.

Vilím se tak jako vůdce stávkového výboru v Anýžově továrně nechoval podle představ komunistického vedení. Psal rezoluce, aby stávky nebyly ovládnuty výhradně komunisty, a podle policejních hlášení začal vystupovat na různých opozičních schůzích, kde kritizoval vedení vlastní strany „z levých pozic“. V roce 1932 byl z KSČ vyloučen jako „trockistický úchylkář“. V ebrašské káznici pak vyprávěl, jak pro jeho vyloučení hlasovala i jeho matka. Ta do KSČ vstoupila hned v roce 1921, když předtím odmítla čestnou, vdovskou podporu od sociální demokracie. Angažovala se ve Včele, komunistickém družstvu. V dobách synova vyloučení jí ovšem komunistické bojůvky dělaly v noci pod okny bytu kravály.¹²¹ Vilím své trockistické „extempore“ nikdy nezapíral, naopak si image snažil udržet, a to i v sociální demokracii, v níž našel ve třicátých letech prostor pro své vize. Odmítl bolševizaci KSČ a režim v Sovětském svazu, kde podle Lva Trockého nevládla pracující třída, nýbrž jen úzká diktátorská byrokratická kasta. Se svými názory se nyní vešel do sociální demokracie, do jejích odborových, kovodělnických sdružení. Do sociálnědemokratické mládeže vstoupil v roce 1932, odešel na vojnu a hned po návratu začal pracovat v redakci časopisu *Mladý kovodělník*.¹²²

V roce 1934 se seznámil s Mirkou, dcerou básníka a sociálnědemokratického redaktora Antonína Pánka. Vzali se krátce před okupací. Podle pozdějších, i když účelových informací, mu právě tato známost pomohla v kariéře. Vilímův tchán se přátelil s Vojtěchem Dundrem, generálním tajemníkem strany a bývalým kovodělnickým lídrem. Vilím se stal tajemníkem odborářských kovodělnických organizací. V nestandardních podmínkách pomnichovské republiky pak pomáhal založit Národní hnutí pracující mládeže, mládežnickou organizaci volně přidruženou k Národní straně práce, jediné pomnichovské opoziční politické straně. Lídři Národní strany práce Antonín Hampl nebo Jaromír Nečas se obávali radikality mládežnického hnutí, v křehkém systému bylo třeba udržet hnutí v „loajálních mezích“. A podle zpráv

---

¹²¹ Tamtéž, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Fr. Plášilovi 18. 2. 1949.

¹²² NA, PMV, 225–1171–2, s. 68–69. „Spolek Národní hnutí pracující mládeže, přípravné práce k jeho založení.“ 16. prosince 1938. ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285.

policejních informátorů se zdá, že to byl právě Vilím, kdo plnil úlohu jakési spojky mezi Národní stranou práce a mládeží, mírnil její radikální projevy, a hlavně brzdil jinak nekontrolovaný nábor komunistů ze Svazu mladých.¹²³

Po vzniku protektorátu se zapojil do protinacistického odboje. Pyšný byl na demonstraci k 28. říjnu 1939, kdy zajistil a rozšířil desetitisíce ilegálních letáků.¹²⁴ Následné podzimní demonstrace nacisté ovšem tvrdě potlačili a začali s odvetou proti odbojovým centrům. Vilíma zatkli počátkem února 1940 a až do soudu v Berlíně vyslyšali na Pankráci. Věznice na Pankráci byla prý jeho největší „škola života“. Právě tam prý prodělal svou „první hlubokou duševní krizi“, která poznamenala hlavně Vilímovu důvěřivost k lidem: „Poprvé bylo to na jaře r. 1940, když jsem na gestapu viděl, jak většina statečných bojovníků proti nacistům po několika fackách vydávala desítky svých spolupracovníků do rukou gestapa. Když jsem viděl, jak moji spolupracovníci s lahví mléka a žemlí s máslem v ruce přihlížejí tomu, jak jsou mně vytloukány zuby a přemlouvají mě, abych mluvil taky,“ vzpomínal později.¹²⁵ V ebrašské káznici zůstal do listopadu 1944, kdy se tam zformovaly pracovní kolony vězňů. Vilíma odvezli na práci do nedalekého Bamberku, kde byl propuštěn s osvobozením města americkými jednotkami 13. dubna 1945.¹²⁶

---

¹²³ KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálnědemokratické strany dělnické v první polovině třicátých let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 93–106.

¹²⁴ Členy ilegálního ústředí strany byli dále kromě Vilíma např. Bohumil Laušman, Oldřich Berger, Vladimír Görner, Václav Koubek, Václav Majer, František Petro, Václav Škoda, Antonín Veselý. HOLUB, *Vítězství i prohry*, s. 83. Činnost ilegální strany fungovala na základě takzvaných trojek. V každé buňce podzemní sítě se znali vždy jen tři „soudruzi“ a pouze jeden z nich znal spojku jiné „trojky“, organizačně vyšší, či nižší tak, aby komunikace nebyla horizontální. Václav Holub vzpomínal na činnost ilegálního vedení, jehož byl Vilím členem: „V nejdůvěrnějších schůzích se analyzovaly aktuální problémy a dohadovalo se, jak strana má na který problém reagovat. Navazovalo se také spojení s exilem ve Francii a Anglii, kde už byli z vedoucích sociálních demokratů Rudolf Bechyně, Josef Bělina, Karel Kříž a Ján Bečko, a uvažovalo se o náplni a formě ilegální činnosti.“

¹²⁵ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, B. Vilím M. Vaňkovi 8. 8. 1950.

¹²⁶ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285, s. 206–210. ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 21. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. IV, Vilímův nekrolog vydaný sekretariátem ČSSD v exilu. Nekrolog, k. 1, vol. IV, Evropské listy, 11. října 1976, k. 1, vol. I, opis rozsudku z trestného činu „Vorbereitung zum Hochverrat“. Tamtéž, k. 7, vol. XXXII, „Who was Blazej Vilim“. Vilím se o svém věznění zmiňuje v dopise Františku Plášilovi z 31. 1. 1949. Tamtéž, k. 6, vol. XXVI.

*

Teď byl Vilím v Německu znovu. V pátek 12. března 1948 dostal se svou ženou a Mirko Sedlákem v Řezně pokyn, aby odcestovali půlnočním vlakem do Frankfurtu nad Mohanem, místa jejich dalšího uprchlického pobytu.¹²⁷ Byl to vlak, kterým se smělo cestovat bez zvláštního povolení. Německo žilo černým obchodem, vlaky se v Německu stávaly životodárnými tepnami zprostředkovávajícími kontakt s venkovem a mezi městy. Vytíženost vlaků narvaných hladovějícími a obchodujícími lidmi byla neobyčejná a dosahovala svého vrcholu v právě končící „hladové zimě“ 1947/48. Sami Němci takovému údelu říkali „Hamsterfahrt“, doslova „křečková“, česky možná „sardinková přeprava“. „Sardinkové vlaky“ křižovaly celé Německo. Cestující stáli na náraznících, stupačkách a někdy i s ruksaky na střechách vagonů.¹²⁸ „Na stanicích lidé vystupovali a nastupovali namnoze okny, ale málokdo se rozčiloval, vzrušoval, všechna ta tlačence byla pro všechny tak nějak samozřejmá,“ zapsal si Drábek, který podobnou trasou pojede o několik dní později.¹²⁹

2.2. Za ostnatými dráty Alasca House

V polovině března roku 1948 se začaly plnit pokoje honosné vily poblíž Frankfurtu nad Mohanem lidmi ustrojenými vesměs v lyžařském oblečení a botách, kteří se pak za slunného jarního počasí procházeli ve sněžných úborech po jejím dvoře. Byla to československá politická elita, bývalí poslanci a ministři, generální tajemníci vládních stran nebo vlivní žurnalisté uprchlí z Československa. Po dnech útrap a nervového vypětí si mohli konečně odpočinout. Užívali si pravidelného jídla, sprch a čistých postelí. Ocitli se v hezkém a klidném lázeňském místě Oberurselu, v kraji Goethova mládí na jižním úpatí pohoří Taunus, zalesněné vrchoviny, po jejímž hřebenu kdysi

¹²⁷ CAC, BLVM, Diary 1948, 12. března.

¹²⁸ BOELCKE, s. 154–156.

¹²⁹ NA, Jaroslav Drábek, deník, 17. března 1948.

vedl starořímský limes spojující Rýn s Mohanem. Uličky Oberurselu lemují tradiční hesenské hrázděnky, z nichž některé se na konci války staly objekty European Command Intelligence Center americké armády. Takové vilky byly nazvány podle amerických států. Jedna z nich, Alaska House, se v březnu 1948 stala sídlem prominentů československé politické emigrace. Před rokem 1945 sloužila jako domov penzionovaných učitelů. Po válce v ní byli ještě před procesem v Norimberku vyslýcháni někteří prominentní nacisté, třeba bývalý polní maršál Albert Kesselring, nebo Hjalmar Schacht, ministr několika nacistických vlád. Teď je vystřídali Češi a Slováci. „Šerifem“ vily s kapacitou přibližně čtyřiceti lůžek se stal Vladimír Krajina, před Únorem generální tajemník národně socialistické strany. Brzy po něm tam přibyl Blažej Vilím, Krajinův protějšek ze sociální demokracie, Adolf Klimek, lidovecký ústřední tajemník, do vily dorazí vzápětí.¹³⁰ Tito straničtí manažeři, vlastně organizátoři z povolání, se z titulu svých funkcí ujmou prvních poúnorových organizačních iniciativ v zahraničí. Nyní ovšem za ostatními dráty plotu mohli zatím jen přecházet sem a tam, diskutovat o minulosti i budoucnosti, snažit se vyjasnit si, co se vůbec stalo.

Jak se vlastně Vilím po válce a návratu z nacistického vězení vrátil do politiky? A proč právě ve funkci ústředního tajemníka sociální demokracie? V poúnorovém exilu jakoby otráveně tvrdil, že funkci stranického manažera původně dělat ani nechtěl. Vzpomínal, jak ho 24. května 1945, několik dní po návratu z vězení v Německu, navštívil sociální demokrat Václav Holub, navrátilce z britského exilu, aby ho k tomu přemluvil. Anonymní komunistický informátor později podobně popisoval, jak v polovině května navštívil Vilímův žižkovský byt ze stejných důvodů také Václav Majer. Ten jednak Vilímovi nabízel zásilku „prima anglických cigaret“ z dodávky UNRRA, jejíž letadlo „obhospodařoval“ komunistický ministr sociální péče Jozef Šoltézs, především chtěl ale Majer Vilíma během nedělního oběda přemluvit, aby kandidaturu na funkci tajemníka přijal. Oba se shodli, že je nutné pracovat na obnovení sociální demokracie. KSC sice „okupovala klíčové pozice“, k tomu

---

¹³⁰ ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 130.

ale podle nich neměla mít dostatek kvalitních kádrů, protože se do ní „hrnula všelijaká chamrad““. Vilím podle vlastních slov nabídky na funkci stranického sekretáře odmítal. Byl zesláblý a potlučený, vlasy mu útrapami úplně zbělaly. Přál si prý nejprve spravit rozmlácený chrup a potřeboval zesílit. Přesto mu to muselo vrtat hlavou jako nejlepší způsob rychlého návratu do života, k politické kariéře, kterou začal před válkou.¹³¹

Během války téměř vymizeli lidé, kteří měli nějaké organizační zkušenosti, bilance byla děsivá, přes tři tisíce sociálně demokratických funkcionářů nacistickou represí nepřežilo, mezi nimi předválečný předseda strany Antonín Hampl a mnoho členů vedení.¹³² Hledali se vhodní kandidáti do uprázdněných funkcí. Co se týče funkce ústředního tajemníka, původně se uvažovalo o Jaroslavu Čecháčkovi, marxistickému teoretikovi a novináři, jenomže ten se z terezínské Malé pevnosti vrátil jako „ruina“ a několik týdnů po válce zemřel. Ostatní kandidáti pak nebyli příliš kompromisní nebo časově náročnou funkcí, jež ve standardních politických podmínkách nebývá tolik na očích, odmítali. Někteří si ovšem uvědomovali klíčovou úlohu, kterou budou ve zmatcích po válce stranické sekretariáty hrát, a tak už během dubnových jednání v Košicích navrhli Majer s Holubem také Vilímovo jméno. Jak předpokládali, námitky proti bývalému kovodělnickému odboráři, odbojáři a politickému vězni by byly nesnadné. Znali se s ním osobně z Národního hnutí pracující mládeže a z domácího odboje. Lze o tom jen spekulovat, pravděpodobně záměrně ale vybrali člověka s trockistickou, protistalinskou minulostí, u něhož by nehrozilo sblížení s komunisty.¹³³

Vilím váhal. Tehdy nikdo příliš nevěděl, ani on sám, co se bude dít na levici, zda vůbec bude formát sociální demokracie zachován a zda má vůbec smysl začínat s její organizací. „Panovala nedůvěra v trvalou existenci strany,“

---

¹³¹ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Poznámky pro s. J. Horáka“. ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285, s. 206–210.

¹³² Předválečný předseda strany Antonín Hampl byl v roce 1941 zatčen gestapem a zemřel 17. 5. 1942 ve vězení Moabit v Berlíně. František Soukup, muž 28. října, osobnost strany s velkou autoritou, zástupce ČSSD v Socialistické internacionále, byl po vzniku protektorátu několikrát zatčen, na zákrok prezidenta Háchy sice propuštěn, přesto 11. 11. 1940 zemřel. Jaromír Nečas zemřel v exilu v Británii.

¹³³ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Poznámky pro s. J. Horáka“.

popsal všeobecnou náladu po návratu z vězení.¹³⁴ Sám už po Mnichovu a během války zažil atmosféru, v níž na levici převládaly výzvy k „osvobození se od starého partajnictví“, ostatně představy o potřebě redukce politických stran prosazoval během války také okruh kolem prezidenta Beneše. Právě od Holuba a Majera se Vilím dozvěděl, že byl sice rok před koncem války v Londýně vytvořen prozatímní ústřední výbor sociální demokracie, to bylo ale na vnější nátlak komunistů, kteří z taktických důvodů trvali na své vlastní politické organizaci. Myšlenka vzniku „nového, moderního a jednotného socialistického hnutí“ byla stále populární.¹³⁵

Od Václava Holuba slyšel Vilím poprvé také o sporech, které sociální demokraty v zahraničním odboji rozdělovaly. Netýkaly se programu, ale toho, s kým spolupracovat. Holub Vilíma informoval, že zejména sociální demokraté Zdeněk Fierlinger, novopečený předseda vlády, a Bohumil Laušman, ministr průmyslu, jsou v úzkém spojení s komunisty, zatímco bývalí ministři zahraniční vlády v Londýně František Němec, Ján Bečko nebo Václav Majer se k úzké spolupráci s komunisty vyjadřují skepticky. Václav Holub byl pro Fierlingera a Laušmana ve funkci tajemníka nepřijatelný. A tak když se v posledním květnovém týdnu 1945 poprvé doma scházelo prozatímní vedení, aby zvolilo nové představenstvo, Holub doporučil jako tajemníka Blažeje Vilíma. Fierlinger a Laušman se sice pokusili prosadit Josefa Šnýdra (mimochodem manžela

---

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ HÁJEK, Jiří, „Tvář mladé socialistické generace“, in: *Hlas mladých. Národní hnutí pracující mládeže v letech 1938–1945*, Jaroslav Mecer (ed.), Praha 1946, s. 4–5. Úvahy o redukci politických stran odpovídaly také původním Benešovým představám. Po válce se měly vytvořit dvě nebo tři politická uskupení. Komunistickou radikalitu měla „kanalizovat“ jedna velká, „revoluční“ strana. Vedle ní by pak existovala ještě umírněná strana „levé buržoazie“, jež by vyrovnávala výkyvy „revoluční strany“. Podobně uvažovala i většina vzešlá z bývalé sociální demokracie. Lišila se jen v otázce, zda spolupracovat s národními socialisty, nebo komunisty. Tento koncept v londýnském odboji převládal až do návštěvy Edvarda Beneše v Moskvě v prosinci 1943, kde rozmlouval s vedením KSČ. Gottwald tehdy argumentoval, že „rozhodnutí o případné fúzi stran se musí stát až doma demokratickou cestou“. V principu si komunisté chtěli zachovat vlastní stranu, udržet si pružnost a v ostatních stranách pak získávat ovladatelné spojence. Gottwald se proto přimlouval, aby byly v Londýně obnoveny organizace komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů, jejichž koalice by vytvořila jen volnější „Blok socialistických stran“. Sociální demokracie tak byla obnovena tlakem zvenčí. HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman*, s. 135–142.

Vilímovy sestřenice), ale představenstvo se shodlo na Šnýdrově nezkušenosti a dalo Vilímovi osm dní na rozmyšlenou. Vilím funkci přijal.¹³⁶

Poválečný uzavřený systém Národní fronty koncentroval politickou moc. Po znárodnění průmyslu v sobě nabyt obrovský hospodářský vliv. Význam politických stran a jejich sekretariátů vzrůstal. Politický zápas, zpočátku tlumený nadšením z konce války, se před volbami chystanými na květen 1946 přiostrůval.

*

V březnu 1948 se v Alasca House u Frankfurtu scházela československá politická elita. Vladimír Krajina, kterého komunisté už 26. února 1948 zatkli, byl na přímluvu prezidenta Beneše propuštěn a jako lyžař o tři dny později uprchl přes hranice nedaleko Železné Rudy do Bavorska. Podobně odešel lidovec Bohdan Chudoba. Nedaleko Klenčí unikli do Bavorska na lyžích lidovečtí manželé Adolf Procházka a Helena Koželuhová. U Železné Rudy uprchla rodina Ferdinanda Veverky, poslance a bývalého vyslance v Habeši. Pamětníci na manžele Veverkovi vzpomínají jako na nesmírně noblesní a šarmantní pár. Utekli dírou v plotě železnorudského nádraží. Ve Frankfurtu se objevil také Ivan Herben, bývalý šéfredaktor *Svobodného slova*, a národně socialistický ministr Jaroslav Stránský. Jeho straník Julius Firt projel přes hranice v kufru diplomatického vozu. V Alsaca House se objevil lidovecký poslanec Ivo Ducháček a Ota Hora, vedoucí národněsocialistické mládeže. O zábavu se staral jeho souputník, poslanec Alois Čížek, bývalý tramvaják, povahou i vzezřením „muž z lidu“, který se ostentativně hlásil k proletářství. Do Alasca House přišel jen „nalehko“, bez zavazadel, jen s tím, co měl na sobě. Když se tam prala jeho jediná košile, chodil po vile pouze ve svetru s vyšitým

---

¹³⁶ Vilímův popis se v tomto shoduje s informacemi bezpečnostních složek založených na výpovědích Vojtěcha Erbana. ABS, objektový svazek 2231, č. 2231, podsvazek č. 285. Fierlinger k námitkám na Vilímovu trockistickou minulost prý v o kruhu svých spojenců řekl, že se o tom „poradí s vedoucími činiteli KSČ, a prohlásil, že podle KSČ je to pouze záležitost sociální demokracie, a s Vilímovým výběrem souhlasil. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Poznámky pro s. J. Horáka“.

českým lvem na prsou, v něž se prý polonahý hrdě bil. Později založí v Paříži satirický časopis *Bič* a zapojí se do politických střetů o tamní odbočku Rady svobodného Československa.¹³⁷

Uprchlíky mělo v domě na starosti několik lidí: Výsledky prováděl David Jacobson, styčný důstojník CIC polského původu a správce vily. Z jeho přezdívky Šušňa je jasné, jaký vztah k němu uprchlíci měli.¹³⁸ Flegmatický rutinérský typ každý den časně ráno přijížděl do vily ve svém fiatu, někdy v uniformě, jindy jen tak v civilu. „Mám takový pocit, že si svůj život zařídil jaksi už vůbec na to, že prcháni ve světě ještě dosti dlouho neustane,“ zapsal si Jaroslav Drábek. Kuchyni v Alasca House šéfoval seržant Müller, hubený dlouhán, původem Němec, ovšem stejně jako Jacobson naturalizovaný Američan: „Jeho srdce zůstává patrně ještě rozdělené mezi zemi vítěznou, která jej sem vyslala a jejíž odznak nosí na rameni, a zemi poraženou, kterou přišel hlídat a v níž patrně ještě žijí jeho nejbližší příbuzní,“ napsal si Drábek o Müllerově schizofrenní situaci, kterou se podle něj snažil řešit specifickým druhem „charity“. Německé posluhovačky a kuchaři, kteří pracovali v Alasca House, si totiž s sebou denně odnášeli naplněné tašky surovin. Byli sice prý trochu nesví, když po nich Češi a Slováci podezřívavě pokukovali, avšak Müller, který je měl osobně kontrolovat u brány, jim vždy jen popřál dobrou noc.¹³⁹

Třetím byl hubený jednooký chlap v odřené polní uniformě schutzstaffel. Sice už byly z obleku distinkce SS strženy, přesto šla hrůza z jeho zjizvené postavy. Bývalý válečný zločinec si v domě odsluhoval trest. Žil ve sklepě. Oficiálně působil jako opravář a topič, stále něco čistil, ale hlavně prý šmelinařil. Za americké cigarety, které měly na černém trhu pevnou hodnotu, dokázal ubytovaným obstarat nejrůznější zboží včetně textilu. Toho byl velký nedostatek. Příliš nemluvil, ale když se jednou Čechům povedlo zavést s ním řeč, stočil hovor k ženám, mávl jen rukou k Američanům, kteří na dvoře hráli

---

¹³⁷ ABS, 305–367–1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 21–24. DVOŘÁKOVÁ, Zora, *Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948*, Praha 2004. NA, Jaroslav Drábek, deník, 17. března 1948.

¹³⁸ ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 81.

¹³⁹ NA, Jaroslav Drábek, deník, 4. dubna 1948.

baseball: „Mají dolary, cigarety, čokoládu! Chodí jen s nimi,“ ulevil si a připojil vulgární výraz.¹⁴⁰

Je třeba vylíčit poměry v Alasca House, protože byl jedním z míst, kde se měl formovat „třetí zahraniční odboj“. Zmiňovaná instrukce CIC z 26. února nařizovala, aby se o High Level politické uprchlíky pečovalo s „extrémní slušností“. Američané se snažili. Uspořádali třeba večírek, na který přivezli pivo a víno. Jenže nebylo co slavit. Mezi ubytovanými byla většina, která neměla ani rezervní košili a stále chodila jen v lyžařských kalhotách a botách. Když o několik dnů později odjede bývalý ministr lidové strany Adolf Procházka do jarní Paříže nebo manželé Vilímovi do Londýna, budou mít na sobě stále jen lyžařské oblečení.¹⁴¹

Přesto byla Alasca House v porovnání se situací ostatních uprchlíků „zlatou klecí“. Vilím o tom věděl od poslanců Čížka, Hory a Drábka, kteří už na krátkou chvíli prošli „low-level“ lágrem pod německou správou, což ve Frankfurtu barvitě vylíčili. Po odjezdu z řezenské Goethe Schule je Němci převzali ve vlaku, posypali dezinfekcí, naložili do nákladních aut a odvezli za ostatné dráty do tábora Wasseralfingen, 70 km východně od Stuttgartu. V barácích byly pouze pryčny s papírovými slamníky, tři nad sebou, uprostřed sálu malá vyhaslá bubínková kamínka. Když nově příchozí spatřili v táboře amerického důstojníka, oblehli ho a prosili o pomoc. Řekl jim, že je tábor pod německou správou a že se „přišel jenom podívat“. Tamní poměry byly neutěšené. Denní příděl potravin na jednu osobu tvořilo 25 dkg chleba, ráno černá hořká káva, v poledne jednotný oběd, většinou polévka z tuřínu a brambor se zelím, večer polévka od oběda a znovu černá káva.¹⁴² Všichni tři, Čížek, Hora i Drábek, podnikli něco jako útěk, aby se na vlastní pěst dostali do Frankfurtu, kde vyhledali úřadovnu CIC. Měli štěstí, byli přemístění do Alasca House.¹⁴³

---

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 81. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Zápis o životě a práci politických běženců z ČSR v Alasca House“, červen 1948. *Daily Graphic*, 27. 5. 1948, s. 1.

¹⁴² ČELOVSKÝ, *Uprchlíci*, s. 12.

¹⁴³ CAC, BLVM, Diary 1948, 9. března. NA, Jaroslav Drábek, deník, 17. března 1948.

V Alasca House probíhaly dny jednotvárně. Za hezkého počasí se uprchlíci vyhřívali na jarním slunci, procházelo se na dvoře vymezeném ostnatými dráty, za špatného počasí se díky tamní knihovně četlo, hrály se šachy a hlavně se debatovalo. Kdo vlastnil kávový vaříč a konzervu s kávou, vařil kávu. Sedělo se na postelích a pilo se z prázdných konzerv.¹⁴⁴ Nálady a názory se různily podle zpráv, které docházely. „Někdo bojovně prorokoval, že do švestek bude zase doma, někdo se ptá, do kterých,“ vzpomínal později syn poslance Drábka.¹⁴⁵

Do vily se sjížděla „top“ politická reprezentace. Začala se *dělat politika*, i když ta se mísila s „různými drobnostmi“ jako mýdlo, zubní pasta, kartáčky na zuby, žiletky nebo krémy. Američané je poskytovali šerifovi vily, aby je dále distribuoval. Vzájemná nedůvěra rostla ze všeobecného nedostatku informací. „Šerif“ Krajina i jeho pozdější nástupci národní socialisté Josef Josten a Otakar Machotka byli podezříváni z protekčního a klientelistického chování. „Vypadalo to vcelku nevinně a samozřejmě, ale pan Krajina brzy k této prováděné distribuci mycích potřeb připojil některé jiné funkce, jako např. přijímání a odesílání veškerých dopisů přes CIC, výhradní styk s americkými styčnými důstojníky. Funkce tato se poměrně velmi brzy stala běžnou a snad by nikdo proti tomu nic nenamítal, kdyby brzy nepronikly příliš jednostranné záměry a kdyby bývalí národně socialističtí příslušníci nedělali z této služby prostředek politické nadřazenosti nad druhými,“ napsal později Mirko Sedlák, který informoval Vilíma, že prý Krajina podával Američanům seznamy lidí, které považoval za „prominentní“ a „spolehlivé“, zatímco u některých prý připojoval poznámky, že „mohou být poslání do lágru“.¹⁴⁶

Co se týče skutečných politických plánů, nikdo ještě netušil, odkud a jak začít. Jako o centru nového „zahraničního odboje“ se uvažovalo o Londýně, Paříži nebo Washingtonu. Politici se zatím dokázali shodnout, že stejně jako v předchozím odboji bude třeba postupně vybudovat politický orgán podobný

---

¹⁴⁴ Tamtéž, 18. a 25. března 1948.

¹⁴⁵ DRÁBEK, Jan, „Alasca House“, *Nedělní Lidové noviny*, 7. 8. 1993, s. VI.

¹⁴⁶ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Zápis o životě a práci politických běženců z ČSR v Alasca House“, červen 1948. ABS, 305–367–1, „Zpráva o činnosti čs. emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 21–24.

exilové vládě, který by ztělesnil „právní kontinuitu demokratické republiky“ a postavil se do čela boje proti komunistickému režimu. Neshodli se už ale na osobnosti, která by svými kvalitami a autoritou dokázala sjednotit protichůdné názory: „Nepříjemnou novinkou je,“ zapsal si do svého deníku na konci března Jaroslav Drábek, „že se vzájemná nedůvěra a sočení projevuje na bázi stranické. Propadají tomu i lidé jinak klidní a vážní. Stalo se například, že Krajina, který se chystá na odchod do Londýna, navrhl, aby bylo komunikováno jakési společné svolání, které by se on pokusil uplatnit v BBC. Sešli se na to nikoli lidé exulanti, nýbrž rozvášnění ministři a poslanci – straníci. Úroveň rozpravy byla přímo skličující. Jedni považovali koncept svolání za málo křesťanský, druzí zase měli strach, že je moc socialistické,“ stěžoval si Drábek na rozbujelé stranictví a vylučování jedné skupiny druhou. Jenomže jako by z toho usvědčoval sám sebe, když jedním dechem dodal: „Nějaký Slovák namítal, že je ve výčtu znamenitých mužů českého a slovenského národa málo Slováků – navrhoval přidat k Masarykovi a Štefáníkovi a ovšem také k Husovi a Komenskému – Hodžu!“¹⁴⁷

Všichni byli součástí poválečné politiky, někteří z nich přímí aktéři únorové krize. Přesvědčovali sami sebe i okolí, že právě oni ztělesňují pravou demokratickou tradici a znají ten pravý recept na boj proti komunismu. Dobře si uvědomovali, že pokud ještě mají nějaký politický kapitál, pak spočívá ve „svědectví“, které na Západě prosadí, a s nímž se snad co nejdříve vrátí domů. A tak jakýmsi prvním seriózním pokusem utřídit fakta byl takzvaný frankfurtský záznam, který aktivní účastníci únorové krize v Alsaca House sestavili. Blažej Vilím, Vladimír Krajina, národní socialista Jaroslav Stránský, bývalý ministr školství a osvěty, nebo novináři Ivo Ducháček, Ivan Herben a Antonín Jandáček vypracovali přibližně čtyřicetistránkový protokol, který byl v anglické a francouzské verzi předán americkým, britským i francouzským úřadům. „Každý přišel s tím, co věděl, co si pamatoval a písemně to pak zpracovali: myslím Ducháček a Stránský,“ vzpomínal na rozhovory Vilím.

---

¹⁴⁷ Archiv Národního muzea (ANM), Smutný, mikrofilm 96.2027, file 4. CAC, BVLM, 2-1, Diary 1948, 13. března. NA, Jaroslav Drábek, deník, 31. března 1948.

Tento záznam se za rok a půl stane v Londýně podkladem pro sérii diskuzí prominentních politiků na téma „jak to tenkrát bylo“. ¹⁴⁸

Blažej Vilím s manželkou strávil v Alasca House pouhých šest dní. V pátek 19. března 1948 si zapsal do diáře: „ $\frac{1}{2}$ 10 angl. konsul, $\frac{3}{4}$ odlet Anglie.“ Byl první z Alasca House, komu se to podařilo. A to, že cestoval letadlem, slibovalo velký zájem hostitelů. ¹⁴⁹

2.3. Vilím, „trockista s nesmírnými schopnostmi“

Velká hospodářská krize třicátých let a následná válka posílily úvahy o tom, zda má kapitalismus s tržní ekonomikou opodstatnění. Napříč Evropou převažovaly názory, že nekontrolovaný trh znamená zmatky a anarchii ve výrobě i spotřebě a nejlepší formou, jak přejít k mírovému hospodářství, bude zestátnění určitých odvětví průmyslu. Koncepty sociální bezpečnosti, které měly po válce ochránit společnost před sociálními nepokoji, a odvážnější plány na vybudování nového hospodářského řádu se prosazovaly v Británii. Na konci války tam ve volbách zvítězili labouristé se svou alternativní vizí socializace společnosti.

Labour Party nebyla názorovým monolitem. Ani v otázkách hospodářské rekonstrukce, ani v imperiální nebo zahraniční politice. Zatímco nový ministerský předseda Clement Attlee v parlamentu čelil Churchillově výmluvnosti suchými a klidnými, o to ale kousavějšími replikami, ve straně musel manažersky vyvažovat různé frakce. V poslanecké sněmovně vedl labouristickou většinu Herbert Morrison, mluvčí stranické „pravice“. Ve vládním kabinetu reprezentovala „levici“ především dvojice Dalton–Cripps. Nejde nyní o to, zda koncepce Hugh Daltona, ministra financí, a Stafforda Crippse, ministra hospodářství a plánování, znamenala počátek „trvalého zaostávání Británie“ v hospodářské oblasti, jak jim radikální socializaci dodnes vyčítají političtí odpůrci, pro směřování Británie bylo ale podstatné, že ani oni s vědomím vládní odpovědnosti nesklouzávali k „ukřičenosti“ svých „levých“

---

¹⁴⁸ ANM, Smutný, mikrofilm 96.2027, file 4.

¹⁴⁹ CAC, BVLM, 2-1, Diary 1948, 19. března.

stoupenců. A tak přestože část kabinetu mluvila hlasitě o Marxovi, převažovala v něm vcelku kompetentní spolupráce bez dramatických gest.¹⁵⁰

Mocným mužem strany byl Ernest Bevin, ministr zahraničních věcí. Populární, slangem mluvící „lidový tribun“ bez patřičného vzdělání, původně vůdce svazu dopravních a nekvalifikovaných dělníků, se jako diplomatický nováček cestou na konferenci velmocí do Postupimi v létě 1945 ještě domníval, že se „levice vždy nějak s levicí domluví“. Několik jednacích dnů se Sověty ho přesvědčilo o neplatnosti jeho představy. V médiích proto začal často a hlasitě dávat najevo, že dění na Východě sleduje s nedůvěrou. Proslulý je jeho výstup na pařížském zasedání Rady ministrů zahraničních věcí na jaře 1946, kdy neinzultoval Molotova jen díky zásahu ochranky. Zásadní ale bylo, že ačkoli se premiér Attlee v zahraniční politice choval zdrženlivě, bojovný Bevin sympatizující s Trumanovou doktrínou „zadržování“ komunismu – od „levice“ ve vlastní straně si kvůli tomu vysloužil nálepku „imperialistického přísluhovače“ – zůstal vůči předsedovi vlády loajální.¹⁵¹

Británii válka hospodářsky vyčerpala. Oslabila a vlastně i paralyzovala její velmocenskou pozici. Po „sibiřské zimě“ 1947, kdy tam s inflačními tlaky nastal „dolarový hlad“ a rezervy Bank of England bleskově roztávaly, varovala CIA před „ekonomickým zhroucením západní Evropy“. Finanční krize nutila Británii, aby omezovala své imperiální závazky. Indie a Pákistán získaly nezávislost v roce 1947 a za rok Barma s Cejlou, po izraelské válce za nezávislost skončil britský mandát nad Palestinou. A nic z toho nebylo laciné. Konflikt mezi Indií a Pákistánem znamenal humanitární katastrofu a jenom komplikace v Palestině stály od roku 1945 britského daňového poplatníka 100 milionů liber. Zákon o přechodných plných mocích, několikátýdenní zrušení konvertibility libry, úsporná opatření a neustálé

---

¹⁵⁰ ANNAN, Noel, *Our Age. The Generation That Made Post-war Britain*, London 1991, s. 453–485 a 555–557. BURRIDGE, Trevor, *Clement Attlee. A Political Biography*, London 1985, s. 182–267. MACMILLAN, Harold, *Tides of fortune 1945–1955*, London 1969, s. 37–51. JOHNSON, Paul, *Bleskové portréty 20. století*, Praha 2012, s. 24–26. DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé, I., Světová válka a nukleární mír 1938–1964*, Praha 2004, s. 293–294.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 222.

a značné potíže se zásobováním drasticky snižovaly popularitu labouristů.¹⁵² Na jaře 1948 se v souvislosti s událostmi v Polsku, Československu, předvolební Itálii a Berlíně komplikovala situace v Evropě. A v této atmosféře přilétali do Londýna na pozvání části labouristických kruhů manželé Vilímovi.

*

Na Vilímův avizovaný příjezd do Londýna preventivně reagoval tisk v Československu. Série článků vysvětlovala jeho úkoly na Západě: porážení se odmítají smířit s historicky nevyhnutelnou porážkou a „chystají úklady“. Předúnorový vývoj v sociální demokracii redukovali novináři do dvou nesmiřitelných linií, které se v sérii konfliktů přetahovaly o důvěru „stranických mas“. Klíčovým bodem v tomto zápase byl brněnský sjezd ČSSD v listopadu 1947, na němž byl předseda strany a komunistický spojenec Zdeněk Fierlinger poražen protikandidátem Bohumilem Laušmanem. Poúnorové noviny líčily brněnský sjezd jako souboj „pokrokového a transparentního“ postupu Zdeňka Fierlingera se „zákulisní a korupčnickou politikou“ Blažeje Vilíma. Strana byla infikovaná „vilímovštinou“, protikomunistickou „nemocí strany“: „Nikdo věru nemá ponětí, jaký strašný a nervy vyčerpávající, urputný, tvrdý a neúprosný boj v sociálnědemokratické straně vedl soudruh Fierlinger se soudruhem Johnem a ostatními s pravíci strany. Bylo to opravdu o zdraví,“ psalo *Právo lidu* 21. března: „Paličáctví, zaujatost, maloměšťáctví, hra na politiky a hra s osudem členských mas [...] Dnes mnoho fantastů doplatilo na politiku malého Napoleona Vilíma.“¹⁵³

„Vilímovština“ jako „protikomunistické štvání“ měla „hazardovat“ nejen s osudem sociální demokracie, ale i republiky. Vilímovi po válce dali „pokrokoví sociální demokraté“ příležitost, on avšak nastoupil „politiku zrady“, aby v listopadu 1947 úskoky docílil Fierlingerovy dočasné porážky. „Teď se ukazuje,“ napsal Jaroslav Havelka v článku „Konec vilímovštiny“, „jak

---

¹⁵² BURRIDGE, s. 268–288.

¹⁵³ *Právo lidu*, 21. 3. 1948.

tento bývalý ochránce demokracie bezostyšně znásilňoval demokracii ve straně, jak předem určoval výsledky stranických sjezdů, jak sítí nejrůznějších intrik svazoval funkcionáře strany, jak pomocí krajských tajemníků dostával do ruky delegáty brněnského sjezdu a zajišťoval se, že budou volit proti soudruhu Fierlingerovi“.¹⁵⁴

Série článků Vilímovu politickou moc, schopnosti i protikomunistickou činnost absolutizovala. Určitě mu to lichotilo, ale ostatní politici, kteří se také podíleli na Fierlingerově odstranění v listopadu 1947, zůstávali ještě v Československu. Vilím sám se ke své předúnorové činnosti vracel, ovšem zajímavé je, že on sám se vysmíval tvrzení o brněnském sjezdu jako významném „přelomu“. Podle Vilíma byl totiž Fierlinger ve straně „zcela vyřizen“ už od květnových voleb v roce 1946, které sociální demokracie drtivě prohrála. Jak později v roce 1955 napsal Jiřímu Horákovi, Fierlingerovu pozici neoslabovaly ani tak intriky jako prosté pravidlo, že všechen stranický postup ve vládě i v médiích musí předem odsouhlasit představenstvo strany. Tato norma dělala z Fierlingera, který ztrácel ve vedení většinu kvůli agresivnímu chování komunistů, „v pravém slova smyslu páté kolo u vozu“, jemuž byly jen „předkládány gratulace a kondolence k podpisu“.¹⁵⁵ Nutné bylo čelit tlaku komunistů, kteří byli po válce takovou silou, kterou prostě nešlo jen tak obcházet.

Pokud se Vilím v souvislosti s bojem proti Fierlingerovi za něco skutečně pochválil, to byla takzvaná zářijová dohoda sociálních demokratů s KSČ z roku 1947. Po tehdejší katastrofálně suchém létu hledali totiž izolování komunisté, kritizování navíc Informbyrem za pasivitu, vhodnou příležitost k útoku.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ HAVELKA, Jaroslav, „Konec vilímovštiny“, *Den*, 23. 3. 1948.

¹⁵⁵ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“.

¹⁵⁶ RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 225–228. KAPLAN, *Pět kapitol*, s. 173–178. Již koncem srpna vláda jednala o důsledcích mimořádné neúrody. Sociální demokrat Václav Majer, ministr výživy, měl proto předložit návrh na navýšení výkupních cen obilí od zemědělců. Komunisté, kteří měli v Majerově ministerstvu informátory, počítali s určitou částkou, a proto v *Rudém právu* připravili usnesení o výraznějším navýšení, než plánoval Majer. Původní Majerův návrh byl ovšem na schůzi předsednictva sociální demokracie mezitím také navýšen, a tak *Rudé právo* přineslo nesmyslnou rezoluci. Vláda poté schválila Majerův návrh a komunisté přišli

Dne 2. září podali návrh, jakým způsobem měly být pokryty prostředky vyplácené

na podporu zemědělcům. Komunistický ministr Jaromír Dolanský ve vládě navrhl speciální daň, takzvanou milionářskou dávku, jednorázové zdanění majetků nad čtyři sta tisíc korun. Poté, co ministři ve velmi ostrých hádkách návrh dvakrát odmítli, rozpoutala KSČ připravenou tiskovou kampaň a Julius Ďuriš, komunistický ministr zemědělství, přednesl ostrý projev v rozhlase. Odpůrci komunistického návrhu tvrdili, že milionáři nejsou ti, kteří mají sumy na zahraničních kontech v bezcenných předválečných či válečných penězích, v poválečné době to podle nich byli hlavně lidé z šedé ekonomiky, šmelináři s těžko postihnutelnými majetky. „Ty ať pronásleduje SNB, ti ať jsou trestáni a zdaněni,“ argumentovala většina sociálních demokratů na svém předsednictvu, jež vydalo usnesení, které měl Fierlinger dne 4. září také přečíst v rozhlase.¹⁵⁷

Těsně předtím ale Fierlingerovi zatelefonoval Gottwald a navrhl mu další jednání. Fierlinger do rozhlasu proto nepřišel, a navíc tajně pověřil Evžena Erbana, aby protikomunistické komuniké nevyšlo ve stranických novinách. Erban se o půlnoci dostavil do tiskárny *Práva lidu* a nařídil tiskařům, aby zastavili rotačku a změnili text. Na druhý den kolovalo po Praze dvojí vydání s rozdílnými obsahy. Dne 9. září se v dusné atmosféře konala mimořádná schůze představenstva sociální demokracie. Vilím upozornil, že Fierlinger svým zásahem překročil pravomoci, a žádal ho o uhrazení 11 000 korun ztráty kvůli zastavení rotaček. Fierlinger pronesl, že to klidně zaplatí, ale argumentoval Gottwaldovým telefonátem. Vedení sociální demokracie proto souhlasilo ještě s jednou schůzkou s komunisty. Fierlinger sice upozorňoval, že tam nemůže jít Vilím, protože je pro Gottwalda jako „šátek pro býka“, přesto byla zvolena delegace Fierlinger, Tymeš a Vilím.¹⁵⁸

---

o možnost kampaně mezi zemědělci. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“.

¹⁵⁷ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“.

¹⁵⁸ Vilím ve svých vzpomínkách chybně uvádí částku 16 tisíc korun. Viz ABS, reg. č. 2231, díl 2, část 1 MV, schůze ÚVV ČSSD z 15. září 1947. ČSDS, Vilím, kar. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“. KAPLAN, *Das Verhängnisvolle Bündnis*, s. 123.

Dne 11. září se sešla s Gottwaldem, Rudolfem Slánským a Václavem Kopeckým. Premiér Gottwald začal výčitkou, že sociální demokraté přestávají být solidními spolupracovníky. Vilím mu odvětil, ať takovou úroveň hovoru přenechá úvodníkářům stranických novin, a vyzval komunisty, ať mluví k věci. Navrhl proto zdanění mimořádných zisků nad 300 tisíc korun ročně s tím, že jinak by „každý vesnický kovář musel platit milionářskou dávku, protože má jeho kovárna cenu milion korun.“ Gottwald souhlasil a Fierlinger se obrátil k Vilímovi, že taková domluva je lepší než dráždivé projevy v rozhlasu. Vilím odvětil, že replika patřila hlavně komunistům, kteří do rozhlasu předtím poslali Ďuriše. Nicméně nakonec bylo vypracováno komuniké se závazkem k „solidní spolupráci v Národní frontě“ a k co nejrychlejšímu dopracování nové ústavy. Týž večer ho schválilo představenstvo sociální demokracie.¹⁵⁹

Tato dohoda bude Vilímovi často v pounorovém exilu vyčítána jako ústupek komunistům a politická chyba. Jak podzim 1947 zhodnotil Vojta Beneš: „Nelze zapomenout na Vilímovo chování 12. září 1947, když s tou lidskou nulou, které se říká Tymeš, šel dělat nikým nepovolenou, neschválenou dohodu s KSČ. A nezapomeneme na jeho naprostou neschopnost v Brně, když spolu s tím tajtrlíkem Laušmanem se staral ne o stranu, ale o svůj úspěch.“¹⁶⁰ Faktem je, že zářijová dohoda způsobila ještě větší stranickou krizi než prohrané volby. Přes to všechno, anebo právě proto, považoval Vilím dohodu za „mistrovský tah“. Jak si ve svém deníku poznamenal Fierlingerův stoupenec Oldřich John: „Mám jednu domněnku, i když se zdá příliš pekelná. Že totiž toto komuniké inspiroval a prosadil Vilím ze msty vůči Fierlingerovi, aby ho před veřejností úplně znemožnil a potopil.“¹⁶¹ Vilím si také později zaznamenal, že vlastně z dohody vyplývaly závazky pro komunisty a že komuniké Fierlingera před sjezdem v Brně usvědčilo jako někoho, kdo chce ČSSD „zavléci do chomoutu komunistů“. Podle Vilíma dohoda vyřešila dvě věci: zastavila komunistickou kampaň před stranickým sjezdem a „pomohla vyřídit“

---

¹⁵⁹ Týž, *Pět kapitol*, s. 173–178.

¹⁶⁰ ČSDS, Václav Holub, k. 10, a. j. 78, V. Beneš V. Holubovi 24. června 1949: „Vilím v čele, nevím, nevím [...] myslím, že je to celkem chytrý hoch. Ale já bych chtěl, aby byl nejen chytrý, ale moudrý, mužný chlap, nikoli jen chlapec.“

¹⁶¹ SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, s. 433.

Fierlingerovu kandidaturu: „Obojí, myslím, se stalo,“ pochválil později Vilím sám sebe.¹⁶²

Vilím byl považován za nekompromisního diskutéra a „nebezpečného oponenta“.¹⁶³ „Jeho zvláštní, houpavý způsob řeči usnadňoval zdůraznit chtěné a udržoval pozornost, zásadně přesné formulace a bezvadný plán projevu z něj dělaly vynikajícího řečníka,“ vzpomínal Oldřich Haselman, před Únorem tajemník zahraničněpolitické komise strany.¹⁶⁴ Vilím si své přednosti uvědomoval, ale možná právě sebevědomí bylo zároveň jeho největší slabinou. Ti, kteří stáli o jeho přízeň, mu vytýkali aroganci, nedostatek komunikace, „sólování“, „tajnůstkářství“ i „osobní velikášství“.¹⁶⁵ On sám o těchto výčitkách věděl, ale jak říkával, „nedůvěře k lidem“ ho prostě naučila protektorátní Pankrác, největší „škola života“. Oldřich John si pak o něm v době brněnského sjezdu zapsal: „Trockista s nesmírnými schopnostmi. Rozhodně ho považuji za jednoho z nejschopnějších lidí, s kterými jsem se ve straně setkal. Bohužel končí v megalomanií a nakonec je to on, který se snaží především, aby zavlekl stranu do područí pánů Healyho, Bluma atd. Urputný protivník, soustavně burcující všechny k pohotovosti – a korumpující nakonec i tak lehce zkorumpovatelného Laušmana.“¹⁶⁶

*

Dne 19. března 1948 přiletěli manželé Vilímovi do Londýna. Co jim pomohlo k tak rychlému přesunu? Byla to situace v Polsku. Tamní politici, kteří odmítali spolupracovat s komunistickou Dělnickou stranou, byli sice prakticky poraženi už Mikolajczykovým útekem na Západ v říjnu 1947, určitý odpor v Polské socialistické straně ovšem trval ještě déle než rok. Je otázka, zda byla tamní

---

¹⁶² ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III., „Poznámky pro s. J. Horáka“.

¹⁶³ *Léta mimo domov*, s. 45–46.

¹⁶⁴ ČSDS, Václav Holub, k. 10, a. j. 78, „Blažej Vilím – přítel a vzor“, napsáno 31. prosince 1989 v Uruguayi“.

¹⁶⁵ ABS, objektový svazek č. 2231, IV., „Zápis o výpovědi se zajištěným V. Erbanem ve věci dr. Ladislav Tůma 13. 6. 1950“.

¹⁶⁶ SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, s. 437.

„sovětizace“ brzděna z pragmatických důvodů, nebo pro neshody, polští socialisté si ale udržovali jistou autonomii, o to víc, že ve volbách do závodních rad získali koncem roku 1947 dokonce více mandátů než komunisté. Prokomunistický Józef Cyrankiewicz, předseda strany a šéf polské vlády, byl proto donucen svými straníky k prohlášení, že „polský národ potřebuje samostatnou socialistickou stranu“. Poté, co ani v únoru a březnu 1948 nepřinesla jednání mezi socialisty a komunisty posun v otázce sjednocení dělnických stran, odjížděl Cyrankiewicz do Londýna na schůzi výboru mezinárodní socialistické konference, zkráceně COMISCO, aby popsal své záměry a vysvětlil události posledních měsíců. Vilím byl narychlo přepraven do Londýna, aby tam podal svědectví a varoval Poláky.¹⁶⁷

Konferenci organizoval Denis Healey. Tehdy teprve třicetiletý tajemník mezinárodního oddělení Labour Party. Znal Vilíma osobně. Čtyři měsíce předtím se účastnil v Brně sjezdu sociálních demokratů: „Slyšel jsem, že Vilím je v Německu, že se mu nějak podařilo dostat se přes hranice,“ popisoval později v britském rozhlasu, že to byl právě on, kdo zorganizoval Vilímův přílet: „Zařídil jsem, aby se co nejrychleji dostal do Londýna, protože jenom on mohl nejlépe konfrontovat Cyrankiewicze,“ vzpomínal v roce 1976. Healey s Vilímem v Brně několikrát mluvil, a přestože na něj už tam Vilím působil jako „levičák“, obdivoval jeho odpor vůči komunistům: „Těžko si dnes někdo umí představit, jak obrovskému tlaku tehdy sociální demokraté čelili,“ podotkl Healey, podle něhož měl Vilím během brněnské volby předsedy strany prý „vzezření hladového vlka“: „A když byly vyhlášeny výsledky, úplně zbělel ve tváři, stáhnul rty, vypadal jako nenasytý vlk ještě víc než předtím,“ vylíčil obraz, který se mu vryl do paměti.¹⁶⁸

Dne 19. března Denis Healey čekal na londýnském letišti přílet manželů Vilímových. Za druhé světové války se s „Royal Engineers“ účastnil severoafrické vojenské kampaně, invaze na Sicílii a jako vylodovací důstojník útoku u Anzia. Ve volbách v roce 1945 kandidoval tehdy ještě sedmadvacetiletý

---

¹⁶⁷ DURMAN, s. 233.

¹⁶⁸ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. IV, „Denis Healey interviewed by E. D. Viney on death of B. Vilím, 24. 9. 1976.“

Healey v tradičním konzervativním okrsku Pudsey a Otley. Prohrál o pouhých 1651 hlasů, když tamní labouristické hlasy zdvojnásobil. Stranický sekretariát ho pověřil vybudováním vztahů se socialisty napříč Evropou a přípravou analýz zahraničního vývoje. S Československem mu ale odhad nevyšel. Healey, host brněnského sjezdu v roce 1947, byl sice při vyhlášení výsledků svědkem toho, jak Fierlinger v prostoru za předsednickým stolem chytil za klopy Healeyho průvodce Oldřicha Haselmana a s „úšklebkem bezmocný zuřivostí“ sliboval, že mu účast britských delegátů „zaplatí i s úroky“, stejně jako britský host zaslechl výhrůžky fierlingerovců, že Vilím skončí jako Nikola Petkov na šibenici.¹⁶⁹ Přesto Healey, překvapený relativně dobrou životní úrovní a zásobovací situací v Československu, tvrdil po svém návratu v Londýně, že komunistické nebezpečí v Praze nehrozí. Nyní v březnu vítal na letišti Vilíma a jeho ženu, kteří z letadla vystupovali v lyžařských úborech.¹⁷⁰

Ubytoval je a nechal Blažeje převléknout. Mirka bude ještě za čtrnáct dní psát přátelům do Kanady o pomoc, že už sice má střevíce, k nim ale kromě lyžařských kalhot jen jednu starou sukni, svetřík, kožich a pouze dvoje spodní prádlo, protože prchali nalehko jen s batůžky.¹⁷¹ Vilím ovšem dostal oblek a druhý den po přistání, o půl třetí odpoledne, ho Healey dopravil na konferenci.¹⁷² V Londýně bylo ještě „všechno černé, špinavé“, když projížděli městem, míjeli trosky po bombardování. V noci pak jen částečně osvětlený Londýn „potemněl“, mimochodem světla na Piccadily Circus se rozzářila až 1. května 1949, o rok později.¹⁷³

---

¹⁶⁹ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, „Blažej Vilím – přítel a vzor“, napsáno 31. prosince 1989 v Uruguayi“.

¹⁷⁰ HOOKHAM, Mark, „Denis Healey: 'The best Prime Minister we never had'“, *Yorkshire Evening Post*, 3 April 2008. <http://www.yorkshireeveningpost.co.uk/news/latest-news/top-stories/denis-healey-the-best-prime-minister-we-never-had-1-2199164>, staženo 20. února 2013. Na Healeho dojmy z Československa vzpomíná v rukopisných memoárech Josephine Brügelová, kapitola „Konec války a poválečná léta“, s. 4 rukopisu.

¹⁷¹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, Vilímovi Františku a Elišce Němcovým 5. 4. 1948.

¹⁷² CAC, BVLM, Diary 1948.

¹⁷³ VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 81. Rukopisné memoáry Josephine Brügelové, kapitola „Konec války a poválečná léta“, s. 4.

„Zrádce Vilím vítán v Londýně,“ napsalo *Svobodné slovo* dva dny po setkání Vilíma se zástupci Labour Party,¹⁷⁴ Vilím „za jejich libry vede klidný, zajištěný život dobře situovaného muže“, napsalo *Národní osvobození* a *Svět práce* dodal, že bude mít k dispozici „hromadnou základnu složenou z dva a půl milionu Sudetáků“. „Je konečně lhostejné, bude-li jednacím řečí této emigrace angličtina nebo němčina. Jisté však je, že v jejich záměrech a působení není a nikdy nemůže být nic českého.“¹⁷⁵

2.4. „Strana musí být připravena“

Československá sociální demokracie vystoupila ze Socialistické internacionály v říjnu 1938 dopisem svého zástupce Františka Soukupa na protest proti chování západoevropských socialistických stran během mnichovské krize. Když první poválečný sjezd československé sociální demokracie v říjnu 1945 navštívil Morgan Phillips, generální tajemník Labour Party, souhlasil se svými hostiteli, že nemá být obnovována předválečná forma Internacionály. Shodli se na volnější formě spolupráce, která by se po zkušenostech z první i druhé světové války vyhnula přehnanému „vzbuzování nadějí“. Labour Party tak v roce 1946 iniciovala vytvoření volnějšího COMISCO, Výboru mezinárodní socialistické konference (Committee of the International Socialist Conference). Na březen 1948 bylo do labouristického sídla Transport House naplánováno pravidelné zasedání tohoto výboru, k němuž byl přizván i Blažej Vilím.¹⁷⁶

Vilím přicházel na Západ se specifickou, středoevropskou zkušeností. Jeho vize socialismu měla „antifašistický“ a zároveň „antibolševický“ rozměr. Po válce se zapojil do systému Národní fronty a domníval se, že by si právě její

---

¹⁷⁴ *Svobodné slovo*, 21. 3. 1948.

¹⁷⁵ „Také emigrace“, *Svět práce*, 24. 3. 1948, „Jaksch se snaží navázat spojení s uprchlíky“, *Národní osvobození*, 21. 3. 1948.

¹⁷⁶ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a Socialistická internacionála“, *Svobodné slovo*, 21. 3. 1948. Vilímův deník obsahuje v prvním týdnu v Británii tyto záznamy: „25. března – 11:30 Healey 17:00 For. Office – Hankey – zmeškáno. 26. března – 12:00 Hankey – návrh na kom. B. R. Velmi sympatický. Obává se třetí možnosti [nečitelné] pokusí se získat odpověď. 27. března – 10 hod. u mne Macháček, Tigríd, dr. Braun, Ingr, Viest, Leiss. 28. března – 15 hod. Bělina. 29. března – 10 hod u Leisse: Tigríd, Braun, Viest, Ingr, Epstein, Vilím.“ CAC, BVLM, 2-1, Diary 1948.

politické reprezentace měly v „exilu“ udržet dominantní postavení. V solidaritě ke skupinám, s nimiž se po válce na politice podílel, nebyly jen pragmatické pohnutky. Skrývaly se za tím hlubší, ideologické důvody. Připouštěl sice pluralitu názorů a systém více politických stran, avšak trval na poválečném principu jejich regulace tak, aby přechod od kapitalismu k socialismu neustrnul, nebo aby tento pohyb alespoň nenabral zpětný chod. Jako by se Vilím ve svých úvahách stále vracel k teoriím „permanentní revoluce“. Pro předválečného trockistu, nyní socialistu s určitým druhem neblahých válečných zážitků, platilo, že demokracie může být institucionalizována jedině „dělnickou avantgardou“. Ostatně, bylo to po válce podle něho právě dělnictvo, které si na opatrné KSČ prakticky vyvzdorovalo socialistické reformy. Košický vládní program, komunistický projekt, podle Vilíma neobsahoval „jeden jediný socialistický požadavek“, byl jen vypočítavým plánem komunistického „šovinismu“.¹⁷⁷

Socialismus v poválečném pojetí nebyl podle Vilíma Únorem zkompromitován. Odmítal proto revizi předúnorové socializace a pouze ti, kteří se na ní podíleli, byli pro něj legitimními partnery. Takové premisy měla i jeho představa mezinárodní socialistické spolupráce. Když se v Transport House sešel s Morganem Phillipsem, labouristickým tajemníkem, líčil mu svou vizi. V listopadu nebo prosinci 1947 sice v Paříži vznikl mezinárodní exilový orgán socialistů s názvem Bureau International Socialiste (BIS), jak ale Vilím Phillipsovi řekl, ten byl financovaný pouze Američany, a proto ho považoval za nástroj americké politiky. Především ho ale neuznával za legitimní kvůli jeho nereprezentativnímu členství. Jednak tam v době jeho založení nebyl zástupce Československa, maďarské socialisty zastupoval pouze bývalý odborový vůdce Peyer, Poláky pak lidé jako Zygmunt Zaremba, kteří se nikdy ani do politiky poválečné Polské socialistické strany nezapojili. Předsedou byl Jugoslávec Živko Topalovič, jenž, jak Vilím připomínal, zastupoval stranu, která nikdy v Jugoslávii neexistovala.¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ VILÍM, Blažej, „Jediná cesta“, *Perspektivy socialismu*, 1971/1, s. 15.

¹⁷⁸ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a Socialistická internacionála“. Tamtéž, k. 6, vol. XXIII, Ž. Topalovič B. Vilímovi 27. 5. 1948. Přehled politické emigrace z východní Evropy viz NEKOLA, Martin, „Za osvobození ‚porobených

Zcela netaktické pak podle Vilíma bylo to, že v Bureau Internacional Socialiste působili také politici ze sovětských republik. Vilím totiž usiloval o vytvoření zcela nového exilového orgánu československé, maďarské, rumunské a polské socialistické strany. Tedy pouze skupiny těch stran, jež „v době legality“ po válce tvořily jakési malé středoevropské COMISCO. Uznával jen ty politiky, kteří po válce bojovali o voličské hlasy. Jeho představa spočívala v tom, že by tyto strany znovu vstoupily v jakési koalici či bloku do COMISCA, kde by se k nim připojila rakouská socialistická strana. Tím by se propojil „exil“ s dosud „legálně“ působící rakouskou stranou, což by zvýšilo jeho prestiž a možnosti a aktivizovalo tamní „dělnická hnutí“.¹⁷⁹

*

Vilímová *Prvá funkcionářská instrukce v cizině* s datem 20. března 1948 hned v úvodu vysvětluje, že domácí odboj „polovojenské povahy není reálný“. Přimlouvá se sice za založení centrální „rady třetího odboje“, tu ale měli tvořit pouze „zástupci emigrovaných stran“, tedy bývalé Národní fronty. Klíč k úspěchu zahraniční akce vedl podle Vilíma přes propagandu, a to zejména k dělnictvu, které „skýtá mocenský základ KSČ“. Nejdůležitějším úkolem proto budou „rozhlasová vysílání s motivy sociálními“ a tento úkol, jak zdůraznil, „je především věcí sociální demokracie, která požívá důvěry dělnictva, je jeho přirozeným vůdcem a zná jeho mentalitu“. Vilím očekával snížení životní úrovně v Československu, která vyvolá „psychosu“, že „mocenské ovládnutí komunisty je vysloveně provizorium“.¹⁸⁰

Hlavním Vilímovým úkolem na londýnské konferenci Comisco bylo přesvědčit přítomné, že v Československu není demokracie. V Praze záměr tušili, a ačkoli se Vilím konference účastnil jen ve „funkci pozorovatele“,

---

národů“. Politické organizace protikomunistických exilů ze středovýchodní Evropy a Balkánu ve srovnání“, *Soudobé dějiny*, 2012/1, s. 37–70.

¹⁷⁹ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a Socialistická internacionála“.

¹⁸⁰ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „Československá sociální demokracie v emigraci. 20. března 1948. Prvá funkcionářská instrukce v cizině. Podepsán Blažej Vilím, „generální tajemník strany“.

sociální demokracie v Československu proti jeho přítomnosti protestovala. Už týden předtím navštívila Československo událostmi rozrušená delegace Labour Party, aby se informovala o skutečném stavu věcí. Britské poslance oficiálně přijal z pozice místopředsedy vlády a předsedy strany Bohumil Laušman a uspořádal pro ně oběd v Národním domě ve Vinohradech. Rozhovorů se zúčastnilo více členů ČSSD, například Václav Patzak, který měl v Labour Party kontakty z období válečného exilu. Labouristická delegace byla uklidňována, že jsou politické změny legitimní a občanským svobodám v Československu nebezpečí nehrozí. Dne 20. března, den po příletu Vilíma do Londýna pak musel Laušman zasáhnout proti exilu znovu. Telefonicky protestoval proti tomu, že nebyl do Londýna pozván delegát z Československa a tázal se, zda Vilím nevystupuje jako oficiální mluvčí sociální demokracie. Pracovníci u telefonu poté nařídil, aby poslala nejostřejší protest proti Vilímově přítomnosti na konferenci a upozornila, že byl ze strany vyloučen.¹⁸¹

Druhý den, 21. března, přijal stálý výbor socialistických konferencí rezoluci, podle níž informační byro komunistických stran, založené v létě 1947, „roztříštilo“ evropské socialistické hnutí a dále oznámilo, že vzhledem k událostem posledních týdnů nepovažuje současné vedení Československé sociálně demokratické strany za reprezentativní. Rezoluce byla přijata většinou dvanácti hlasů, pouze zástupci palestinské a izraelské socialistické strany se hlasování zdrželi.¹⁸²

*

Jánu Papánkovi, mimořádnému vyslanci a stálému delegátovi Československé republiky u OSN, se bezprostředně po únorové krizi nepodařilo protlačit protestní nótu k Radě bezpečnosti. Trygve Lie, norský generální tajemník organizace, který se byl o situaci v Československu osobně přesvědčit v Praze, ji odmítal přijmout na program jednání. S pomocí chilského delegáta Hernána

---

¹⁸¹ BUREŠOVÁ – TRAPL, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana“, s. 60–61. ČSDS, Vilím, k. 5, korespondence, B. Vilím M. Hiklovi 15. 7. 1952.

¹⁸² „Londýnští ‚socialisté‘ vylučují čs. soc. demokracii“, *Svobodné slovo*, 21. 3. 1948.

Santa Cruze se podařilo Papánkovi nakonec vystoupit s protestem 22. března a jeho stížnost pak byla za velkého zájmu médií projednávána v Radě až do konce května, kdy ji vetoval SSSR. Mezitím Papánek organizoval také humanitární akci pro uprchlíky. Počátkem dubna otevíral v New Yorku na Broadwayi 1775 svou kancelář, sehnal do ní starší nábytek od Jugoslávské pomocné organizace a brzy nato se tam začali scházet dobrovolníci, aby sbírky zorganizovali. Papánek se spojil s okruhem Juraje Slávika, který mezitím rezignoval na funkci velvyslance v USA. Aby mohli začít vybírat dobrovolné příspěvky, založili 26. dubna prozatímní výbor Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees). Už předtím, 14. dubna, dostal Papánek dopis z Londýna o vzniku podobné organizace, Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees.¹⁸³ Bylo nutné jednat rychle. Oba výbory, londýnský a newyorský, pracovaly s informacemi o počtu deset až dvanáct tisíc uprchlíků, přičemž příjem jídla na jednu osobu se v táborech pohyboval okolo 750 kalorií za den, někdy ovšem jen do šesti set kalorií jednotvárné stravy, nehledě k nedostatku léků a osobních potřeb.¹⁸⁴

V té době za ostatními dráty Alasca House čekaly desítky prominentních politiků na možnost odcestovat na Západ. Američané vysvětlovali internaci nutností oddělit politicky důležité osoby od komunistických agentů. Izolovaní, a proto bezmocní politici v Alasca House přitom chtěli začít organizovat pomocné akce v okolních táborech. Uvažovali jako politici bojující o hlasy voličů a cítili, že jim v Alasca House „ujíždí vlak“. Stále tam zůstával sociální demokrat Mirko Sedlák, v polovině dubna se ve vile objeví také Václav Holub. Na malém prostoru vily se rozpoutaly politické boje. Kromě funkce „šerifa“ byl vytvořen „vilový výbor“, konstruovaný na stranickém principu (například v dubnu 1948 bylo ve vile 48 „oprávněných volitelů“). Jeho složení

---

¹⁸³ Organizace Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees byla ustavena v Londýně dne 8. dubna 1948.

¹⁸⁴ JEŘÁBEK, s. 22–24.

se proměňovalo, ale podle Mirko Sedláka v něm nejprve převažovaly hlasy národních socialistů a osob jim blízkých.¹⁸⁵

Dne 18. dubna přijel do Alasca House Rudolf Fraštacký. Přivezl přes 60 tisíc cigaret z pomocné akce ve Švýcarsku, směnil mnohým koruny za švýcarské franky (100 Kčs za 0,8 švýcarských) a tajně vyvezl dopisy adresované dál na Západ, neboť Američané jinak korespondenci zadržovali. Výbor v Alasca House se drahocennou tabákovou zásilkou rozhodl rozvést po německých táborech a to, co následovalo, ukazuje „psychosu“, jíž obyvatelé vily podle Sedláka podléhali. Vyslání delegací předcházely úporné debaty, kdo by měl být delegován, a především koho „cigaretová delegace reprezentuje“, čím jménem bude hovořit. Jménem „exilu“? Poslanců Národní fronty? Anebo některé z politických stran?¹⁸⁶

Byly utvořeny dvě skupiny. Obě cestovaly pod americkým dozorem, jednu vedl styčný důstojník „Šušňa“ Jacobson, nicméně delegace zjistily informace o uprchlické situaci v Německu. Díky nim se v Alasca House poprvé dověděli o existenci jakéhosi provizorního humanitárního „komitétu“ ve Wiesbadenu. Tuto Ústřednu táborových výborů iniciovala Američanka Barbara Bentleyová společně s Edwardem Bauerem a Pavlem Tigridem. Jejich wiesbadenský výbor začínal v té době komunikovat s oběma centrálními pomocnými organizacemi, londýnskou i americkou, aby s nimi zkoordinoval činnost a působil jako prostředník v německých táborech.¹⁸⁷ Když dne 4. května navštívili zástupci „komitétu paní Bentley“ také Alasca House, vznikly potíže. Národní socialisté upozornili Američany, že jeden z hlavních organizátorů wiesbadenského komitétu, muž pod pseudonymem Jan Korbel, je ve skutečnosti bývalý pražský advokát Mimra, čelní představitel Hnutí národní obrody, které po vzniku protektorátu navrhovalo zavedení norimberských zákonů, a který

---

¹⁸⁵ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Zápis o životě a práci politických běženců z ČSR v Alasca House, červen 1948.“

¹⁸⁶ Tamtéž. NA, Jaroslav Drábek, deník, 27. dubna 1948. JEŘÁBEK, s. 26–28.

¹⁸⁷ Bentleyová nejprve se spolkem Američanek ve Wiesbadenu 10. dubna založila provizorní Czech Refugee Emergency Relief Committee, 26. dubna pak ve spolupráci s Českoslováky založila Czechoslovakian Democratic Relief Committee napojený na Czechoslovak Relief Committee organizovaný v USA, HOFFMANN, s. 81. Více též JEŘÁBEK, s. 26–28.

kolaboroval s okupanty v tiskárně Orbisu. Společně se zjištěním, že v „komitétu paní Bentley“ figurují jména bývalých agrárníků, odmítli proto národní socialisté z Alasca House s touto organizací jednat.¹⁸⁸

Reprezentanti ostatních stran, lidovci, slovenští demokraté a také přítomní sociální demokraté v čele s Mirko Sedlákem proti takovému postoji protestovali. Argumentovali, že hladovějící uprchlíci nejsou v takovém postavení, aby tuto pomoc mohli odmítat, přičemž národní socialisty podezírali z nároků na vedoucí postavení v exilu a ze strachu z konkurence, protože v komitétu neměli dostatečné zastoupení. Národní socialisté kontrovali, že komitét funguje „bez dostatečných znalostí lidí a situace v Československu“, a jako příklad uváděli zkušenost Jaroslava Drábka, bývalého odbojáře, s americkým výslechem. Když se totiž Američané Drábka vytrvale vyptávali, zda přes všechny námitky pokládá advokáta Mimru za antikomunistu, stačila jim k uspokojení Drábkova kladná odpověď. Sociální demokrat Mirko Sedlák pak popsal, jak v „neslušných“ debatách ve vile padala slovní spojení jako „retribuční manýry“, „udavačství“, „denunciace“ nebo „lžidemokracie“.¹⁸⁹

Spor o „komitét paní Bentley“ dovršoval frustraci, která se za dva měsíce ve vile hromadila. Na počátku května byl „svržen“ z funkce šerifa národní socialista Otakar Machotka, na jehož místo nastoupil lidovec Chudoba. Uskutečnily se volby do nového „vilového výboru“, v němž národní socialisté a jejich spojenci ztratili většinu. Ivan Herben, bývalý šéfredaktor *Svobodného slova*, okomentoval výsledek „s hrdostí“, že se jeho skupina „nespojila se žádnou klikou bývalých agrárníků a kolaborantů“.¹⁹⁰

Na čem se všichni obyvatelé Alasca House shodli, to byla „nuda“. Občas Američané zařídili promítání hollywoodského filmu, jenže málokdo uměl anglicky. Dne 10. dubna se v táboře objevil Václav Holub, bez potíží získal britské vízum a už za čtrnáct dní odletěl do Londýna. Sociálnědemokratický

---

¹⁸⁸ ČSDS, k. 1, vol. V, Zápis o životě a práci politických běženců z ČSR v Alasca House, červen 1948. ABS, 305–367–1, Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948, část I., s. 21–24.

¹⁸⁹ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Zápis o životě a práci politických běženců z ČSR v Alasca House, červen 1948.“

¹⁹⁰ Tamtéž.

poslanec Mirko Sedlák tam odcestuje o měsíc později. Většina loučení měla svůj rituál. Obyvatelé Alasca House se seřadili na dvoře a zazpívali odchozím na rozloučenou nějakou písničku. Když 15. května odjížděl do Paříže bývalý tajemník lidovecké strany Adolf Klimek, zazpívali mu „za řízení dirigenta Čížka“ píseň Hercegovina je lautr rovina, tu musela vybojovat infantéria. Američtí vojáci se v domnění, že zní československá hymna, postavili do pozoru a salutovali.¹⁹¹

*

„Jsi teď autoritou a musíš ji uplatnit,“ napsal Vilímovi po příjezdu do Londýna Josef Bělina, odborář, který po konci války zůstal v Londýně. S většinou praktických záležitostí pomohl manželům Vilímovým v počátcích právě on. Znali se z předválečných kovodělnických odborů, jako přátelé zůstávali po válce v písemném kontaktu. Bělina dobře věděl, co znamená život za hranicemi. V roce 1911, v sedmácti letech, odešel jako vyučený strojní zámečnický na praxi do Švýcarska, kde se zapojil do práce pro tamní socialistickou stranu. Musel být velmi schopný, protože v letech 1917 až 1919 vykonával funkci zástupce generálního tajemníka švýcarských odborů a pracoval v zahraniční redakci deníku *Berner Tagwacht*. Po první světové válce se vrátil domů. Pracoval v odborovém Svazu kovodělníků (tam poznal Blažeje Vilíma) a šéfoval jejich novinám. Za druhé republiky emigroval do Anglie, kde za války zprostředkovával kontakty s Labour Party. Předsedal Československo-britské zprostředkovatelně práce, která měla využít 13 tisíc Čechoslováků ve válečném průmyslu. Vydával exilové časopisy a zasedal v poradním rozhlasovém sboru exilového ministerstva zahraničních věcí.¹⁹²

Počátkem roku 1945 byla československo-britská zprostředkovatelná práce v Londýně zrušena a Bělina se dostal do finančních potíží. Přemýšlel o své budoucnosti. Přestože měl v zahraničním odboji spory s „levicovými“

---

¹⁹¹ NA, Jaroslav Drábek, deník 15. 5. 1948.

¹⁹² Shrnutí Bělinova života ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi Josefu Bělinovi“, s. 265–284.

sociálními demokraty, nabízel straně své služby.¹⁹³ Blažej Vilím, který si s ním často korespondoval, mu to nedoporučil: „Zprávy o tobě jsou tu vesměs nepěkné, neměl jsem čas zabývat se všemi těmi drby a oddělit pravdu od špinavých pomluv [...] Nejsi to jenom ty, ale je to i otázka Franty Němce. Vcelku mám vůbec o emigrantech špatné mínění. Měli jste tolik času dohodnout se tam venku, ale [...] poslali jste nám sem nejenom tři strany, ale v každé z nich ještě nějakou tu frakci.“¹⁹⁴

Bělina nesplňoval jednotící kritéria. Za války spolupracoval se „Special Branch“, britskou kontrarozvědkou. Podával jí zprávy o komunistické činnosti v exilu. Složka s jeho údaji byla pravděpodobně skartována, z jiného místa ovšem pochází hodnocení kontrarozvědky z roku 1941: „Bělina dobře známe. Vede skupinu českých sociálních demokratů v Czech Refugee Trust Fundu. Už delší dobu nám podává informace a má dobré kontakty v Transporte House. Jeho informace jsou většinou věcné“. V roce 1940 napsal do *Listů přátelům*: „Komunisty nikdo nepředělá, poněvadž kdyby je předělal, přestanou být komunisty [...] Konec kompromisnictví.“¹⁹⁵ Poválečný antifašistický výklad byl pro něj příliš svázaný s komunistickou argumentací, přesto se zkoušel vrátit. Nebyl akceptován. A tak on sám „odešel do exilu“ už před Únorem.

Po Únoru Bělina manžele Vilímovi „usadil“ v Londýně, sehnal jim dočasné ubytování v hotelu na Stanhope Gardens, jižně od Hyde Parku, v dobré, i když příliš drahé lokalitě. Než dostanou koncem roku 1948 podporu od Czech Refugee Trust Fundu, budou tam žít maximálně uskromněni z vypůjčených peněz.¹⁹⁶ Vilím neuměl anglicky, a tak mu Bělina s budováním kontaktů pomáhal buď přímo ve městě, nebo alespoň na dálku ze svého sídla v Edgware, městečka severozápadně od Londýna. Komunikovali telefonem, ale několik

---

¹⁹³ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXII, J. Bělina představenstvu ČSSD 9. 4. 1946. Úryvek z dopisu: „Ve Velké Británii jsem vykonal pro Labour Party, odborové organizace, britské ministerstvo informací i pro britskou armádu, námořnictvo a letectvo 324 přednášky, jež mne zavedly po celé zemi a do všech velkých továren a loděnic. Po 5 let účastnil jsem se vedle soudruhů ing. Nečase a dr. Gustava Wintra asi 80 schůzí dvou mezinárodních poradních sborů při Labour Party, 3 mezinárodních konferencí a všech válečných i poválečného sjezdu Labour Party.“

¹⁹⁴ Tamtéž, B. Vilím J. Bělinovi 2. 6. 1945.

¹⁹⁵ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi“, s. 275.

¹⁹⁶ Táž, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 21–22.

zachovaných dopisů dokládá, že se Bělina manželů Vilímových ujal starostlivě. Čtyřiapadesátiletý silný kuřák měl potíže s vysokým krevním tlakem, v dubnu se chystal na léčebný pobyt do Lugana, ještě předtím ale pomáhal Vilímovi se psaním článků pro nejrůznější agentury a média. Bělina ho upozorňoval, že ve světle reflektorů nezůstane dlouho, že v neklidné Evropě je „těch senzací moc“, a proto je třeba jednat rychle, a že se v novinách prosadí jen to, „co opravdu chytne“, a jen to, co lze dobře „prodat do Ameriky“.¹⁹⁷

Po odjezdu do Švýcarska Bělina shrnoval bilanci Vilímových prvních týdnů v Británii. Radil mu, aby znovu naznačil Healymu, aby „ty papriky v Paříži“, čímž mínil Topalovičovo Bureau International Socialiste, britští labouristé ignorovali s tím, že se skutečná socialistická exilová reprezentace soustředí v Londýně. Zadruhé potvrzoval zprávy, podle kterých už Američané sondovali možnosti vzniku ústředního československého exilového orgánu, a proto, „než se rozhoupají“, by měli být sociální demokraté v Londýně „v rozhodujícím okamžiku připraveni“: „Hlavně tedy dostat mladší význačné socialisty ze všech ‚našich‘ zemí do Londýna a scuknout to tam, a to tak, abychom sami měli iniciativu.“¹⁹⁸

2.5. „V 15 hodin britského letního času“

Aniž se Vilím stihl v Londýně rozkoukat, musel v polovině dubna balit zavazadla, aby „dělal volby“ v Itálii. Z Milána přišlo pozvání od nové socialistické a protikomunistické strany. Měl jí pomoci s finišem ve volební kampani, na jejíž výsledky se v Evropě čekalo s napětím. Na Apeninském poloostrově už proti sobě stály dva jasně vymezené bloky, mezi nimiž sehrávala klíčovou roli socialistická strana. V říjnu 1946 vyjednal socialistický vůdce Pietro Nenni pakt s komunisty o úzké spolupráci, zatímco v lednu následujícího roku na sjezdu socialistů navrhl Giuseppe Saragat, lídr pravicového křídla, prokomunistickou linii opustit. Když neuspěl, odešel se svými stoupenci

---

¹⁹⁷ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXII, J. Bělina B. Vilímovi 31. 3. 1948.

¹⁹⁸ Tamtéž, J. Bělina B. Vilímovi 11. 4. 1948.

a založil vlastní Italskou socialistickou stranu dělníků (Partito Socialista dei Lavoratori Italiani), k níž se postupně přidalo 52 z původních 115 socialistických poslanců. Saragatiho manévr uvítal křesťanský demokrat Alcide de Gasperi k reorganizaci vlády, z níž blok komunistů a Nenniho socialisty vyloučil. Komunistický vůdce Palmiro Togliatti musel uklidňovat Moskvu i vlastní potajmu vyzbrojované „ultras“. Sliboval jim, že „dřívější politika umírněnosti bude opuštěna“. Generální volby byly domluveny na 18. dubna 1948. Obě strany dostávaly masivní podporu ze zahraničí. Itálie prožívala do té doby nevídanou předvolební kampaň.¹⁹⁹

Vilím cestoval na Apeninský poloostrov letadlem přes Curych, kde přestoupil na vlak do Milána. Ve Švýcarsku alespoň dvacet minut promluvil na nádraží s Bělinou, který mu doporučil návrat před vyhlášením volebních výsledků, „aby ho to nechytlo ještě tam, když doma jen se štěstím vyvázl“.²⁰⁰ Dne 14. dubna ve středu o půlnoci dorazil po cestě, „která bezvadně klapala“, na milánské nádraží. Když vystupoval z vlaku, bylo po celém peroně na dvacet „chlapíků“ překřikujících se voláním Vilímova jména: „Zdá se, že mají radost z mého pobytu,“ psal ženě první dojmy. Měl přijet o týden dříve, a tak už k sobotní schůzi, na kterou se nedostavil, vydala Saragatiho strana velké plakáty, na nichž oznamovali jeho účast. „Včera byl Milán polepen plakátem, kterým mne vítají, dnes zase plakátem, oznamujícím na pátek schůzi, kde budu hovořit se Saragatim a Lombardem,“ chlubil se také, že je pro něj naplánována velká tisková konference. V milánských ulicích viděl pouliční strkanice, při kterých „padla i nějaká ta facka“, tomu ale nepřikládal větší význam a vysvětloval to prostě italským temperamentem. Pobyt si užíval. Ubytovali ho ve skvělém hotelu hned vedle slavné milánské Scaly: „Nežiju zde nijak střídmě,“ přiznával se Mirce, „odhaduji, že je ta moje návštěva přijde na 150 tisíc lir.“²⁰¹

Vilím měl k nově založené italské straně výhrady. Byla to strana bez historie, bez stranické základny, „motalo se“ kolem ní mnoho vypočítavců,

---

¹⁹⁹ DURMAN, s. 162–163.

²⁰⁰ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXII, J. Bělina M. Vilímové 16. 4. 1948.

²⁰¹ CAC, BVLM, 2-2, B. Vilím Mirce Vilímové 15. 4. 1948. Tamtéž, 2-1, Diary 1948.

chtějících se „snadno a rychle stát úředníkem“. Navíc až příliš dávala najevo ochotu spolupracovat s konzervativním de Gasperim. Saragatiho podezíral, že je pouze americkou loutkou: „Zdá se, že mají dost peněz – odkud nevím.“²⁰² Podle Vilíma měli potenciál vybudovat v Itálii socialismus stále hlavně tradiční socialisté. Pozvání Saragatiho strany ale přijal, už jen proto, aby svou přítomností varoval Nenniho přívržence před komunistickým nebezpečím. Důležité bylo porazit komunisty. Atmosféra v italských ulicích ho utvrdila, že je tam správně. Skeptický názor na Saragatiho stranu, vzniklou vlastně politickým přeběhlictvím, proto nakonec zmírňoval: „Začali dobře,“ napsal Mirce: „Trochu mi připomínají naše začátky na Slovensku,“ vzpomínal na poválečnou obnovu slovenské sociální demokracie.²⁰³

Na Itálii se Vilím díval vlastníma očima: Na jedné straně komunisté, na druhé příliš konzervativní De Gasperi. O komunistech si žádné iluze nedělal, obával se ale pravicové koalice, ve které by Saragatiho strana ztratila veškerý vliv a poválečná socializace by byla zrevidována. Stejně totiž vnímal také socialistickou pozici v československém exilu. Důležité bylo pro něj udržet poválečnou, socialistickou a „protifašistickou“ kontinuitu. Když se týden před odletem do Itálie scházel v Londýně se skupinou uprchlých československých politiků a důstojníků, znovu svůj názor dával najevo. Debata měla příznačný průběh a jako by vlastně předznamenávala budoucí neshody. Podle Jozefa Lettricha, předsedy slovenských demokratů, měla být v USA vytvořena centrální organizace exilu, která by zpětně jmenovala své zplnomocněnce pro jednotlivé západoevropské země. Vilím s tím „obecně souhlasil“, ale prosazoval, aby takový orgán jmenovali výlučně představitelé politických stran třetí republiky. Ze zápisu není jasné, v jakém duchu diskuze probíhala, ale patrné je, že Vilímovi oponoval zejména Pavel Tigrid, který upozornil, že už v zahraničí nelze „dost dobře“ vylučovat příznivce agrárního a národně demokratického směru. Proto doporučil přijmout alespoň několik z nich do centrálního orgánu, a když už ne v pozici zástupců stran, tak alespoň jako

---

²⁰² Tamtéž, B. Vilím Mirce Vilímové 15. a 16. 4. 1948.

²⁰³ Tamtéž.

„osobností veřejného života“. Jak Tigrid varoval, jinak by se „tříštily síly“ a exil by čelil výtkám z nedemokratičnosti. Lettrich napětí mírnil a přišel s kompromisem. „Kostrou“ takového „sboru“ měli být podle něj představitelé Národní fronty, kteří by účast dodatečně umožnili také „vybraným“ osobnostem dvou prvorepublikových stran. Vilím se přesto vykrucoval a nabádal „k opatrnosti při výběru osob“.²⁰⁴

Dne 16. dubna o půlnoci skončila v Itálii volební kampaň. Večer Vilím bilancoval uplynulý den, během něhož se v Miláně konal poslední předvolební „tábor lidu“ organizovaný Saragatiho stranou: „Bylo jistě 400 tisíc lidí, ale možná také víc než půl milionu. O posledním shromáždění si u nás neumíme učinit vůbec představu. Při tomto projevu jsem pouze parádoval na tribuně. Nepovažoval jsem za vhodné mluvit na tomto táboru, který byl vlastně zakončením kampaně. Trochu jsem opravil svoje mínění, které jsem ti psal o možnostech zdejšího hnutí,“ psal Mirce také o tom, jak odpoledne ještě před demonstrací mluvil ve velkém divadle před třemi tisíci lidmi: „Moji situaci usnadňuje nesmírný zájem o převrat v Československu. Zdá se to paradoxní, ale Gottwald dal Togliattimu na frak. Připravil ho nejméně o 10 % hlasů, které obdrží Saragati. Nejsilnějším argumentem v celé kampani proti komunistům je Československo a zejména smrt Masaryka. Také jsem pochopil, proč s mojí přítomností dělali tolik hubbuku [...] Počítám, že se v Praze nemohou udržet smíchem,“ napsal před spaním své „děvušce“ s příznáním, že si dal na oslavu několik whisek: „V každém případě se můžeš těšit na nějaký dáreček – když ovšem budou mít celníci rozum ... Tady je mnoho krásných, drahých věcí a velká bída mezi dělníky [...] Nikdo tě nepřikrývá, vid’? Alespoň doufám?!“²⁰⁵

Také Mirce se stýskalo. Hned druhý den po Blažejově odjezdu psala Bělinovi, že je na čekání sice zvyklá z Prahy, ale že „zde je to přece jenom jiné“. Ani ona neuměla slovo anglicky, což ji bude ještě řadu let omezovat nejen při hledání zaměstnání. Po válce, po letech Blažejova fyzického týrání a stresů,

²⁰⁴ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Zápis z porady v Londýně 6. dubna 1948, Lettrich, Vilím, Stránský, Tigrid, gen. Ingr, gen. Ambroš, Macháček, Leiss“.

²⁰⁵ CAC, BVLM, 2-2, B. Vilím Mirce Vilímové 16. 4. 1948.

nemohli mít děti. Žili jeden pro druhého.²⁰⁶ Zkušenost emigrace byla pro ni „dosti trpká“. Nedostatek peněz čekala, ale trápil ji „ošklivý stesk“ po jejích „drahých“ rodičích, „staroušcích“ doma. Tím ale manžela, který byl „v jednom kole“, nezatěžovala. Jak psala přátelům, „vědomí, že Blažeje nemůže nikdo zavřít“, pomáhalo vše snášet.²⁰⁷

„Za první republiky byla pražskou tajemnicí žen, po r. 1945 však, ač byla v prvních dnech stranou povolána, aby se ujala své dřívější funkce, nenastoupila své místo a neuplatňovala se v organizačním životě tak, jak by se očekávalo od školené funkcionářky strany,“ věnovaly Mirce Vilímové po útěku pozornost noviny v Československu. V „Našem domově“, ženské rubrice *Práva lidu*, ukazovala například Míla Grimmichová její „odstup od kolektivu“, prospěchářství a hlavně nadřazenou a pohrdavou nechuť zapojovat se do aktivního života: „Vymlouvala se, že její manžel se vrátil z koncentračního tábora s podrytým zdravím a že se musí věnovat výhradně jemu. Máme stovky funkcionářek, které také měly manžela v koncentračním táboře, mají nadto malé děti a jsou ke všemu třeba ještě výdělečně činné. Přesto mají ctižádost uplatňovat se ve straně i jako funkcionářky. Mirka Vilímová byla bezdětná a měla pomocnici v domácnosti. Ovšem každý má právo zařídit si svůj život tak, jak uzná za vhodné. Práce funkcionářů je bezplatná, nemůžeme k ní nikoho nutit.“²⁰⁸

*

Dne 24. dubna 1948 se konala „ustavující schůze Československé sociální demokracie v zahraničí“. Zápis začal informací o jejím zahájení „v 15 hodin britského letního času“. Nebyla to ani tak Labour Party, která podle sbírky pamětnických memoárů umožnila uprchlíkům scházet se v Transport House, sídle labouristického sekretariátu a odborového ústředí General Workers' Union.

²⁰⁶ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek č. 285. ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXII, M. Vilímová J. Bělinovi 13. 4. 1948.

²⁰⁷ Tamtéž, k. 6, vol. XXIII, Mirka Vilímová F. Němcovi 9. 5. 1948. Tamtéž, Mirka Vilímová Haisovým 9. 5. 1948.

²⁰⁸ GRIMMICHOVÁ, Míla, „Opustíš-li mne, zahyneš!“, *Práva lidu*, 21. 3. 1948.

Kancelář, místnost č. 21 ve čtvrtém poschodí, tam sice sociální demokraté využívali s vědomím labouristů, oficiálně ji ale užíval Josef Kosina, který se v Londýně za války stal tajemníkem československých odborů a jejich sekretariát s kanceláří mohl dosud v Transporte House využívat.²⁰⁹

Obývání kanceláře proto mělo několik háčeků: oficiálně nepatřila exilové straně, její užívání záviselo na Kosinově vůli. Nepraktická také byla její průchozí poloha, přístup do ní mohl mít kdokoli, choulostivé informace si museli odnášet funkcionáři s sebou domů. Ještě za dva roky si bude Vilím v jednom ze svých dopisů stěžovat, že sekretariát „prakticky neexistuje“ a že pošta sice chodí do Transporte House, protože „strana“ nemá žádnou jinou pevnou adresu, úřadovat tam ale nelze, protože se často stává, že dopisy chodí třeba s dvouměsíčním zpožděním. To si Vilím vysvětloval tím, že korespondenci někteří nejprve zabaví, vezmou si ji domů k přečtení, a pokud zjistí její „nezávadnost“, vrátí ji zpátky do kanceláře. Kancelářský stůl v místnosti byl, ale „straně“ chyběl psací stroj, a pokud bylo třeba něco napsat, museli si ho vypůjčovat z vedlejších kanceláří, kde z toho neměli radost.²¹⁰ Přes to všechno možnost užívat takovou místnost byla mezi exilovými skupinami nevídanou věcí. Zatímco ještě příští zimu se třeba v Paříži budou scházet uzavřené skupinky uprchlých politiků a novinářů v malých, nevábnych a nevytopených hotelových pokojích a během schůzí hřadovat v zimních kabátech a od úst jim půjde pára, znamenala malá kancelář v labouristickém a odborářském Transport House alespoň výhodu prestižní adresy v centru Londýna, papír, telefon nebo vytápění.²¹¹

Ustavující schůzi zahájil Blažej Vilím za přítomnosti Josefa Kosiny, Václava Holuba, který právě přiletěl z Frankfurtu, Kurta Epsteina, Evžena Leisse, Lva Brauna a Z. Nováka. Jak opakoval ve své korespondenci, vycházel z toho, že politické strany v ČSR „legálně neexistují“, a proto jediným

---

²⁰⁹ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, V. Holub „soudruhům“ září 1948. Tamtéž, Vilím, k. 2, vol. VI, „Zápis o schůzi sociální demokracie z 24. dubna 1948“. Tamtéž, „Informace pro Kurta“.

²¹⁰ Tamtéž, k. 7, vol. XXVIII, B. Vilím M. Vaňkovi 8. 8. 1950.

²¹¹ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „Informace pro Kurta“. K užívání Transporte House srov. *Léta mimo domov*, s. 43. Kontrast mezi „Londýnem“ a „Paříží“ popsal např. KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 119.

„svobodným mluvčím československého sociálnědemokratického hnutí“ budou „orgány vybudované v zahraničí“.²¹² Proto měl být v Londýně vytvořen stranický výbor, aby „ve svobodných zemích“ určil „naše soudruhy, kteří budou organizovat naši stranu a budou našimi zástupci u socialistů té které země“. Aby mohli být do výboru kooptováni lidé, kteří před Únorem nebyli členy vedení strany, a aby se zvýšil počet členů, navrhl Vilím přijímat také osoby s bývalou československou státní příslušností. První měsíc měl jednatelskou funkci vykonávat Epstein, poté Braun. Členský příspěvek byl určen na 2,6 až 5 šilinků za měsíc.²¹³

Bude o tom ještě řeč, ale stejně jako Bělina se ani Josef Kosina z určitých důvodů nezapojil, nebo lépe řečeno nebyl zapojen, do poválečné politiky v Československu. Oba zůstali v Británii, a stali se součástí politicky pestré společnosti, pro kterou byl z různých důvodů návrat do Československa nevýhodný. Některé nacionalistické skupiny Čechů nebo Slováků odmítaly společný stát. Mezi ně patřil například okruh kolem generála Lva Prchaly nebo Slováci s ľudáckou minulostí i přítomností, kteří sbírali body u svých krajanských sdružení. Byli tu nejrůznější skupinky bývalých Benešových oponentů, kterým už na počátku druhého odboje vadilo, že se Beneš pokoušel spojit boj za československý stát se svým vlastním politickým osudem, mezi nimi slovenští politici, například bývalý velvyslanec v Paříži Štefan Osuský, kteří dlouhodobě prosazovali větší autonomii pro slovenský národ. O podíl na exilové politice se hlásili agrárníci, národní demokraté nebo živnostníci, vyloučení kdysi z uzavřeného systému Národní fronty.²¹⁴

Sociální demokraté si teď museli vyjasnit, s kým vůbec budou ochotní jednat a spolupracovat. A aby Vilím prosadil vlastní pojetí, šel na to na první schůzi strany oklikou. Oznámil, že připravuje do Londýna „meeting“ všech

---

²¹² ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, B. Vilím J. Martínkovi 15. 4. 1948.

²¹³ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „Zápis o schůzi sociální demokracie z 24. dubna 1948“.

²¹⁴ Viz např. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, JAN, *Proti Benešovi. Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*, Praha 2004. KUKLÍK, Jan ml., *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*, Praha 1996. ZEMAN, Zbyněk, *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha 2009. DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008.

československých poslanců, jimž se podařilo uprchnout po Únoru na Západ. Ti měli jednak ve společném prohlášení informovat o situaci v ČSR a vytvořit základy společné spolupráce. Josef Kosina v tom ucítil nebezpečí hegemonie bývalých politiků Národní fronty, a proto opatrně kontroval. Prohlásil, že „Národní fronta, jak byla vytvořena v Košicích, už neexistuje“ a dodal: „Postavíme se proto proti politizujícím generálům, ale nepostavíme se proti politickým stranám, které se v zahraničí vytvoří.“ Ale protože to byla první, slavnostní schůze, skončil její zápis sdělením, že „probíhala ve velmi srdečném a přátelském ovzduší“.²¹⁵

2.6. Caxton Hall

V deníku vyslance ve Stockholmu Eduarda Táborského, osobního tajemníka Edvarda Beneše za druhé světové války, přibýval po Únoru výčet československých ambasadorů, kteří na protest proti událostem v ČSR skládali své funkce. Táborský zatím v úřadu zůstával. Demise kolegů si zaznamenával stroze, vždy s povzdechem typu: „Tak už i on...“ Táborský byl člen sociální demokracie. Z jeho „soudruhů-vyslanců“ rezignovali hned po Únoru František Němec v Kanadě a Karel Epstein v Nizozemsku. Táborský ve svém úřadě nesetrvával zřejmě kvůli materiálním výhodám. Také on se do Prahy nehodlal vrátit, a tak prodlevy s demisí mu mohly budoucí život na Západě spíše zkomplikovat. Ve funkci vyslance byl ale rozhodnut vydržet až do abdikace prezidenta, solidárně z věrnosti. O prezidentových postojích a zdravotním stavu neměl v prvních měsících přímé a přesné informace, a proto se v deníku upokojoval úvahami, že pokud Benešovy „rozumové schopnosti“ zůstaly nedotčené, má pro své konání jistě nějaký racionální důvod.²¹⁶

Členem sociální demokracie byl od studentských let. Jako Benešův tajemník se za války v Londýně přímo do stranické politiky nezapojoval, ale jeho válečný deník je pozoruhodným svědectvím muže přítomného prezidentovu

---

²¹⁵ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Zápis o schůzi sociální demokracie z 24. dubna 1948“.

²¹⁶ *Léta mimo domov*, s. 33.

každodennímu jednání a rozhodování a ukazuje způsoby, jakým se dělala politika. V březnu 1945 si v Moskvě na jednání o programu a podobě budoucí poválečné vlády zapsal: „My, sociální demokraté, působíme velmi trapně. Jsme nejednotní a komunisté do nás jdou jako do másla. Máme ostré spory v našem vlastním středu. Máme málo lidí pevných nervů a kuráže. Komunisté ovládají celé jednání a takřka diktují program.“²¹⁷

Je otázka, proč po válce přijal místo vyslance právě ve Švédsku. Další deník si totiž zavedl až pro novou etapu života, od 1. října 1945, kdy přistával na stockholmském letišti. Svě nové působiště si ale pochvaloval. První večerní průjezd ulicemi Stockholmu kontrastoval s tím, co zažíval za války: „Čisto, úhledno, výstavno. Výklady nabitě zbožím. Působí to jako pohádka po tom, co je u nás, v Anglii, o Rusku ani nemluvě [...] Krámy a obchodní domy nabitě. Vše na lístky, ale lístků spousta. Ta země nepoznala bídy. U tržnice plné pulty másla, ryb, zvěřiny, kuřat, zeleniny.“ Budovu vyslanectví přebíral Táborský 15. října 1945 a za čtyři dny ho čekala nástupní audience u švédského krále Gustava V. Přijel pro něj prastarý kočár, bíle vytapetovaný, jenž se při nastupování prohýbal až k zemi. Cestu královským palácem lemovala stráž v parádních uniformách. Před krále předstoupil sám: „Privítal mne, podal ruku, kynul, abych se posadil. Vysoký, hubený. Mluvil pěknou francouzštinou,“ zapsal si o setkání s panovníkem, jenž se prý „začal omlouvat za švédskou politiku neutrality za války, že měli těžkou pozici.“²¹⁸

Za války švédští politici v mezinárodní politice lavírovali a na prahu „studené války“ museli tyto existenční otázky promýšlet znovu. Ačkoli v roce 1947 přijalo Švédsko Marshallův plán, k neutralitě se shodně hlásila jak oficiální politika, tak i veřejné mínění. Vládnoucí sociální demokraté se pokoušeli neutralitu rozšířit na alianci skandinávských států, ovšem Dánsko s Norskem, země s okupační zkušeností a pod dojmem událostí ve východní Evropě, švédské plány odmítaly. Snažily se naopak přesvědčit Švédy ke spolupráci v rodící se západní vojenské alianci na bázi účastnických zemí

---

²¹⁷ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, s. 594 a 599.

²¹⁸ Tamtéž, diary, 1., 2. a 19. 10. 1945.

Marshallova plánu. Skandinávie se dostávala do centra světového zájmu. S rokem 1948 násobily velmoci diplomatický tlak vůči Dánsku, finskému prezidentu Paasikivimu chodily pozvánky do Moskvy, aby tam podepsal pakt o „přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“.²¹⁹

Ernest Bevin, britský ministr zahraničí, vědom si vojenskopolitické slabosti západní Evropy, představil v lednu 1948 návrh na vytvoření obranného svazku. V březnu psal americkému prezidentovi o bezprostředním ohrožení Norska, jehož ztráta by měla strategické důsledky pro oblast Atlantiku. O týden později, 17. března 1948, byla do Bruselu narychlo svolána konference Belgie, Francie, Lucemburska, Velké Británie a Nizozemska. Zástupci zemí tam podepsali tzv. bruselskou smlouvu o spolupráci a kolektivní sebeobraně. Tak vznikla Západní unie, kterou podpořil i státní tajemník USA George Marshall a navrhl její rozšíření v širší obrannou alianci. Právě během jara 1948 se začalo vyjednávat o její podobě, principech a velení.²²⁰

„Švédové jsou chladní, ale tohle jimi otřásl,“ zapsal si Táborský, když se po únorových událostech v Československu sešel se švédským premiérem Tage Erlanderem.²²¹ Také s Ostenem Undenem, ministrem zahraničí, byl v únoru v kontaktu, v březnu 1948 ho navštívil dvakrát a jednou s ním pracovně povečeřel. Unden, jindy „až příliš mlčenlivý muž“, byl „rozrušený“ a vystupoval „ostře“ proti komunistům. Ujišťoval prý Táborského, že jsou švédští sociální demokraté ohledně pražských událostí „zjedno“. Nicméně, co se týče zahraniční politiky, stále trval na dosavadní koncepci. Už při prvním setkání v roce 1945 Táborského upozorňoval, že Švédsko zůstane neutrální a že o tom „panuje konsenzus“.²²² Přesto teď Táborský ve skrytu duše doufal, že svůj přístup švédská vláda přehodnotí. Na 9. a 14. května 1948 se totiž plánoval první poválečný sjezd Švédské sociálnědemokratické strany práce, na němž měl být projednán a přijat nový program. „Zdá se, že na konferenci

---

²¹⁹ ŠTĚPÁN, Jiří, „Švédsko jako cíl československé emigrace po roce 1948“, in: *Československý exil 1938–1989 v zahraničních archivech*, František Hanzlík (ed.), Brno 2008, s. 43–57. Týž, *Švédsko. Stručná historie států*, Praha 2010, s. 112–124.

²²⁰ NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, I., Praha 2000, s. 254–257.

²²¹ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 24. 3. 1948.

²²² Tamtéž, diary, 1. a 20. 3. 1948.

zdvihnou Norové a Dánové otázku severské vojenské spolupráce,“ zapsal si s nadějí Táborský, který si přál změnu Undenovy „nemastné neslané politiky“.²²³

Na tento sjezd Švédské sociálnědemokratické strany práce byl pozván také Blažej Vilím. Generální tajemník švédské strany Sven Andersson mu nabídl proplacení všech výdajů a zajištění letenek a mezinárodní sekretář Kajk Björk ho požádal o osmistránkový článek pro týdeník *Folket i bild*. Nezajímalo ho přitom politické pozadí, ale dramatické události. Za článek slíbil čtrnáct liber.²²⁴ V sobotu 8. května Vilím nasedl do letadla: „Večer jsem šťastně přistál v hlavním městě země jezer, lesů a krásných – lidí,“ psal dojmy manželce: „Byla to nádherná cesta! Zejména z Kodaně. Let nad ostrovy a [...] přijetí zde, to jsou velmi silné dojmy. Hned na letišti mne vítali jak filmovou hvězdu. Celý štáb redaktorů a fotografů [...] Všichni na mne naléhají, abych okamžitě napsal brožuru. Zatím mám objednávky do sedmi jazyků.“²²⁵

*

V neděli, druhý den po příletu, bylo v největším městském koncertním sále přichystáno slavnostní zahájení sjezdu. Hned po úvodní řeči Tage Erlandera, předsedy švédské vlády, následovaly projevy osmi zahraničních delegátů, z toho tří premiérů, a jedním z této osmičky byl také Blažej Vilím. Neuměl slovo anglicky, promluvil v němčině, kterou ovládal slušně. Všichni měli jen krátké pětiminutové projevy. Vilímův delší referát zařadili do programu až na středu. Mezitím se setkal s Vainö Leskinenem, generálním sekretářem finské sociální demokracie a lídrem skupiny „asevelisosialistů“, „socialistických bratrů ve zbrani“, elitních veteránů finsko-sovětské války. Vilím se bude často chlubit tím, že Leskinenovi poradil taktiku ve vrcholícím sovětsko-finském napětí, jež po Leskinenově návratu ze Švédska skončilo odvoláním Yrjö Leina,

---

²²³ Tamtéž, diary, 14. 3. a 7. 5. 1948. „Sweden will not join any bloc“, *The Argus*, 13. 5. 1948, s. 4. ŠTĚPÁN, *Švédsko*, s. 118. Týž, „Švédsko jako cíl“, s. 43–57.

²²⁴ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 31. 3. a 14. 4. 1948.

²²⁵ CAC, BLMV, 2-2, B. Vilím Mirce Vilímové, datováno 10. 5., psáno 9. 5. 1948.

komunistického ministra vnitra.²²⁶ „Myslím, že tady udělám dobrou práci,“ dopisoval manželce v neděli večer dopis s tím, že přijal pozvání, aby se na zpáteční cestě zastavil také na několik dní v Kodani.

„Pokud jde o nákupy, nevím, jak to dopadne. Pobyt za mne platí a do kapsy mi dali padesát [švédských] korun, tj. necelé 4 libry. Z mých liber jsem vyměnil tři, tak mám něco kolem osmdesáti korun. Ovšem budu si muset z toho tu a tam poplatit večere. Obědy dávají,“ končil dopis sdělením, že právě odchází za Eduardem Táborským, který ho pozval na večeři: „Teprve po rozhovoru s ním chci zde něco organizovat pro naši pomocnou akci.“²²⁷

Večeře se protáhla od sedmi do dvou v noci. Vilím Táborskému vyprávěl „bod za bodem“ o Únoru. Až do pondělní noci Beneš ujišťoval, že nepovolí a demisi nepřijme. Že ji přijal a schválil novou Gottwaldovu vládu, byl prý pro Vilíma „strašný šok“. Táborský mu naslouchal: „Má celkem dobrý názor,“ napsal si do deníku: „Ale je silně rozezlen na Beneše. Tvrdí, že dělá totéž, co Hácha. Řekl, že neustoupí, a ustoupil. Řekl, že pak podá demisi – a stále ji nepodává. Podepisuje vše, podepisuje i vládu. Jak dnešnímu světu vysvětlit, co se to vlastně stalo.“ Táborský se Beneše pokoušel hájit. Argumentoval, že má prezident pravděpodobně nějakou „koncepti“, že chce umožnit více lidem uprchnout. „Ale oni soudí,“ povzdechl si o Vilímově interpretaci, že Beneš „prostě povolil nátlaku“. O Masarykově smrti pak Vilím prohlásil, že to byla vražda. Táborskému tvrdil, že Masaryka zabili sovětští agenti, když zjistili, že chce uprchnout. Pokoj prý byl v nepořádku a osobního lékaře Klingera nepustili k pitvě.²²⁸

Vilím Benešovo chování odmítal, neboť komplikovalo uprchlickým lídrům situaci – ztěžovalo uznání oprávněnosti exilu. Proto prozradil Táborskému, že k volbám v Československu, plánovaným na 30. května, chystá protiakci, shromáždění uprchlých poslanců v Londýně, aby definitivně

---

²²⁶ KULLAA, Rinna, *Non-Alignment and its Origins in Cold War Europe: Yugoslavia, Finland and the Soviet Challenge. International Library of Twentieth Century History*, London – New York 2012, s. 128. ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, „Blažej Vilím – přítel a vzor“, napsáno 31. prosince 1989 v Uruguayi“. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Proč stojím mimo exil“.

²²⁷ CAC, BLMV, 2-2, B. Vilím Mirce Vilímové, datováno 10. 5., psáno 9. 5. 1948.

²²⁸ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 10. 5. 1948.

přesvědčili západní veřejnost, že v Československu není demokracie. „Meeting“ měl kolektivně odmítnout komunistický převrat, volby, novou ústavu a represe. Co se týče budoucnosti, řekl Táborskému, že s ostatními exilovými skupinami se sice stýká, „ale nic s nimi nechce dělat“. Vyslance Táborského proto vyzval, aby se vzdal úřadu a zúčastnil se organizace exilové strany od počátku. Domníval se, že by měl v Británii vzniknout přibližně osmičlenný sociálnědemokratický výbor, jenž by těsně spolupracoval s ostatními socialistickými exily ze střední Evropy: „Tím ukážeme, že jsme jediná síla, která může střední Evropu postavit na nohy a čelit komunismu,“ řekl Táborskému.²²⁹

Vilím v té době už měl zkušenosti z jednání s britskými politiky. Věděl, že Britové nepodpoří vznik centrální exilové instituce, která by vystupovala jako protiváha pražského režimu. Bývalí národně socialističtí poslanci Julius Firt, Vladimír Krajina a Jaroslav Stránský a generál Sergej Ingr sice navštívili opozičního lídra Winstona Churchilla, aby zajistil slyšení československých politiků v Dolní sněmovně tak jako v parlamentu předtím vystoupil uprchlý polský premiér Mykolajczyk. Churchill souhlasil, kontaktoval ministerstvo zahraničí, které to však vyloučilo. Návštěva exilových Čechoslováků v parlamentu se neuskutečnila.²³⁰

Také Vilím v té době „mapoval terén“ schůzkami s lidmi z britského ministerstva zahraničí. Definitivní stanovisko obdržel cestou ze Švédska od C. P. Mayhewa, ministerského úředníka: „Jak víte, neupřednostňujeme formování jakýchkoli politických výborů nebo čehokoli ve smyslu emigrantských vlád, neboť je zcela žádoucí zachovat diplomatické vztahy s Československem. Jsem si zcela jist, že toto stanovisko, které nás vede k takovému postoji, určitě chápete.“ Zároveň ale Mayhew dodal, že udělá vše pro to, aby pomohl zorganizovat setkání uprchlých poslanců, a požádal Vilíma, aby mu předal seznam k zajištění víz a dopravy z kontinentu na Ostrovy: „Efekt takového mítinku, zvláště před volbami plánovanými na 30. května, bude

---

²²⁹ Tamtéž, diary, 10. 5. 1948.

²³⁰ RAŠKA, *Opuštění bojovníci*, s. 16.

dostatečný,“ ujišťoval Vilíma.²³¹ Britský postoj tak vlastně nevyklučoval alespoň tu část Vilímových plánů, aby londýnské shromáždění poslanců Národní fronty ukázalo, kdo bude mít právo mluvit v exilu „jménem Československa“.

K setkání uprchlých poslanců byla vybrána Caxton Hall, reprezentativní budova v londýnském Westminsteru, která sloužila k uměleckým představením i politickým shromážděním. Navrhli ji v roce 1878 William Lee a F. J. Smith v neorenesančním stylu, v červených cihlách a růžovém pískovci. Tamní prostory si oblíbilo třeba hnutí britských sufražetek, které tam od roku 1907 s počátkem každého volebního období uspořádalo „ženský parlament“, načež se, vždy neúspěšně, snažily ženy doručit svoji petici premiérovi. V roce 1940 tam indický nacionalista zavraždil Reginalda O'Dwyera, bývalého vojenského guvernéra Paňdžábu, jako akt pomsty za Amritsarský masakr z roku 1919, při němž koloniální oddíl Ghurků pod Dwyerovým velením postřílel stovky pokojných demonstrantů. Proslulost ovšem Caxton Hall získala během války jako místo tiskových konferencí Winstona Churchilla a jeho ministrů.²³²

V pátek dne 28. května 1948 se tam scházeli poslanci československého Ústavodárného národního shromáždění „za četné účasti československé a britské veřejnosti“. Schůze byla veřejná. Kromě novinářů přišlo 250 lidí. Stěnu za předsednickým stolem zdobil obraz T. G. Masaryka a britská a československá vlajka. Na postranním stole, u kterého zasedli britští hosté (labouristy zastupoval Stanley Evans, konzervativce Tufton Beamish a liberály poslanec Redcliffe), stál obraz Jana Masaryka zastřený černým flórem. Leccos naznačovala hierarchie zasedacího pořádku. Za „předsednický stůl“ usedli bývalí generální tajemníci sociální demokracie, národních socialistů a lidovců, vlastně úředníci stranických aparátů: národní socialista Vladimír Krajina, lidovec Adolf Klimek a sociální demokrat Blažej Vilím. Ten také schůzi předsedal. Svolavatelem byl původně dokonce i Fedor Hodža, jeden z tajemníků

---

²³¹ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, C. P. Mayhew B. Vilímovi 11. května 1948.

²³² *The London Encyclopaedia*, Christopher Hibbert, Ben Weinreb, John Keay, Julia Keay, Matthew Weinreb (eds.), 2009.

slovenských demokratů, ale ten se nakonec do Londýna nedostal.²³³ Kromě tajemníků usedli na piedestal ještě Adolf Procházka, bývalý ministr zdravotnictví, a Slovák Štefan Kočvara, v ústavní hierarchii nejvýznamnější z poslanců, bývalý místopředseda vlády. Ten také přečetl svolání, v němž se shromáždění distancovali od „diktatury komunistické menšiny“ a přihlásili se k „demokratickým a socialistickým principům našeho prezidenta Osvoboditele Tomáše Garrigue Masaryka“. Vilím prohlásil, že byl Jan Masaryk nalezen mrtvý pod okny právě v den, kdy se chystal opustit letadlem Československo. Shromáždění na dálku pozdravili Lord Vansittart a Seton Watson. Projev přímo v sále přednesl Wickham Steed, který, stejně jako Evans, Beamish a Redcliffe, vyzýval ke svorné spolupráci a zároveň varoval před „přehnanými iluzemi a tvořením zahraniční vlády“.²³⁴

Následovala tisková konference. Podle komunistického informátora dorazilo kolem stovky novinářů, a ačkoli se „konference měli zúčastnit jen novináři, bylo přítomno i mnoho nenovinářů, takže konference působila chaoticky“. Tiskovku moderoval Blažej Vilím. Vedle něho odpovídali Ducháček, Krajina a Kočvara. Tlumočil jim Josef Josten. Na otázky odpovídali politici nejednotně, a tak se stávalo, že se mluvčí nejprve česky dohadovali, co mají říci, načež musela být odpověď přeložena ještě do angličtiny, což prý „na přítomné působilo špatným dojmem“. Už den předtím se totiž poslanci pohádali, zda má být v memorandu vyhlášeno přiznání se ke Košickému vládnímu programu, to ale Kočvara, hlavní řečník, odmítl přečíst.²³⁵ Slovenský poslanec Blažko a povereník Boehm se navíc zúčastnili pouze prvních neveřejných porad, načež vydali prohlášení, v němž se přihlásili k samostatnému Slovensku.

---

²³³ ABS, 305–367–1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 36.

²³⁴ *Londýnské listy*, r. 2, č. 11, 29. května 1948, s. 111–112. Shromáždění se zúčastnili národní socialisté Alois Čížek, Julius Firt, Ota Hora, František Klátil, Vladimír Krajina, Jan Stránský a Jarmila Uhlířová, slovenští demokraté Samuel Beluš, Rudolf Fraštacký, Štefan Kočvara, Martin Kvetko, Míša Zibrin, lidovci Benda, Bunža, Eduard Fusek, Ivo Ducháček, Adolf Klímek, Jindřich Nermuť, Adolf Procházka a Alois Rozehnal, sociální demokraté Vilém Bernard, Václav Holub, Jan Novotný, Mirko Sedlák a Blažej Vilím. Další uprchlí poslanci se nemohli dostavit z technických či různých osobních důvodů.

²³⁵ ABS, 305–367–1, Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948, část I., s. 41.

Novináře zajímal hlavně poměr k Benešovi, Janu Masarykovi, agrární straně a sudetským Němcům. Hlavním trumfem poslanců byl Jan Masaryk, o jehož smrti mluvili jako o vraždě. Když se jich novináři zeptali, zda mohou svá tvrzení dokázat, odpovídali, že důkazy mají, ale zatím je z bezpečnostních důvodů nepředloží. Ostatní témata jim pak musela být nepříjemná. „Senzaci“ vyvolaly otázky Miloše Sekuliče, londýnského vydavatele *Sedlački Jugoslavie*, který se dotazoval na agrární stranu. V archivu bezpečnostních složek se dochoval záznam debaty:

„Sekulič: Jsou zde zástupci agrární strany? /Potlesk asi 15 lidí/

Kočvara: Ano, jsou zde zástupci bývalé agrární strany.

Sekulič: Proč říkáte zástupci bývalé agrární strany?

Kočvara: Poněvadž agrární strana nebyla v r. 1945 znovu vybudována.

Sekulič: Proč nebyla znovu vybudována?

Kočvara: Poněvadž komunisté si toho nepřáli.

Sekulič: Byli jste u moci, když se to stalo?

Kočvara: Byli jsme v koalici.

Sekulič: Souhlasili jste se zákazem agrární strany?

Kočvara: Pod tlakem komunistů jsme museli ustoupit.

Sekulič: Rozumím-li tomu správně: Ovládli komunisté úplně situaci již v roce 1945?

Ducháček: Je tomu tak. Moskva položila podmínku rozpuštění agrární strany a již v r. 1945 projevila, že se vměšuje do vnitřní politiky ČSR vůbec.

Sekulič: Pokusili jste se o resistenci proti zákazu agrární strany? /Potlesk asi 15 lidí/.

Kočvara: Žádali jsme, aby demokratická strana slovenská, ve které agrárníci měli vliv, byla povolena i v historických zemích, avšak komunisté to znemožnili.

Anglický žurnalista: Myslíte si, že jste za daných poměrů jednali nejlépe?

Ducháček: Ano.“

Blažej Vilím do debaty nezasáhl. On sám s vyloučením agrárníků z podílu na politické moci souhlasil. Proto spíše jen útrpně poslouchal.²³⁶

Tak skončilo první kolektivní vystoupení českých uprchlíků po únoru 1948. Den po schůzi jej hodnotili. O mediálním dopadu konstatovali, že kromě některých prestižních večerníků se akci věnovaly spíše jen méně významné deníky. Co se týče Sekuličovy konfrontace, čelili na Západě novinářským dotazům z jiné části politického spektra, než byla ta „národněfrontovní“, na kterou byli zvyklí z domova. Když se o tom druhý den mezi sebou bavili, shodli se, že si Sekuliče objednal „fašista“ Prchala.²³⁷

Vilím musel cítit nevděk. Ostatní, kteří by bez jeho zásahu dleli třeba ještě někde v táboře v Německu, ho teď kritizovali za „špatnou organizaci“. Národní socialista Julius Firt na jeho adresu jen suše pronesl, že své přátele napříště upozorní na nutnost „věc v budoucnu organisovati lépe“. Společně s Ivo Ducháčkem pak Vilíma a oba další bývalé generální tajemníky obvinil z pokusu o „diktátorství“. Vilím jen rezignovaně opakoval, že za absenci „nedisciplinovaných poslanců“ prostě nemůže. A hlavně si ověřil, že ho lidé z ostatních stran neberou jako lídra: „Vilím není populární ani u národních socialistů, ani u vlastních sociálních demokratů. Kritizují ho, že si počíná jako budoucí ministerský předseda a jako by byl představitelem nejsilnější strany v emigraci,“ zhodnotil jeho pozici komunistický informátor.²³⁸

Geoffrey W. Shaw, pozorovatel Severní sekce ministerstva zahraničí, shromáždění zhodnotil: „Celkový dojem byl ten, že poté, co záviseli tak dlouho na svém vůdci dr. Benešovi, který je v rozhodujícím okamžiku (jak to oni cítí) opustil, tito českoslovenští exiloví politici jsou téměř totálně bezradní, pokud jde o směr, kterým se vydat. Není mezi nimi, alespoň v těchto chvílích, žádná vedoucí osobnost, která by je inspirovala.“ Stejně to cítil i Vilím. Zkušenost z Caxton Hall ho utvrdila v přesvědčení, že domluva napříč politickým

---

²³⁶ ABS, 305–367–1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 42–44.

²³⁷ Tamtéž, s. 44–45. Některé zprávy ze západního tisku obsahuje výstrižkový archiv Blažeje Vilíma v ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V.

²³⁸ Tamtéž.

spektrům bude složitá, a že je proto nutné koncentrovat se na vybudování silného a samostatného sociálnědemokratického exilového centra.²³⁹

*

Dne 9. května 1948 schválilo československé Ústavodárné národní shromáždění novou ústavu. Prezident Beneš ji nepodepsal. Spekulovalo se o jeho demisi. Volby do Národního shromáždění se konaly 30. května. Jednotná kandidátka v nich získala 89,3 % hlasů. O tři dny později Beneš podepsal abdikací listinu, zatím neveřejně. Eduard Táborský obdržel výzvu od ministra zahraničí Vlada Clementise, „aby bezpodmínečně nastoupil cestu do Prahy“. „To zrovna!“ zapsal si do deníku v pátek 4. června s tím, že má prezident už jen čtyři dny k podpisu ústavy a že se proslýchá, že abdikuje: „Napojil bych se tedy na něho, byla by to nejlepší příležitost.“ Benešovo rozhodnutí nepodepsat ústavu a odstoupit z funkce bylo zveřejněno v pondělí 7. června. „Nastala má chvíle,“ zapsal si Táborský: „Začínám balit [...] připravuji si nótu, kterou rozešlu [...] Večer volá Sven Andersson, oznamuju mu, že zítra učiním prohlášení. Kostka je vhozena. Od zítřka jsem zase politickým emigrantem. Jako v r. 1939. Bude to těžké a dělám to s těžkým srdcem, ale povinnost je povinnost.“ Táborského si vyžádali novináři k „divoké“ tiskové konferenci: „Plno dotazů, nesmírný zájem.“ Dne 14. června zvolil nový parlament jednomyslně Klementa Gottwalda prezidentem republiky. „Nepochopitelné,“ okomentoval Táborský Benešův blahopřejný telegram Gottwaldovi.²⁴⁰

Během celého jara 1948 plnila stránky Táborského deníků série „schválností“, které dělali Sověti „spojencům“ v přístupech do Berlína.²⁴¹ Německá Trizónie vytvořená západními mocnostmi v březnu 1948 měla kromě toho problémy s východní, inflační markou, která v hladovějící zemi, jak varoval generál Lucius Clay, „znemožňovala udržet rovnováhu cen“, „odrazovala dělníky od práce“, a hlavně zemědělce od toho, aby dávali své

---

²³⁹ RAŠKA, s. 19.

²⁴⁰ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 15. 6. 1948.

²⁴¹ Tamtéž, diary, březen až červen 1948.

produkty na normální trh. Napětí v Německu rostlo. Když 18. června 1948 velitelé Trizónie vyhlásili měnovou reformu platnou také pro příslušné části Berlína, Sověti měnu neuznali, provedli vlastní měnová opatření a 24. června zablokovali pozemní přístupy do Berlína. Spojenci se rozhodli řešit situaci leteckým mostem.²⁴²

Pod dojmem událostí v Berlíně přijal Senát Spojených států dne 11. června 1948 tzv. Vandenbergovu rezoluci. Ta se rozcházela s tradicí izolacionismu, tedy nemožností uzavírat obranné aliance v době míru. V červenci tak mohla ve Washingtonu proběhnout tajná jednání o vytvoření vojenského bloku států Marshallova plánu. Irsko, Rakousko, Švýcarsko a přes velký mezinárodní tlak také nakonec Švédsko s ohledem na svou neutralitu účast odmítly. Rozhovory byly nicméně prvním krokem k vytvoření Severoatlantické aliance, vzniklé v dubnu 1949. USA přebíraly v unavené Evropě iniciativu, okolnosti přesouvaly těžiště „exilu“ za oceán.

---

²⁴² DURMAN, s. 284–286.

3. VÁCLAV MAJER

Viktor Dyk líčí v románu *Prosinec* generaci, která je zoufalá proto, že se nic neděje, že doba je „zbahnělá“. Jediným východiskem je buď pít, nebo psát dekadentní básně – nebo obojí: „Myslím, že bych s těmi chlapci rád měnil a jsem jist, že bych byl klidně spokojeně živ i bez alkoholu a bez dekadentních básní. Mám už pohnutých dob tak zrovna dost!“ říkal si Jaroslav Drábek, když se z tábora v Alasca House ocitl se svou rodinou v červnové Paříži, rovněž v lyžařském úboru.²⁴³

Paříž nebyla tak rozbořená jako Londýn. Vypadala více „mírově“. Francouzská nálada byla ale jednoznačná, před uprchlíky z Československa „zavírala oči“. Drábek si důvody uvědomil záhy, když se byl s dětmi projít v St. Germain-en-Lay, kde si hrály děti rodičů, unavených dvojí válkou a okupací: „Pod velkolepou hradbou staletých, světoznámých lip je mramorový pomník padlých Francouzů z první světové války. Sta a sta jmen je vytesáno na jeho podstavci, sta a sta padlých ze St. Germain-en-Lay, města, které nemá víc než 25 tisíc obyvatel. Francie je unavená a vyčerpaná válkou, děsí se nové války. A těch dětí, které si hrají v krásných pařížských parcích, je tak nebezpečně málo,“ napsal si Drábek do deníku několik dní předtím, než v nestabilním francouzském politickém prostředí padla dne 28. srpna další francouzská vláda, už osmá od konce války.²⁴⁴

Kvůli bídě, která polarizovala společnost, nazve francouzská historiografie období od léta 1947 do podzimu 1949 „strašným rokem“ (l'année

---

²⁴³ NA, Jaroslav Drábek, deník, 9. 6.

²⁴⁴ Tamtéž, deník, 9. 6, 6. a 28. 8. 1948. WEGAN, Katarina, *Monument – Macht – Mythos. Frankreich und Österreich im Vergleich nach 1945*, Innsbruck 2005, s. 69–89. Významy těchto „monumets aux morts“ byly ve Francii v oficiální rovině utvrzovány především pamětním dnem 11. listopadu, tedy Dnem válečných veteránů neboli Dnem vzpomínek, který se už během německé okupace stával dnem protinacistických demonstrací. V letech po osvobození byl Den vzpomínek největší národní manifestací. V roce 1944 zorganizovala komunistická strana k tomuto výročí „grande journée d'union et de foi nationale“, rok nato připravila pompézní masové oslavy provizorní vláda Charlese de Gaulla. Ty vrcholily kolem hrobu neznámého vojína pod Vítězným obloukem, kolem něž bylo umístěno patnáct rakví válečných obětí uložených následně v kryptě na Mont Valérien.

terrible). Než se v roce 1949 naplno rozběhla americká pomoc Marshallova plánu, horko těžko byl udržován denní příděl chleba na 250 gramech. Dělnické hlasy přebírali socialistům komunisté, kteří rozpoutávali série stávkových bouří, sílilo gaullistické hnutí a mezi oběma póly se snažila lavírovat vládnoucí „třetí síla“, lidovci a socialisté. Robert Schuman, lidovecký předseda vlády, a Jules Moch, socialistický ministr vnitra, nepokoje rázně potlačovali pořádkovými silami.²⁴⁵

Do této Paříže dorazil dne 10. května 1948 Arno Hais. Bývalý vůdce Rudých odborů byl po bolševizaci KSČ v roce 1930 vyloučen z komunistické strany, načež přešel k sociální demokracii. Za války ho věznili nacisté a poté, co v únoru 1948 podpořil stanovisko Václava Majera, aby se sociální demokraté připojili k demisím nekomunistickým ministrů, musel narychlo uprchnout přes hranice do Rakouska: „Pak nám Francouzi zaplatili cestu do Paříže a dali na cestu každému pět set franků. S tím tady začínáme. Dnes nám francouzští soudruzi obstarali bydlení v penzionu a 2x denně jídlo v kantýně (bez neděle), dali nám každému dva a půl tisíce franků – na jak dlouho nám to stačí, nevíme, při té zdejší drahotě si neděláme iluzí.“ Haisova žena cestu protrpěla, následkem podvýživy a stresu jí vypadávaly zuby „jeden za druhým“. Jen pro srovnání, na spravení chrupu by prý potřebovala přes patnáct tisíc franků. A jak si napsal po příjezdu do Paříže Jaroslav Drábek, jeden den v Paříži pro čtyřčlennou rodinu za velkého uskromnění znamenal tisíc franků.²⁴⁶

Ve Francii v bytě bez kamen trpěla Haisova manželka zimou a žádala, zda by jí „soudruzi“ z Londýna poslali alespoň něco na přikrývání. Jak takové ubytování vypadalo, popsal znovu Drábek, jehož rodina se v podobném pařížském hotelu, jenž „nevynikal komfortem“, ubytovala společně s Františkem Kovárnou a jeho ženou: „Hotel (na boulevard St. Germain) patří nevlídné babizně, která nám však trpí, že si vaříme v pokoji, a to je pro nás nesmírně důležité. Vaří se na bobku, na zemi, na lihovém vařiči je to laciné.

---

²⁴⁵ DUVIGNEAU, Marion, *Robert Schuman. Ein Mosellaender in der Politik. Aspekte aus seinem Leben*, Speyer 1994, s. 32–33. WEGAN, s. 69–89.

²⁴⁶ Archiv ČSSD, Pozůstalost Arno Haise, A. Hais do Londýna 5. 6. 1948, ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, A. Hais B. Vilímovi 11. 5. 1948, tamtéž, H. Haisová B. Vilímovi 21. 7. 1948. NA, Jaroslav Drábek, deník, 30. 6. 1948.

Ovšem líh musíme kupovat za vyšší cenu – je tu stále ještě na přiděl. Bydlí tu Herbenovi, Kovárnovi, dr. Brouk (ten má s paní hoteliérkou největší potyčky). Svítit se dlouho v noci nesmí, to zase postihlo Kovárnu ... Ženy se nám pokusily připomenout blahé doby doma tím, že z francouzské mouky a jakéhosi tvarohu vytvořily meruňkové knedlíky. Byl to celkem neúspěch. Knedlíky byly rozplizlé a tvaroh byl ve skutečnosti málo voňavý sýr.²⁴⁷

Přesto všichni v centru Paříže věděli dobře, že jsou na tom mnohem lépe než ostatní v uprchlických táborech. Francouzské vládní organizace zabývající se uprchlickou pomocí vznikaly až v padesátých letech, do té doby byla za tuto agendu „teoreticky“ odpovědná IRO: „Situace ve Francii je otřesná, lidé nejen že nemají na čem spát, ale hlavně se nemají čím přikrývat, a tak trpí zimou a s tím spojenými nemocemi,“ informoval Arno Hais „soudruhy“ do Londýna. Dne „6. července jsme zajeli do Noisy-le-Sec,²⁴⁸ kde v opuštěné továrně je provizorní tábor pro naše uprchlíky [...] Sevřelo se nám srdce, když jsme to viděli“, cítil to podobně Drábek.²⁴⁹

Bylo třeba začít jednat. Přestože si Arno Hais stěžoval na své nedostatečné jazykové schopnosti, snažil se komunikovat s francouzskými úřady a politiky. Potřeboval mít za sebou nějaké institucionální zázemí. Jeho centrum už vznikalo v Londýně. Dne 26. května 1948 byl v Transporte House ustanoven „Ústřední výkonný výbor Československé sociální demokracie v zahraničí“. Členem se kromě Haise stal Blažej Vilím, pověřený předsednictvím. Dalším byl Václav Holub. Spolu s jeho manželkou

---

²⁴⁷ Archiv ČSSD, Pozůstalost Arno Haise, A. Hais do Londýna 5. 6. 1948, ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, A. Hais B. Vilímovi 11. 5. 1948, tamtéž, H. Haisová B. Vilímovi 21. 7. 1948.

²⁴⁸ Tábor v Noisy-le-Sec byl jediným větším táborem pro Čechoslováky. Otevřen byl 30. 5. 1948 zásluhou bývalých diplomatů, kteří po Únoru složili funkce. Aktivní v tomto směru byl především Zdeněk Formánek, bývalý československý diplomat ve Španělsku, který společně s Jindřichem Noskem, bývalým velvyslancem ve Francii, zorganizoval příchod prvních uprchlíků do Francie a stal se předsedou tzv. Komitétu čs. uprchlíků (Comité Réfugiés Tchecoslovaques). Zřízení tohoto „provizorního“ tábora, o němž se podrobněji zmíním v dalších kapitolách, vyjednali díky osobní přímluvě Françoise Mitterranda, ministra veteránů a válečných obětí. ABS, 305–367–1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 29–31 a tamtéž, část II, „biografický seznam uprchlých politických prominentů“.

²⁴⁹ NA, Jaroslav Drábek, deník, 6. 7. 1948. Archiv ČSSD, Pozůstalost Arno Haise, A. Hais do Londýna 5. 6. 1948, ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, A. Hais B. Vilímovi 11. 5. 1948, tamtéž, H. Haisová B. Vilímovi 21. 7. 1948.

Annou a dvouletou dcerou Haničkou ho bleskově přepravili letecky z Frankfurtu do Londýna.²⁵⁰ Pro Holuba, bývalého vojáka československé armády v Británii, to byl druhý exil. Těsně za ním přicestoval z Alasca House Mirko Sedlák, další člen vedení. Byl sám, bez rodiny. Hned po přiletu do Londýna se dověděl, že se mu v Československu narodil syn. Ještě v roce 1964, kdy bude chlapec studovat na střední škole, si Sedlák v korespondenci postěžuje, že ho dosud neměl šanci osobně poznat.²⁵¹ Stejně jako Hais přešel hranice do Rakouska také Vilém Bernard, bývalý poslanec a zahraniční tajemník ČSSD. Na Ostrovech přistál se svou ženou 12. května.²⁵²

Uprchlíci se procházeli po letní Paříži a Londýně a plánovali budoucnost. Bez obtíží se dokázali shodnout jen na jedné věci, že nikdo neví, co bude dál. Vedení „exilové strany“ se ocitlo v zemi, v níž trval přídělový systém, průmyslová a obchodní centra byla v sutinách. Poškozené britské hospodářství sice po válce trpělo kritickým nedostatkem pracovních sil zejména v těžkém průmyslu, to ale do roku 1948 z velké míry vyřešila demobilizace statisíců vojáků: jenom příslušníků polských ozbrojených sil, kteří mohli oficiálně v Británii zůstat, bylo více než sto tisíc.²⁵³ Na jinou než nekvalifikovanou manuální pracovní pozici neměli imigranti nárok, a to ani bývalí vrcholní politici. V úvahu připadala jen ta místa a typ práce, o které nejevili zájem žádný Brit. Shánět lepší místo bylo beznadějně.²⁵⁴

Uprchlí sociálnědemokratičtí lídři zprvu v Londýně sháněli alespoň provizorní ubytování. Václavu Holubovi zajistili byt staří známí z vojny, kteří na Ostrovech po válce zůstali a už měli zaměstnání. Manželé Bernardovi strávili první londýnskou noc v bytě v Gloucester Road, kde bydlel Blažej Vilím se svou ženou Mirkou. Druhého dne je pozval na oběd Denis Healey, který je po jídle provedl v Tate Gallery: „Prohlíželi jsme si díla světoznámých malířů,

---

²⁵⁰ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 285. Václav Holub, ročník 1909, měl manželku Annu, roz. Líčkovou, a dceru Hanu, nar. 9. 3. 1946. Podrobný popis Holubova útěku viz HOLUB, *Vítězství a prohry*, s. 190–195.

²⁵¹ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. 63, M. Sedlák B. Vilímovi, 26. 9. 1964.

²⁵² Podrobný popis útěku VOLÍNOVÁ–BERNARDOVÁ, s. 76–81.

²⁵³ STURM–MARTIN, Imke, *Zuwanderungspolitik in Großbritannien und Frankreich. Ein historischer Vergleich 1945–1962*, Frankfurt am Main 2001, s. 45–49.

²⁵⁴ HOLUB, *Vítězství a prohry*, s. 195–196.

kteřá bych byla jinak velice obdivovala, ale v těch chvíli jsem měla jin  starosti. Našli jsme si takzvan  „bad-sitter“, jeden pokoj v Ladbroke Road. Bylo teprve tři roky po válce a Anglie se dosud vzpamatovávala z jejích následků. Všechno bylo  ern , špinav , vřude jeřt  hodn  trosek po bombardování Londýna – a náš pokoj vypadal také podle toho. Star  opotřebovan  nábytek, plynov  topení v krbu, st ny pokoje se starými tapetami. Ale měli jsme střechu nad hlavou,“ vzpomínala Bernardova manřelka R řena.²⁵⁵

Podobn  jako Francie prořivala i Británie nedostatky v zásobování. Podle Josephine Br gelov  byla na Ostrovech ıivotn  úroveň po válce daleko niřři neř v Československu. „Měli jsme [v Praze] vřechno na rozdíl od tmavého Londýna.“²⁵⁶ „Dostali jsme lístky na potraviny a textilie, masa, s ra, másla a cukru byl jen mal  přiděl, a pokud se pamatuji, jedno vejce t dn . Maso se kupovalo podle jeho ceny, tady se krájí maso jinak neř doma v Praze, j  poznala jen frying steak, ale to bylo velmi drah  maso a bylo ho jen mal  přiděl na týden. Zachraňovala nás sekan  a chleba. J  se řivila hlavn  chlebem mazan m tukem na vařen  – cooking-fat. To byl hrozn  b l  omastek,“ l čila později také Jarka Maiwaldov .²⁵⁷

*

V nesnadných podmínkách by se daly očekávat subtiln  formy organizace „exilov  strany“. Politict  lídři uvařovali opa n . Nejenže chtěli prostřednictvím „strany“ vyjádřit postoj a ukázat jednotu a sílu, ale v souladu s tradicí masových stran vnímali stranictví jako sv m způsobem soci ln  instituci, jako prostředek kařdodenn ho jednání a komunikace se sympatizanty, jako mechanismus určující agendu a pravidla. Politick  strana měla členům přinést odleh en  a pomoc v nových, neznámých a slořit ch situacích.²⁵⁸ I v nenormálních

---

²⁵⁵ VOL NOV –BERNARDOV , s. 81.

²⁵⁶ Archiv autora, rukopis vzpomínek Josephine Br gelov , kapitola „Konec války a pov le n  léta“, s. 4.

²⁵⁷ Tamt ř, rukopis vzpomínek Jarky Maiwaldov -Kreysov , kapitola „Cambridge“, s. 103/2.

²⁵⁸ Ke komunikaci sociálních institucí viz kupř. JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, *Masov  média*, Praha 2009, s. 110–111.

poměrech měla být ostrovem „normálnosti“, pomáhat neztratit se ve světě, v „exilovém vzduchoprázdnu“. Bez ohledu na vzdálenosti proto chtěli organizátoři vytvořit „normální“ strukturu, od vedoucího centra až k regionálním buňkám. „Neštěstím strany i republiky bylo, že sice v druhé emigraci byla řada sociálních demokratů, ale nikoli sociální demokracie,“ burcoval Vilím, že se tahle chyba nesmí „za žádných okolností opakovat“.²⁵⁹

Nefascinují mě čísla, v tomto kontextu však několik údajů uvedu: Sociální demokracie před Únorem, v letech 1945–1948, měla zhruba 400 tisíc členů. V ústředí působilo 68 členů výkonného výboru a stejný počet náhradníků, dále přibližně devatenáct odborných komisí. Ty měly dohromady necelých tisíc členů, včetně některých zástupců krajů. Ústřední sekretariát v čele s generálním tajemníkem a jeho třemi náměstkyněmi zaměstnával sto šestnáct profesionálních pracovníků. Strana měla třináct krajských výkonných výborů, každý s přibližně pětatřiceti členy a v průměru deseti dalšími náhradníky. Každý kraj přitom tvořilo kolem dvanácti odborných komisí průměrně s deseti členy. V sto šedesáti čtyřech politických okresech působily okresní výkonné výbory. Ty měly obvykle dvacet až pětadvacet členů a deset náhradníků. Tyto okresní organizace disponovaly v průměru dvou až tříčlenným aparátem a dalšími čtyřmi až pěti komisemi, přičemž každá měla sedm až osm členů. Do funkcionářského sboru sociální demokracie patřili také členové výborů základních organizací, v první řadě jejich předsedové, kteří byli nejvíce ve styku s okresním výborem. Aktivní pak byly také komise mládeže. Jejich ústředí bylo ustanoveno už v roce 1945 a mělo padesát členů, krajské komise tvořilo třicet členů, v okresech někdy i další.²⁶⁰

Od 26. května 1948 se tedy v Londýně scházel ústřední výkonný výbor a představenstvo „strany v zahraničí“. Vznikaly její stanovy. Představenstvo,

---

²⁵⁹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, B. Vilím F. Němcovi 9. 8. 1948.

²⁶⁰ KAPLAN, *Sociální demokracie po únoru 1948*, s. 18–19. Vzhledem k poválečným peripetiím se zakládáním strany na Slovensku byl počet tamních členů mnohem menší. Počet členů slovenského ústředního výboru, komisí a pracovníků aparátu společně s krajskými výbory se pohyboval mezi 150–200 funkcionáři. Více viz HLAVOVÁ, Viera, „Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (Pokus o obnovu)“, in: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*, Bratislava 1996, s. 312–329.

na základě směrnic ÚVV, řídilo podle stanov „celou činnost strany“. Svou legitimitu odvozovalo od posledního sjezdu strany v Brně. Tvořili ho členové ÚVV zvolení „na řádném sjezdu strany v Brně v roce 1947, generální tajemník strany zvolený Ústředním výkonným výborem v Praze a ti, kdož jako zvolení členové ÚVV odešli do zahraničí“. Představenstvu nadřízený orgán, Ústřední výkonný výbor, pak reprezentovali členové představenstva, náhradníci ÚVV zvolení v Brně, a s poradním hlasem i představenstvem kooptovaní funkcionáři a důvěrníci z jednotlivých zemí na Západě. Ústřední výkonný výbor byl nejvyšším orgánem strany v mezisjezdovém období. Rozhodoval o veškerých záležitostech strany a jeho usnesení mohla být zrušena pouze sjezdem. Pokud se většina jeho členů nemohla pravidelně zúčastňovat schůzí, měl ÚVV rozhodovat *per rollam*.²⁶¹ ÚVV přitom netvořili jen pouňoroví uprchlíci, ale i lidé, kteří předtím působili v zahraničí. Členem se stal František Němec, pro „obětavou stranickou činnost v zahraničí“ byli do něj přijati Evžen Leiss s Kurtem Epsteinem a „z titulu straně prospívající činnosti v zahraničí“ kooptoval exilový ÚVV také redaktora *Londýnských listů* Josefa Bělinu a redaktora *BBC* Josefa Kosinu. Kromě nich se ve vedení objevili také nováčci, bývalí poslanci Ústavodárného národního shromáždění Miloš Vaněk nebo Jan Novotný.²⁶²

Nejvyšším orgánem byl podle stanov nadále oficiálně stranický sjezd svolávaný Ústředním výkonným výborem. Tvořili ho delegáti volení organizacemi v různých zemích, důvěrníci a členové ÚVV. Sjezd měl přijímat program strany, schvalovat zprávu představenstva a ústředního sekretariátu a volit nejvýše třicetičlenný ÚVV se stejným počtem náhradníků. Komunikační podmínky byly ale tak složité, že se s jeho svoláním v nejbližší době nepočítalo. Z praktických důvodů měly sjezdové funkce nahrazovat ústřední orgány. Funkce sice vzešly z posledního volebního sjezdu v Brně, ÚVV však mohl kooptovat nové členy a postupně si vymohl i pravomoc rozhodovat o tom,

---

²⁶¹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „ÚVV ČSSD v zahraničí, oběžník č. 4“, listopad 1948. Tamtéž, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

²⁶² Tamtéž, „Zápis o ustavující schůzi Ústředního výkonného výboru československé sociální demokracie v zahraničí v Londýně, konané 26. května 1948 v Transporte House“.

kterým uprchlíkům jejich doma nabyté funkce obnoví. Tato skutečnost společně s faktem, že ÚVV nebyl podle stanov povinen v exilu svolávat volební sjezd, a členstvo ho tak nemohlo kontrolovat, způsobí v budoucnu spory.²⁶³

Takové plány se mohou zdát v uprchlických podmínkách ambiciózní. Důvod ale Vilím častokrát opakoval: nikdo příliš nevěděl, co se bude v dalších měsících v Evropě dít. „Strana“ měla být „připravena“. Jak ovšem nastavit pravidla v organismu tvořeném lidmi rozdílných životních příběhů a zkušeností? Mělo být vedení otevřeno dalším, „opožděným“ vlnám uprchlíků? Jak se s novými podmínkami popasují lidé, kteří ještě nedávno disponovali obrovskou politickou mocí? A co vlastně znamenalo být sociální demokrat v poúnorovém exilu?

3.1. Cyklostyl místo rozhlasu

Novinář Ferdinand Peroutka popisoval po svém útěku v Londýně Britům, jak to v Praze vypadá, když o pátečních večerech promlouvá na vlnách zahraničního vysílání BBC Robert Bruce Lockhart, člověk se silným vztahem k Československu a zkušený a nápaditý propagandista: ulice i hospody se vyliční, všichni poslouchají. Jenomže Lockhartovy proslovy byly to jediné, co mohl Peroutka pochválit. „Měřeno naší žízni po slovech,“ hodnotil jeden z posluchačů československé vysílání britského rozhlasu v dubnu 1948, je zatím „ploché a prázdné“.²⁶⁴ Londýnské pořady by podle něj byly dobré

---

²⁶³ Tamtéž. Členem strany byl každý příslušník ČSSD, který vlastnoručně podepsal registrační členskou přihlášku ověřenou dvěma dalšími straníky, zaplatil poplatek za legitimaci a nejméně jeden příspěvek. Přihlášku musel předložit výboru příslušné zemské organizace nebo zemskému důvěrníkovi, popř. zaslat ústřednímu sekretariátu strany. O uznání nepřerušného členství, tj. o členství ve straně v exilu a vydání legitimace, rozhodoval výbor zemské organizace. V zemích, kde organizace nebyla, rozhodl o členství tamní zemský důvěrník. Porušení stranické kázně se trestalo důtkou, zbavením funkcí nebo vyloučením ze strany. K rozhodování byl ve všech případech oprávněn výbor zemské organizace. Z jeho rozhodnutí se mohl dotyčný člen odvolat k představenstvu strany a dále k jejímu Ústřednímu výkonnému výboru, který pak rozhodl s konečnou platností.

²⁶⁴ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, anonymní dopis z 16. 4. 1948.

za normálních poměrů, BBC si ale vůbec neuvědomovala, co se v Československu děje.²⁶⁵

Podobně to cítili zpravodajci ze „Spojené organizace Žula“: „Nejvíce se poslouchá londýnský rozhlas. Ten však nemá takový program, jaký bychom potřebovali [...] Kulturní pořad, sport, lekce angličtiny – to vše nemá ceny, využijte lépe a hospodárněji čas!“²⁶⁶ Také sociálnědemokratické skupiny vysílání BBC „zklamaly“. Postrádalo včasné informace a komentáře a projevy politiků: „Žádáme stranu o rychlou akci za pomoci Labour Party, aby byla zjednána náprava. Za důležité považujeme podrobnější objasnění příčin a průběhu únorového puče a role vedoucích osob v něm,“ stěžovala si skupina označovaná jako Moravský zemský výkonný výbor ČSSD v ilegalitě.²⁶⁷ „Podzemní tisk nemá smyslu, neboť nemůže být masově rozšiřován. Nutno šetřit životy [...] Váš rozhlas poslouchají všechny vrstvy národa. Zatím ještě bez velkého rizika, neboť zakázán je toliko hromadný poslech,“ burcoval „zahraniční odboj“ k rozhlasové akci anonymní dopisovatel.²⁶⁸

Za druhé světové války se britský rozhlas stal hlavním propagandistickým nástrojem. Československé vysílání britského rozhlasu, jehož program přes hrozbu nejvyšších trestů lidé v protektorátu poslouchali, se dokonce dělil na obecné zpravodajství, které obstarávalo BBC, a vlastní vysílání československé vlády.²⁶⁹ Pokud se poúnoroví uprchlíci domnívali, že Britové poskytnou exilu rozhlas podobným způsobem, brzy se ukázal opak. Čechoslováci v Londýně dostávali v BBC minimální prostor. Nejen sociálním demokratům, ale i všem zástupcům stran Národní fronty pak bylo nepříjemné, že se i o tento malý výsek museli ve (veřejnoprávním) rozhlase dělit s ostatními československými politickými proudy, které byly během války jako „reakční“

---

²⁶⁵ KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 113–114.

²⁶⁶ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, „Spojené organizace Žula“ „Michalovi“, nedat.

²⁶⁷ Archiv ČSSD, Arno Hais, „Požadavky zemského výkonného výboru čs. sociální demokracie v ilegalitě na Moravě a situaci doma“, 23. 1. 1949.

²⁶⁸ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, anonymní dopis z 16. 4. 1948.

²⁶⁹ K českému vysílání BBC více KOUTEK, Ondřej, *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*, Praha 2011, s. 123–124.

vyloučeny z politického života v ČSR.²⁷⁰ Sociální demokraté proti tomu marně protestovali, u „soudruhů“ z Labour Party nezískali přímluvu. Jestliže britská vláda nepřerušila s režimem v Československu diplomatické styky a ostrovní veřejnost si nepřála vyostření vztahu se SSSR a jeho satelity, nemohla ani BBC v rámci československého vysílání nabídnout větší vysílací prostor. Sociální demokrat Josef Kosina se sice jako redaktor podílel na tvorbě „týdenního dělnického a průmyslového programu“,²⁷¹ jenže to bylo zmíněným rámcem omezeno. Kosina byl zaměstnanec BBC, nikoli zástupce exilové reprezentace. Ačkoli Labour Party poskytovala vedení exilové ČSSD azyl, řada labouristických poslanců stále spolupracovala s československo-britskými institucemi napojenými na Prahu. Mimochodem, pokud je například Vilímův archiv kompletní, vystoupil lídr českých sociálních demokratů v BBC s vlastním projevem v celém roce 1948 jen jednou, a to 31. března, necelé dva týdny po svém příletu do Británie.²⁷²

Československou redakci BBC měli na starosti Josef Kosina s Přemyslem Papírníkem, oba matadoři BBC z dob války, kteří po jejím skončení zůstali v Británii. Kosina sociální demokraty do rozhlasu neprotlačil. Věděl, že není šance, a nechtěl tím uškodit sám sobě. Jeho odstup od uprchlých „soudruhů“ ostatně pramenil už z „neblahých zkušeností“ z předchozí emigrace, kdy musel sledovat „žabomyší války“ sociálních demokratů, mezi nimiž se nakonec prosadil příliš prosovětský směr. Díky třem poválečným rokům, které pak strávil v Británii, se na řadu věcí díval jinak než poúnoroví uprchlíci, a hlavně si v Británii vypracoval solidní pozici, kterou si nechtěl mezi Brity pokazit. Orientoval se v anglické politice a náladách, měl skvělé konexe, chlubil se, že ho Ernest Bevin, ministr zahraničních věcí, přijímá bez ohlášení,

---

²⁷⁰ Jan Stránský společně se sociálními demokraty například protestoval v BBC proti příznivci Lva Prehaly Karlu Brušákovi, který v československém vysílání rozhlasu v patnáctiminutovém projevu kritizoval postup „marxistů“, zejména sociálních demokratů, před Únorem. Podle ČSSD a Jana Stránského hovořil z „fašistických pozic“. ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXVI, J. Stránský B. Vilímovi 5. 1. 1949.

²⁷¹ ABS, ASU-321-2005, CD ARCH 0005, DP19076, „Souhrnná zpráva o činnosti čs. strany sociálnědemokratické v exilu“, oddíl „Tisk a propaganda“.

²⁷² Problém byl projednáván na schůzi ÚVV exilové ČSSD 28. 10. 1948. ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI.

a to si střežil. Nepřeháněl. Mnoho vlivných anglických přátel si získal už před válkou, jako mladý český odborář se skvělou angličtinou.

Už v jedenácti letech si za nastrádanou korunu koupil Bačkovského slovníček, aby se začal učit „podivně vypadající slovíčka“ popořádku nazpaměť „počínajíc písmenem a“, vzpomínal ve svých pamětech.²⁷³ Záhy sice zjistil, že si tímto způsobem nic nepamatuje, když ale nastoupil na obchodní akademii v Hradci Králové, vybral si po povinné němčině jako svůj druhý cizí jazyk angličtinu. „S anglickým jazykem je to totiž takhle,“ popisoval svůj nekonečný boj: „Když se začínáte učit, zdá se vám, že za pár měsíců budete tuhle řeč umět. Vždyť v ní přece není žádná gramatika, skloňování, časování a nepravidelných sloves tak málo, že to sotva stojí za řeč. Když jste se však učil dva tři roky, poznáte, že to není tak lehké a po pěti letech uvidíte, že asi jako Angličan nikdy mluvit nebudete.“²⁷⁴

V roce 1933 složil Kosina zkoušku Oxfordské univerzity na Anglickém ústavu v Praze, a protože uměl kromě angličtiny i němčinu, ruštinu a francouzštinu, přešel záhy z Unie železničářů do centrálního Odborového sdružení Československého jako asistent generálního tajemníka Rudolfa Tayerleho, aby zajišťoval komunikaci se zahraničím. Jako odborový emisar byl vyslán do Londýna, kde se domnívali, že jde o politika vyššího formátu, a tak pro něj labourističtí poslanci, kteří toho o Československu „tak málo věděli“, přichystali oběd na slavné terase Dolní sněmovny, „odkud je tak pěkný výlet na lodi a bárky plující po Temži“. Tehdy se úzce seznámil s lidmi jako Hugh Dalton, George Lathan, Noel Baker nebo dokonce Herbert Morrison, jehož vzápětí navštívil přímo v jeho revíru, budově londýnské hrabské rady na druhé straně řeky. Když se pak v Praze v roce 1938 slavilo šedesát let sociální demokracie, přiletěla do Československa delegace Labour Party v čele

---

²⁷³ Kosinův archiv v School of Slavonic and East European Studies Library (SSEES), Kosina Collection, neobsahuje bohužel žádné Kosinovy osobní ani úřední dokumenty. Jeho součástí jsou paměti nazvané „Vzpomínky z druhé světové války“, na jejichž vrchní list později dopsal: „Kniha měla vyjít v Československu, ale uchvácení vší moci komunisty v únoru 1948 zabránilo publikaci. Kniha je psána tak, aby v polosvobodě let 1945–48 bylo vydání vůbec dovoleno.“

²⁷⁴ SSEES, Kosina Collection, Kosinovy „Vzpomínky z druhé světové války“, s. 1–2.

s Clementem Attleem, jedním z lídrů opozice „vlády Jeho Veličenstva“, a Kosina mu dělal průvodce a tlumočníka. „Osobní známost a přátelský poměr platí v Anglii často více nežli všelijaká úřední pověření a papíry. Sám jsem o tom měl později mnohokrát příležitost se přesvědčit,“ vzpomínal po válce.²⁷⁵

Z náznaků ve Vilímově korespondenci vyplývá, že na něj Kosina působil odtažitě a povýšeně. Neměl valné mínění o emigrantech z minulé války, a ani Vilíma si nepustil příliš k tělu, přestože ten byl za války ve vězení. Znali se osobně. Když Kosina v srpnu 1939 odjížděl z protektorátu jako „falešný obchodní cestující“, dostal po domluvě s Antonínem Hamplem finance na cestu a odboj v zahraničí. Šel si pro ně do Biskupské ulice do Svazu kovodělníků, kde mu je „z tajného fondu pro ilegální činnost“ vyplatil tajemník Blažej Vilím: „Bylo to poprvé, co jsem dostal od odborového funkcionáře peníze bez potvrzenky. Náš rozhovor byl krátký. Příliš mnoho otázek tehdy nebylo, přestože jsme oba věděli, že si můžeme zcela důvěřovat. Blažej Vilím mi přál s významným pohledem šťastnou cestu a už jsem šel. Často jsem si na toto rozloučení vzpomínal, zejména když se za války objevily v Londýně zprávy, že také Blažej Vilím byl popraven,“ popisoval Kosina svůj odchod do zahraničí, který se později ukázal jako definitivní.²⁷⁶

Kosina měl image elitáře, který stojí stranou. Neblahé zkušenosti z válečného exilu v něm zůstaly. Když se v srpnu 1939 loučil s odborářským lídrem Rudolfem Tayerlem, jenž v kanceláři ve čtvrtém patře Odborového domu připravoval likvidaci organizace, stáli před oknem a dívali se na Pražský hrad, nad nímž vlála vlajka s hákovým křížem. Tayerle pozdravoval soudruhy v zahraničí, omlouval se za tuhle „hanbu a pohanu“, a hlavně je nabádal ke svornosti. Z Kosinových memoárů je mezi řádky cítit zahořklost: zatímco v protektorátu byla podle Kosiny „solidarita všech českých lidí opravdu pozoruhodná“, způsobu, jakým sociální demokraté v zahraničním odboji za války vůči sobě intrikovali, litoval. Třeba Jaromír Nečas, protektorátní prezident „Nejvyššího cenového úřadu“, který Kosinovi díky své funkci „umetl

---

²⁷⁵ Tamtéž, s. 6–7.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 44–45.

cestičku“ v Čedoku a Národní bance, aby mohl vyvézt finanční prostředky na Západ, byl po svém útěku do Británie označen některými „soudruhy“ za „kolaboranta“: „Škoda, že my, Češi, si nedovedeme tak vzájemně pomáhat na svobodě, jako to dokážeme v dobách protivenství. Oč lepší republiku bychom dovedli vybudovat.“²⁷⁷

Kosina se choval odměřeně a mentorsky i vůči Vilímovi, přestože ten strávil válku ve vězení. Vilím se ale podílel na politice třetí republiky, kterou Kosina vnímal jako pokračování křivd z válečného exilu. A protože si spolu nesedli ani lidsky, co se týče rozdělování zbytku odborových prostředků z doby druhé světové války, jimiž Kosina jako tajemník Odborové skupiny československé²⁷⁸ disponoval, neobešlo se to z Kosinovy strany bez výčitek. Když se s Vilímem bavili o penězích, připomínal mu jejich schůzku ze Švýcarska z ledna 1948, kdy Vilíma nabádal, aby „ulil“ do zahraničí „pokud možno nejvíc peněz i za cenu zpronevěry“. Vilím mu tehdy prý odpověděl, aby neměl obavy, že to s „těmi komunistickými blby zaválí“, až se „celý svět bude divit“. Kosina proto argumentoval, že peníze, kterými disponuje, jsou prý „pro chudáky a ne pro hladové politiky“. Kosina zbytek peněz, uložených v bance Cooperativy, uvolňoval, ovšem o jejich uplatnění a výši, která není

---

²⁷⁷ Tamtéž, s. 46–47.

²⁷⁸ Odborová skupina československá byla zřízena podle zásad britské Trade Union. Sdružovala všechny československé zaměstnance, kteří podali přihlášku, bez rozdílu náboženské příslušnosti nebo světonázoru. Skupina byla připojena k Mezinárodnímu odborovému svazu a pracovala pod záštitou Britské odborové ústředny (Trade Union Congress). Každý organizovaný československý odborář se měl stát současně členem některé britské organizace, pro Odborovou skupinu československou to byl především Svaz všeobecných a municipiálních dělníků (National Union of General Municipal Workers). Členský příspěvek činil 0,8 % z hrubé mzdy. Organizace začala s kapitálem pět liber, jež obdržela od Mezinárodního odborového svazu, který za ni rovněž platil nájem v kanceláři v Transporte House, sídle Britské odborové ústředny. Mezinárodní odborový svaz, jemuž Odborová skupina československá přímo podléhala, pak poskytoval další příležitostnou finanční podporu. Mezinárodní odborový svaz byl rozpuštěn 14. prosince 1945 po ustanovení Světové federace odborové. Kosina dostal jako tajemník československé organizace legitimaci, která ho opravňovala k jednání na úrovni britského odborářského tajemníka. Českoslovenští odboráři vydávali vlastní cyklostylovaný časopis a poskytovali britskému tisku pravidelné tiskové zprávy (*Czechoslovak Trade Union Bulletin*). Podle Kosiny čítala v polovině roku 1944 organizace více než 1200 členů a dále rostla. Po válce pomáhala skupina s repatriacemi dělníků zpět do ČSR. SSEES, Kosina Collection, Kosinovy „Vzpomínky z druhé světové války“, k organizaci válečných odborů viz s. 212–237. O Kosinově „příspěvku“ viz také *Léta mimo domov*, s. 43.

v dostupných dokumentech zmíněna (pamětníci mluví o „příspěvku“), rozhodoval jen on sám.²⁷⁹

*

Jednáním s BBC pověřil Ústřední výkonný výbor Josefa Bělinu, ale ani on z objektivních důvodů více prosadit nemohl. Nabídl tak „straně“ alespoň jeho časopis, jímž by sociální demokraté mohli konzistentně informovat alespoň exilovou veřejnost a získat tak náskok před ostatními. Josef Bělina žil už před Únorem v Londýně. Cyklostylovaný čtrnáctideník *Londýnské listy* tam založil na podzim 1947, když prý poznal, „kam směřuje vývoj v celé střední Evropě“.²⁸⁰ Na severozápadním předměstí Londýna v Edgware pracoval „jako volný novinář. Dvakrát týdně vydával bulletin *News from Central Europe*, za honoráře dopisoval do amerických, kanadských, belgických a švýcarských časopisů“.²⁸¹ Čtrnáct cyklostylovaných stránek prvního čísla *Londýnských listů*, jehož redakci tvořil jen on sám, mělo datum 1. října 1947.²⁸²

Na schůzi ÚVV 16. června 1948 debatovali přítomní o budoucnosti časopisu. Z *Londýnských listů* měl být „buď oficiální list emigrace, nebo strany“. Bělina podpořil druhou variantu, „strana“ proto měla pro časopis obstarat finanční základ, papír a začít s administrativními přípravami, aby mohl

---

²⁷⁹ ABS, 66724 MV 1-2, 905/520/49 a tamtéž, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1 905/580 OP, 7. 5. 1949

²⁸⁰ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Oběžník č. 3“, srpen 1948.

²⁸¹ Tamtéž, J. Bělina představenstvu ČSSD 9. 4. 1946.

²⁸² Úvodní číslo otevřela báseň Jaroslava Seiferta „To kalné ráno“. Následovala omluva za vysokou cenu časopisu. Ten by prý vypadal jinak, „kdybychom měli náklad 50 tisíc výtisků, inzerční zajištění, vybavenou redakci s pomocnými redaktory a sekretářkami a hlavně se slušným a zajištěným platem pro pana šéfredaktora“. K programu časopisu napsal Bělina dvě věty: „Pomáhat a budovat! Ča ira!“ První je Masarykův slogan, druhý zvolání v bojovné písni francouzské revoluce: „Půjde to!“ *Londýnské listy*, roč. I, č. 1, 1. října 1947. *Londýnské listy*, které měly průměrně 12–14 stránek, otevíral hlavní názorový článek a několik dalších (většinou rozsahem menších) úvah. Časopis uzavíraly zprávy ze světa a z domova (v podobě samostatných článků i kratších notic). Pouze domácí rubrika byla zpravidla označována nadpisem („Z domova“). V některých číslech však toto vymezení chybí a zprávy z „domova“ a ze „světa“ se střídají. Lze vyvodit, že byly zprávy do obsahu mnohdy řazeny za sebou tak, jak do redakce přicházely. Na druhé straně prvního čísla otiskl Bělina rozhlasový projev Edvarda Beneše a na třetí článek vyslance Františka Němce nazvaný „Všímejme si zahraniční politiky“, v němž bývalý sociálnědemokratický ministr varoval před sovětskou politikou. Ve zbytku časopisu podal Bělina v krátkých, na sebe navazujících glosách souhrn politických událostí ve střední Evropě.

list už na podzim toho roku vycházet v kvalitnějším formátu, přičemž ÚVV straníkům doporučil, aby přispívali do ostatních exilových časopisů, zejména do krajských cleavelandských *Dělnických listů*.²⁸³ Zatím ale časopis vycházel soukromě péčí Josefa Bělina, manželů Vilímových a několika ochotníků. Jak složité bylo vydávat „exilové periodikum“, dokumentuje omluvný editorial časopisu *Za svobodu*, který připravovala skupina „Pravda vítězí“ v Amsterdamu: „Technické a finanční potíže, které musí třetí odboj překonávat, aby exulanty informoval, ideově a mravně podepřel, jsou nepřekonatelné. Ano – vaříme z vody. Typickým časopisem třetího odboje je prostý cyklostylovaný leták, tukaný na blány na psacím stroji, natáčený, spínaný a expedovaný v noci po denní práci. Na tiskárnu není peněz. Ne vždy ho může přečíst brusič jazyka. Hodně kritiky sklidily také naše ilustrace. Uznali jsme, že cyklostylová blána není hlubotisk (...) i omezili jsme kresby.“²⁸⁴

Cyklostyl neboli mimeograf se skládal z plechového bubnu, na kterém byla napnutá speciální blána. Princip tisku spočíval v propouštění barvy skrze tuto blánu, již tvořily tři listy. První byla vlastní blána na jedné straně opatřená vrstvou fialové barvy. Spodní list byl tvrdý papír a prostřední kopírák (mohl být i nekvalitní, na jedno použití). Na blánu, barvicí papír z jeho nebarvené strany, se psalo psacím strojem bez barvicí pásky. Písmena prorážela nepropustnou vrstvu, údery psacího stroje vmačkávaly barvu na spodní, křídový papír. Po ukončení psaní se křídový papír s otištěnou barvou vložil na válec lihového rozmnožovacího stroje. Na otáčející se válec „liháku“ dosedal filcový pásek napouštěný ze zásobníčku denaturovaným lihem. Líh zvlhčoval barvu na křídovém papíru (bláně) a přenášel tisk na kancelářský papír. V nejlepším případě bylo možné docílit čtyřiceti až padesáti kopií. Válec přístroje se otáčel klikou, od 60. let už elektromotorkem.

Vydávání novin neznamenal jen psaní a redigování článků a rozmnožování kopií. Úmornou částí redakční práce byla administrativní

---

²⁸³ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, schůze ÚVV exilové ČSSD 16. 6. 1948.

²⁸⁴ *Za svobodu*, 21. 9. 1949, nečíslováno – vycházelo „dle možnosti a potřeby“.

činnost, zvláště když většina z nákladu putovala přímo odběratelům. Na stovky oznámkovaných obálek bylo nutné napsat adresáty. V *Londýnských listech* měla tuto činnost na starosti Vilímova žena Mirka, která nadepisovala obálky o večerech po návratu ze zaměstnání. S redakční prací měla zkušenosti. Už před válkou, od svých patnácti let, veřejně publikovala svou literární tvorbu ve stranických časopisech. I když, stihlo ji to, co se někdy stává potomkům vlivných lidí. Jako dcera známého básníka a funkcionáře to měla sice jednodušší v tom, že jí otec s tvorbou pomáhal, zároveň o nich kolovaly pověsti, že otec pomáhá až příliš a že chce z dcery, jak těsně po válce tvrdil komunistický informátor Adolf Říha, „za každou cenu vychovati příští významnou osobnost strany“. Zpočátku se jen občas objevovaly v *Severočeském dělníku* básničky „Míly Pánkové“, později dokonce kratší články o „výchově socialistické ženy“, a její literární činnost se stupňovala. Zanedlouho se „Míla“ stala dokonce referentkou na schůzích žen, a jak později Říha vypravoval, „opět se šířila pověst, že její referentská vystoupení jí otec doma do nejmenších podrobností nacvičuje, protože podle výroků zkušených referentek nebylo vystoupení mladičké Pánkové úměrné jejímu věku a zkušenostem v dělnickém hnutí“. To, že sotva osmnáctileté děvče „poučuje na schůzích staré, zkušené dělnické ženy o tom, jak mají vésti dělnickou domácnost, vychovávat děti atd.“, prý ženy nelibě nesly.²⁸⁵

Je celkem jedno zda, nebo nakolik Mirce její otec pomáhal. Pokud moderování schůzí zvládala tak, že to způsobovalo závist, asi to nedělala špatně. Nicméně teď v exilu se dělalo vše „na koleně“, pokud se vůbec dostala ke psaní, bylo to spíše jen přepisování novinových zpráv. Manželovi hlásila: „Jdu přímo do vany – nervový shock!!!! Myslím, že budu naše čtenáře nenávidět. Ta jména!!!! Představ si, máme také jednoho Filoména! Hrůza! A kde ti lidé bydlí! Švýcarsko je úplná oáza, proti adresám ve Sweden. Nemám sílu adresy prohlédnout, až zítra. Jsem úplně zhrouplá z těch gs a sgn a podobně. Tvoje nešťastná administrace Mirka.“²⁸⁶ Manželé Vilímovi s Evženem Leissem,

²⁸⁵ ABS, objektový svazek č. 2231. Podsvazek 285, „Adolf Říha – zpráva, věc Vilím“.

²⁸⁶ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, Mirka Vilímová B. Vilímovi a redakci, bez data.

bývalým zaměstnancem ministerstva výživy vyslaným před Únorem do Londýna, pomáhali Bělinovi také s přepisem textů. „Blažej mi to diktuje do stroje a já přepisuji do blány a ,lámu‘,“ informovala Mirka Josefa Bělinu.

Koncem roku 1948 dosáhne náklad *Londýnských listů* pěti set kopií.²⁸⁷ Pokud jsou seznamy odběratelů kompletní, lze určit odběry v jednotlivých zemích. Do Švédska bylo původně zasíláno padesát tři časopisů. Seznam odběratelů tam vytvořil Eduard Táborský, ale řada lidí platit předplatné postupně odmítla, a tak se ve Švédsku počet adresátů snižoval. V Anglii zůstávalo osmdesát kusů a čtyřicet posílala redakce do Švýcarska, odkud se část převážela ještě do Rakouska. V Německu měl časopis v dubnu 1949 jen několik předplatitelů.²⁸⁸ Ústřední výkonný výbor ČSSD dne 16. června 1948 rozhodl, aby byly *Londýnské listy* posílány do německých uprchlických táborů na stranické náklady.²⁸⁹

Existence *Londýnských listů* závisela především na věrnosti předplatitelů. Jejich okruh se vytvářel už před Únorem, seznamy byly doplňovány adresami uprchlíků, kteří poslali svůj kontakt londýnskému sekretariátu exilové strany. Redakce potenciálním čtenářům rozesílala nabídku předplatného: „Skromná forma, v jaké list vydáváme, budiž Vám zárukou naprosté nezávislosti od jakýchkoliv neveřejných finančních zdrojů, které zpravidla nějak zavazují. Ve vydávání svého listu se opíráme o pevný kádr předplatitelů a dosavadní formu listu hodláme podržeti i nadále, poněvadž našim čtenářům vyhovuje.“²⁹⁰

Přestože ÚVV pověřil Josefa Bělinu řadou úkolů, musel redaktor na jaře 1948 odjet na několikátýdenní zdravotní dovolenou do Lugana ve Švýcarsku. Není známo, jakou nemocí trpěl. V korespondenci si často stěžoval na vysoký tlak. Počátkem roku 1947 podstoupil „vážnou operaci“, ale jeho „krevní oběh“ se nezlepšil. Dostal prý „milion jednotek penicilinu, glukosu, kyslík“, ale stále

---

²⁸⁷ Tamtéž, k. 6, vol. XXV, B. Vilím F. Raušovi 27. 12. 1948.

²⁸⁸ Tamtéž, k. 4, vol. XXII, „Předplatitelé Londýnských listů“.

²⁸⁹ Tamtéž, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 16. 6. 1948.

²⁹⁰ Tamtéž, k. 4, vol. XXII, redakce *Londýnských listů* „milým krajanům“, bez data, podle obsahu dopis rozesílán rok po vzniku časopisu.

si stěžoval na problémy s pravou rukou. Krátce po svém návratu ze Švýcarska, dne 20. července 1948, náhle zemřel.²⁹¹

Vilímovi se přestěhovali k Bělinově vdově Lotty. Vilím převzal *Londýnské listy*, dochovaná jsou nová čísla od podzimu 1948. Adresa redakce časopisu uvedená na obálce (Blažej Vilím, 13 Fernside Ave, London, N. W. 7) ale napovídá, že se časopis nestane oficiálním listem „strany“ sídlící v Transporte House.

3.2. Václav Majer jako „český Bevin“...

„Majer v Německu,“ dostal Blažej Vilím 12. července 1948 telegram. Zprávy o bývalém ministru výživy, který v době Února jako poslední jen s několika věrnými bránil sociálnědemokratický sekretariát před obsazením, byly do té doby na Západě torzovité, mluvilo se o přísné ostraze jeho pohybu, kolovaly dokonce zvěsti, že ho bezpečnost hrubě zbilá, že má rozbitý obličej a poraněné oči. Nyní se zdál být jeho útěk potvrzen.²⁹²

Dobře se s ním znala Mirka Vilímová. Poznali se na kladenské Vyšší socialistické škole, kterou společně navštěvovali v letech 1929 až 1930. Vzdělávací instituce organizovaná župním výkonným výborem strany v Kladně sloužila k výchově profesionálních stranických kádrů. Dvouletý vzdělávací cyklus se skládal z předmětů jako zahraniční politika, mezinárodní úřad práce, komunální politika, rozpočty nebo státní sociální politika. Podle jejich spolužáka, pozdějšího komunistického informátora, prý Mirka o studium nejevila přílišný zájem, ale ať už to bylo jakkoli, alespoň se zmínil o Mirčině známosti s Václavem Majerem. Mirka, nebo domácky Míla, se ve škole veřejně chlubila, že si s ní Majer dopisuje a že spolu mají poměr.²⁹³

---

²⁹¹ Více ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi“, s. 265–284. V archivu Libri Prohibiti má první vydání Londýnských listů po smrti Josefa Běliny číslo 15 a je ze 7. 11. 1948.

²⁹² ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV.

²⁹³ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 285, „Adolf Říha – zpráva, věc Vilím“.

Václav Majer patřil ke generaci sociálních demokratů narozených v prvním desetiletí 20. století, kteří se na politický vrchol dostali po druhé světové válce. Politickému řemeslu se učili za první republiky, na jejímž počátku, v neklidné době po konci války a budování nového státu, se původní formát staré sociální demokracie, projektovaný na poměry monarchie, definitivně rozpoltil. Její levicová část vyzývala k nepokojům, pravice naopak ke klidu. Levice vítala komunistické převrasy v Rusku a Maďarsku. A zatímco stranická pravice chtěla socialistický program uskutečňovat postupně v novém státě, ortodoxně marxistický směr se pod vlivem ruské říjnové revoluce spojoval s moskevskou Kominternou²⁹⁴ a začal bojovat proti republice, kterou považoval za nástroj sociální a nacionální nadvlády.²⁹⁵

Z rozštěpené staré sociální demokracie vznikla koncem roku 1920 nová státoprvná, reformní sociální demokracie a na straně druhé v průběhu roku 1921 revoluční, Komunistická strana Československa.²⁹⁶ Václav Majer si vybral sociální demokracii. Vstupoval do ní právě v okamžiku, kdy sbírala nové síly. Komunisté si s sebou odvedli většinu členstva a ovládli většinu stranických organizací. Právě to byla ale šance pro nové lidi, kteří vstupovali do místních organizací a pomáhali jim znovu na nohy. Politiku se učili v regionu. Odtud pak sledovali, kterak vedení jejich strany přijímá vládní odpovědnost, na které se kromě intermezza ve druhé polovině dvacátých let podílelo po celou dobu první republiky.²⁹⁷ Tyto kompromisy vedení vysvětlovalo jako otázku taktiky: buržoazie byla příliš slabá, aby vládla bez proletariátu, a naopak ani proletariát ještě neměl takovou sílu, aby vzal vládu sám do svých rukou.²⁹⁸

Václav Majer pocházel z Pochvalova nedaleko Loun, malé protáhlé svahovité vísky severozápadně od Prahy. Narodil se 22. ledna 1904 v domku

---

²⁹⁴ Komunistická či Třetí internacionála. Založena v březnu 1919 v Moskvě za účelem prosazení revolučního marxismu-leninismu, vytvoření pevné organizace komunistických stran řízených z jednoho centra a realizování světové revoluce. Výkonným orgánem Kominterny byla exekutiva, zkráceně EKI. McDERMOT, Kevin – AGNEW, Jeremy, *Kominterny, Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.

²⁹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, *Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí*, Praha 1996.

²⁹⁶ RUPNIK, s. 41–56.

²⁹⁷ KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu“, s. 59–91, týž, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993. s. 70. Pojem „efektuálové“ vymyslel Josef Macek.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 65–66.

na konci vesnice, v chalupnické rodině s několika poli. Je to kraj horníků a drobných zemědělců, kteří žili, jak později vzpomínal, „drsný a tvrdý, nezáviděníhodný život lidí, kterým nikdy nikdo nic nedaruje“. Nebylo „ničeho nazbyt“, jako školák musel ze školy rovnou na pole. S dalším vzděláním se nepočítalo. Když školu „vychodil“, šel „do práce vydělávat“. Zatímco starší bratr si vzal na starost chalupu, patnáctiletý Václav nastoupil jako horník na šest let do dolů, kde prý „v šachtě poznal praxi uhlobaronů“. Takové byly počátky „občanského uvědomění“ v jeho vzpomínkách. V šestnácti letech, v roce 1920, vstoupil do sociální demokracie a měl úspěchy. Brzy se stal tajemníkem obvodního sekretariátu strany v Lounech a tamní členstvo, oslabené rozkoem s komunisty, se mu v prvních deseti letech podařilo ztrojnásobit.²⁹⁹

Majer se dostal do Prahy přes funkci tajemníka obvodního sekretariátu strany v Lounech, kde sociální demokracie zápolila hlavně se silnými agrárníky, kteří tam vyhrávali volby. Měl zálibu ve chmelařství, jeho bratr vlastnil menší chmelnici, kde měl Václav několik „větviček“. Známkování chmele, registrace práva pěstování, provenienční zákon, to byly otázky dne.³⁰⁰ Protože rozuměl zemědělským záležitostem, byl jako zemědělský referent přeložen do župního sekretariátu v Kladně. „Ostrý protivník agrárníků“, „dobrý řečník a na venkově mezi příslušníky strany oblíbený“ mladík po absolvování Vyšší socialistické školy přešel do ústředního sekretariátu svazu sociálnědemokratických domkářů a maloročníků v Praze a stal se zemědělským referentem strany v jejím výkonném výboru. Novinář Ladislav Jehlička bude o počátcích Majerovy kariéry za třetí republiky psát, že zemědělské organizace sociální demokracie byly sice sdružení téhož vlivu a významu, jako u jiných stran třeba filatelisté nebo holubáři, ale Majer byl prý natolik schopný, že si ho všiml ministr Jaromír Nečas, počítal s ním jako s novým zemědělským odborníkem a vyjednával pro něj studijní cestu po západní Evropě.³⁰¹

---

²⁹⁹ ČSDS, Holub, a. j. 67, „Václav Majer – skutečný ministr svého lidu“, strojopis.

³⁰⁰ TORN, Čeněk, „Za Václavem Majerem...“, *Denní hlasatel*, 29. 1. 1972, nestránkováno.

³⁰¹ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 285, „Adolf Říha – zpráva, věc Vilím“. ROKOSKÝ, Jaroslav, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 501.

Také Mirka Pánková po absolvování školy přešla do Prahy, kde působila v ústředním sekretariátu žen jako dobrovolnice. Zdá se ale, že už předtím na škole se s Majerem rozešla. Zamiloval se do jiné, o šest let mladší Boženy Jánské z Roudnice nad Labem, a v červenci roku 1931 se s ní oženil. Prý velmi šťastně. Jindy upjatý komunistický informátor později popsal, že měl Majer svou ženu „velmi rád“. V únoru 1937 během porodu ale zemřelo jak jejich dítě, tak také ona. „Majer byl duševně úplně rozvrácen,“ takže ho museli nejbližší spolupracovníci v nelehké životní situaci podržet a „na každém kroku sledovat“. Do vypuknutí války žil jako vdovec se svou matkou, která mu vedla domácnost. Mimochodem, za války jeho maminku umučili nacisté v Osvětimi.³⁰²

Majer se učil v každodenní regionální politice. V rolnickém kraji se stýkal a potýkal hlavně s agrárníky, a přestože si také tam obě strany dělaly naschvály, učil se politiku jako umění možného. Tehdy, v době hospodářské krize, zůstávali sociální demokraté v „široké koalici“ vládních stran včetně agrárníků. Někteří si to pochvalovali jako projev klidu a rozvahy. Zlí jazykové naopak tvrdili, že se sociální demokraté drží zpátky kvůli ztrátě sebedůvěry způsobené neschopností vlády řešit hospodářský kolaps a také kvůli krachu sesterských stran v sousedních státech, kde nedokázaly čelit nástupu fašismu. A tak zatímco sociálnědemokratičtí marxističtí kritici črtali maximalistické programy, Majer patřil spíše k praktikům, kteří poznávali politiku zesponu, a proto měl pro vládní koaliční spolupráci své strany nakonec pochopení.

Majer, „citlivý člověk přístupný dojmům“, který „nedovede snad být nepřitelem“, si sice nikdy nebude libovat v zákulisních hrách, získá ale „rozsáhlé známosti“ a image člověka se schopností domluvit se nebo si věci vyřídit narovinu. V době protektorátu přešel tak jako ostatní funkcionáři Národní strany práce do Národního souručenství, „koncentrující český národ“. Vedoucí souručenství Josef Nebeský, bývalý agrárník a lídr řepařů, statečný muž podporující odboj, si Majera oblíbil jako člověka, který se „dovede oprostít od bývalé politické zaujatosti a spolupracovat s lidmi, s nimiž kdysi vedl ostré politické boje“. Nebeský smířil Majera dokonce se svým zástupcem Čeňkem

---

³⁰² ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 284.

Tornem, s nímž měl Majer z regionální politiky soudní spory, načež Majera jmenoval vedoucím tajemníkem kulturně-osvětové organizace Radosti ze života, což zdůvodňoval jeho „konciliární povahou“.³⁰³ Majer tam zařizoval rekreační střediska pro zotavení dělníků, prázdninová letoviska pro děti z měst nebo akce národních hostů na venkov.³⁰⁴

Za války v Londýně komunistu Václav Nosek označí Majera za příslušníka „staré solidarity agrárnicko-socialistické“ a za člověka ochotného „pálit si prsty pro agrárníky“.³⁰⁵ Také proto se Nebeský po válce pokusí právě Majera kontaktovat s žádostmi o pomoc bývalým agrárikům, kteří budou čelit retribučnímu soudnictví.³⁰⁶

*

Majer byl v kolektivu oblíben. „Nemluvil mnoho, každé slovo jako úder krumpáče sedělo a uměl také šlehnout vtípem,“ napsal Václav Holub, jenž s ním prchal v roce 1940 přes Balkán z protektorátu do Francie, aby se zařadili do západní armády.³⁰⁷ Majer byl v československém vojenském táboře v Adge, malém městě na pobřeží Středozemního moře, určen jako velitel rotního skladiště a Václav Holub k zákopnické četě. Jejich jednotka se na jaře 1940 přepravila na frontu k Marně. Holub vzpomínal na kritický okamžik, kdy

---

³⁰³ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 284.

³⁰⁴ TORN, nestránkováno.

³⁰⁵ ROKOSKÝ, s. 574. V březnu 1945 v Moskvě, kde se jednalo o poválečném vládním programu a složení nové vlády, totiž agráníci nebyli k rozhovorům připuštěni, a vlastně ani do Moskvy necestoval z Londýna jejich oficiální zástupce. S účastí agráriků v budoucí republice se přitom počítalo ještě koncem roku 1944. Nicméně dne 22. ledna 1945 telegrafoval z Londýna komunistu Václav Nosek Gottwaldovi: Prezident zahájil předběžné politické rozmluvy se zástupci politických skupin v Londýně [...] Nová vláda má být vládou Národní fronty, rozhodujícím má být blok dělnických stran, plus katolíci a zástupci zemědělců, nepočítá se však se starou agrární stranou,“ přičemž v dopise podotkl: „Stará solidarita agrárnicko-socialistická se již neuplatnila. Stránský ani Majer si již nehodlají pálit prsty pro agrárníky a jejich odnože.“ Když se později, v šedesátých letech, dotázal Karel L. Feierabend, bývalý ministr exilové vlády, právě Václava Majera, co jako člověk přítomný těmto jednáním k tomu může říct, Majer vysvětloval, že byl tehdy v pozici, z níž nemohl věci příliš ovlivnit, ačkoli už tehdy, od poloviny roku 1944, byl ministrem průmyslu, obchodu a živností Šrámkovy exilové vlády.

³⁰⁶ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 284.

³⁰⁷ ČSDS, Holub, a. j. 67, „Václav Majer – skutečný ministr svého lidu“, strojopis.

se německá armáda dobytím dalšího města blížila k jejich pozicím. Rozčilený to přiběhl sdělit do skladiště. Majer odsekl, ať ho s tím neotravuje, že mu ve skladu chybí několik párů ponožek.³⁰⁸

Československé jednotky pak byly evakuovány do Anglie, nejprve do stanového tábora v Cholmondeley, později do dřevěných baráků ve Walton Hallu. Majer tam s Václavem Holubem nebo Zdeňkem Bechyněm vedli volnou organizaci sociálnědemokratických vojáků, která posílala „soudruhům“ do Londýna zprávy o nešvarech v československé jednotce.³⁰⁹ Svými názory se nevymykali z tehdejší sociálnědemokratické argumentace: Linie exilové vlády byla „povážlivě pravicová, politicky a sociálně reakční“. Levice měla mít podle nich větší vliv, protože „vytvořením Strany práce v době pomnichovské nastalo nové přeskupení sil“. Odmítali proto „překonanou kombinaci prvorepublikových politických stran“, neboť „k tomu se u nás nemůžeme již v žádném případě vrátit“.³¹⁰

Otázka zněla, s kým se na onom „novém přeskupení sil“ podílet, a na to už měli sociální demokraté odlišné názory. Majer opatrně sledoval, jak se jeho „soudruzi“ začínají dělit do dvou táborů. Zatímco ministrům exilové vlády Františku Němcovi nebo Jánů Bečkovi byl blízký vzor Národní strany práce a spolupráce s národními socialisty, sociální demokraté kolem Rudolfa Bechyně a Bohumila Laušmana chtěli využít vstupu Sovětského svazu do války a dohodnout se na společném postupu s komunisty.³¹¹ Václav Majer vyčkával. Snažil se usmiřovat, a jestli mu něco bylo nesympatické, tak intriky. Typická pro něj byla situace, kterou zaznamenal Pavol Viboch, sociálnědemokratický člen Státní rady. Zvláštní směsicí slovenštiny a češtiny popsal průběh tajné

---

³⁰⁸ HOLUB, *Vítězství a prohry...*, s. 115.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 129, kromě nich Karel Bála, Vratislav Cinke, Miroslav Kerner, z jiných jednotek tam docházel například P. Hasterlík.

³¹⁰ HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, *Svědectví*, 1/1958, s. 40.

³¹¹ Ke vzniku rozporů v exilové ČSSD v zahraničním odboji za druhé světové války viz KUKLÍK, Jan st. – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálnědemokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939–1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s. 11–56. HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman*, s. 61–71. NOHA, Jiří, *Socialismus jest práce. Život Rudolfa Bechyněho 1881–1948*, rigorózní práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2006.

schůze Bechyňovy opoziční skupiny, která se dne 7. prosince 1941 uskutečnila v bytě Bohumila Laušmana: „Po ukončení debaty o rozpočtu přihlásil sa k slovu Bechyně, ktorý hovoril, že vo veciach politických musíme postupovať jednotne, a to tak proti prezidentovi, jako proti vládě a proti naším soudruhům ministrům ... Majer nadhodil, že by bolo potrebné, aby na takýchto poradách boli prítomni aj naši soudruzii ministři [Němec a Bečko]. K tomu Bechyně odpovídal: Václave, v tomhle ohledu jsem já větší proletář nežli ty. Ty jsi o to bohatší, že máš soudruhi ministři, ale já je nemám, já jsem je stratil ... Jednali vždy za mými zády ... Počas tejto reči Majer prejavoval svoj nesúhlas a dokazoval, že bez súdruhov ministrov nemožeme jednat.“³¹²

Příčiny sporů byly i osobního rázu. Může se to zdát ambiciózně krátkozraké, vždyť spoluprožívali válku, kterou bylo třeba vyhrát. Ale řečeno s Jiřím Hronkem, československý Londýn byl velkou vesnicí, nebo spíše městem ve městě, a političtí emigranti byli v podivné situaci. Exil měl sice všechny atributy státu, tedy prezidenta, vládu, ministerstva, armádu, letectvo, rozhlas, noviny, knihy – vlastně všechno, jen ne „obecný lid“: „Téměř každý znal každého, viděl každému do žaludku. Kdyby se sebraly a vytiskly všechny klepy a pomluvy, které se v naší londýnské vesnici za dlouhá léta vylíhly, byla by z toho úplná encyklopedie.“³¹³ Sociální demokraté na tom nebyli lépe. Spíše hůře. Co se týče obnovení vlastní strany, kdyby to záleželo na nich, sami by se na její formě nedokázali na konci války shodnout. A tak provizorní vedení sociálnědemokratické strany bylo obnoveno až příkazem zvenčí na jaře 1944, když se na tom domluvil Edvard Beneš se zástupci východního odboje v Moskvě. ČSSD se tak znovuzrodila jako „nechtěné dítě“. Do republiky se vracela v pozici pacienta s nejasnou diagnózou, který mohl být kdykoli odpojen od přístrojů.³¹⁴

V polovině roku 1944 se Václav Majer stal ministrem exilové vlády. On sám, možná právě kvůli zkušenostem z neplodných jednání o budoucím

---

³¹² Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Archiv Ústavu T. G. Masaryka (AÚTGM), Edvard Beneš II/1, k. 336, i. č. 815, sign. EB L 98.

³¹³ HRONEK, s. 84.

³¹⁴ K obnově sociální demokracie na konci druhé světové války viz HORÁK, *Bohumil Laušman*, s. 135–146.

stranickém systému, už tehdy znovu přijal projekt samostatné sociální demokracie znovu za svůj. Nový ministr podle pozdějších komunistických charakteristik prý „zvláštních schopností neměl“, do ministerské funkce byl vybrán „zejména proto, že svými vědomostmi nepřevyšoval dr. Beneše, a tím se stával hříčkou jeho cílů“. K tomuto tvrzení by nebyl nutný komentář, kdyby se Majerův vstup do vlády skutečně neudál na Benešův popud. Stalo se tak ovšem z jiných důvodů, za zvláštních a příznačných okolností, kterými lze vlastně vysvětlit rozpoložení, v jakém se koncept sociální demokracie koncem války vracel do osvobozené republiky.³¹⁵ Když sociální demokrat František Němec v polovině roku 1944 odlétal jako vedoucí vládní delegace na východní frontu přebírat moc nad osvobozeným územím, potřeboval za něj Beneš náhradu do exilové vlády. Jmenován byl Majer. Z konsenzuálních důvodů. Na nikom jiném se totiž londýnská skupina sociálních demokratů nedokázala shodnout.

Majer se tak na několik měsíců stal exilovým ministrem průmyslu, obchodu a živností. Byl přitom jedním z šesti ministrů londýnské vlády, kterým se v Moskvě v březnu 1945 podařilo „politicky přežít“ a přejít také do prvního poválečného kabinetu. Dostal ovšem už jiný resort: ministerstvo výživy v poválečné zemi, kde, jak si zapsal Edvard Táborský do svého deníku, „nebude co rozdílet“.³¹⁶

*

Komunistický informátor Adolf Říha vzpomínal na Majerův návrat do republiky: „Po revoluci 5. 5. 1945, po návratu košické vlády, vrátil se Majer jako člen první zahraniční vlády ČSR. Moje manželka s dcerou zúčastnily se uvítání vlády a já dal manželce pro Majera dopis, ve kterém jsem jej zdravil a vítal zpět do republiky. Manželka odevzdala na Hradě dopis strážní, která jej patrně ihned Majerovi předala a téhož dne, po 8. hod. večerní, byl jsem jím

---

³¹⁵ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 284.

³¹⁶ HIA, Táborský Collection, kar. 2, deník E. Táborského, s. 602.

pozván k návštěvě v hotelu Alcron, kde byli ubytovaní ministři. Dostavil jsem se, hovořil jsem s ním však jen krátce, protože mě ihned poslal pro senátora Dundra, s nímž si přál hovořit. Odešel jsem pro Dundra, načež ministr Majer v mé přítomnosti s ním projednával delší dobu otázky týkající se znovuzaložení strany soc. dem. Majer informoval Dundra v hlavních obrysech o všem, co předcházelo jejich příjezdu do Prahy, pokud šlo o utváření politického života, hlavně počtu stran, a vyslovil se v tom smyslu, že v Košicích měl s ministerským předsedou Fierlingerem hodně práce, aby ministra Laušmana získali pro založení samostatné strany sociálnědemokratické, protože tentýž prý zásadně byl pro utvoření jedné strany dělnické [...] Podle mého názoru, pokud se mohu vyjádřit o Majerovi a pokud znám jeho povahové založení, je Majer nakloněn jednání s bývalými zástupci strany agrární, protože jak jsem již předeslal, znal se s mnoha lidmi z této strany a nedovede nenávidětí.³¹⁷

Po válce byli lidé jako Josef Bělina, Ján Bečko nebo František Němec odejiti do ústraní. Bělina zůstal v Británii a František Němec, „zkompromitovaný“ účastí ve Šrámkově „reakční“ exilové vládě, přijal, i když ne nadšeně, místo vyslance v Kanadě. A protože jemné zákulisní taktizování a kompromisy byly pod rozlišovací schopností Majerova naturelu, z „konciliárního“ politika, jenž v Londýně otevřeně vyzýval rozhádané soudruhy k usmíření, se vlastně automaticky stal muž na „pravém“ okraji.³¹⁸ Když se ho po Únoru ptali, proč byl v některých momentech příliš pasivní, měl pro to univerzální zdůvodnění. Ve chvíli, kdy se pokusil zpochybnit nebo kritizovat těsnou spolupráci s komunisty, bylo mu naznačeno, že není „na linii soc. dem.“ a že je „dohodnut s národně socialistickou reakcí“. Proto prý v kritických momentech nevedl žádná jednání a ani je nesměl vést, protože, jak říkal: „Okamžitě bych to musel prohrát ve straně a také bych byl poškodil věc.“³¹⁹

---

³¹⁷ ABS, objektový svazek č. 2231, podsvazek 285, Adolf Říha, 28. 6. 1946.

³¹⁸ Tamtéž, podsvazek 284. AÚTGM, Pozůstalost Lva Sychravy, „Stenografické záznamy diskuzí o průběhu únorového puče“, zápis ze 7. února 1950, s. 7.

³¹⁹ Tamtéž, s. 4.

Fierlingerovi příznivci Majera uznávali jako soupeře. Přezdívali ho „Alenka v říši divů“ za jeho dětsky sympatickou, naivní a dobráckou povahu, zároveň neústupnou a tvrdošijnou náuru. Majer dělal politiku „boxerským způsobem“. Od uhlazených intelektuálů se bývalý horník lišil v mnoha směrech. „Lidový tribun s žertovnými gesty“ nahrazoval nedostatek vzdělání přímostí a přímočarostí. Jestliže bylo už před válkou českým socialistickým lídrům vytýkáno, že se vyhýbají teoretickým konceptům, že znají maximálně několik naučených formulek, právě to byl Majerův případ. Zlí jazykové ostatně tvrdili, že se svému ministerskému postu nevěnuje, že na něj nestačí a že kompletní agendu resortu dělá tým jeho poradců: „Primitivní, oslněný buržoazní velikostí anglického standardu, a nakonec taky trochu furiant z vesnice, furiant, který se stal ministrem,“ napsal si o něm v době brněnského sjezdu Oldřich John, příznivec Zdeňka Fierlingera.³²⁰

Majerova parketa byla ale jinde. Jak o něm nadneseně napsal lidovecký publicista Ladislav Jehlička, který jeho politice v ČSSD fandil: „Lecčemus se naučil v Anglii. Má vtip. Staré kádry strany za ním stojí jako jeden muž asi z toho důvodu, z něhož stojí odboráři za Bevinem. Vyrostl z nich, nikdy nebyl a nikdy nechtěl být ničím jiným než jedním z nich, mají k němu důvěru, je prostě jejich, mluví jejich řečí, věří v jeho poctivost – z tohoto spíše psychologického důvodu bude mít Bevin své dělníky v hrsti, dají na něho nekonečně více než na všechny levicové intelektuály z Labour Party.“³²¹

3.3. ... nebo Majer jako „Kecal z Prodané nevěsty“?

„Jistě sis všiml,“ napsal na počátku ledna 1949 Blažej Vilím Karlu L. Feierabendovi, vůdci levicového křídla agrárníků, „že jsem se v Londýnských listech doposud nezabýval politickými poměry v emigraci. Je to ze šetrnosti. Čekám na výsledek politických porad, které v těchto dnech

---

³²⁰ SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, s. 436.

³²¹ ABS, objektový svazek č. 2231, V, „Zápis o výslechu s V. Erbanem z 19. 12. 1950 ve věci Informátorské sítě soc. dem strany“. DRÁPALA, Milan, *Na ztracené vartě Západu. Antologie nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*, Praha 2000, uvedená ukázka je na straně 501.

probíhají v Paříži a mají pokračovat v USA a v Londýně,“ vyjadřoval se Vilím k plánovanému založení Rady svobodného Československa, která měla vzniknout v době prvního výročí Února. V Radě viděl Vilím nebezpečí, že se politická reprezentace „exilu“ posune doprava: „Bude-li si někdo chtít obnovit národní demokracii, živnostníky neb staročechy, bude to jistě jeho věcí. Má-li však mít zahraniční reprezentace politickou váhu, musí být složena z osobností a nejenom ze zástupců politických skupin. Zatím jsem u živnostníků a národních demokratů o žádné osobnosti neslyšel. Obávám se, že boj proti komunistické diktatuře bude zároveň bojem proti všemu socialistickému. To je ovšem koncepce naprosto falešná, na kterou doplatí.“³²²

Vztah sociálních demokratů k vytvoření centrálního exilového orgánu byl komplikovaný. Z ohledů na Labour Party, která uznávala pražskou vládu, se na něm zpočátku odmítali podílet.³²³ Vladimír Krajina si v létě 1948 posteskl, že „se sociálními demokraty se nedá vůbec pracovat“, a Štefan Osuský jim vzkázal, aby si rozmysleli, zda „robiť iba politiku Labour Party v Evrópe, alebo či im ide aj o oslobodenie Československa“.³²⁴ Vilím sice plnil zadání Labour Party a stejně jako řada dalších prominentů komunikoval i s britskou zpravodajskou službou, činil tak ale v souladu se svým přesvědčením. Oficiální britská stanoviska se slučovala s jeho vizemi.³²⁵ Nechuť budovat centrální exilový orgán zdůvodnil veřejně v červnu 1948 ve čtyřech bodech. Zaprvé něco takového nehodlaly vzít západní vlády na vědomí. Zadruhé nebyla nalezena „společná politická platforma“. Zatřetí by se podle Vilíma „vytvořily přehnané naděje až iluze, které by mohly mít pro poctivé a pevné občany těžké důsledky“, a konečným argumentem byla nevyřešená „slovenská otázka“.³²⁶

---

³²² ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXVI, B. Vilím K. L. Feierabendovi, 9. 1. 1949.

³²³ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 18–19.

³²⁴ RAŠKA, s. 32. ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 22.

³²⁵ ABS, 66724-MV-1-2-0045-1, „Blažej Vilím, býv. tajemník soc. dem. – poznatky“. Později pronesl, že britští zpravodajci poskytovali pomoc a dávali mu „potřebné informace“. K osobě Blažeje Vilíma byl evidován objektový svazek OB 696 MV týkající se problematiky „Britské rozvědky“. Tento svazek byl dne 6. prosince 1989 bohužel skartován.

³²⁶ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 3. 6. 1948.

V době berlínské krize a mezinárodního napětí v létě 1948, kdy Spojené státy vznik ústředního orgánu exilu podpořily, a s útekem Václava Majera, který měl jinou představu než Vilím, se ale přístup sociálních demokratů začal měnit.

*

Majer uprchl pět měsíců po Únoru. Do té doby ho Bezpečnost sledovala jak v Praze nad Šárkou, kde bydlel v bytě se svou milenkou, tak i v sanatoriu ve Vráži u Písku. Po léčení koncem dubna se přemístil do vsi Pochvalova, na rodný statek, který obhospodařoval švagr František Vaněk. Část policejních hlídek si ustlala v podkroví v sušárně chmele, posily SNB z Vinařic se ubytovaly v hostinci.³²⁷ Bezpečnost nechtěla ztratit přehled o Majerově pohybu, proto jeho cesty do Prahy přímo zajišťovala: „O 13.-hod. odjel Majer stát. automobilem P-562 v doprovodu prap. SNB Budína a stržm. Husáka navštívit svoji 84letou tetu Marii Novákovou do Vinařic,“ popisuje jedna ze zpráv. „Teta jej vítala slovy: „Ani jsem nemohla spát, Václave, večer tady projeli dvakrát četníci a tady se říkalo, že jsi utekl,“ načež jí Majer odpověděl: „Já se tu narodil, co bych utíkal, já jsem nikomu nic neudělal. V 16 hodin odjeli jsme do hostince Oldřicha Šmída v obci Kozojedech, rovněž jeho příbuzného. Zde již Majer projevoval částečně podnapilost, jelikož předtím vypil několik sklenek koňaku [...] V 18:15 odjeli jsme do jeho bytu v Pochvalově a odtud asi po 10 minutách směrem do Prahy. Cestou se ještě zastavil v obci Kroučové, kde rovněž pil lihoviny, a do značné míry podnapilý mně pravil, proč sloužím nepravdě.“³²⁸

Dne 31. května změnil Majer trvalé bydliště. Přestěhoval se do Pochvalova a všude tvrdil, že bude pracovat jako rolník na statku, který s bratrem zdědili po mamince, nebo jako horník v pochvalovském kamenouhelném dolu. Chodil na dlouhé procházky a večer do hospody kamaráda Josefa Emingra, kde o politice nemluvil. Podle zpráv si se štamgasty

---

³²⁷ DVOŘÁKOVÁ, s. 146–153.

³²⁸ Tamtéž, s. 151–152.

vyprávěli o místních problémech nebo vzpomínali na „žertovné historky z mládí“. Ostražitost bezpečnosti klesala. Obec ani neměla železniční stanici, nejbližší byla v Řevničově, šest kilometrů daleko.³²⁹

Dne 6. května, ještě před změnou trvalého bydliště a tři týdny před volbami, měl podle komunistických instrukcí navštívit Majera v Pochvalově Jaroslav Hladký, předseda poslaneckého klubu ČSSD, se svým tajemníkem Miroslavem Součkem. Bedřichu Rattingerovi, tajemníku poslaneckého klubu KSČ a parlamentního akčního výboru Národní fronty, ovšem Hladký po návratu sdělil, že Majera nezastihl a stěžoval si přitom na orgány SNB, že se k němu chovaly hrubě. Podle Karla Kaplana by se nabízely dvě možná vysvětlení pro Hladkého misi. Hladký měl pro Rattingera sondovat buď Majerovu účast na jednotné kandidátce Národní fronty, nebo jeho nominaci do čela tehdy Gottwaldem krátce uvažované opoziční kandidátky. Kaplan první eventualitu vyloučil, druhá byla podle něj možná, ale jako varianta zanikla ještě dříve, než se podařilo Majera kontaktovat.³³⁰

Když jsem se Miroslava Součka osobně ptal, na co se tehdy jeli Majera zeptat, řekl, že bývalého ministra potkali náhodně, v automobilech, kdesi na silnici ještě před vesnicí. Na otázku volební kandidátky si Souček nevzpomínal, ale tvrdil, že hlavní téma bylo „sloučení“ sociální demokracie s KSČ, plánované na červen. Majer prý opakoval, aby sociální demokraté vstupovali do KSČ v co největším počtu. Dalším tématem prý byla emigrace. Souček se mu údajně svěřil, že ji zvažuje, Majer mu to rozmlouval, neboť „všichni nemůžou jít“. Souček tím jistě ospravedlňoval svou pozdější diplomatickou kariéru, ale ať tak či tak, jeho vzpomínky ukazují, že okamžité zavedení bezpečnostního dohledu nad vedoucími politiky znemožnilo funkcionářům nekomunistických stran, aby si ujasnili další postup. Chyběl klíč, koncepce dalšího postupu. Hranice mezi těmi, kdo „jdou s komunisty“ a kdo „proti nim“, nebyla jasná a zřetelná, nikdo příliš nevěděl, co bude dál. Když

---

³²⁹ Tamtéž, s. 151–153.

³³⁰ KAPLAN, *Sociální demokraté po únoru 1948*, s. 25.

se Hladký vrátil do Prahy, řekl Rattingerovi, že Majera v Pochvalově nezastihl.³³¹

Majer o svém útěku nikdy nevyprávěl, nechtěl ohrozit lidi, kteří mu pomáhali. V archivu bezpečnostních složek je k tomu jen strohá zpráva, že využil zmatků po sokolském sletu, který se v Praze uskutečnil koncem června (bezpečnost během něho zadržela 237 osob). Podle Majerova vlastního vyprávění nejprve dojel do Prahy. Nevěděl, zda je sledován, a tak v restauraci „Svatý Havel“ v Havelské ulici proklouzl do restaurační kuchyně a odtud vyskočil na ulici z druhé strany. Pak odjel taxíkem na nádraží a vlakem k hranicím.³³²

Už 12. července oznámil pařížský rozhlas, že je Majer ve Frankfurtu.³³³ V Německu, kde navštěvoval uprchlické tábory, pak strávil necelý týden. Podle zpráv StB ho Američané převáželi autem, jeho projevy v lágrech trvaly tři čtvrtě hodiny. Uprchlíkům doporučoval, aby, „než se jejich poměry zlepší, chodili na houby a na borůvky,“ načež prý ihned zase odjížděl.³³⁴ Dne 18. července, napsal Blažej Vilím, Mirko Sedlák a Jaroslav Prosser dopis Františku Plášilovi do Švýcarska: „Je venku Venca [...] Zítř ho očekáváme, půjdeme kolektivně na letiště naproti.“³³⁵ Uvítací výbor měl s Majerem ovšem hned na začátku potíží. I on přicestoval v nevhodném oblečení a nic jiného na sebe neměl: „Přišel tlustý jako prase a z našich věcí mu nic nepasovalo,“ psal Vilím Františku Němcovi do Kanady s tím, že jen Němcovy šaty „byly pro něho jak ušité“: „Stejně tak košile. Měl z toho radost jak malý kluk.“³³⁶

Majer prchal na Západ bez prostředků: „Klesá na mysli a chátrá,“ psal komunistický informátor.³³⁷ Měl štěstí alespoň v tom, že se mohl ubytovat u nejlepšího přítele Václava Holuba ve čtvrti Hampsteadu na severu Londýna.

---

³³¹ Archiv autora, interview s Miroslavem Součkem ze dne 1. března 2012.

³³² ABS, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, „Václav Majer, výpisy z různých zpráv“, 0315580/46, 12. 8. 48

³³³ Tamtéž, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, 03301-M/2.

³³⁴ Tamtéž, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, 0314600/48, „protokol navrátilce 24. 8. 1948“.

³³⁵ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, B. Vilím Fr. Plášilovi 18. 7. 1948. DVOŘÁKOVÁ, s. 152–153.

³³⁶ Tamtéž, B. Vilím F. Němcovi 9. 8. 1948.

³³⁷ ABS, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, 03507-M/9 16. 11.

Znali se dlouho a rozuměli si, v komunistických charakteristikách je Holub popisován podobně: „Nepůsobí dojmem vážného člověka, velmi rád navštěvuje různé zábavy“, a především má „kladný vztah k alkoholu“.³³⁸ Alkohol byl Majerův problém, který „exil“ znásobil: „Nejvíce smutno je mi z Václava Majera, protože ho mám nejradši,“ bude psát zanedlouho Holubovi Vojta Beneš: „Cožpak je to možné, aby se systematicky opíjel? Což je to taková baba, že si nedovede poručit? Mám ho rád, ale kdyby měl na této cestě pokračovat, ztratil bych k němu úctu. Dostal jsem z Londýna dopis o jakési schůzi, již naši konali. Začala v 5 odpoledne a trvala do sedmi do rána, když už byli všichni zpiti. Je to možné?“ ptal se Václava Holuba, který nezapíral: „Nemohu ti samozřejmě napsat, že Václav je abstinent [...] Je to jeho slabá stránka, to je pravda.“³³⁹

Také Helena Koželuhová o Majerovi napsala, že jsou jeho „dobré vlastnosti brzděny nadměrnou zálibou v alkoholu“,³⁴⁰ jenže pořád to byl člověk nesmírně „čestný a odvážný“. Byl pro ni ten, kdo jako jediný z členů vlády burcoval v červenci 1947 telegraficky z Paříže, aby Československo neodmítlo účast na jednáních o Marshallově plánu, a byl to také Majer, kdo v noci z 24. na 25. února 1948 zůstal ze sociálnědemokratických lídrů jako poslední v sociálnědemokratickém sekretariátu Na Příkopě, aby až do nočních hodin bránil budovu před komunistickými bojůvkami a jejich spojenci z ČSSD. Milicionář z ČKD na tohle setkání s Majerem ostatně vzpomíná: „Tu zespondu se rozběhlo mnoho soudruhů a tu začal boj muže proti muži. Podařilo se nám vniknout na plošinu před vchodem do zasedací síně strany. Tu ministr Majer měl tolik odvahy a vyšel ven a začal se chovat jako rváč a ne jako ministr a byl rázně umlčen pětiminutovým ultimátem opustit budovu [...] kdo nešel dobrovolně, byl vyhozen [...] Dveře uvolněny a prohlédnuty všechny místnosti ústředí a vstoupili jsme do pracovny Majera, který, obklopen svými nejvěrnějšími, stál za stolem a jeho sekretářka se pokoušela obstarat mu spojení

³³⁸ Tamtéž, objektový svazek č. 2231, posvazek 285. Václav Holub, ročník 1909, měl manželku Anna, roz. Líčkovou, a dceru Hanu, nar. 9. 3. 1946.

³³⁹ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Beneš V. Holubovi 24. 6. 1949, V. Holub V. Benešovi 9. 7. 1949.

³⁴⁰ ABS, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, 3585/552 OP.

s ministrem vnitra ... Po marném pokusu se sám pokouší volat předsedu vlády a žádá k telefonu s. Gottwalda. Tento manévr mu zaráží dr. Jan Němec: „Majere, dávám ti deset minut na opuštění sekretariátu, v té době tobě a tvé družině zaručuji volný odchod, nepřijmeš-li, pak za situaci neručím.“ Majer po krátkém váhání přijímá a opouští se svým průvodem kancelář.³⁴¹

Přesto bylo Majerovi po Únoru vyčítáno, že v době krize do té doby nebyl k zastížení a že v tom hrál roli alkohol. Už na důležité společné schůzi představenstva a poslaneckého klubu ČSSD 26. ledna 1948, kde si měli lídři vyříkat spory a kde měla být strana „stmelena“, byla schůze při projevu Václava Majera přerušena. Udělalo se mu „nevolno“.³⁴² Jak si později stěžovala Janu Kuklíkovi staršímu Majerova bývalá sekretářka, nedostatek spánku, vyčerpání a nervové vypětí se tehdy řešilo různě, dny po demisi ministrů nekomunistických stran podle ní prý Majer trávil neznámo kde, a pokud se na chvíli objevil, byl opilý. V poúnorových diskuzích o tom, kdo byl vinen, bude na svou nepřítomnost tázán. Bránit se bude tím, že na něm žádná jednání nezávisela a že s „lotry si to šel vyřídit až ručně“.³⁴³ Lev Sychrava nato jen zalitoval, proč už během jednání vlády před demisí, kdy premiér Gottwald odmítal zařadit do programu personální záležitosti policie, někdo nevstal a nedal „mu pěstí ránu“ a neřekl mu: „Ty jsi lotr, ty patříš do kriminálu.“ Majer odpověděl, že to s tou pěstí „zkusil s Gottwaldem v Moskvě [v březnu 1945] v pozdní hodině večerní“, ale ve vládě za této situace to nebylo možné, neboť Gottwald vlastně nepřekračoval své pravomoci. S tím souhlasili také Blažej Vilím a Jaroslav Stránský, kteří připomněli praxi prvorepublikového premiéra Antonína Švehly a jeho častá slova: „O tom se hlasovat nebude. Projednáme to v Pětce.“³⁴⁴

*

---

³⁴¹ KAPLAN, *Pět kapitol*, s. 480.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ AÚTGM, Pozůstalost Lva Sychravy, „Stenografické záznamy diskuzí o průběhu únorového puče“, zápis ze 7. února 1950, s. 7.

³⁴⁴ Tamtéž.

Dne 16. srpna 1948 se sociální demokraté v Londýně definitivně dozvěděli, co už tušili delší dobu. Denis Healey si pozval do své úřadovny Richarda Pollaka, aby mu oznámil výsledek rozmluvy s Morganem Phillipsem ohledně finanční podpory. Generální tajemník prý uvolnil 100 liber s tím, že to je poslední příspěvek od britské strany. Labour Party prý disponuje jediným fondem s čistě charitativním, sociálním účelem. Právě z toho byla dosavadní podpora vyplácena, jenže fond měl sloužit dále už jen „jednotlivcům“ ve „vážné nouzi“. Phillips proto vzkázal, že si všichni sociální demokraté budou muset najít práci. Pollak namítl, že by pracovali rádi, ale že nemají šanci najít zaměstnání. Dostalo se mu odpovědi, že již Labour Party jedná s ministerstvem práce, aby alespoň všem prominentním sociálním demokratům z „Vilímova seznamu“ bylo odpuštěno omezení, podle něhož se cizinci mohli ucházet pouze o profese, o něž neměli zájem britští občané. Pollak namítal, že k tomu jsou třeba kurzy angličtiny, Healey slíbil, že se za kurzy přimluví u odpovědného referenta na ministerstvu práce.³⁴⁵

Právě tou dobou se na Londýn obracel z Kanady také František Němec, že Osuský, Slávik a Fedor Hodža nadějně komunikují se State Department ohledně Rady svobodného Československa (RSC) a že Františka Němce chtějí do přípravného výboru.³⁴⁶ Vilím mu odpověděl vyhýbavě. Upozornil, že ve vedení sociální demokracie „panuje shoda“ postupovat ve věci RSC „velmi opatrně“, že se to sice „Václavovi [Majerovi] nezdálo“, ale že myslí, že ho nakonec přesvědčí. Vilím zamlžoval jak Majerovy názory, tak informaci, že je vedení exilové ČSSD jednotné. V době, kdy americký State Department začal projekt Rady podporovat, zatímco Labour Party dávala od exilových sociálních demokratů ruce pryč, začínaly být Vilímovy skeptické názory těžko obhajitelné i před vlastními „soudruhy“.

Podle domluvy se Václav Majer stal předsedou „ČSSD v zahraničí“ namísto Vilíma, který přijal funkci tajemníka. Oba spojoval antikomunismus,

---

³⁴⁵ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, „Zpráva o rozmluvě Mr. Healey, Labour Party, s podepsaným s. Richardem Pollakem“, 16. 8. 1948. Na kurzy angličtiny, zajišťovanými londýnským městským výborem, vzpomíná například Růžena Volínová, manželka Viléma Bernarda. VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 82.

³⁴⁶ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, Fr. Němec „soudruhům“ 28. 7. a 4. 8. 1948.

oba ho ale chápali rozdílně. Odrážel se v tom odlišný přístup k životu. Zatímco Vilím se svou vězeňskou zkušeností nevěřil lidem ze zásady, Majer dával lidem obecně větší šanci, bylo jen třeba „vyřídít gaunery a lotry“. Jak oba lídry zhodnotil v době brněnského sjezdu fierlingerovec Oldřich John, zatímco Vilím, „urputný protivník“, používal v politickém boji „intriky a korupci“, Majer byl „v boji důsledný a chlapský, prostě protivník, v němž je nutno cítit právě to chlapské a statečné“.³⁴⁷ Vilím a Majer měli rozdílné názory na socialismus. Pro Vilíma byla důležitá ideologie a politická koncepce, Majer dokázal dát šanci lidem z odlišných názorových táborů. Zatímco Vilím viděl v podpoře Rady svobodného Československa ideovou a taktickou chybu, Majer myšlenku hned po svém příchodu podpořil, chtěl se dohodnout, a to nejen z existenčních důvodů.³⁴⁸

Vznik Rady svobodného Československa je podrobně popsán včetně zničujících debat a hádek, které k jejímu založení vedly. Je o nich vysilující číst a ještě únavnější psát. Zjednodušeně řečeno, opatrní Britové odmítali podpořit vznik jakéhokoli ústředí zahraniční akce a Spojené státy sice v létě roku 1948 během blokády Berlína československým uprchlíkům nabídly, že vznik centrální instituce podpoří, ta měla ale plnit spíše informativní či propagandistickou úlohu. I tak to byl výrazný posun a záleželo nyní už jen na Češích a Slovácích, zda se na něčem domluví mezi sebou. Zástupci bývalých občanských stran vytýkali těm z národně frontovních, že dovedli Československo do Sovětského područí. Představitelé stran bývalé Národní fronty občanskému bloku naopak vyčítali rozpad republiky v roce 1938 a kolaboraci s „Němci“. Do „mezistranických“ i frakčních sporů a vzájemného vypočítávání hříchů se míchaly osobní antipatie a všechno ještě komplikovala „slovenská otázka“.

Zahranční exil za války v Londýně neměl „obecný lid“, zato vlastnil alespoň všechny atributy státu, prezidenta, vládu, ministerstva, armádu, letectvo,

---

³⁴⁷ SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, s. 435–438.

³⁴⁸ RAŠKA, s. 32 a 35. Na jednání stran bývalé Národní fronty (za sociální demokracii vedené Vilímem a Majerem) bylo 8. až 16. září 1948 v Londýně předběžně na Vilímovo naléhání dohodnuto, že základem budoucího orgánu budou především strany Národní fronty.

rozhlas, noviny. Ten pounorový neměl zatím ani tohle. Pro ty, kdo měli zájem na vzniku Rady svobodného Československa, bylo proto důležité, aby se stihlo vše připravit do prvního výročí Února. Přípravné porady se konaly v lednu 1949 v Paříži. Sociální demokraty tam reprezentoval Václav Majer, který se chtěl domluvit. V Paříži se setkal s agrárníky. V zahraničí měli silné zastoupení. Agrárnické „oficiální“ křídlo vedl výrazný Josef Černý, prvorepublikový ministr vnitra a zeť Antonína Švehly, zatímco agrárnickou „odštěpeneckou“ levicovou frakci utvářel Karel Feierabend. Stejně byli rozhádaní lidovci, o slovo se hlásili živnostníci a národní demokraté, a tak pro Majera, moderátora diskuzí, bylo složité najít vůbec partnera k jednání.³⁴⁹ Jak si trpce postěžoval Blažej Vilím, právě roztržštěnost pravicového „občanského bloku“ byla ale šancí definitivně se „reakce“ zbavit, a tu Majer nevyužil. Místo toho měl prý podíl na tom, že byli do Washingtonu k finálním rozhovorům přizváni kromě Černého pravicové frakce ještě živnostníci a národní demokraté, i když ne v pozici stran, ale jen „osobností politického života“. Majer podle Vilíma nepochopil, že mu Hubert Ripka „jak na podnose“ přihrál odštěpenecké frakce občanských stran, aby je oslabil. Požadavkům pravice prý podlehl poté, co s nimi propil celou noc a kdy druhý den ráno na jednání nestihl vystřízlivět a vzchopit se k nějakému odporu. Jenže Američané na finální jednání do Washingtonu poskytli politikům z Evropy pouze deset víz. Bylo třeba se v krátkém čase za každou cenu domluvit. A v tom měl Majer nespornou zásluhu.³⁵⁰

Majer chápal kompromisy jako nezbytnost každodenní politiky. Vilím ústupky vnímal jako pokušení, kterými se on ani strana neměli ušpinit. Skeptický Vilím do USA necestoval. Sociální demokraté tam vyslali Václava Majera s Mirko Sedlákem.³⁵¹ Proč byl do USA namísto Vilíma nominován

---

³⁴⁹ Tamtéž, s. 38–40.

³⁵⁰ ABS, r. č. 12414-306 I. správa, 12414-306-2-1-1, 036111/49 OP. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Fr. Plášilovi 20. 1. 1949. Tamtéž, k. 2, „Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu, 22. 1. 1949.

³⁵¹ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Beneš Holubovi 13. 8. 1949. Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Fr. Plášilovi 20. 1. 1949. Tamtéž, k. 2, „Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu, 22. 1. 1949.

právě Sedlák, vysvětlil v dopise Radomíru Lužovi Richard Pollak, člen vedení strany a jinak Vilímův příznivec. Sedlákovu nominaci vykládal „organizačním řádem strany“, jenž se podle něj lišil od „pragmatické sankce“ pouze ustanovením, že „po úmrtí člena představenstva nastupuje jeho prvorozený syn, není-li syn, pak prvorozená dcera“. Pollak výběr Mirko Sedláka, bývalého poslance, vysvětlil „stavovskou solidaritou“ a pokračoval: „Vilím sám odmítl jet do Ameriky proto, že nesouhlasí s postupem a výsledkem jednání v Paříži a že odmítá sedět u jednoho stolu se Sergejem Ingrem [...] Nezapírám, že mám k Vilímovi určité výhrady proto, že on také křečovitě chrání stranickou hierarchii a odmítá každého, kdo v ní nebyl doma. On sám tuto taktiku provádí až do absurdností [...] Ale přes to vše, kromě Bernarda, nikdo z těch zdejších potentátů mu nemůže podat ani sklenici vody. Ať už to dělá Vilím jakkoliv, on má svou linii, po které jde, on má formát a umí jednat. On nevede stranu k politické prostituci, jak to dělají jiní,“ kritizoval Pollak Majerův přístup.³⁵²

Co se týče washingtonských jednání, asi si nelze dělat iluze, jak takové porady probíhaly. Ještě později, například v korespondenci Vojty Beneše, se budou objevovat historky o Majerově washingtonském opilství,³⁵³ Mirko Sedlák tam během jedné z nocí přišel dokonce o své jediné boty a kalhoty, v nichž měl všechny své dokumenty a peníze. Těžko říci, jak se mu to přihodilo.³⁵⁴ Blažej Vilím pak tyto zprávy posílal svým přátelům s tím, že je jimi „poněkud otráven“: „Dějí se soustavné pokusy o to, udělati ze strany v zahraničí osobní hokynářství Václava Majera,“ psal Vilím Františku Plášilovi: „Majer je nekritický k hloupostem Mirka Sedláka, který ho jednou přivede do pořádné ostudy. Nejdříve ty hlouposti dělal Sedlák mně (v Holandsku řekl novinářům, že jsem měl s Janem Masarykem až do jeho smrti z Londýna spojení, a já do Londýna přišel čtrnáct dní potom, co spadl z okna). Když jsem

---

³⁵² HIA, Luža, k. 169, R. Pollak R. Lužovi 19. 2. 1949.

³⁵³ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Beneš Holubovi 24. 6. 1949, V. Holub V. Benešovi 9. 7. 1949.

³⁵⁴ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím M. Vaňkovi 18. 2. 1949.

mu dal několikrát po hubě a zakázal si to, dělá to nyní Majerovi a ten si libuje.³⁵⁵

Přípravný výbor RSC se potýkal s otázkami národní parity, jednomyslného či většinového rozhodování, otázkami zastoupení národních demokratů a živnostníků v Radě a jejích jednotlivých orgánech. Opět nastala téměř patová situace a znovu ji vyřešil Václav Majer, který navrhl vytvořit alespoň výkonný výbor, jež by vyhlásil ustavení Rady a teprve poté řešil zmíněné problémy. Majerovi na vzniku Rady záleželo. Dělal proto kompromisy, přestože v důsledku zeslabily vliv jeho strany. Už první pohled na personální obsazení orgánů Rady ukazuje, že sociálnědemokratická delegace tvořená ještě Františkem Němcem přinesla z hlavních politických proudů největší ústupky. Z dvanáctičlenného prezidia (předsednictva) Rady byla ČSSD zastoupena jen jediným zástupcem, Václavem Majerem, jako druhým místopředsedou.³⁵⁶

Rada svobodného Československa tak vznikla 20. února 1949 se sídlem ve Washingtonu v čele s národním socialistou Petrem Zenklem. Z větší části ji financovala americká vláda a CIA. Její podobu prosadily především politické strany bývalé národní fronty, které si v ní vzájemnou solidaritou vymohly navzdory ostatním exilovým skupinám i osobnostem rozhodující pozice.³⁵⁷ To, že se po maratonech vyčerpávajících jednání plných hádek mezi Čechy, Slováky, politickými stranami, jejich frakcemi i jednotlivci podařilo najít takové kompromisy, které jí umožnily vůbec vzniknout, znamenalo velký, i když dočasný úspěch.

Majer věděl, co ho bude čekat po návratu do Británie. Musel si připravit obhajobu. Na schůzi vedení „exilové strany“ zhodnotil 13. března 1949 ustavení

---

³⁵⁵ Tamtéž, B. Vilím Fr. Plášilovi 20. 1. 1949.

³⁵⁶ RAŠKA, s. 42–43. Členy výkonného výboru se stali: Zenkl, Stránský, Ripka, Firt, Hřebík, Majer, Němec, Holub, Vaněk, Žiak, Černý, Král, Rechcigl, Procházka, Klimek, Ducháček, Lettrich, Franek, Kočvara, Kvetko, Vibocho, Dieška, Blaho, Szabo, Osuský, Slávik, Papánek, Heidrich, Peroutka a Ingr. Výkonný výbor zvolil dvanáctičlenné předsednictvo Rady svobodného Československa: Zenkl (předseda), Lettrich (1. místopředseda), Majer (2. místopředseda), Černý, Procházka, Dieška, Franek, Osuský, Slávik, Papánek, Heidrich a Peroutka.

³⁵⁷ Národní socialisté, sociální demokraté a slovenští demokraté měli ve výboru pět členů. Lidovci, republikáni a slovenští slobodáři získali 3 křesla. Více o vzniku Rady a počátcích politické organizace v exilu JIRÁSEK – TRAPL; ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*.

Rady svobodného Československa. Vzhledem k „tragické situaci“ v ČSR zdůraznil, že bylo „už třeba přijít s nějakým politickým činem“. Připomněl, že exilu chybí politický vůdce; Masarykovu autoritu z prvního odboje a Benešovu z druhého bylo podle něj třeba nahradit autoritou kolektivní. Byl to sice Václav Majer, který do jednání o ustavení Rady prosazoval také Feierabendovo „levicové“ křídlo republikánské (agrární) strany, ale pod tlakem okolností i v tomto bodě musel kapitulovat, když v Radě nakonec zůstala pouze Černého skupina agráriků. Spolupráci s touto „pravicovou“ agrárnickou frakcí hájil tím, že by se jinak spojili s „konkurenčními Prchalovci“.³⁵⁸

V následné diskuzi Vilím Majerův postup ve Washingtonu zkritizoval. Souhlasil sice s tím, že je ustavení Rady „důležitou událostí v životě emigrace“, ale obtíže tamního jednání ho nezajímaly. Hodnotit bylo třeba „politický význam ustavení Rady ve stávajícím složení“: „Jsme orgánem československé sociální demokracie a je naší povinností posuzovat tuto otázku z hlediska našeho hnutí vycházejícího ze zásady, že boj proti komunismu nesmí být spojován s bojem proti socialismu. Neváhám hned na počátku říci, že podle mého přesvědčení ustavení Rady v nynějším složení ztíží boj proti komunistické diktatuře z platformy demokratického socialismu.“ Poté Vilím zpochybnil nároky národních socialistů, kteří nemají nikde v Evropě partnery, a spolu se slovenskými demokraty je označil jako „umělé strany“ vzniklé za specifických okolností: „Právě ty politické strany, které by měly být nejskromnější, mohou považovat orgány Rady za svou doménu. Ve dvanáctičlenném předsednictvu je jeden sociální demokrat, ale tři národní socialisté a tři slovenští demokraté. Je to vzkaz domů, že uznáváme za největší politickou sílu tyto dvě strany?“³⁵⁹

Za největší chybu pak Vilím považoval opuštění zásady jednomyslnosti: „Při nejbližším hlasování budeme jako pouhý přívěšek pravicové většiny přehlasováni.“ Černého agráriky označil za „největší reakci v emigraci“, a protože je sociálnědemokratická delegace podporovala, nařkl Majera, který

---

³⁵⁸ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 12. 3. 1949.

³⁵⁹ Tamtéž.

získal funkci místopředsedy výboru Rady, z politického pletichaření a přirovnal ho ke Kecalovi z Prodané nevěsty. Majer zalitoval Vilímových obrátů a požádal, aby byla jeho zpráva ihned odsouhlasena Ústředním výkonným výborem. Vilím chtěl, aby ÚVV vzal zprávu pouze na vědomí, ta ale nakonec byla pěti hlasy přijata; proti byl pouze Vilím, dva členové výboru se zdrželi hlasování.³⁶⁰ Sociální demokraté vznik a podobu Rady svobodného Československa odsouhlasili.

3.4. „Vyrovnavání se“ s Edvardem Benešem

Už 7. března 1948 se v řezenské Goethe Schule, v provizorní ubytovně pro československé uprchlíky, konala v její kreslárně „dojemná, prostá oslava“ narozenin T. G. Masaryka. V lavicích seděli a naslouchali lidé, kterým bylo ještě na očích vidět prožité napětí a utrpení posledních dnů. Když ve školních lavicích nevytopeného sálu poslouchali projevy poslanců Hory a Nermutě, netušili, že se tam za čtyři dny sejdou znovu, aby uspořádali improvizovanou poctu náhle zemřelému Janu Masarykovi. Nový „exil“, nejednotný a komplikovaný ve svém složení, začal okamžitě hledat sjednocující hodnoty a osvědčené symboly, o které by se mohl opřít.

Paměť mívá obvykle svou lokální a prostorovou rovinu, na náměstích a památných místech jsou budovány pomníky, u nichž se pak odehrávají veřejné inscenace připomínající a vykládající minulost, která má být hlavně nějak propojena s přítomností. A přestože prostor je to, čeho má exil obecně nedostatek, snažili se uprchlíci alespoň improvizovaně připomínat si hodnoty, kterých se jim nejednou nedostávalo či po kterých toužili, nebo si mysleli, že jsou jim bytostně vlastní, a chtěli si je utvrdit a ukázat je také navenek. Že je takovým symbolem T. G. Masaryk, o tom mezi nimi většinou nebylo sporu. Potíž ale byla v tom, co s tehdejšími prezidentem.

„Vyrovnat se“ s Edvardem Benešem bylo totiž o dost obtížnější. Měl být sundán z piedestalu, nebo se o něj bylo třeba naopak opřít? Právě Beneš se stal

---

³⁶⁰ Tamtéž. Kdo se hlasování zdržel, zápis neuvádí.

jedním z hlavních témat v politických diskuzích. Přes Beneše uprchlí politikové, včetně těch sociálnědemokratických, vykládali Únor a vymezovali se vůči sobě navzájem. A čím méně jim toho zbylo z masových stran a rozsáhlých aparátů, tím intenzivněji se snažili využít zbytků své symbolické moci a uzavřít „spojenectví“ s nově budovanou pamětí,³⁶¹ aby rozhodli, koho nakonec „historie vezme na milost“ a kdo se stane „zrádcem“.

Zdeněk Slouka, poúnorový uprchlík, ve svých pamětech vypráví příznačnou příhodu. Po svém útěku na konci roku 1948 bydlel v Innsbrucku na půdě jednoho z činžovních domů, který sloužil jako oficiální ubytovna uprchlíků IRO. Tomuto „minilágru“ velel sociální demokrat Adolf Mokřý, člen ÚVV „exilové strany“. Slouka vzpomíná, jak tam Mokřý začal stále častěji svolávat spiritistické seance. Zhasl světlo a svým „temně prokouřeným hlasem“ oslovoval kromě sociálnědemokratických duchů především ducha Edvarda Beneše, jemuž ovšem na rozdíl od ostatních duchů vykal: „A když se popáté či desáté otázce voda pohnula, plamínky svíček se zachvěly a vytřeštěné oči média se obrátily v sloup, Adolf měl otázky – ‚Kdy už? – Kdy už ta letadla místo jídla pro Berlín neshodí něco tvrdšího pro Moskvu?‘ Mokřý indicie od zemřelého prezidenta interpretoval, že se tak stane už brzo. Když byl pak Slouka s Mokřým sám, nenadále se ho zeptal, proč to vlastně teď už i třikrát týdně provádí. Mokřý mu prý odpověděl s roztřesenýma rukama: „Dávám lidem naději! To ti nedošlo, že všichni potřebují naději?“³⁶²

*

V pondělí 30. srpna 1948 si Eduard Táborský zapsal do svého deníku: „ČTK ohlásila, že zdravotní stav prezidenta se náhle zhoršil. Že by to už bylo ono? Ale přece je člověk v nejistotě. Také možná, že na něco mocipáni přišli. Ale doufejme, že je to to pravé,“ spekuloval Táborský, že se Benešovi podařil útěk. Druhý den informaci doplnil: „Komuniké v Praze hlásilo, že před několika

---

³⁶¹ ASSMANN, s. 65–67.

³⁶² SLOUKA, s. 291–292.

dny byl prezident raněn mrtvicí a jeho stav je kritický. Že by to tedy nebylo to, co jsem myslel?“ O tři dny později, dne 3. září, si napsal: „Právě ohlásil americký rozhlas, že podle zprávy z Prahy prezident dokonal. Jeho osud tragický, jeho dílo velkolepé,“ rozloučil se s Benešem ve svém deníku.³⁶³

Jiní Benešovi blízcí, kteří museli uprchnout, ani po jeho smrti tak smířliví nebyli. Národní socialista Hubert Ripka, Benešův bývalý intimus, který své paměti stihl napsat a vydat na Západě v prvním roce po Únoru, v klíčové pasáži popisuje, že se ministři rozhodli podat demisi právě pod dojmem rozhovoru s prezidentem, který jejich akci slíbil podpořit.³⁶⁴ Petr Zenkl, předseda národních socialistů, o kterém se mluvilo jako o možném vůdci celého exilu, označoval při neformálních příležitostech Beneše za „skřečka, který zradil“.³⁶⁵ A Ferdinand Peroutka ve stati „Byl Edvard Beneš vinen?“ z roku 1949 sice odsudky mírnil a vyzýval k tomu, aby se „nemluvílo o vině jednoho muže“, analýzu Benešovy osobnosti však vystavěl na tvrzení o nedodržení slibu: „Porušil slib, že neopustí demokratické ministry, své přátele. Byl tak nemocný, nebo se tak obával pohlédnout jim do tváře, že dokonce je odmítl přijmout na rozloučenou?“³⁶⁶

Politici, kteří podali demisi nebo s touto akcí sympatizovali, v exilu Benešovu úlohu kritizovali. Přestože se jako vrcholní politici sami podíleli na poválečných společenských změnách, klíč k porážce zužovali především na otázku únorové krize. V jejím rámci pak Benešovi vytýkali údajné nedodržení slibu demokraty podpořit, nedostatečné užití všech prezidentských pravomocí a setrvání ve funkci, což nový režim pomáhalo legitimizovat. Využívali přitom odkazů k obecně platným představám o demokratickém prezidentství. Prezident musí být rozhodný, pevný ve svých úsudcích, schopný energicky a plnou vahou své osobnosti bránit demokratické principy. A to Beneš podle nich nesplnil, nebo nemohl splnit. Benešovo selhání podle

---

³⁶³ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 30. 8. až 9. 9. 1948.

³⁶⁴ RIPKA, *Únorová tragédie*, s. 198.

³⁶⁵ ANM, Jaromír Smutný, mikrofilm 96.2029, Smutného diář, 30. 3. 1950.

³⁶⁶ KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 122–127.

nich zavinila pokročilá prezidentova nemoc, která sice neomezila jeho úsudky, negativně však ovlivnila volní soustavu.

Dva roky po Únoru již existovalo několik publikovaných svědectví. A čím dříve byla napsána, tím větší emoce v nich byly promítnuty. Jako první soustavně události popsal národní socialista Hubert Ripka, jeden z bývalých ministrů. Jeho paměti známé v češtině pod názvem „Únorová tragédie“ vydal již v roce 1949 ve Francii a o rok později v Anglii. Někdejší prezidentův spolupracovník popisuje Beneše jako „muže obdařeného mimořádnými schopnostmi a hluboce oddaného ideálům svobody“. Kritizuje však jeho ústupnost³⁶⁷ již v době Mnichova a definitivně se s ním rozchází v Únoru. V klíčové pasáži popisuje, že se rozhodnutí podat demisi uskutečnilo právě pod dojmem rozhovoru s Benešem. Na prezidentovi sice byla znát nemoc, v době rozmluvy byl však „jasný a přesný ve svých úsudcích“. Jemu a předsedovi strany Petru Zenklovi totiž Beneš potvrdil, že „by nepřijal nikdy vládu, v níž by nebyly zastoupeny dvě strany národní fronty“.³⁶⁸

Sám Petr Zenkl písemné svědectví v exilu nepodal. Tvrdil, že vše bylo tak, jak popsal Ripka. Jejich spolustraník Vladimír Krajina ve třídílném článku v týdeníku *Svobodný zítřek* z roku 1949 pak založil Benešovu kritiku na přílišné pasivitu a ústupnosti, protože vůbec nevyužil funkce vrchního velitele armády.³⁶⁹

*

Výklad o „nedodržení slibu“ mezi politiky první exilové vlny převládal. Nicméně zprávy z domova, že je Benešův pozitivní obraz důležitý, Benešova abdikace a pohřeb, který měl náboj protirežimní manifestace, prvotní příkré odsudky mírnily. To souviselo také s další vlnou uprchlých politiků, kteří sami museli mnohdy složitě vysvětlovat svůj „zpožděný“ odchod za hranice. Třeba

---

³⁶⁷ RIPKA, s. 31–33, 286.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 198.

³⁶⁹ KRAJINA, Vladimír, „Jak se to stalo?“, *Svobodný zítřek*, únor, březen a duben 1949. Tyto výstřižky z ANM, Jaromír Smutný, k. 9, „Únorový převrat v ČSR, přednášky a příležitostné projevy“.

Jaromír Smutný, bývalý Benešův kancléř, označil Ripkovy paměti za „základní“ a Peroutkovu studii za „pamflet“. Neobával se přitom jen negativního Benešova obrazu na Západě. Vadilo mu, že komunistická propaganda využívala svědectví exulantů jako důkazu o Benešově roli „vůdce a iniciátora spiknutí“.³⁷⁰ Ihned po útěku v polovině roku 1949 se proto Smutný snažil „objasnit“ Benešův postoj v západních médiích. Po prověrce v americké zóně Německa na tiskové konferenci ve Frankfurtu nad Mohanem ubezpečoval, že si prezident o komunismu nedělal žádné iluze. Na otázku, proč tedy Beneš neabdikoval již v únoru, bývalý kancléř odpověděl, že mu Gottwald slíbil respektování všech demokratických svobod a dodržování linie Národní fronty. Rozhodujícím důvodem pro jeho rezignaci byla ovšem nová komunistická ústava, kterou podepsat odmítl a rezignoval.³⁷¹

Jaromír Smutný do Londýna prý odcestoval s „jasným zadáním od Beneše“: z prezidentova londýnského majetku³⁷² měl vybudovat institut, který by zaměřením navázal na činnost někdejšího Ústavu T. G. Masaryka. Hlavním osobním důvodem bylo „objasnit“ Benešův postup v únorové krizi, a napravit tak jeho „pošramocný“ obraz na Západě.³⁷³ Vznik ústavu připravoval se Lvem Sychravou, bývalým diplomatem a novinářem, který za první světové války úzce s Masarykem a Benešem spolupracoval, a Jaroslavem Stránským, národně socialistickým ministrem, který 20. února 1948 podal do rukou prezidenta demisi. Nový ústav personifikovaný osobnostmi T. G. Masaryka a E. Beneše, měl archivní, přednáškovou a komemorativní činností „uchovávat jejich odkaz“.

Ještě před založením ústavu byl ustaven „studijní komitét“, aby zkoumal tehdy dostupné písemné projevy účastníků únorového převratu a na jejich

---

³⁷⁰ ANM, Smutný, k. 9, „Únorový převrat v ČSR, přednášky a příležitostné projevy, komunistická líčení převratu, 1959“.

³⁷¹ Tamtéž, k. 6, „Jaromír Smutný v Německu“.

³⁷² Za finanční částky za překlady jeho knih a dům v ulici Gwendolen 26 v londýnském předměstí Putney.

³⁷³ OLIVOVÁ, Věra, *Ústav Edvarda Beneše v Londýně 1950–1964*, Praha 2000, s. 7–13. CARBOL, Pavel, „Vznik Ústavu Edvarda Beneše v Londýně v roce 1950 jako exilového centra“, in: *Československý exil 1938–1989 v zahraničních archivech*, František Hanzlík (ed.), Brno 2008.

podkladě o uveřejněných názorech diskutoval. Právě tyto debaty, jež se uskutečnily v Londýně v letech 1949 a 1950 mezi několika aktivními účastníky únorové krize, byly prvním systematickým pokusem „exilu“ zhodnotit úlohu přímých aktérů únorové krize. Podle Smutného bylo smyslem setkávání „zjišťovat fakta a kontrolovat činěné z nich dedukce.“ Debaty moderoval Lev Sychrava, novinář a známý Edvarda Beneše z dob prvního odboje. Kromě Stránského a Smutného se jich účastnili také sociální demokraté Václav Majer a Blažej Vilím. Pozvání přijal Hubert Ripka, Ferdinand Peroutka a další. Podkladem schůzek byl tzv. frankfurtský záznam, který již v březnu 1948 v areálu Alasca House připravili Vilím nebo národní socialista Vladimír Krajina, novináři Ivo Ducháček a Ivan Herben.³⁷⁴ Tento přibližně čtyřicetistránkový protokol byl v anglické a francouzské verzi předán západním úřadům. Druhým hlavním studijním dokumentem byly Ripkovy paměti.³⁷⁵

Londýnské debaty se konaly v bytě Jaroslava Stránského za skromných podmínek. Bylo třeba zaplatit jen čaj a zapisovatelku, což financoval Smutný.³⁷⁶ Z více než dvaceti setkání vzniklo přibližně tři sta stran stenografických zápisů. Účastníci si hodnotu stenogramů uvědomovali a vznikalo mezi nimi napětí. Obávali se zneužití neautorizovaných textů, jež shromažďovala stenografka. Když v květnu 1950 v prepisech vznikl zmatek, Smutný stenografku dokonce obvinil z pálení zápisů. Bránila se tím, že přepsala jen některé z nich a že „od počátku nebylo řečeno, že se mají ukládat“. Většinou záznamů disponoval Stránský. Po stížnostech kolegů sice souhlasil s vytvořením protokolu, jímž by účastníci schůzek v textech verifikovali vlastní výroky, aby nebylo „nic vytrženo ze souvislosti, protože právě fakta se zjišťovala a vzpomínky a úsudky opravovaly“. Přesto se také Stránský zdráhal archivní záznamy

---

³⁷⁴ ANM, Smutný (mikrofiše z Columbia University Library), mikrofilm 96.2027, file 4. CAC, BVLM, 2-1, Diary 1948, 13. března 1950.

³⁷⁵ OLIVOVÁ, s. 12–13. Z českých historiků používá část zápisů Karel Kaplan v knize *Pět kapitol o únoru*.

³⁷⁶ AÚTGM, Lev Sychrava, k. 2, deník 6. 4. 1950. „Schůzky u Stránského prý půjdou dále, protože výlohy (čaj, stenografistka?) nepůjdou na účet UEB, nýbrž Smu[tného]. Ušetří se! Výborně!!“

poskytnout ostatním. Na dodatečné autorizaci textů se nakonec účastníci domluvit nedokázali, a texty proto později využívali pouze nepřímo.³⁷⁷

*

S jakou představou o dějinách a dějinnosti přistupovali k rozhovorům jednotliví účastníci, dokládá debata o názvu plánovaného ústavu. Zatímco Jaroslav Stránský a Jaromír Smutný chtěli instituci nazvat jménem Edvarda Beneše, Lev Sychrava to považoval za sporné. Vysvětloval to tím, že Beneše není vhodné někomu „vnucovat“ a že ho mnozí nechápou. Jaroslav Stránský naopak argumentoval, že právě to jsou důvody, proč je nutné takový název přijmout. Bývalý kancléř Smutný s ním souhlasil a neustále připomínal, že by se Benešovým jménem „povzbudil domov“. Nevyvracel, že nejsou a ani nechtějí být o Benešovi zajedno. Sychravu, podle něhož existoval jen „jediný pravdivý obraz Beneše“, ovšem takový názor rozčiloval.³⁷⁸

Účastníci měli o účelu diskuzí rozdílné představy. Sychrava, moderátor diskuze, věřil v „dialektiku dějin“, v nevyhnutelnost jejich směřování.³⁷⁹ A zatímco bývalý kancléř Smutný, hájící postup Hradu, mimo stenografické záznamy opakoval, že konečný soud o jejich debatách pronese historie, Jaroslav

---

³⁷⁷ Tamtéž, deník 3. 5. 1951: „Odpoledne v knihovně Smu[tný], Kašp[aříková]. Čaj a hovor o socializaci. ... hovor s K[ašpaříkovou] cestou domů. K. tvrdí, že žádný stenogram nespálila, jak tvrdí Smutný. Při stěhování dala je do kufru, jsou na půdě. Tvrdí, že jich není 27, jak tvrdím já. Prý počítám také porady o Mnichově, jichž se nezúčastnila. Byla při všech mimo onu, kde byl v Ripka (v červenci), kdy byla na dovolené. Záznam z 8. 11. 49, který mi tyto dny dala, opisovala ze stenogramu. Bylo by jednodušší, kdyby jí Str. dal kopie, které má, aby je opsala. Mezi řečí poznamenává, že od počátku prý nebylo řečeno, že se mají stenogramy ukládat. K Smutnému tvrzení, že se nějaké ztratily (vyhodily či spálily) říká: To on jen tak říká, protože jsem je neměla všechny po ruce. Nic nespálila. Sobota, 5. 5. 1950: Ráno u Stránského. Ukázal 21 záznamů. Mezi nimi i záznam z 10. 3. 50, jenž není v seznamu slečny K. a který mám i já a jenž se týká obědu u L[aušmana]. Chybí mu záznam z 21. 4. Jenž je na seznamu od K. a týká se Smut. Výkladu o Benešovi. Chybí rovněž záznamy z května (2., 16. a 30.). Co soudí o tom, že snad se nějaké záznamy spálily, jak tvrdí Smutný? Že nic nespálila. Co s tím? Souhlasí, že bude potřeba udělat protokol, jímž se účastníci schůzek k záznamům všeobecně vyjádří. Proč nebyly verifikovány... že nesmí nic býti vytrženo ze souvislosti, protože právě fakta se zjišťovala a vzpomínky a úsudky opravovaly. Kdo bude chtít, může opravit výroky, jež jsou uvedeny v protokolu jako jeho. Je třeba dohodnout způsob uložení stenogramů. Sobota 19. 5.: Slečna říká, že Str. jí nechce dát k opisování zápisy, dokud nedostane zpět 3, které dal mně. Raději je vrátím jemu.“

³⁷⁸ Tamtéž, deník 22. 2. – 7. 3. 1950.

³⁷⁹ ANM, Smutný, k. 9, „Únorový převrat v ČSR. Přednášky a příležitostné projevy“.

Stránský, bránící postup demisionujících ministrů, zamýšlel během diskuzí „napravit, co bude možné“, protože pouhé detaily budou zajímat jen voliče, pokud před ně ještě někdo z nich předstoupí. Z hlediska historie byla však pro Stránského významná otázka, „co jsme zamýšleli demisí“ a to, co „zamýšleli ti, kdož mysleli, že možno ji nepodat“. Blažeje Vilíma prý zajímala pouze fakta.³⁸⁰

Jaroslav Stránský odmítal označovat demisi za chybu. Tvrdil, že byla přirozeným důsledkem vývoje vnitropolitických i mezinárodních událostí. Všem podle něj muselo být jasné, že se komunisté chystají k převratu.³⁸¹ Přiznával sice jako chybu, že o demisi sociální demokraté nevěděli. Namítal ale, že „věci vypadají ex post vždycky jinak, než se dějí“, a připomínal, že v den demise v ní neviděli „osudný krok“, ale „gesto v ústavně parlamentním zápase“.³⁸² V souvislosti s Edvardem Benešem pak uváděl, že přece „nejsou blázni“, aby na jeho případné výstrahy nereagovali. Prezident byl podle Stránského sice „přirozeným vůdcem demokratické fronty“, problém byl ale v tom, že byl „smrtelně nemocný“. V únorové krizi sice jeho „myšlenková soustava fungovala bezvadně, nestalo se, aby řekl něco scestného“, dotčena byla však jeho „volní soustava“: „Připisuji jeho nemoci ne, že by nebyl viděl, ale že neměl odhodlání.“³⁸³

Ve své argumentaci využil Stránský názor, jež v diskuzi několikrát opakoval Sychrava. Benešova „tragika“ spočívala v tom, že se „držel v kritické chvíli přísně ústavních zvyklostí“. A zatímco podle Sychravy komunisté postupovali ústavně, Jaroslav Stránský odmítal, že by KSČ jednala podle ústavních zvyklostí. Předseda vlády byl podle Stránského „z hlediska právního zločinec, který [zneužitím policie] nechal zabrat noviny a sekretariáty“.³⁸⁴ Stránský to shrnul později v jedné ze svých přednášek na půdě Benešova ústavu: Beneš mohl být nadstranický jen v době zajištěné demokracie. Jakmile

---

³⁸⁰ Tamtéž, mikrofilm 96-2028, file 12, folders: 3.

³⁸¹ AÚTGM, Pozůstalost Lva Sychravy, „Stenografické záznamy diskuzí o průběhu únorového puče“, 8. 11. 1949.

³⁸² Tamtéž, 7. 2. 1950.

³⁸³ Tamtéž, 28. 3. 1950.

³⁸⁴ Tamtéž.

se však jedna strana demaskuje jako „totalitní“, prezident nemůže být neutrální. Bylo třeba, aby se nějakým způsobem s demokratickými ministry solidarizoval. Když ho o to prý žádali v pondělí 23. února, odpověděl: „To ne, pánové, to bych v tom lítal s vámi,“ hájil se Stránský, pro něhož fakt, že Beneš na svou funkci nakonec rezignoval, prý únorové demise zcela rehabilitoval.³⁸⁵

Jaromír Smutný odmítal takový výklad akceptovat. Do svého diáře ho označil jako „obvyklé Stránského záludnictví“: „Jako by chválil a vysvětloval, ale jen aby sebe bránil!“³⁸⁶ Podle Smutného výkladu byl naopak prezident, přestože s ním nebyla dohodnuta demise, pevně rozhodnut demisi nepřijmout. Když poté ministři udělali chybu a demisi podali, prezident to nikomu nevytýkal. Proti komunistům byl „na 100 %“, a kryl demokratům záda („backoval ministry“).³⁸⁷ Jeho taktika spočívala v tom, aby Gottwalda přinutil k dohodě: „Váhal až do poslední chvíle. Viděl, že nejsou zbraně, že nebyla ani jediná demonstrace, ani jediný průvod, prezident stále čekal, že se bude něco dít“.³⁸⁸ Smutný sice přiznával, že si Beneš později vyčítal přílišné absenční chování a demokratické strany důrazněji nevaroval, zároveň ale také on připomínal, že byl prezident „těžce nemocen“ a v konečném rozhodování pak pronesl: „Udělám totéž, co jsem udělal za Mnichova,“ aby nevyvolal světovou válku.³⁸⁹

Kromě Stránského a lavírujícího Václava Majera nikdo z diskutujících nepochyboval o tom, že demise byla chybou. Zajímavé ale je, že účastníky stále udivoval výklad hájený Jaromírem Smutným, podle kterého prezident o úmyslu podat demisi nevěděl. To svědčí o tom, že ještě dva roky po Únoru mezi exilovými politiky převažoval Ripkův a Zenklův výklad o prezidentově „nedodržení slibu“. Jak v diskuzích upozornil Vilím, před příchodem Jaromíra Smutného se kromě prezidentova lékaře Klingera osobně nesetkal

---

³⁸⁵ ANM, Smutný, mikrofilm 96-2028, file 12, folders: 3. Stránského přednáška 12. 3. 1954 o Únoru.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ AÚTGM, Pozůstalost Lva Sychravy, „Stenografické záznamy diskuzí o průběhu únorového puče“, 21. 2. 1950.

³⁸⁸ Tamtéž, 14. 3. 1950.

³⁸⁹ Tamtéž.

s nikým, kdo by tvrdil opak. O to více debatující rozčilovala skutečnost, jakým byl úmysl podat demisi proveden.

Václav Majer prezidentův postoj neobhajoval, zcela však odmítal, že by Beneš jednal neupřímně. Benešova slabina podle něj spočívala v přílišné naivitě a důvěřivosti vůči komunistům, kterou dokumentoval vlastní vzpomínkou z roku 1947, kdy mu prezident řekl, že mu Gottwald na rozdíl od Fierlingera nelže: „Řekl jsem mu na to: nelže v malých věcech, ale až vás jednou přelže, bude to katastrofa.“³⁹⁰ Zenklův a Ripkův výklad společně se „strašnými články“, které o Benešovi v západním tisku vyšly, však Majer považoval za škodlivý pro obraz československého exilu v západní veřejnosti. Tvrdil sice, že je kritika Benešova politického postupu namístě, Ripkovým memoárům ovšem vytýkal, že jsou v nich „věci perfidní“, protože ze všech stránek „čiší pocit Benešova neupřímného jednání“.³⁹¹ „Jako dnes se na to pamatují,“ vzpomínal Majer na okamžik, kdy Ripka přišel sociálním demokratům oficiálně oznámit demisi: „Měl kabát, klobouk a v ruce hůlčičku.“³⁹²

Stránský Ripkovy paměti bránil, že vznikaly „ve vzteku“ jako „produkt hořkosti“. Majer namítal, že po emoční stránce to uprchlíci pochopit mohou, ale Angličané jí nerozumějí. Blažej Vilím mínil, že kniha uškodí především Ripkovi samotnému a Smutný ji označil jako záludnou.³⁹³ Diskutující

---

³⁹⁰ Tamtéž, 28. 2. 1950.

³⁹¹ Tamtéž, 3. 4. 1950. Majer dále pronesl: „To není obvinění přímé, ale jsou tam věci perfidní. Když někdo bude kritizovat postup prezidentův politicky, tak to může. Já ku příkl. se pořád domnívám – co by se např. stalo, kdyby prezident řekl, já tu demisi nepřijmu, nikdo ho nemohl přece donutit. To je ale jiná věc. Ale podívejte se např. v té Ripkově knize. Obviňuje se Beneš z něčeho, co neudělal, ze všech stránek to čiší, je obviňován z neupřímného jednání s vámi. A to je to, co se nemělo stát a co vyvolalo ten pocit u mezinárodní veřejnosti. To se musí brát dohromady s těmi strašnými články, které vyšly, než prezident zemřel a které byly přijímány v USA a v Anglii, oni mají k tomu důvody, spousta státníků neměla Beneše ráda a najednou [...] kdyby se to řeklo přímo, ale tohle je takové obviňování zastřené a to působí strašnou škodu v emigraci. Pak to trochu přestalo, zvláště po sletě, když se ukázalo, že prezident je jediná hodnota, které se národ drží, když viděli, že národ neměl žádnou naději než Beneš i v jeho smrti [...] Oni říkali, my jsme neudělali žádnou chybu, to všechno prezident. Když jsem sem přišel, slyšel jsem od člověka, který by se dnes za to styděl a kterému jsem vytýkal jeden článek ‚Co Beneš je zločinec a musí viset‘.“

³⁹² Tamtéž, 7. 2. 1950.

³⁹³ Tamtéž, 3. 4. 1950.

se nicméně shodli na tom, že demise byla málo promyšlený akt, nedostatečně zkoordinovaný, bez jasné představy dalšího postupu.

*

Na londýnských diskuzích je zajímavé, že do nich ani Majer a ani Vilím nevnášeli napětí jejich vztahů. Přitom i během Února ve vedení prosazovali odlišný postup. Ministr Václav Majer burcoval, aby se strana k demisi připojila. Tím by však podle tajemníka strany Blažeje Vilíma hrozilo okamžité odtržení Fierlingerovy frakce, kterou by Gottwald mohl spolu s odpadlíky z ostatních stran využít k sestavení vlastní vlády. Vilím stranické vedení proto v Únoru několikrát uklidňoval, že Gottwald „jen straší, protože se bojí voleb“. Vilím v demisi viděl předvolební manévr, jímž se sociální demokraté ne vlastní vinou ocitli na křižovatce: „Národní socialisti, kteří se snaží mít punc nejdemokratičtější strany, chtějí tímto krokem získat výhodu pro svoji předvolební agitaci,“ konstatoval a stejného názoru byl také předseda Bohumil Laušman, který demisi odmítal jako formu vydírání. Byl to Vilímův a Laušmanův plán, který se v Únoru nakonec ve stranickém vedení prosadil. Spočíval na dvou předpokladech – ČSSD si udrží vnitřní kázeň, prezident demisi odmítne a donutí tak strany k jednání, které dovede zemi k očekávaným volbám. Václav Majer, bez ohledu na stranickou kázeň, demisi alespoň symbolicky podal.³⁹⁴

Po Únoru se přitom „exilové“ sociálnědemokratické vedení nikdy nesešlo ke schůzi, kde by si lídři oba přístupy vyříkali a dohodli se na společném stanovisku, prezentovaném případně navenek. Pokud se na schůzích ÚVV v Londýně bavili sociální demokraté o minulosti, tak jen příležitostně, okrajově v glosách, jimiž komentovali jiná témata. Když se třeba 7. května 1949 debatovalo o Radě svobodného Československa, Majer začal protestovat proti Vilímovu opakovanému tvrzení, že původně ani neměl v úmyslu do exilu odejít. Přešel přitom do protiútoků a začal Vilímovi vytýkat

---

³⁹⁴ HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman*, s. 251–263.

jeho chování v Únoru: „Zastával jsem stanovisko, že máme podat demisi. Mohli jsme zachránit presidenta a vyrazit Gottwaldovi trumfy z ruky [...] Pak mě překvapilo, že Vilím na vlastní žádost odchází na zdravotní dovolenou. Tím vydal důležitou pozici ve straně.“ Vilím na to odpověděl úsečně, že „nemá nic proti provedení vnitrostranické diskuze o Únoru“, ale trval „na stanovisku, že podání demise byla chyba, která usnadnila komunistům vítězství“. Nato Václav Holub připustil, že demise byla chyba, ale sociální demokraté měli z vlády odejít: „Že jsme neodešli, byla naše chyba.“ Miloš Vaněk prohlásil, že pokud jde o minulost, Vilím má „jeden nedostatek, že není ochoten uznávat chyby a omyly“, a vyzval proto Vilíma, aby si uvědomil, že už „není sekretářem strany, který má za předsedu Fierlingera“. Adolf Mokřý pak debatu smířlivě uzavíral s tím, že „diskuze o Únoru není naléhavá“.³⁹⁵

Právě tou dobou, v polovině roku 1949, si dopisoval Václav Holub s Vojtou Benešem, bratrem bývalého prezidenta. Holub mu rekapituloval své a Majerovo stanovisko: „Vilím v průběhu puče nechoval se dobře [...] Nechoval se dobře v představenstvu v tragické dny února a nechoval se dobře, myslím politicky, ve schůzi ústředního výkonného výboru. Hlasoval proti návrhu Václava, aby se okamžitě vystoupilo z vlády, ačkoli v té chvíli to bylo jediné možné a politicky správné rozhodnutí [...] s gaunery a zrádci se nejedná, s těmi se jen bojuje [...] formát státníka a politický talent se ukazuje právě v těchto velikých a nebezpečných údobích [...] Vilím totálně selhal. Místo toho, aby si to dnes uvědomil a přiznal, že to byla chyba nebo politický omyl, dokazuje docela vážně v odpovědném orgánu strany, že na [zářijovou] dohodu [z roku 1947] je hrdý a že v únoru postupoval špatně Majer a jeho spolupracovníci. To ovšem již přestává legrace.“³⁹⁶

Sociální demokraté celistvé svědectví prozatím neposkytli. Majerovu výpověď obsahuje až kniha zahraničního tajemníka Labour Party Denise

---

³⁹⁵ ČSDS, Vilím, k. 2, zápis ze schůze „ÚVV ČSSD v exilu“ ze 7. 5. 1949.

³⁹⁶ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub V. Benešovi 23. 9. 1949.

Healyho *The Curtain Falls* z počátku roku 1951.³⁹⁷ Paměti Bohumila Laušmana vyjdou až v roce 1953.³⁹⁸ Blažej Vilím své memoáry nikdy nenapíše.

---

³⁹⁷ HEALEY, Denis, *The Curtain Falls. The Story of the Socialists in Eastern Europe*, London 1951.

³⁹⁸ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*

4. UPRCHLÍCI

„Nebude válka, ani ministerstva, ani ministerská auta. Po zkušenostech s Čechoslováky by to patrně nikdo ani nezaplátil. Budeme muset asi rozbít leckterou osvobozenou legendu,“ psal v březnu 1948 do Londýna František Němec, ministr československé exilové vlády v Londýně a předúnorový vyslanec v Kanadě. Na svůj post rezignoval už v únoru. Přes noc se z něho v Ottawě stal uprchlík bez domova a zaměstnání: „Žiji zatím z těch pár dolarů (a je to opravdu jen pár dolarů), které mi zůstaly,“ snažil se navazovat spojení s Londýnem. Z legace, kde měl veškeré komunikační zázemí, se musel vystěhovat narychlo, „během noci“. Do nového života odcházel s několika „kufry osobních věcí“, které se do „mládeneckého bytu“, kam se přesunul se svou ženou Eliškou, ani nevešly, a tak je museli uložit do provizorního skladiště, na které si bude ještě za půl roku stěžovat, že mu je tam „žere prach a moli“: „Pláčeme vždycky, když to vidíme. Ale co se dá dělat.“³⁹⁹

Němec v roce 1946 odcházel na diplomatickou misi do Kanady zahojklý z politiky a otřesený rodinným neštěstím. Když se po válce vrátil z Londýna, čekala na něj rána, která se nemohla nikdy zacelit. V rámci akce „Emigranten“ poslali nacisté v roce 1942 jeho první manželku, dceru, maminku, bratra a sestru do Osvětimi. Angažmá v exilové vládě mu přitom nepomohlo ani profesně. Jako vládní delegát pro osvobozené území musel na konci války jen přihlížet, jak se z Podkarpatské Rusi stává sovětská Ukrajina. Bývalému ministru exilové vlády naznačila část lidí v sociální demokracii po návratu do Prahy, že se v exilové vládě zkompromitoval a nemá ve straně dostatečnou důvěru. Díky zásahu Blažeje Vilíma se sice v roce 1946 dostal na parlamentní kandidátku na Kladensku, ale na zasedání zastupitelstva po přečtení svého jména na listině povstal a oznámil, že se kandidatury veřejně vzdává. Jak napsal Vojtěch Erban: „Sporý potlesk doprovázel politicky významnou rehabilitaci

---

³⁹⁹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, F. Němec B. Vilímovi 15. 4. 1948.

Němcovu.“ Významný exilový politik vyklízel pole. Odešel na ministerstvo zahraničí a až do Února působil jako vyslanec v Kanadě.⁴⁰⁰

„Němec byl idealista. Byl měkký a velmi citlivý. Sám měl vždycky uhlazenou formu při svých veřejných projevech i v soukromém hovoru. Proto snad v rozhodných okamžicích neprojevil dost energie,“ vzpomínal na něj jeho přítel Prokop V. Havlík: „On měl rád přímost a třeba i nepříjemnou upřímnost, ale nenáviděl slizkost a zákeřnost zakuklenců. Štítel se přímo hrubé sprostoty.“⁴⁰¹ František Němec dělal politiku „tenisovým“ způsobem. Politická praxe ho ale „semlela“ a ani diplomatický frak, jímž ho po válce Praha vybavila, mu příliš neseděl. Říká se, že zkušenost není to, co člověka potká, nýbrž to, co člověk s tím, co ho potkalo, udělá. A tak Němec ve svých prvních pounorových dopisech do Londýna opakoval: „Za žádnou cenu žádný odboj. Každý ať si hledá zaměstnání. Žádný aparát, žádnou armádu. A žít skromně!“ Aniž by osobně znal situaci v Evropě, burcoval, co musí být prioritou číslo jedna: „Naším nejdůležitějším úkolem je teď organizace sociální pomoci pro uprchlíky v Německu. Je jich tam několik tisíc, z toho několik set sociálních demokratů. Žijí tam za velmi bídných podmínek. Nejdůležitější ovšem je dostat je z Německa ven,“ opakoval v červnu 1948.⁴⁰²

Byl aktivní. A i když jednal na vlastní pěst a upozorňoval, že je na všechno sám a nemá dohodu se „soudruhy“ v Londýně ani v těch „nejzákladnějších věcech“, podařilo se mu získat příslib kanadské vlády přijmout „větší počet“ československých uprchlíků a zajistit jim zaměstnání. S nadějí na akci v řádu stovek imigrantů, což by byl zatím největší úspěch emigrace, pobízel londýnské kolegy, aby začali okamžitě promýšlet kritéria, podle kterých by byly seznamy naplňovány.⁴⁰³ Věc byla ovšem v počátečním jednání, v rovině pouhého příslibu, a proto přísně tajná. Nikdo se o ní nesměl dozvědět, a to hlavně v Německu, kde by taková zpráva mohla vyvolat přehnané naděje s nebezpečnými následky.

---

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ Tamtéž, k. 8, a. j. 68, „František Němec“.

⁴⁰² Tamtéž, k. 6, vol. XXIII, Němec „soudruhům“ 20. 6. 1948.

⁴⁰³ Tamtéž, k. 8, a. j. 68, F. Němec B. Vilímovi 16. 5. 1948

„Život v lágrech se moc nezměnil. Značný počet všeho osazenstva si pomáhá všemožnou šmelinou. Předmětem jsou valuty, pasy, jídlo, cigarety apod. Jsou v tom lidé všeho vyznání i stran. Jestli je to správné, nevím. Sváry, které případ od případu vznikají, jsou malicherné a točí se většinou okolo jídla a poctivosti a zájmů tomu podobných,“ napsal 12. června 1948 sociální demokrat Emil Havelka „soudruhům“ do Londýna z tábora pod německou správou Dieburg: „Pomalu zraje obilí a náš pobyt se začíná počítat již na měsíce.“⁴⁰⁴

4.1. Bitva o „uprchlíky“

Stovky dopisů, které uprchlíci posílali do Londýna, ukazují, že se sice snažili chápat pravidla táborového světa a jeho žargon, svůj případ, kauzu nebo příběh si ale nechtěli připouštět jako pouhou součást statistických číselných agend. Byl to hlavně vnitřní uprchlický svět se svou vnitřní logikou, co se doopravdy počítalo. Dopisní papír byl jediným prostředkem spojení s vnějším světem, ale protože byl vzácný, šetřilo se místem a jen zřídka byly dopisy delší. Jsou to zprávy ze světa prostého životních šancí. Témata se točí kolem lidské důstojnosti. Být uprchlíkem znamenalo dýchat denně lágrový zápach, jíst nevalnou a jednotvárnou stravu, sdílet pumpu a latríny se stovkami dalších lidí, spát v přeplněných noclehárnách bez jakéhokoli soukromí, noc i den slyšet vše skrze tenké zdi, které v zimě nebylo možné vytopit. To vše dělat po měsíce a postupně i roky s vědomím, že situace v Československu nevypadá dobře a vízum, jediná propustka ven, je v nedohlednu. A i kdyby konečně mohli odejít, tak do cizí země s cizím jazykem, cizí kulturou a náročným zaměstnáním, bez ohledu na fyzický nebo zdravotní stav.⁴⁰⁵

Co uprchlík, to jiný příběh. Možná se uprchlíkům nechtělo žít v táborech vnímat ve statistikách, těžko se ale vymanit z kontextu čísel. Stali se součástí obrovských číselných agend, milionové masy vykořeněných lidí,

---

⁴⁰⁴ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXIII, E. Havelka „do Londýna“ 12. 6. 1948.

⁴⁰⁵ KEE, Robert, *Refugee World*, London 1961, s. 3–4.

o jejichž osud se začalo bojovat už dlouho před Únorem, přinejmenším od konce války. Jako „jednu z největších demografických vichřic, jakou zeměkoule poznala“, popisuje Charles Tilly období druhé světové války. Padesát pět milionů Evropanů bylo v letech 1938–47 přesídleno ze svých původních domovů, třicet milionů kvůli nacistické expanzi, dvacet pět milionů jako následek německé porážky. Nacistický režim během války „zrekrutoval“ na práci do Říše téměř osm milionů pracovníků (včetně 2 miliony vězňů), aby nahradil přes 11 milionů Němců působících v armádě. Čtvrtinu průmyslové produkce Německa tehdy zajišťovali dělníci ze zahraničí, často v podmínkách rovnajících se otroctví.⁴⁰⁶ Miliony nuceně pracujících pro Hitlerovu tisíciletou říši přišly do Německa z Ruska, Ukrajiny, vlastně všech okupovaných zemí Evropy. Státisíce sice zemřely přepracováním, nemocemi, hladem nebo mučením. Nicméně na konci války se pohybovaly na území poražené a rozbité země miliony přesídlených lidí.⁴⁰⁷

Spojené národy vnímaly zárodky problému už během války. V roce 1943 založily organizaci mezinárodní humanitní a rozvojové pomoci, aby jednak zabránily poválečným hladomorům a epidemiím, ale také ony miliony vykořeněných lidí repatriovaly. Organizace označovaná zkratkou UNRRA (The United Nations Relief and Reconstruction Agency), již si pak vzala pod patronát OSN, dostala mandát pomoci s návratem do původní vlasti těmto lidem, označovaným za „Displaced Persons“. Potíže se objevily hned s osvobozováním. Do roku 1947 sice UNRRA zprostředkovala repatriaci asi sedmi milionům vysídlenců, z toho asi šesti milionům hned v prvních měsících po válce, jenomže další milion, z toho hlavně Rusové, Ukrajinci, Litevci, Lotyšši a Estonci, se odmítal vrátit do Sovětského svazu. Podobně se vzpírala řada Jugoslávců nebo Poláků. Přestože jim UNRRA nabízela uhrazení výloh spojených s cestou a garanci šedesátidenního přidělu potravin, argumentovali tito lidé „uprchlictvím“ a s odkazem na politické režimy

---

⁴⁰⁶ GOLDIN, Ian – CAMERON, Geoffrey – BALARAJAN, Meera, *Exceptional people. How migration shaped our world and will define our future*, Princeton, New Jersey 2012, s. 85. HOLIAN, Marta Anna, *Between nationalism and Soviet communism. Displaced persons in postwar Germany*, Michigan 2011, s. 29–30.

⁴⁰⁷ KEE, s. 5.

na Východě žádali o „asyl“. Sovětský svaz a země východní Evropy takové pohnutky vylučovaly a žádaly návrat všech svých občanů. „Uprchlíká otázka“ a definice „uprchlictví“ vůbec, se tak staly jedním z prvních ohnisek „studené války“.⁴⁰⁸ Problém se zapléтал do poválečných retribucí. Otázka byla nasnadě. Kdo je bona fide skutečný, „zasloužilý“ uprchlík? A shodnou se na nějaké definici poválečné velmoci?

*

Fenomén uprchlictví byl znám již dříve. „Uprchlík“ v moderním smyslu se objevoval s tím, jak vzrůstala důležitost hranic moderních národních, „suverénních“ států. Pojem „uprchlík“ byl nicméně poprvé institucionalizován až po první světové válce. Ruská bolševická revoluce z roku 1917 po sobě zanechala více než milion uprchlíků, kteří se ocitli v různých zemích Evropy, kde žádali o podporu a politický azyl. Společnost národů proto v roce 1921 založila funkci High Commissioner for Refugees (HCR) jako dočasnou agenturu, která se měla ruskými migranty zabývat. Komise vedená Fridthofem Nansenem, podporovaná pouze nevládními zdroji, vytvořila takzvaný „Nansenův pas“, jenž měl umožnit větší mobilitu uprchlíků, a evropské státy se zavázaly, že budou tento provizorní cestovní pas uznávat.⁴⁰⁹

Stejně jako meziválečná Společnost národů si ani Nansenova komise nezískala dostatek mezinárodní autority. Když začali ve třicátých letech 20. století prchat Židé z hitlerovského Německa, některé státy – například Holandsko – odmítly „Nansenovy pasy“ akceptovat, pokud Židé neprokázali, že čelí „bezprostřednímu ohrožení života“. Nejenže se stále více států zdráhalo uznávat statut lidí „bez státní příslušnosti“, nebyly ani ochotné přijmout zodpovědnost za následnou péči. Za takových okolností se Nansenova komise

---

⁴⁰⁸ Počty „Displaced Persons“ na konci války v Německu podle jednotlivých národností přehledně viz HOLIAN, *Between nationalism and Soviet communism*, s. 37–42. RISTELHUEBER, s. 185–191.

⁴⁰⁹ SALOMON, Kim, *Refugees in the Cold War*, Lund, 1991, s. 34–38. COHEN, Gerard Daniel, *In War's Wake. Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, New York 2011, s. 35 a 52.

v praxi ukázala být bezzubou institucí. V době velké hospodářské krize, kdy se státům nechtělo přijímat za uprchlíky finanční zodpovědnost, se mnoho utečenců muselo vrátit zpět do Říše, a přes deset tisíc těch šťastnějších pak zůstávalo až do války neusídleno v bezprávném stavu v uprchlických táborech mimo Německo.⁴¹⁰

„Demografické vichřice“ druhé světové války situaci zkomplikovaly. Milion „Displaced Persons“ (nebo také zkráceně „DPs“) se odmítanou vrátit do svých původních domovů, a doslova „přes noc“ se tak promění v „uprchlíky“. UNRRA, původně vytvořená pouze pro repatriace, se musela začít vyrovnávat s fenoménem uprchlictví. A to vše v Rakousku a Německu, zničených zemích trpících rozvratem, nesmírnou bídou a armádami vlastních „bezdomovců“⁴¹¹. UNRRA novou agendu nezvládala. Okupační velmoci tak začaly diskutovat, jak se k problému postavit. Britové, kteří potřebovali zredukovat výdaje, jako první a nejhlasitěji volali po nové specializované, mezinárodní uprchlické agentuře. Představitelé francouzské zahraniční politiky nebyli proti, v otázce viděli šanci najít si své nové mezinárodní téma, „jímž by mohla být vrácena prestiž francouzské diplomacii“, jak napsala Marta Anna Holian, britská historička. Ale Francouzi stejně jako Britové velmi rychle zjistili, že rozhodování o této otázce zůstane hlavně v amerických rukou.⁴¹²

Nová Trumanova administrativa nevnímala „Displaced Persons“ jako prvořadý problém, avšak vzhledem k nákladnosti a počtu lidí, kteří budou odmítat repatriaci, se to brzy změnilo. Přísné imigrační kvóty založené na národnostních kritériích z Johnson-Reed Act z roku 1924 stále sice zamezovaly vstupu do USA většímu počtu „DPs“, americká administrativa už ale uvažovala o přijímání většího počtu žadatelů o azyl jako o lacinějším řešení problému, než by bylo udržování armád uprchlíků v německých lágrech.

---

⁴¹⁰ SALOMON, s. 34–38. RISTELHUEBER, s. 170–174.

⁴¹¹ COHEN, s. 20. V souladu s Postupimskou konferencí bylo do německých okupačních zón přesunuto ještě 14 a půl milionu etnických Němců – „bezdomovců“, odsunutých z bývalých východních částí Říše, Polska nebo Československa. Z toho bylo 5 milionů dřívějších „Volksdeutsche“, a přibližně 9 a půl milionu dřívějších obyvatel Pruska, Slezska nebo Sudet. 2,5 milionu důsledkem útěků nebo transferů zemřelo.

⁴¹² Tamtéž, s. 15–16.

Americké armádě i State Departmentu bylo od počátku jasné, že UNRRA situaci nezvládne, avšak v době, kdy okupační orgány přecházely od „denacifikace“ k „demokratizaci“, a vzhledem k mezinárodnímu napětí se prozatím legislativní změny v imigrační politice neprosadily. Kdo tak měl v rukách hlavní rozhodování o tom, co s uprchlíky, byli američtí vojenští velitelé v Německu, jejichž plány, jak si postěžovalo britské ministerstvo zahraničí na podzim 1945, „se zatím nezdají být příliš promyšlené“.⁴¹³

Skutečnost, že jsou západní mocnosti ochotny uvažovat o válečných „Displaced Persons“ jako o „politických uprchlících“, kritizovaly v různé intenzitě státy východní Evropy. V duchu „antifašistického“ vnímání argumentovaly, že pouze osobám, které chtějí návrat do své vlasti, by měla být poskytnuta mezinárodní pomoc. To, zda je osoba válečná oběť, nebo zločinec, prokazovalo prý pouze to, zda se aktivně a rychle snažila navrátit domů. V komunistickém nebo lidově demokratickém, antifašistickém žargonu byli pouze Židé přeživší válku a španělští republikáni „nerепatriovatelní“, a proto si zasluhovali mezinárodní asistenci. Přísný antifašistický filozofem míšený s hospodářským pragmatismem a diplomatickými sympatiemi mezi východoevropskými státy se pak na různých mítincích UNRRA sjednocoval v názoru, že distribuce poválečné pomoci by měla být přednostně poskytována válkou zdevastovaným zemím, které se aktivně zapojily do boje proti společnému nepříteli.⁴¹⁴ Kdo se odmítl vrátit, „zradil vlastní lid“. Tak argumentoval člen jugoslávské delegace v OSN Ales Bebler, bývalý dobrovolník ve španělské občanské válce a titovský partyzán, protestující proti podpoře „válečných nepřátel a zločinců“.⁴¹⁵

Přístup k problematice „Displaced Persons“ závisel na retribučních narrativech. Jak by měli být uprchlíci a „DPs“ definováni? Mělo jim být umožněno vybrat si svobodně mezi návratem domů a azylem? Pokud ano, jaká mezinárodní pomoc by jim měla být poskytnuta? A hlavně, jak mezi statisíci žadatelů o azyl odhalit bývalé „válečné zločince, zrádce a kolaboranty“?

---

⁴¹³ RISTELHUEBER, s. 192–194. COHEN, s. 17.

⁴¹⁴ SALOMON, s. 63. HOLIAN, s. 57–60.

⁴¹⁵ Shrnutí poválečných repatriací viz *Refugees in the Cold War*, s. 95–127.

„Rozpoutala se bitva o uprchlickou rezoluci,“ zaznamenala si Eleonor Rooseveltová, zástupkyně USA v Generálním shromáždění OSN do svého diáře 9. ledna 1946.⁴¹⁶ Hrál se o to, zda měla vzniknout nová organizace pro pomoc uprchlíkům a zda měla plnit také roli válečného tribunálu, nebo naopak disponovat co nejmenší retribuční mocí.

Tak vznikl další rozkol mezi západní a sovětskou definicí válečného pojmosloví „zrada“ a „kolaborace“. Sovětský delegát Andrej Vyšinskij, generální prokurátor SSSR z dob moskevských procesů, na zasedání Generálního shromáždění OSN prohlásil: „Odmítáme akceptovat tuhle toleranci. Zaplatili jsme za to velkou cenu, ztratili mnoho krve a životů. Tahle takzvaná tolerance je v historii známá jako Mnichov.“ Eleonor Rooseveltová oponovala také emotivně, pronikavým hlasem trvala na pomoci těm, kteří se vrátit zpět nechtěli. Odmítala princip kolektivní viny, přičemž upozornila Sověty, že podle anglosaského práva není prokurátor to samé jako soudce, za což jí prý, jak popsal tehdejší časopis *Time*, naplněné galerie ženevského sálu bouřlivě aplaudovaly.⁴¹⁷

O vzniku nové organizace, která by nahradila nevyhovující UNRRA, se na půdě Generálního shromáždění OSN definitivně hlasovalo 15. prosince 1946. Hlasování skončilo třicet ku pěti pro návrh. Proti byly Běloruská republika, Ruská republika, Ukrajinská republika, Polsko a Jugoslávie. Osmnáct zemí se hlasování zdrželo, mezi nimi Československo nebo Švédsko.⁴¹⁸ Tak vznikla International Refugee Organization, zkráceně IRO. Její značka, modrý záchranný člun, od 30. června 1947 na kancelářích, dopravních prostředcích a vratech uprchlických lágrů nahradila starší symbol UNRRY, červenou zeměkouli.⁴¹⁹ Na Východě byla IRO často portrétována jako „nástroj Západu“ a Sověti se na její organizaci podílet od počátku odmítli. A tak jestliže předtím američtí kritici UNRRA argumentovali, že ji více než třetinou dotuje USA, a přitom ji využívají především státy chovající se k USA „vrcholně

---

⁴¹⁶ COHEN, s. 18.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 26.

⁴¹⁸ RISTELHUEBER, s. 179–180.

⁴¹⁹ KEE, s. 5.

nenávistně“, novou organizaci IRO sice USA dotovaly více než z poloviny, ale humanitární pomoc se už zaměřovala úzce na pomoc „uprchlíkům“ na „Západě“.⁴²⁰ Se vznikem IRO se tak změnil význam pojmu „uprchlík“. Zatímco v době Nansenových pasů byl pojem vnímán širěji a obsahoval i útěk z hospodářských důvodů, v době založení IRO se posunul blíže k „politickému uprchlictví“.

Jenomže jak v oné zmeti milionu původních „Displaced Persons“ najít nepochybné uprchlíky, jak je definovat a jak mezi nimi vůbec ještě nacházet válečné zločince? Celý problém stále souvisel s vnímáním poválečných retribucí a jejich narativem. Také IRO v době svého vzniku ještě používala jazyk odvozený z klasifikací Norimberského tribunálu. Mezinárodní pomoc neměla být dána „zrádcům, quislinkům a válečným zločincům“, a stejně jako v UNRRA byli z pomoci nadále vyloučeni Němci na základě etnických kritérií. Přestože se tak IRO držela retribučních principů „vítězné justice“, stále více se ukazovalo, že označení „zrádce“ a „kolaborant“ ve východoevropském antifašistickém žargonu už nebylo v mnoha případech považováno za „zrádce“ v žargonu západním.⁴²¹

IRO proměnila význam pojmu „Displaced Persons“ a přeneslo ho blíže ke konceptu politického uprchlictví. „DPs“ byli sice stále ještě definováni jako repatriovatelní civilisté nuceně vykořenění válkou nebo jako oběti nacistických či fašistických represí (nerepatriovatelní Židé a Španělé), ale objevila se už také třetí varianta: pokud by žadatelé prokázali „objektivní důvody“ proti svému návratu do původní vlasti, měli získat uprchlický status a žádat o víza v hostitelských zemích. IRO tak od počátku počítala s rozmlžením rozdílů mezi původními „DPs“ a „uprchlíky“, s nimiž pak bylo nakládáno jako s „permanentními žadateli o azyl“. Ačkoli orgány přistupovaly ke každému případu jednotlivě a neexistoval zatím univerzální klíč nebo definice toho, kdo je „uprchlík“, seznam „objektivních důvodů“ se zúžil na perzekuce nebo strach z perzekuce na základě rasových, náboženských, nacionálních nebo

---

⁴²⁰ SALOMON, s. 46–54.

⁴²¹ HOLIAN, s. 83–108.

politických důvodů. Právě důraz na perzekuci byla radikální inovací – například Ženevská konvence z roku 1933 totiž mluvila o uprchlících jako o všech lidech bez státní příslušnosti, „stateless people“, bez ohledu na důvod či motivace jejich příchodu.⁴²²

Už UNRRA se snažila registrovat všechny „DPs“ a kompilovat je s daty okupačních správ – což mělo být také smířlivým gestem vůči východnímu bloku. Repatriace se mezitím zpomalovala, až se v roce 1946 téměř zastavila, nicméně UNRRA se snažila vyloučit podezřelé z válečných zločinů, „quislingy“ nebo „zrádce“, až do poloviny roku 1946.⁴²³ První kolo systematických prověrek ovšem začalo mezi červnem 1946 a červencem 1947. Když pak v průběhu roku 1947 přibývala skrze „železnou oponu“ nová vlna běženců, začaly být jejich prověrky, takzvaný „screening“, inspirovány denacifikačními procedurami. Tak jako němečtí občané vyplňovali po válce dotazníky spojeneckých okupačních orgánů, aby spojenci odkryli aktivní podporovatele nacismu, podobné „způsobilostní dotazníky“ začala dávat uprchlíkům také IRO.⁴²⁴

Mladí a nezkušení američtí vojáci, minimálně školení, byli jen zřídka schopní rozumět slovanským jazykům a složitým východoevropským souvislostem. V praxi přitom existovaly tři odlišné prověrky – americké, britské a francouzské. Jak si také posteskl britský důstojník Frederick Morgan, šéf UNRRA v Německu, výroba falešných dokladů se po roce 1945 stala jedním z největších oborů evropského průmyslu. Americké armádě a UNRRA do července 1947 nevyhovělo 12,3 % prověřovaných, v britské zóně činil tento podíl 10,4 % a ve francouzské 2,8 %. Ve zmatku, který v Německu panoval, ovšem nebyla pro neuznané potíže, aby se přesunuli do jiného tábora nebo jiné okupační zóny s nadějí, že na základě jiných pravidel úřady svá rozhodnutí změní. Vojenským vyšetřovatelům a pracovníkům UNRRA se tímto způsobem podařilo nakonec zredukovat populaci DPů pouze o 3 %. Jak si zaznamenal Eileen Egan, americký pracovník UNRRA, uprchlíci, kteří se zpočátku obávali

---

⁴²² SALOMON, s. 34–38. RISTELHUEBER, s. 170–174.

⁴²³ HOLIAN, s. 60–69.

⁴²⁴ COHEN, s. 37.

přihlásit UNRRA, postupně doslova vylézali ze sklepů rozbombardovaných ulic německých měst, aby se díky novému mezinárodnímu ovzduší pokusili dostat ven z Evropy.⁴²⁵

*

Zlomovým bodem v přístupu k evropským „Displaced Persons“ se stal československý Únor. Události za „železnou oponou“ upozadily ostatní agendu. Antikomunistická kritéria začala hrát při prověrkách definitivně klíčovou úlohu, i když si Simon Wiesenthal, který asistoval americké kontrarozvědce v pátrání po nacistických zločincích, povzdechne, že se z prověřovací agendy vytrácel protinacistický étos: „Kde jsou ty tisíce nepřátelských Litevců nebo Lotyšů z americké zóny? Kde jsou ty tisíce členů ukrajinské SS divize „Galizien“ infiltrovaných do uprchlických táborů v roce 1947? Měli byste vědět, že všichni tito lidé jsou teď „Displaced Persons“ OSN, mnoho z nich žije v IRO táborech nebo už dokonce s pomocí IRO emigrovalo.“⁴²⁶

Příchodem Čechů a Slováků do amerických okupačních zón v Německu a Rakousku získala IRO příležitost, aby si „perzekuční kritéria“ otestovala na měřitelné skupině. Kvůli takzvanému „freeze order“, vyhlášenému v červnu 1947 k ušetření nákladů, nebyli uprchlíci z komunistického Československa sice zpočátku umístňováni do táborů pod patronátem IRO, po nařízení státního sekretáře George Marshalla v červnu 1948 ovšem IRO promptně „freeze order“ zrušila. Právě tehdy IRO už definitivně narýsovala tlustou čáru, kterou začala oddělovat hospodářskou emigraci od perzekuce, již jedinou považovala jako důvod k uznání uprchlického stavu. Tato ostrá hranice mezi ekonomickými a politickými důvody migrace se stala rozhodujícím momentem v historii politického azylu ve dvacátém století: pouze perzekuce se na rozdíl od hospodářských důvodů stala jediným kritériem „uprchlictví“. Mladý student Alois Janák bude úřady IRO odmítnut, protože jako důvod svého útěku uvede,

---

⁴²⁵ Tamtéž, s. 40.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 46.

že v Praze propadl u zkoušek „z politických věd“, a proto se bál, že kvůli tomu nedostane adekvátní zaměstnání. Tento důvod IRO jako perzekuci neuznala.⁴²⁷

IRO se začalo říkat „největší světová cestovní kancelář“. V prvních pěti letech od jejího vzniku, kdy pod svými křídly registrovala přes 1,5 milionu „uprchlíků“, se jich podaří rozmístit téměř milion. Potíž byla v tom, že většina z těchto „šťastných“ bude muset čekat i několik let. Vycestování jednak záviselo na získání pracovního víza v hostitelské zemi. Některým se nepodařilo projít zmatky imigračního práva. Čím déle v táboře žadatelé zůstávali, tím více jejich šance klesaly. V žargonu pracovníků IRO dostanou nálepku „tvrdé jádro“, jako by to byla jejich vlastní chyba.⁴²⁸ Mezi toto „neprodejné zboží“ příručka IRO s politováním řadí „staré lidi, chronické invalidy, mrzáky, nepřizpůsobivé, velké rodiny, vdovy s dětmi, nemanželské páry nebo neprovdané matky s dětmi“.⁴²⁹ Ukrajinský lékař, chirurg s dlouholetou operační praxí, obrečí, když ho odmítne zaměstnat kamenolom v Kanadě. Polská komtesa stráví v uprchlickém táboře patnáct let, až do své smrti. Odmítli ji „z bezpečnostních důvodů“, neboť měla vysokoškolský diplom z Leningradské univerzity bez ohledu na to, že z roku 1910. Jednomu Litevci, otci od rodiny, chyběly na ruce prsty. Jeho rodina byla spolu s ním odsouzená k marnému čekání. „Nepřizpůsobivý“ Jugoslávec, zapletený do případu šmeliny, bude čekat na vízum ještě v roce 1961.⁴³⁰ Čím starší byli žadatelé, tím menší měli šanci. V srpnu 1948 bylo v péči IRO 600 tisíc osob. Co se týče mužů, „kritickou hranici“ 45 let věku překračovalo 15 procent z nich.⁴³¹

Ale jak na tom byli Češi a Slováci? A jakou úlohu v uprchlické pomoci sehráli sociální demokraté?

---

⁴²⁷ Tamtéž, s. 51–54.

⁴²⁸ RISTELHUEBER, s. 215–216. KEE, s. 5.

⁴²⁹ RISTELHUEBER, s. 216.

⁴³⁰ KEE, s. 6–7.

⁴³¹ ABS, 302-566-1, IRO, „Zprávy z organizace IRO“, 5. únor 1949.

4.2. „Máte s sebou stranické legitimace?“

„Franta [Němec] včera v noci dostal těžký záchvat bolestí v břiše, byl hned převezen do nemocnice a operován na kýlu. Má ještě horečky a bolesti, ale jeho stav není nijak nebezpečný. Bude ale muset zůstat v nemocnici asi 14 dnů, a pak se dlouhou dobu šetřit. Je to tím nepříjemnější, že je v proudu jednání emigrační, které po dobu jeho nemoci nelze dobře vésti [...] Věc je tím smutnější, že Frantovi je dnes 50 let, a to víte, v nemocnici se to pak špatně slaví. Bylo by dobře, kdybyste pokud možno jednotlivě si na něj vzpomněli, měl by z toho radost,“ přišla do Londýna 20. května 1948 zpráva, že se jednání o kanadské akci opozdí. Mezitím měli „soudruzi“ v Londýně připravit první listinu přibližně sta lidí, jež by byla předána k nahlédnutí kanadským úřadům. Podle běžných kanadských imigračních předpisů přitom mohl dostat vízum pouze jednotlivec, který měl v Kanadě příbuzné, nebo dostatečné finanční prostředky na zakoupení farmy či založení vlastního podniku, a jinak jen zemědělský dělník či horník.⁴³²

Němec dohadoval výjimky a dokonce existovala naděje, že budou do akce pojati také manželky a děti imigrantů. Jeho onemocnění vyjednávání zbrzdilo, a tak většina uprchlíků zatím neměla šanci kritériím vyhovět. Do prvního seznamu měli být proto namícháni dělníci a zemědělci, lidé bez rodinných závazků, a teprve k nim mohlo být přidáno maximálně „10–15 intelektuálů“. Jinak by to prý Kanadčané „nespolkli“: „Vše tu jde hrozně pomalu, stále nemáme zaměstnání, ač jednáme na všech stranách. Jsem už z toho celý zoufalý a vynervovaný,“ psal z Ottawy jeden z Němcových přátel.⁴³³

Úkol byl vytvořit seznam „našich lidí“. Začala se hledat kritéria výběru a brzy se ukáže, že něco takového nebude snadné. „Když se člověk dívá na dnešní emigranty, tj. na ty nové, kteří právě přicházejí, je z toho špatně,“ napsal už v říjnu 1948 jeden z uprchlíků v německém táboře: „Snad všichni

---

⁴³² ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948.

⁴³³ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXIII, „přítel“ F. Němce „soudruhům“ 20. 5. 1948.

mají hrozně daleko k politickým důvodům – to jsou příšerné zjevy, (šmelináři, podvodníci, zloději z povolání, cikáni, padlé dívky jdoucí za svým povoláním nebo za dobrodružstvím.“ Pochyboval, zda lidi z táborů lze vůbec dělit na politické a nepolitické, a jestli ano, tak těmi politickými podle něj rozhodně nebyla většina z nich.⁴³⁴

Podobně zněly zprávy vnějších pozorovatelů, třeba reportáž Hanse Hermsdorfa, předsedy mládeže německých sociálních demokratů. Ten se kvůli svým protikomunistickým postojům vzdal v roce 1947 regionálních politických funkcí a opustil sovětskou zónu Německa. Nyní se snažil navazovat kontakty s československými uprchlíky, kterým se v korespondenci omlouval za německé „soudruhy“, kteří „stále nepochopili“, co se v Praze stalo. Přesto Hermsdorfa v táborech překvapila stejná věc: „Devadesát procent emigrantů nejsou političtí exulanti, nýbrž hlavně lidé nějak dotčení znárodněním, mezi něž se přimíchali různí dobrodruzi a částečně kriminální živlové,“ psal zprávu pro mezinárodní socialistické hnutí.⁴³⁵

Nejde nyní o to, že také on vycházel z ostré hranice mezi ekonomickými a politickými důvody, jakou ve svých prověrkách nastavilo IRO. Důležité je, že si příliš nevěděl rady, na koho přesně se při svém „hledání sociálních demokratů“ obrátit. „Nikdo na místě“ mu nedokázal říci nic o počtu ani složení uprchlíků, a tak počet těch „politických“ jen odhadoval kolem deseti procent, z nichž asi polovina byli podle něj socialisté („social democrats“). Politická emigrace v táborech přitom nebyla podle Hermsdorfa organizována v „žádném směru“. S odhadováním měl potíže už jen proto, že americká správa nedoporučovala v táborech politickou činnost, a kdo by se o to pokusil, riskoval by předvolání před CIC a vážné problémy: „Situaci navíc komplikuje, že soudruzi zčásti přicházejí bez jakýchkoli papírů, jen s tím, co mají na sobě,“ dodával a hlásil, že jestli se k sociální demokracii někdo bude hlásit, závisí na strategii, kterou sám v Německu zvolí.

---

⁴³⁴ NEŠPOR, „České migrace“, s. 278.

⁴³⁵ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, Hans Hermsdorf, duben 1948.

Zatím to neviděl jako výhodné. Američané prý dělali rozdíly mezi sociálními demokraty a uprchlíky patřícími k ostatním stranám: „V táborech samotných existuje rozsáhlý a velmi dobře fungující systém agentů CIC. Atmosféra je plná nedůvěry. Sociální demokraté jsou podezíráni z komunismu jako první, o politice obecně se mluví pouze potichu. Situaci sociálních demokratů zhoršuje, že někteří soudruzi, kteří prokazatelně překročili hranici, později úplně zmizeli a nikdo o nich nic neví.“ Nedůvěru Američanů k sociálním demokratům pak dokazoval tím, že dosud nikdo ze „soudruhů“ nedostal na rozdíl od ostatních Čechů a Slováků nabídku pracovat pro americkou zpravodajskou nebo uprchlickou administrativu.⁴³⁶

Hermsdorfovu zprávu o tom, že přihlášení se k určité politické příslušnosti bylo otázkou taktiky každého uprchlíka, potvrzují také informace z „druhé strany“, od komunistické bezpečnosti. Pokud uprchlíky přebíraly německé pohraniční orgány, nevyslyšely je, nýbrž je předaly CIC. Výslech trval v nornáním případě jeden a půl až dvě hodiny a kromě dotazů ohledně osobního života a zaměstnání se vyslyšající ptali především na politické přesvědčení, konkrétně politickou legitimaci. Pokud ji utečenec s sebou neměl, ptali se, kdo je předsedou či tajemníkem místní organizace a kdo ze straníků mu pomáhal s útekem, pokud ji s sebou měli, „orgány CIC je bedlivě zkoumaly“, neboť „jsou velmi nedůvěřivé a vidí v takových lidech provokatéry a agenty vyslané z ČSR“.⁴³⁷

Sociální demokraté z londýnského vedení exilové strany situaci znali. Jejich sekretariát byl dopisy z táborů zavalený. Aby zavedli systém do komunikace s Německem, bylo třeba vytvořit „seznamy sympatizantů“, určit, s kým komunikovat a komu primárně směřovat pomoc. Vedení hned na počátku stanovilo důvěrníky v táborech, i když i oni sami psali jeden dopis

---

⁴³⁶ ABS, 302-566-1, IRO, „Zprávy z organizace IRO“, 5. únor 1949. Podle výkazu z prosince 1948 zaměstnávala organizace IRO celkem 1788 osob, z toho 22 Čechoslováků. Další uprchlíky ovšem využívala jako své spolupracovníky. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, Hans Hermsdorf, duben 1948.

⁴³⁷ ABS, 305-367-1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I, s. 18–19.

za druhým, že chtějí z Německa co nejdříve pryč.⁴³⁸ Přestože vnímali svou funkci jako provizorní, jejich nejdůležitějším úkolem teď byla „verifikace“ všech „příslušníků strany“, sepsání osobních dat (narození, členství ve straně, funkce, povolání, poslední bydliště v ČSR a důvody k útěku) a jejich zaslání sekretariátu do Londýna.⁴³⁹

Důvěrníci dostali v červenci 1948 nejprve přihlášky do strany s legitimacemi jen na ukázkou, protože především Blažej Vilím odmítal „dělat politiku“ v táborech a prosazoval, aby „stranická základna“ vznikala až v hostitelských zemích.⁴⁴⁰ Nakonec se ale Vilím podrobil většině a ještě během léta 1948 byla praxe změněna. Zatímco legitimace měly být skutečně rozdány až v hostitelských zemích, přihlášky do strany začali důvěrníci nabízet už v táborech, a jejich originály pak posílali hromadně zpět do Londýna: „Budeme mítí ústřední registraci všech členů v zahraničí. U starých příslušníků strany je nutno přihlášce rozumět tak, že je pouhým registračním listem, zatímco skutečnou přihláškou stává se jen pro příslušníky nové,“ zněla instrukce ze srpna 1948.⁴⁴¹

Před Únorem, v dobách masových politických hnutí, bylo s nadsázkou řečeno k ambicióznímu životu ve společnosti výhodné přihlásit se k jednomu

---

⁴³⁸ Prvním důvěrníkem ve Schwabachu byl určen Jiří Brůcha, v Dieburgu Zdeněk Šedivý, v Bedburgu L. Válka, Ladislav Horniš ve Wasseralfingenu, František Kohout v Unterjettingenu a Karel Gans v Hofu.

⁴³⁹ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 1, 6. 6. 1948.

⁴⁴⁰ Tamtéž, oběžník č. 2, 2. 7. 1948. Podle organizačního řádu exilové strany byl členem strany každý příslušník ČSSD, který vlastnoručně podepsal registrační členskou přihlášku ověřenou dvěma dalšími straníky, zaplatil poplatek za legitimaci a nejméně jeden příspěvek. Přihlášku musel předložit výboru příslušné zemské organizace nebo zemskému důvěrníkovi, popř. zaslat ústřednímu sekretariátu strany. O uznání nepřerušeno členství, tj. o členství ve straně v exilu a vydání legitimace, rozhodoval výbor zemské organizace. V zemích, kde organizace nebyla, rozhodl o členství tamní zemský důvěrník. Porušení stranické kázně se trestalo důtkou, zbavením funkcí nebo vyloučením ze strany. K rozhodování byl ve všech případech oprávněn výbor zemské organizace. Z jeho rozhodnutí se mohl dotyčný člen odvolat k představenstvu strany a dále k jejímu Ústřednímu výkonnému výboru, který pak rozhodl s konečnou platností. Tamtéž, Vilím, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

⁴⁴¹ Tamtéž, oběžník č. 3, srpen 1948. Se získáním legitimace byly spojeny členské příspěvky. Pro Anglii byly stanoveny takto: „Zaměstnaný člen strany bude platit měsíčně 5 sh., nezaměstnaný a členové rodiny (pokud nejsou sami zaměstnaní 6 penny. Cena legitimace je 2 sh. S přihláškou je nutno odevzdat alespoň jeden měsíční příspěvek. Peníze je možno odevzdat buď osobně v ústředním sekretariátu v Transporte House (kde je možno obdržet známky) každý den od 10–13 a od 14–18 hod., nebo zaslat poštou v zemi obvyklým způsobem, nebo šekem vystaveným na Czechoslovak Social Democratic Party“.

(či více) z velkých politických táborů. Bude to ale platit také pro život „v exilu“? Třeba Blažej Vilím tvrdil, že ano. Potíž „předchozího zahraničního odboje“ spočívala podle něj právě v tom, že se v něm ocitlo „hodně sociálních demokratů“, ti ale neměli „žádnou stranu“, která by je vedla. A aby tuto chybu nezopakovali, přihlásilo se exilové vedení na nových přihláškách v první řadě ke kontinuitě a tradici. Protože byla „sociální demokracie rozpuštěna“ koncem června 1948, mělo „členství v zahraničí“ symbolicky navazovat datem 1. července.⁴⁴² „Strana“ tím měla dát najevo, že je připravena vytvářet zázemí a plnit integrující roli, ztělesňovat řád uprostřed uprchlického chaosu: „Komunistický puč v ČSR násilně potlačil nejstarší československou politickou stranu, která po celá desetiletí úspěšně vedla nesnadný zápas za lepší život pracujícího lidu, za jeho politickou a hospodářskou svobodu a za mezinárodní dorozumění. Protože dnes nemůže vésti tento boj doma, donucena poměry přenáší svoji činnost do zahraničí.“ „Strana“ proto „volala“ k „velkému úkolu“ své „bývalé příslušníky“ a „přátele“, aby se zapojili do „společné práce za obnovu demokracie, vítězství svobody a socialismu“.⁴⁴³

*

Kvůli takzvanému „freeze order“ z června 1947 nebyli uprchlíci z Československa zpočátku umísťováni do táborů pod patronátem IRO, nýbrž do lágrů pod německou správou. Po zmíněném rozkazu státního sekretáře George Marshalla byl v červnu 1948 „freeze order“ zrušen. Během července a srpna 1948 tak IRO přebírala tábory s československými uprchlíky do své péče. Některé lágry „německé správy“ byly zrušeny a jejich obyvatelé přesunuti do jiných IRO táborů.⁴⁴⁴ IRO pomáhala alespoň v omezené míře.

---

⁴⁴² Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 69, „Členská přihláška Československé sociální demokracie v zahraničí“.

⁴⁴³ Tamtéž.

⁴⁴⁴ ABS, 323-14-2, „Československá emigrace“, část II., s. 5–15. V Německu byly koncem léta 1948 zrušeny tábory Moschendorf, Norimberk, Schwabach, Unterjettingen nebo Wasseralfingen. Uprchlíci byli přesouváni do dalších táborů. Jedním z největších komplexů pro československé uprchlíky byl například tábor Ludwigsburg u Stuttgartu, kde v tamních bývalých SS kasárnách žilo ve druhé polovině roku 1948 průběžně přes tři tisíce

Mohla vydávat určité osobní doklady, třeba zmíněný „cestovní dokument“, a nahrazovat chybějící akta: křestní či oddací listy nebo potvrzení o studiu, což pro ty, kteří odcházeli narychlo, bylo pro začátek nového života zásadní. Avšak přestože uprchlíci získávali od léta 1948 více humanitární podpory také od dalších pomocných sdružení spolupracujících s OSN,⁴⁴⁵ životní podmínky v táborech poválečného Německa, Rakouska nebo Itálie byly stále mizerné a tamní nálady nezlepšovala ani z uprchlického pohledu „nehybná“ vízová agenda:

„První objevil náš lág r poslanec jedné prý liberální strany. Dal si nás shromáždit a řekl nám: – Bratři a sestry! Naše strana na vás myslí. Za naší vlády, jak si jistě vzpomínáte, bylo doma dobře, umíme v tom chodit a postaráme se o vás i tady v exilu. Dostanete víza do zámoří, a aby se vám líp čekalo, než se to vyřídí, jsou pro členy naší strany připraveny potravinové balíčky. Doufám, že máte všichni s sebou legitimaci?“ Tak začíná povídkový příběh o stranické agitaci v táborech, který ze svých vzpomínek sepsal jeden z uprchlíků: „Legitimaci neměl s sebou samozřejmě nikdo. Je to až k nevíře, jak jsou lidé nepředvídaví nebo ztrácejí nervy, když mají zčistajasna utíkat

---

československých uprchlíků, další velké tábory byly v Německu například ve Švábském Gmündu (v listopadu 1948 tam bylo 1200 Čechoslováků), v Dieburgu u Darmstadtu (průběžně čtyři sta uprchlíků), Wegscheide u Frankfurtu nad Mohanem (průběžně asi 400 Čechoslováků), Murnau (130 uprchlíků), Burgu u Herbornu (500 uprchlíků) a v dalších menších místech. V Řezně přitom stále působil „přijímací a rozřazovací“ tábor Goethe-Schule. V Britském pásmu působily například tábory Bedburg – Hau, další na periferiích Hannoveru nebo Hamburku. Ve Francouzském pásmu pak v Kehlu na Rýně. Po zrušení táborů pod německou správou bylo v době od 25. 8. 1948 do 10. 10. 1948 přesunuto asi 2400 československých uprchlíků z Německa i Rakouska do Itálie. Téměř všechny transporty směřovaly nejprve především do největšího tábora Bagnoli u Neapole (tábor mnoha národností, kapacita cca. 7 tisíc osob). Po jeho přeplnění putovali někteří další čeští a slovenští uprchlíci do dalších táborů IRO, například Pagani, Bari, Bologna atd. Tábory IRO, většinou kapacitou menší a národnostně smíšené, byly v západních zónách Rakouska. Více také HOFFMANN, s. 67–73.

⁴⁴⁵ Od léta 1948 se pozvolna rozbíhala také pomoc zmíněného Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees) nebo londýnského Československého pomocného výboru pro politické uprchlíky („Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees“). Více viz JEŘÁBEK. IRO například úzce spolupracovala s dalšími organizacemi, například Červeným křížem, dále United States Committee for the Care od European Children, War Relief Service – National Catholic Welfare Conference, World's Committees of the YMCA and the YWCA, Unitarian Services Committee, International Rescue and Relief Committee, Boy Scouts International Bureau, s židovskými pomocnými organizacemi atd. ABS, 302-566-1, IRO, „Zprávy z organizace IRO“, 5. únor 1949.

přes hranice. Poslanec nad tím melancholicky pokýval hlavou, ale zřejmě už udělal stejnou zkušenost na více místech. – To nic, řekl útěšně a shovívavě. Ale příště buďte opatrnější, to třeba nepůjde tak snadno jako tentokrát: já naštěstí s sebou přihlášky mám, tak je můžete vyplnit a já pak zařídím ty balíčky a ta víza.“

Všech šedesát jich prý vyplnilo a podepsalo přihlášku. Poslanec je posbíral, potřásl všem pravicí, „jednu mladší paní poplácal bokem, jednomu čtyřletému bratru zmáčkl žoviálně ukazováčkem nos a odjel“, vyprávěl uprchlík povídku a pokračoval: „Za šest neděl zastavilo před naším lágrem auto, vystoupil starší, elegantní pán, mluvil chvíli s vedoucím lágru, dal si nás zavolat a řekl nám:

– Soudruzi a soudružky! Že vám slibovali balíčky a víza?

– Ano! Odpověděli jsme jednohlasně. Ale ještě jsme nic nedostali.

– Bodejť byste dostali! Řekl smutně ten pán, který byl také poslanec. To oni pročachrovali republiku [...] Ne, žádné balíčky od těch kortešů nedostanete, a víza už kór ne, a to z té jednoduché příčiny, že nic nemají. [...]

Během dalších dvou let se u nás vystřídal mnoho návštěv. Ten slíbil to, ten ono, pro naději jsme měli vždycky nějaký konkrétní podklad a k táborové stravě jsme se dožívali legitimacemi.“⁴⁴⁶

Uprchlíci to tak mohli cítit: „exil“ se dělil na ty, kteří žijí v blátě a špíně, a na prominenty, kteří to vlastně všechno zavinili a teď někde v dálce slibují vzdušné zámky. Atmosféra a podmínky v táborech otvíraly prostor pro korupci a systém protekcí. V táborech se utvářely jiné žebříčky hodnot. Politika a stranický boj tam na jednu stranu mohly působit nemístně, zároveň přicházely z táborů do londýnského sekretariátu dopisy od uprchlíků, kteří bez legitimace žádali o potvrzení, že jsou členy strany.

Na počátku května 1948 odhadoval Blažej Vilím počet uprchlých funkcionářů na tři stovky. Koncem měsíce už měl první seznam se sto třiceti

---

⁴⁴⁶ VLACH, Robert, *Cizinec mezi námi*, Stockholm 1956, s. 17–20.

ověřenými jmény s tím, že přicházejí další.⁴⁴⁷ V Londýně o napětí věděli, káravě a opakovaně své reprezentanty v táborech nabádali, aby se vyhýbali „zbytečné“ stranické agitaci a nenabízeli přihlášky lidem, u nichž „by nerozhodovaly ty nejideálnější důvody a motivy“: „Registrujte jen skutečné příslušníky strany a její poctivé příznivce,“ zněly instrukce ze srpna a září 1948. „Zvlášť ved'te ty, kteří se k nám sami hlásí. Zejména také nic neslibujte. I v zahraničí chceme mít členy jen z přesvědčení [...] Nenechávejte se ovlivňovat a znervózňovat činností a postupem jiných politických stran a skupin. Ať si loví dušičky a organizují kampaně. Zesměšni se.“⁴⁴⁸

Nicméně praxe v táborech se od londýnské teorie lišila. Uprchlícké periferie byly od londýnského centra příliš vzdálené a způsob, jakým byly přihlášky rozdávány, závisel spíše na povaze důvěrníků. Zkušenosti s takovou agitací zažil nestraník Zdeněk Slouka, který uprchl do Rakouska koncem roku 1948. Dostal se do Innsbrucku, kde mu IRO nabídla ubytování v jednom z provizorních táborů. Byla to náhoda, že ho na místě uvítal starý brněnský známý Adolf Mokřý, sociální demokrat a bývalý náměstek brněnského primátora, který v ubytovacím zařízení správcoval. Než se agilní Mokřý, člen ÚVV exilové strany, muž s „vychrtlou postavou, propadlými tvářemi a usměvavýma očima“, dostane za svou aktivitu za několik měsíců do Londýna, bude v Innsbrucku komunikovat s místními sociálními demokraty a okupační správou, spravovat lágř a psát dopisy a články do různých cyklostylovaných časopisů. Nestraník Slouka sice uznával Mokřého zásluhu, že onen minilágř s kapacitou patnáct lidí, malou studenou půdu činžáku patřícímu rakouské sociální demokracii, dokázal vyjednat a zařídit dokonce s bonusem jednoduchých obědů, které rakouští „soudruzi“ poskytovali zdarma v hospodě za rohem. Sloukovi byla ale nepříjemná Mokřého agitační dotěrnost.

Když Mokřý nejprve neuspěl s tím, že pobyt v „sociálnědemokratickém“ lágřu podmínil Sloukovým vstupem do ČSSD, nevzdával se a zkoušel to dál:

---

⁴⁴⁷ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, B. Vilím K. Epsteinovi 29. 5. 1948. Tamtéž, B. Vilím V. Bernardovi 9. 5. 1948.

⁴⁴⁸ Tamtéž, k. 2, vol. VI, oběžník č. 3, srpen 1948 a tamtéž Holub, k. 9, a. j. 69, B. Vilím a V. Holub „soudruhům“ 8. 9. 1948.

„V deset večer kamna vyhasla a postele vyly obsazeny. Přes deky se ještě hodily kabáty, kožichy, co kdo měl. V jedenáct se zhaslo. Ale ve dvanáct bylo opět rozsvíceno a vstoupil Adolf. Adolf byl kuřák. To by tak nevadilo, půda byla větraná lednovým vzduchem ze střechy až příliš, ale Adolf potřeboval cigaretu každou hodinu. A k cigaretě musel mít světlo. Tvrdil, že z cigarety nic nemá, když nevidí kouř. A Adolf každou hodinu rozsvítil a bloudil s cigaretou studenou cimrou, zastavil se nad každou z dvanácti postelí, na některou přisedl a byl hotov na kus řeči. Kdykoliv se zastavil u mě, třeba na své obchůzce ve tři ráno, nechal mi na posteli přihlášku do sociálnědemokratické strany [...] V lágru na Salurnerstrasse byla směs lidí, někteří již čerství sociální demokraté, ale bylo jim to lhostejné. „Hele,“ řekl mi jeden ze spolunocležníků, „starýmu to dělá radost, je tady postel a v poledne teplý nudle, tak co.“⁴⁴⁹

4.3. Sedláková cesta

Začátkem září 1948 se Mirko Sedlák procházel centrem Kodaně. Na své „stranické“ misi po Evropě měl za sebou trable. V Holandsku byl zadržen na jedenáct dní, neboť pasová kontrola neakceptovala jeho vízum. Musel proto obvolávat a telegrafovat na úřední místa, než se mu podařilo vízum ověřit. To vše ho stálo nejen čas, ale i peníze, a přestože byly v Kodani krásné slunné dny, lamentoval, že mu kvůli tomu nezbyly peníze, za něž si chtěl v dánské metropoli koupit pár pěkných bot. V Kodani obuv nebyla na příděl, byla k dostání volně a lacině: luxusně vypravený pár za jednu libru, pěkné boty od čtrnácti šilinků. „Je to pohádka pro lidi, kteří chřestí v kapse šilasy,“ povzdechl si, když koukal do kodaňských výloh. Ve výkladech byly přitom další nevídané věci, třeba čokoláda s libovolným množstvím šlehačky: „To vše je ale prakticky pro zlost života emigrantského. Chodím kolem toho, nejradši bych každému Dánovi do toho strčil nos,“ psal o svém trápení, které pak vyvrcholilo v kodaňských ulicích: „Děvčatům, jichž je tu jako smetí, chybí jenom vkus. Jinak si počínají dráždivě. Za jízdy na kolech – a jezdí se tu stále –

---

⁴⁴⁹ SLOUKA, s. 287–288.

nechávají poletovat krátké vzdušné sukne až k oblakům, přičemž se páni na chodnicích nedívají ve směru úsilí sukni k oblakům, ale níže. Podobně si počínají při tanci a je to krutý život pro člověka, který si nechce se zřetelem k nevyřešenému osudu své ženy přividělávat na výčitkách.“⁴⁵⁰

Osud nebyl k Mirku Sedlákovu laskavý. Rodák z Českého Krumlova v dětských letech ztratil rodiče, které, jak říkával, mu nahrazovali „jihočeští dělničtí předáci“. Ve svých triadvaceti letech byl zvolen do funkce předsedy mládeže Strany práce v českobudějovické župě, ale to se už psal podzim 1938. Dne 3. února 1940 ho zatklo gestapo, a tak se po válce vracel do politiky přímo z koncentračního tábora Flossenbürg. Stal se poslancem, a přestože měl pověst chaota a podivína, zdálo se, že bude mít skvělou budoucnost. I lidé, kteří ho považovali za „trochu podivného“, mu přiznávali rétorickou genialitu, měli ho za „skvělého agitátora“ a například Václav Holub, kterému vadila Sedláková nevypočitatelnost, nedočkavost a výbušný temperament, považoval mladého poslance s jeho „vzletnou češtinou“ a „energickým projevem“ za nejlepšího řečníka, kterého ČSSD po válce měla. Pokus o politickou kariéru mu ale nevyšel ani napodruhé. Uprchnout musel po Únoru narychlo, bez těhotné manželky.⁴⁵¹

Nyní, půl roku po útěku, cestoval do Francie, Beneluxu a Skandinávie s důležitou misí. Obdržel seznamy sociálnědemokratických uprchlíků, aby tam pro ně vyjednal balíčkovou pomoc a hlavně možnost alespoň provizorního pobytu, přinejmenším do té doby, než budou připraveny imigrační transporty do Kanady. Jak po svém příchodu na Západ prohlásil Václav Majer, „hlavní starostí exilové strany“ bylo dostat přinejmenším provizorně co nejvíce „našich lidí“ z táborů, aby přečkali v lepších podmínkách do doby zajištění trvalých víz.⁴⁵² Počty uprchlíků rostly. IRO odhadne počátkem roku 1949 jejich prozatímní počet na 22 tisíc osob.⁴⁵³ Proto právě od Němcovy „kanadské akce“ si londýnské vedení hodně slibovalo. Pro „stranu“ byla jedinečnou příležitostí.

---

⁴⁵⁰ ČSSD, Vilím, k. 6, vol. XXV, M. Sedlák M. Vilímové 6. 9. 1948.

⁴⁵¹ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, „Mirko Sedlák – odešel bojovník“.

⁴⁵² HIA, Radomír Luža Papers, k. 167, oběžník nadepsaný „Londýn – říjen – Majer“.

⁴⁵³ JERÁBEK, s. 97.

Sociální demokraté by v „kanadské akci“ získali šanci přímo vytvářet vízové seznamy, na rozdíl od většiny jiných programů znamenala bonus v odchodu kompletních rodin.⁴⁵⁴

Sociální demokraté měli na imigrační seznamy částečný vliv pouze v Británii: Blažeje Vilíma hned po příchodu vyzvaly britské úřady, aby předložil seznam prominentních politiků.⁴⁵⁵ To ale byla jen výjimka. Británie jinak vydávala víza striktně pouze jednotlivcům, bývalým vojákům nebo přímým příbuzným britských občanů. Ostatní uprchlíci měli možnost hlásit se do akce „Westward Ho“, projektu britského ministerstva práce z roku 1946.⁴⁵⁶ Britští úředníci program nabízeli v německých táborech svobodným osobám nebo jednotlivcům za předpokladu, že nebudou žádat převezení manželky a dětí. Byla to místa v zemědělství, hornictví, železářském a textilním průmyslu, do pozic, o které jinak nebyl mezi britskými občany zájem. Vybraní imigranti, a mezi nimi i několik sociálních demokratů, byli po příjezdu často „zklamáni, protože tu musí několik dnů i týdnů čekat, žijí ve společných hostelech, kde jsou celkem drsné životní podmínky, a do práce jsou zařazováni jen postupně,“ píše se v oběžníku exilové ČSSD ze srpna 1948.⁴⁵⁷

Situace těch, kteří na Britské ostrovy přišli jako „političtí uprchlíci“ a zůstávali nezaměstnaní, se zlepšila v prosinci 1948. Londýnský Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees (Československý pomocný výbor), který

---

⁴⁵⁴ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 2, 2. 7. 1948.

⁴⁵⁵ Tamtéž. Některá jména z Vilímovy seznamu prověřovalo ministerstvo vnitra několik měsíců. Vilím byl kvůli prodlevám podezírán některými bývalými poslanci z politických intrik. Viz kupř. VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 95–96.

⁴⁵⁶ STURM-MARTIN, s. 47–49. Memorandum britského ministra práce Georga Isaacse žádalo v prosinci 1947 „the fullest use of foreign labour“. Kromě zmíněné demobilizace cizinců z ozbrojených složek a akce Westward Ho běžel od roku 1946 také program „Baltic Cygnet“, jenž rekrutoval uprchlice z pobaltských zemí jako pomocný personál do nemocnic. Časově omezený pobyt na Ostrovech nabízely například projekty „North Sea“ pro deset tisíc Němek a „Blue Danube“ pro dva tisíce Rakušane. Co se týče projektů přímé spolupráce britského ministerstva práce s IRO, byl jím „Plan 2000“ z přelomu let 1949 a 1950, určený dvěma tisícovkám uprchlíků z východní Evropy. V roce 1948 britská vláda oznámila, že státní sektor dokázal od konce války zaměstnat již 100 000 „cizinců“, přičemž s tímto stavem vyjádřila spokojenost. Jen pro zajímavost, právě v roce 1948 dorazilo na Britské ostrovy dvěma nákladními loděmi na šest set migrantů z Jamajky. V Británii kvůli tomu vznikly pouliční nepokoje, které sice ministerstvo kolonií společně s ministerstvem práce během tří týdnů vyřešilo nalezením pracovních míst, ale tato imigrace z kolonií naznačila trend dalších desetiletí.

⁴⁵⁷ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 1, 6. 6. 1948.

v dubnu 1948 založili politici bývalé Národní fronty (a sociální demokraté v něm drželi funkci tajemníka),⁴⁵⁸ vyjednal finanční podporu od Czech Refugees Trust Fundu⁴⁵⁹. V tomto fondu, zřízeném v roce 1939 na podporu uprchlíků z Československa, stále zbývaly peníze, jež koncem roku 1948 přislíbil jeho předseda Ronald A. Ellefsen uvolnit. Trust Fund měl nejprve udělat audit v Československém pomocném výboru. Pokud by výbor prověrkou prošel, měl za něj fond zaplatit dluh pět tisíc liber, který měl výbor u Hambros Bank. Zadruhé Trust Fund přislíbil zahájit výplaty nově příchozím uprchlíkům. Ti měli dostávat podporu podle výplatních tabulek National Assistance Boardu:⁴⁶⁰ svobodní týdně přibližně 24 šilinků na stravu a ženatí 40 šilinků (40 šilinků se rovnalo dvěma librám), příspěvek na dítě se pohyboval mezi 25 a 35 šilinky týdně a náhrada nájemného od 25 do 35 šilinků týdně. Fond hradil v nejnižší možné míře nemocenské a jiné nezbytné výdaje. Podpora byla vyplácena žadatelům, dokud si nenašli zaměstnání, a pouze těm, kteří byli v souladu se směrnicemi IRO shledáni „politickými emigranty“.⁴⁶¹ „Dostávám 3 libry 10 šilinků týdně. Máme tedy zajištěnou činži a snídaně. Tak mohu dělati klidnější politiku,“ napsal „nezaměstnaný“ Vilím v lednu 1949.⁴⁶²

Tato podpora se ovšem týkala především prominentních politiků, jejichž víza nebyla provázána s pracovními smlouvami. A protože náborové akce ministerstva práce nabízely v Británii jen „velmi těžké“ pracovní podmínky, nechávala exilová ČSSD rozhodnutí ohledně cesty na Ostrovy na každém uprchlíkovi zvlášť.⁴⁶³

---

⁴⁵⁸ Tamtéž, Vilím, k. 2, schůze ÚVV strany v zahraničí“, 6. 10. 1949.

⁴⁵⁹ Ke genezi Czech Refugees Trust Fundu více viz ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan, „Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace“, *Soudobé dějiny*, 1/2007, s. 9–43.

⁴⁶⁰ National Assistance Board administroval agendu tzv. National Assistance Act z roku 1948, který formálně rušil systém tzv. Poor Law z dob královny Alžběty I., a namísto toho rozšiřoval systém sociální bezpečnosti i pro ty, kteří neplatili zdravotní a sociální pojištění (jako například bezdomovci, fyzicky handicapovaní nebo svobodné matky), a kteří tak nezapadali do pojišťovacích zákonů National Insurance Act and National Insurance Act (pracovní zranění) z roku 1946.

⁴⁶¹ Když ovšem zástupci Czechoslovak Relief Committee for Political Refugees požádali Trust Fund o to, aby jim poskytl kancelář, namítli Britové, „že by to mohlo vypadat jako politický tah proti Praze“. ČSDS, Vilím, k. 1, vol. V, „Záznam o návštěvě dr. Š. Kočvary a F. Melouna u Mr. Ellefsena, ředitele Czech Trust Fundu v Londýně 16. prosince 1948 v 16 hodin“.

⁴⁶² Tamtéž, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Fr. Plášilovi 11. 1. 1949.

⁴⁶³ Tamtéž, B. Vilím J. Kafkovi 9. 1. 1949.

*

Zatímco Velká Británie budovala své velmocenské postavení historicky spíše emigrací a systematickým osídlováním svých kolonií, Francie se naproti tomu snažila svou pozici upevňovat více systematickou imigrační politikou. Buď jak buď, po druhé světové válce obě země s rozdílnou tradicí čelily podobnému problému: Z válečných trosk budovaly nové hospodářství a potřebovaly k tomu pracovní sílu – lacinou, a přitom výkonnou.⁴⁶⁴ Mirko Sedlák svou letní cestu po Evropě začal právě v politicky a hospodářsky nestabilní Francii.⁴⁶⁵ Navštívil Arno Haise, od kterého se dozvěděl, že v areálu garáží na pařížském předměstí Noisy-le-Sec sice uprchlíci mohou od začátku června využívat „příšerný“ československý tábor, ale to jen přechodně, nejvýše po dobu několika týdnů, protože je úplně přeplněný.⁴⁶⁶ Francouzské úřady však neposkytly žádnou finanční podporu, a tak podmínky v něm byly tak strašné, že Češi a Slováci často v okolí žebrali, načež se areál brzy stal předmětem pozornosti policie. Uprchlíci spali na starých rezavých kavalcích bez příkrývek, a ačkoli se „ženy“ prý neustále snažily, nemohly zbavit ubikace mnohaleté nečistoty. Tábor přežíval jen díky darům, 800 tisíc franků věnoval J. Baťa

---

⁴⁶⁴ STURM-MARTIN, s. 35.

⁴⁶⁵ REITINGEROVÁ, Lucie, „*Odcházeli jsme, abychom se vrátili*“. Kapitoly z dějin československé emigrace ve Francii v letech 1948–1968, magisterská diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2009, s. 54–55. Francouzské organizace zabývající se uprchlickou problematikou vznikaly až v padesátých letech, do té doby byla za agendu odpovědná IRO. Francouzský úřad na ochranu uprchlíků a bezdomovců – OFPRA (*Office français de protection des Réfugiés et Apatrides*) vznikl při Ministerstvu zahraničních věcí v roce 1952. O rok později převzal agendu po IRO, jejíž činnost ve Francii zanikla. V té době bylo ve Francii ještě kolem 400 000 uprchlíků. Přesný počet československých emigrantů po roce 1948 není znám, neexistují žádné statistické údaje. Většina z nich ale odcházela dále do USA.

⁴⁶⁶ ABS, 305-367-1, „Zpráva o činnosti československé emigrace po 20. 2. 1948“, část I., s. 30–31. REITINGEROVÁ, s. 52–53. Velitelem tábora byl štábní kapitán Antonín Bartoš, posléze Alois Čížek. Na podzim 1948 byl tábor už zcela přeplněn, bylo třeba hledat další prostory. Nové záchytné středisko pro 30–40 osob bylo otevřeno v říjnu 1948 v hotelu Maryša, za to ovšem museli uprchlíci platit. Další středisko bylo otevřeno v Ivry, mělo však kapacitu jen 25 osob, další lidé se podle možností ubytovali také v centru Paříže, především blízko Východního nádraží.

a dalších 250 tisíc bývalý průmyslník Nehera. Díky tomu se denní příděl kuřiva zvedl až na pět cigaret na osobu.⁴⁶⁷

Haisovi a bývalému konzulu Karlu Hanušovi bylo francouzským inspektorátem práce a odbory přislíbeno, že přes dvě stovky tamních uprchlíků budou zaměstnány na stavbě silnice v Pyrenejích, v kovodělné fabrice a lomu, přesto Hais vylučoval, že by do Francie mohl dostat „větší počet našich lidí“, protože víza byla vázaná na pracovní pozice a tento „trh“ dusila korupce francouzských úředníků: „Situace se zhoršila, jelikož se do věci víz vložil tzv. imigrační úřad, který dostává za každého najatého cizince od zaměstnavatelů pěkný bakšiš, a proto nechce dovolit, aby se povolovala víza ve větším množství bez jeho souhlasu,“ varoval Hais a kromě toho opakovaně upozorňoval, že jsou podmínky ve francouzských táborech daleko horší než v Německu, protože se v nich musí každý postarat sám o sebe.⁴⁶⁸

Francie zkrátka nebyla z mnoha důvodů atraktivní a žádanou destinací, a to ani pro uprchlíky žijící v kritických podmínkách německých a rakouských táborů. Přestože francouzské zčásti plánované hospodářství trpělo zoufalým nedostatkem nekvalifikovaných pracovních sil, zůstávaly počty přistěhovalců mezi roky 1945–1950 hluboko za očekáváním: podle oficiálních čísel se pohybovaly mezi třiceti a šedesáti tisíci ročně, v roce 1950 spadly dokonce na pouhých deset tisíc. A propos právě od počátku padesátých let proto Francie začala ve větší míře přijímat imigranty ze severní Afriky.⁴⁶⁹

Samotná Haisova „politická práce“ (té jinak věnoval v korespondenci obvykle přes tři čtvrtiny prostoru) byla prý v nebezpečí, neboť mu hrozilo, že jim „vezmou jídlo v kantýně“, o svátcích, v nedělích a sobotách večer už se musel stravovat na vlastní účet a byt si platil sám, „takže, když to vezmu všechno dohromady, potřebuji nejméně 18–30 tisíc měsíčně (1000 franků poštovné, 500 franků noviny!)“, psal po Sedlákově odjezdu do Londýna

---

⁴⁶⁷ Firma Baťa nabídla v Kanadě několik desítek pracovních míst. Sídlo měla v Torontu. ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 343, JEŘÁBEK, s. 28. Sociální demokraté v Londýně byli v kontaktu s Hynkem Baťou, synovcem Tomáše Bati, jenž po únoru 1948 uprchl do Anglie přes Německo i se svou rodinou. ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 89.

⁴⁶⁸ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, A. Hais B. Vilímovi 12. 7. 1948 a 13. 8. 1948.

⁴⁶⁹ STURM–MARTIN, *Zuwanderungspolitik in Großbritannien und Frankreich*, s. 53–60.

s výstrahou: „Dívejte se na to, jak chcete, ale musíte najít možnost mi měsíčně posílat aspoň stejnou částku jako posledně, jinak zde existovat nemohu a musil bych [...] odejít jinam.“⁴⁷⁰ Během Majerovy říjnové návštěvy Paříže obdržel Hais částku, s níž by vystačil jen na měsíc, a tak znovu psal Vilímovi, že je to málo, neboť ve Francii zařizuje padesát legitimací pro členy „strany“. Ještě na podzim 1948 tak sekretariát Haisovi „obvyklým způsobem“ zaslal „určitý obnos“.⁴⁷¹

Sedlák zamířil do Beneluxu. Nizozemsko válkou „nesmírně zchudlo“ a teď se navíc marně snažilo získat zpět kontrolu nad Indonésií. V hospodářských potížích se ocitla Belgie, již na rozdíl od Francie trápila třísettisícová nezaměstnanost,⁴⁷² čehož si Sedlák všiml v poloprázdných přístavech, odkud do světa putovalo stále méně zboží, prodražené silným belgickým frankem. Čeští a slovenští jednotlivci začali sice odcházet do holandských dolů a textilního průmyslu, Holandsko se ale stane zemí, odkud budou do Londýna docházet kromě stížností československých imigrantů i reklamace jejich holandských zaměstnavatelů. Čechoslováci na rozdíl od Poláků, kteří po válce přicházeli ve velkých počtech do tamních dolů, získají pověst lidí, kteří „jakmile si ušetří pár guldenů, koukají z Holandska odejít dál na Západ“. V napjaté atmosféře počátkem roku 1949 se navíc v Brunsummu, hornickém městě se silnou polskou komunitou, stane „vážný incident“ mezi Čechy a Poláky, po němž zůstane na ulicích „mnoho těžce raněných“. Všichni

---

⁴⁷⁰ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, A. Hais B. Vilímovi 19. 8. 1948.

⁴⁷¹ Tamtéž, A. Hais B. Vilímovi 6. a 29. 9. a 5. 10. 1948.

⁴⁷² BIJL, Rob – VERWEIJ, Arjen, *Measuring and monitoring immigrants integration in Europe. Integration policies and monitoring efforts in 17 European countries*, Hague 2012, s. 69–70 a 240–241. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, J. Pecháček B. Vilímovi 30. 5. 1948. Belgie, kde bylo 850 tisíc registrovaných cizinců a 150 tisíc nezaměstnaných, neposkytovala žádná víza. Nelegální imigranti byli přímo zatýkáni a vězněni v drsných podmínkách. Ženy byly zařazovány mezi těžké trestankyně, často odsouzené na doživotí. Muži byli zavíráni do vězeňských lágrů. Belgie se všechny uvězněné snažila vracet do Německa. Jaroslav Pecháček o tom napsal: „O nějakém rozdílu mezi tuláky, podlouduky a ostatními ilegálními „cestujícími“ přes hranice a mezi Čechy, kteří utíkají z politických důvodů, není žádného rozdílu. Česká kolonie je zde nepatrná a většinou pod vlivem vyslanectví [...] Potřeba účast Belgičanů, ale nenacházíme příliš ochoty [...] Ostatně, víš sám, že jsme od osvobození dělali všechno, abychom zde na Západě ztratili všechny sympatie, které jsme po Mnichovu a Lidicích získali.“

účastníci bitek budou okamžitě vykázáni ze země a další imigrace načas ztlumena.⁴⁷³

Sociálnědemokratický imigrant „Jirka“, který v Holandsku pracoval na pozici dělníka v textilních závodech a „soudruhům“ do Londýna o tom posílal hlášení, na to všechno neměl jasný názor. Na jednu stranu nespokojenost Čechů a Slováků chápal, neboť prý v Německu a Rakousku nedostali o své budoucí práci přesné informace. Psal, že v textilní továrně pracují na strojích starého anglického typu a pracovní podmínky jsou prý takové, jaké v Čechách skončily za Rakouska-Uherska: „Zdejší fabrikanti snaží se zaměstnávat mladistvé síly a smáli byste se, kdybyste viděli děti, které patří ještě na písek, jak jako opičky vyskakují u stroje, aby na něj dosáhli a sundali si potřebnou surovinu.“ Jirka rovněž nechápal, kde se „vzaly řeči“ o tamní vysoké životní a bytové kultuře. Většina dělnických rodin sice obývala samostatné domky, ale česká hospodyně by prý neměnila svůj „komfortní pokoj s kuchyní“ za holandský dům: „95 % těchto domků nemá koupelny a valná část splachovací zařízení [...] holandské ženy jsou líné a řekl bych, že jsou to nejlínější ženy na světě a holandská kuchyně je tak chudá, že nenajdete chudší [...] holandská rodina skoro téměř nezná máslo, vše se maže nebo dělá na margaríně a loji,“ popisoval kulturní šok Jirka, který si ale jinak „jedl dobře“, poněvadž měl „paní domácí“ Rakušanku. Na druhou stranu Jirka rozuměl také holandské argumentaci, neboť nechápal, jak někdo mohl svým nevhodným chováním riskovat návrat do uprchlických táborů, když práce v holandských dolech byla podle něj pořád daleko lepší variantou než „Německo“. On jako textilní dělník si vydělal 31,95 guldenů, a z toho „Kostgeld“, tedy byt a strava, ho stál necelých dvacet.⁴⁷⁴

---

⁴⁷³ Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 70, oběžník č. 6, březen 1949.

⁴⁷⁴ „Jirka“ v dopise vypsál tehdejší ceny zboží: „Jedny šaty konfekční výroby 50 až 65 guldenů, totéž u krejčího 120–150 guldenů, byty jsou zde velmi levné od 15–25 guldenů, košile 10–20 guldenů. Životní potřeby: maso 3,20 guldenů, mléko 22 centů, chléb 400 gramů (bílý, národní potrava) 34 centů, zelenina 1 kg kolem 70 centů. Podotýkám, že uvedené mzdy jsou hrubé a netto dělají o 15 až dvacet % méně. Já mám hrubého 36,48 guldenů [...] Vypíši vám jídelní lístek tří dělnických rodin, kde jsou ubytováni Češi: každý den snídaně bílý chléb horšího druhu (400 gramů za 22 centů) namazaný margarínem velmi tence, do továrny rovněž tentýž chléb proložený vždy dva krajíčky perníkem, sýrem, marmeládou a jako lahůdkou černým chlebem, krvavým salámem a někdy (málokdy) salámem lepším. To je svačina i oběd, dostávají s sebou 8–10 krajíčků. Večeře je vařená a skládá se z vařených brambor, které jsou

Nizozemská sociálnědemokratická vláda v létě 1948 povolila sto stipendijních míst pro studenty ze střední Evropy, sociálnědemokratický oběžník o této akci pouze informoval jako o jedné z možností. Ani na imigraci do Beneluxu sociální demokraté nezískali větší vliv.⁴⁷⁵

*

Dne 7. září 1948 si Edvard Táborský zapsal do deníku: „Dlouhý rozhovor s poslancem Sedlákem. Sbírá peníze na akci, jsou na tom špatně. Labour Party se chovala dosti rezervovaně [...] Má samé potíže své a nechtěla si přibírat další.“⁴⁷⁶ Zatímco Sedlák nepřijížděl z Beneluxu s dobrými zprávami, Táborský měl radostnější novinky. Počátkem léta, přestože byla doba dovolených a všichni prominentní Švédové se „rozprchli“ po celé zemi, vyjednal založení výboru pro pomoc československým uprchlíkům. Táborský se stal předsedou a dalšími členy byli třeba Sven Andersson, ministr a generální tajemník sociálnědemokratické strany, nebo Erik Weckengreen, šéfredaktor nejvýznamnějšího deníku *Morgen Tidningen*. Do Sedlákovy příjezdu v září 1948 se jim kromě materiální pomoci podařilo vybrat tři tisíce švédských korun na pomoc uprchlíkům, zástupci švédské sociální demokracie pak Sedlákovi předali šek na 350 britských liber určených přímo „exilové straně“.⁴⁷⁷

Vznik těchto akcí Táborský přes léto 1948 konzultoval s londýnským sekretariátem a způsob, jakým o nich přemýšleli, rozkrývá přístup „exilové strany“ k uprchlické pomoci. Táborský se s Londýnem shodoval, že bude výhodnější odlišovat „sociální“ a „stranické“ peníze. Peníze na „sociální akce“ měl výbor sbírat u různých firem a „bohatších, nesocialistických“ dárců,

---

bezpodmínečně každý den (moučná jídla neznají a diví se, že by se mouka mohla vařit a naše známá, která v Amsterdamu vaří knedlíky, nám řekla, že Holanďané tomu říkají vařený chleba, jako příloha uvařená zelenina, která jest nechutná, neboť není upravená, jednou anebo dvakrát týdně uvařené maso k tomu (v nedělních rodinách se hodně používá koňského masa), a pověstný holandský pap. To má být jako moučník, je to většinou ovesná kaše velmi řídká aneb kroupová kaše.“ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, „Jirka“ B. Vilímovi 8. a 13. 2. 1949.

⁴⁷⁵ Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948.

⁴⁷⁶ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 7. 9. 1948.

⁴⁷⁷ *Léta mimo domov*, s. 43. ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948. Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXIV, E. Táborský B. Vilímovi 11. 7. 1948.

přičemž by největší užitek měli mít „opět naši soudruzi“. Účel sbírky sice formuloval nestranicky jako „zasílání balíčků, potravin, šatstva a cestovní výlohy lidem, kteří dostanou švédská víza“, avšak sliboval zařídit, že adresáty „budou téměř výlučně naši soudruzi“. Kromě podpory „exilové strany“ a nepřímo i sociálnědemokratických uprchlíků, získal Táborský také pomoc od švédských odborů, což si chtěl „držet stranou celkové sbírky a mít to v rezervě znovu právě pro sociální demokraty“, kteří měli do Švédska v nejbližší době přijet.⁴⁷⁸ V době Sedlákovy návštěvy se do Švédska připravoval transport „několika desítek“ uprchlíků, „převážně sociálních demokratů“, kteří měli nastoupit v dělnických profesích. Koncem srpna Vilím poděkoval Táborskému, že to „konečně“ bude „první hromadnější transport našich z Německa“. O rok později, koncem září 1949, bude sekretariát v Londýně registrovat 31 „švédských soudruhů“.⁴⁷⁹

Mimochodem, ve „švédském výboru“ se neocitla Amélie Posse-Brázdová, švédská spisovatelka, jež pomáhala uprchlíkům za druhé světové války a měla styky s českými politickými kruhy. V posledních měsících života Edvarda Beneše se dostala do jeho blízkosti a její dopisy byly jedním z mála informačních zdrojů o názorech bývalého prezidenta.⁴⁸⁰ Táborský se v názorech na Posse-Brázdovou shodl s Emilem Waltrem, jeho norským protějškem: Do výboru ji nechtěli zapojit. Táborskému proto přišel vhod její letní pobyt v Československu: „Tím se sama z toho vyřadila,“ liboval si, že její účast „by byla nemalou brzdou“.⁴⁸¹ Emil Walter, bývalý vyslanec v Norsku, souhlasil. Posse-Brázdovou sice vnímal jako „nespornou a renomovanou osobnost“, která by navíc ani nemusela brát ohledy na pražský režim, neboť oba její synové byli už ve Švédsku, její majetek v Ličkově „jí vzali i s chmelnicemi“ a rozvedený manžel Brázda maloval k volbám „Gottwaldovy a Stalinovy ikony“. Potíž byla podle Waltera v jejích stycích s oficiálními československými kruhy, „čímž, vzhledem k jejímu temperamentu a sdílnosti“

---

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ Tamtéž, B. Vilím E. Táborskému, 24. 8. 1948. Počet „soudruhů“ viz „schůze ÚVV strany v zahraničí“ z 26. 9. 1949, tamtéž, k. 2.

⁴⁸⁰ Viz POSSE-BRÁZDOVÁ, Amélie, *Tajné dopisy z Prahy 1948*, Praha 1994.

⁴⁸¹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIV, E. Táborský B. Vilímovi 11. 7. 1948.

by mohlo leccos „přeskočit“ do nepřátelského tábora: „Ve snaze dokumentovat se jako osobnost, mající styky s nejvyššími místy, šířila za své návštěvy v Oslu verzi, že prý měla od prezidenta Beneše vzkazy, že „pravičáci opravdu připravovali puč“. Říkala to veřejně ve společnosti i potom, co jsem ji žádal, aby tak nečinila. Pamatuji se, že i vyslanec Kučera za války, ač byli velmi dobrými přáteli, jí často vytýkal, že svou svéradností a touhou uplatňovat se působí potíže,“ varoval Emil Walter před „dobrosrdečnou“ dámou.⁴⁸²

Lingvista Emil Walter působil už za první republiky v diplomatických službách, nejprve jako kulturní přidělenec na vyslanectví v Dánsku, později jako kulturní atašé ve Stockholmu. Po druhé světové válce se stal vyslancem v Norsku a této funkce se vzdal hned po Únoru. Walter začal komunikovat se sekretariátem ČSSD v Londýně a používal jeho uprchlické seznamy. Na pomoc československých krajanů v Norsku prý nemohl „pohříchu spoléhat“, bylo jich tam „ostatně jen hrstka“, oporu ale hledal mezi domorodci a podobně jako Tábořský pomohl organizovat norské a dánské pomocné výbory. Během Sedlákovy návštěvy Norska a Dánska se díky Waltrovi podařilo předjednat několik desítek studentských víz a veřejná sbírka se vyšplhala na šest tisíc norských korun a šatstvo. Díky tajemníkovi norské dělnické strany Ragnarů Andersenovi a Anně Kvapilové⁴⁸³ navíc Norský svaz politických vězňů pozval sto dětí uprchlíků na zotavovací pobyt, kam se přes Waltera protekčně dostaly také děti sociálních demokratů. Norsko pak následně nabídlo alespoň víza pro rodiče těchto dětí.⁴⁸⁴ Walter měl konexe i v Dánsku,⁴⁸⁵ kde ale nebylo možné získat žádná víza pro lidi z německých a rakouských táborů, protože odtud zatím nebylo přemístěno 45 tisíc německých válečných migrantů.

---

⁴⁸² Tamtéž, E. Walter B. Vilímovi 3. 7. 1948.

⁴⁸³ O činnosti Anny Kvapilové více viz VOLKOVÁ, Kateřina, *Malá velká žena. Pocta Anně Kvapilové*, Praha 2012. O migraci do Norska v letech 1948–1950 více viz POLÁCH, Vladimír P., „Emigrace do Norska po roce 1948 a její kulturní činnost“, in: *Studie z dějin emigrace*, Olomouc 2003, s. 40–70.

⁴⁸⁴ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, oběžník č. 3, srpen 1948 a tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948.

⁴⁸⁵ V Dánsku organizoval humanitární pomoc především Čech F. R. Koepl.

Sociální demokraté tak v Dánsku mohli později využít jen omezený počet studentských stipendií.⁴⁸⁶

Sedlák ukončil evropskou cestu v Německu. Zatímco v Rakousku pomáhali tamní sociální demokraté československým uprchlíkům vzhledem k labilní situaci v zemi alespoň obezřetně v polooficiální rovině, s podporou německých „soudruhů“ to bylo z historických důvodů složitější. Už citovaná zpráva Hanse Hermsdorfa dokazuje kontakty mezi Čechy a Němci: mladý německý sociální demokrat „v případě nezbytnosti“ nabízel finanční pomoc od německých sociálních demokratů,⁴⁸⁷ a ani někteří Češi se a priori komunikace s Němci nevyhýbali. Nicméně v oficiální rovině byla taková spolupráce tabu. Když v té době sociální demokrat Emil Havelka navštívil svého přítele Paula Muellera, frankfurtského lídra SPD, nepřekročila jeho pomoc osobní rovinu. Oficiálně mu nabídl pouze zprostředkování balíčkové pomoci ze Švýcarska, zaplacené mezinárodním sekretariátem socialistických stran. Také němečtí odboráři uprchlíky v táborech opatrně kontaktovali, jak ale Havelka vyličí do Londýna Blažejí Vilímovi: „Akce nějak zamrzla. Nabízeli větší částku marek. Pro jejich přijetí jsme bohužel nemohli najít schůdnou cestu, aby z toho nebyl propagační šlágr proti nám doma. I mimo to bys nám však mohl sdělit, zda se od brněnského sjezdu změnila nějak situace německých sociálních demokratů.“⁴⁸⁸

Havelka dostal z Londýna zápornou odpověď. Oficiálně se pak „exilová ČSSD“ vyjádřila ve speciálním memorandu „K problému sudetských Němců“ z 25. srpna 1948, kde se v bodě 4 píše: „Zásluhy německých sociálních demokratů a ostatních antifašistů nejsou popřeny. Jejich statečnost v boji proti nacismu zasluhuje plného uznání. Je ovšem třeba dodat, že jich bylo žalostně

---

⁴⁸⁶ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948. 3. 9. 1948 byl v Dánsku ustaven pomocný komitét čs. politickým uprchlíkům, jeho předsedou se stal Englasang Damgaard, biskup dánské protestantské církve.

⁴⁸⁷ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXIII, Hans Hermsdorf, duben 1948.

⁴⁸⁸ Tamtéž, E. Havelka B. Vilímovi 12. 6. 1948.

málo [...] Československá sociální demokracie vychází z názoru, že odsunem byla německá otázka v ČSR jednou provždy vyřízena.⁴⁸⁹

4.4. ... napříč Amerikou

„Základním faktem emigrace je málo příležitostí. Získá-li někdo nějakou skromnou výhodu z oněch, které jsou k dispozici, znamená to neúprosně, že ji nezíská druhý,“ zamýšlel se dva roky po Únoru v eseji „Jak být exulantem“ Ferdinand Peroutka nad kořeny „emigrantských neuróz“. Odtud už bylo prý jen krůček k tomu, v čem je „nejvíce jedu“ – v závistivé náladě: „Závist se ovšem nikdy nepřizná, že je závistí, a neuróza k tomu, že je neurózou. Obě tyto vlastnosti s oblibou vstupují v přestrojení kritiky [...] Není nikdo a nic, co by obstálo před úsudkem lidí, kteří mají v sobě nepokoj.“⁴⁹⁰

Když se Mirko Sedlák vrátil koncem září 1948 do Londýna, převzal nejprve funkci tajemníka v Československém pomocném výboru,⁴⁹¹ ale už koncem roku vedení jeho strany schválilo, aby odjel s Václavem Majerem do Washingtonu k jednání o RSC a aby pak v USA stranu reprezentoval. Sedlák byl pravděpodobně vybrán jako bývalý poslanec. Ostatní z tohoto politického ranku se zabydlovali v Londýně a Sedlák neměl žádné závazky. Potíž byla v tom, že vedení strany Sedlákovu nominaci nevysvětlilo svým důvěrníkům, a vlastně jim to ani neoznámilo včas. Začaly se objevovat otázky, proč s předsedou Majerem nejede tajemník Vilím, jenž bude asi z vedení odstaven.

---

⁴⁸⁹ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „K problému sudetských Němců“, příloha k zápisu schůze ÚVV z 25. 8. 1948. Chybí seznam přítomných, diskuze se prokazatelně účastnil V. Majer, B. Vilím, V. Holub, V. Bernard a Kosina. Během jednání představenstva a ÚVV strany tedy téma „Němci“ zatím nebylo „na pořadu dne“. V korespondenci sekretariátu z té doby není žádný doklad kontaktů mezi „exilovou ČSSD“ a SPD nebo německými odbory. Tamtéž, Vilím, k. 1–2, zápisy ze schůzí.

⁴⁹⁰ KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 147.

⁴⁹¹ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 1, 6. 6. 1948., tamtéž, Vilím, k. 2, schůze ÚVV strany v zahraničí“, 6. 10. 1949.

Byla v tom jistě i Vilímova vypočítavost, že takové fámy neuváděl na pravou míru. Přitom důvod, proč jel do USA Sedlák, byl prostý. Vilím se na jednání Rady svobodného Československa odmítal podílet. „My, mimo Londýn, se vše dovídáme teprve z dopisů,“ psal Vilímovi z Paříže Radomír Luža: „Prostě... O nás bez nás, jménem nás! Nikdo zde není informován, pouze se proslýchá, že do USA má jet Sedlák místo Tebe [...] Sedlák, demagog a člověk s tak podivnými názory [...] Zde nikdo, ani Hais, ani Jan Svoboda, ani já s tím nesouhlasíme. Za mnou chodí lidé a ptají se, proč Sedlák jede do USA. Nevím. Peroutka se diví.“⁴⁹²

*

Měsíc před Sedlákovým odjezdem do USA odplouval za oceán také Eduard Táborský, aby se ujal výuky mezinárodního práva na univerzitě v texaském Austinu. Do newyorského přístavu připlul 16. ledna 1949: „Ani žádná prohlídka. Vše je hladké. Odbavili mne jako diplomata. Celní prohlídka jen formální. Pasová a vízová hladká. Jedno razítko do pasu. Jedno na Landing Card. Kouzelné slovo ‚admitted‘, za nějž by tolik lidí dalo, ani nevím co.“ Jen když už byl „na pevné půdě“ a procházel kontrolním východem, sevřel nějak v kapse ruku v pěst, takže kapsa se zdála nafouklá: „Asi vteřinu se po mé ruce koukal s vrcholným podezřením jeden strážce zákona. Neodolal pokušení udělat dobrý lov, a když už jsem byl několik kroků vzdálen, přihnal se ke mně zezadu, sáhl mi na kapsu a volal: ‚What are you taking away?‘ Byl zklamán, když jsem vytáhl ruku z kapsy, rozevřel ji a kapsa splaskla.“⁴⁹³ Táborský nejprve předal Petru Zenklovi zlaté mince, které pro něj vyzvedl ve Švédsku,⁴⁹⁴ a zastavil se také ve Washingtonu, kde mluvil s československými politiky, kteří už se tam připravovali na jednání o Radě svobodného Československa. Za týden se pak vydal na několikadenní cestu vlakem na texaský jih: „Jsem už rád, že jedu z New Yorku. Ten ruch, strašný hluk a věčný jekot a shon nečiní pobyt

---

⁴⁹² Tamtéž, k. 6, vol. XXVI, R. Luža B. Vilímovi 16. 1 a 30. 1. 1949.

⁴⁹³ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 16. 1. 1949.

⁴⁹⁴ Tamtéž, 15. 11. 1948.

v New Yorku příjemným. Taková města jako New York nebo Londýn by se měla zakázat.“⁴⁹⁵

Táborský dostal vízum, neboť se za něj zaručila univerzita, poskytla mu pracovní pozici a ubytování. Co se ale týče „exilové ČSSD“, na vízový přístup Spojených států, obecně považovaný za „nejbyrokratičtější“ ze všech „Displaced Persons“ programů,⁴⁹⁶ samozřejmě neměli žádný vliv. V době Února byly zastaralé imigrantské zákony v USA velmi přísné, navíc založené na kvótách, jež tradičně favorizovaly italské nebo irské žadatele a prakticky vylučovaly ty, kteří neměli ve Státech příbuzné. Američané si ale nutnost legislativně řešit kritickou uprchlickou situaci v Evropě uvědomovali. Nový zákon „Displaced Persons Act“, podepsaný americkým prezidentem Harrym S. Trumanem dne 25. června 1948, proto umožňoval dvěma stům tisícům „Displaced Persons“ z druhé světové války a sedmnácti tisícům válečných sirotků se statutem „DP“ imigraci do USA bez ohledu na předchozí kvóty. Zákon přitom pamatoval i na poválečné uprchlíky. Během dvou let mohlo být totiž Spojenými státy přijato rovněž dva tisíce Čechoslováků.⁴⁹⁷

Jednoduše řečeno, tradiční kvóty byly rozšířeny, ale víza měla být stále vázána na pracovní pozice, které by nevykloučily ze zaměstnání americké občany. USA žádaly záruky, že imigrant nepřipadne na obtíž ani jednotkám samosprávy, jeho byt bude splňovat hygienické normy a imigrant jím neodejme možnost ubytování jinému Američanovi. Záruky byly přezkoumány Displaced Persons Commission ve Washingtonu D. C. a následně znovu schvalovány („validated“) komunikací s ručitelem a americkými úředníky v Evropě („Displaced Persons Commission selectors“). Po zdravotní prohlídce byl imigrant dopraven do USA na náklady IRO. Největší obtíž znamenalo nalezení nějakého ručitele, který by garantoval, že imigrant nepřipadne na obtíž

---

⁴⁹⁵ Tamtéž, 26. 1. 1949.

⁴⁹⁶ K imigrační statistice více viz <http://www2.census.gov/prod2/statcomp/documents/1950-03.pdf>, shrnutí vývoje imigrace do USA viz http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_immigration_to_the_United_States, oba odkazy staženy dne 18. 7. 2013.

⁴⁹⁷ <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12942>, staženo dne 18. 7. 2013.

dobročinnosti. Problémy byly s hledáním ubytování i zaměstnání, velmi obtížně se hledala práce intelektuálům, kteří ve svém oboru nebyli nadprůměrní.⁴⁹⁸

Exilová sociální demokracie domlouvala v USA alespoň balíčkové akce. Už od dubna 1948 je sekretariát vyjednával s Pomocným odborem Americké federace práce, konkrétně jeho lídrem Jay Lovestonem. Zasilány měly být prostřednictvím organizace Care („The Cooperative for American Remittances to Europe“)⁴⁹⁹. A řečeno bezpečnostním pravidlem leteckého provozu: „put your own oxygen mask on before putting on your child“, sekretariát exilové ČSSD si nechal nejprve zaslat konzervy do Londýna a až poté vyjednával pomoc také pro uprchlíky z táborů.⁵⁰⁰ Protože americké odbory od počátku počítaly pouze s adresnými zásilkami bývalým odborářům v uprchlických táborech, vzniklo kvůli tomu v lágrech okamžitě napětí. Jak informoval stranický oběžník, „lidé v táborech žárlili na naše soudruhy, stěžovali si a vytýkali nám, že děláme stranické akce“.⁵⁰¹ Londýnské vedení proto nařídilo, aby část balíčků Care směřovala také těm, „kteří této pomoci naléhavě potřebují (rodiny s dětmi, nemocní)“.⁵⁰² A přestože další „stranické“ balíčky putovaly kromě Švédska v největších počtech ještě ze Švýcarska,⁵⁰³ čekaly na ně stovky lidí,

---

⁴⁹⁸ Tamtéž, „Selectors“ nejprve začali pracovat v Německu a až od konce roku 1949 pak v Rakousku a Itálii. Další imigrační zákon z června 1950 povolil vstup dalším dvěma stům tisícům uprchlíků, například včetně 55 tisíců Němců. V roce 1953 byla kvóta zvednuta na dalších 200 tisíc uprchlíků, což nakonec úhrnem činilo přes 600 tisíc uprchlíků. Dále také ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXVI, „novelizace DP“, text datovaný 29. 1. 1949. Austrálie začala přijímat uprchlíky na důlní či zemědělské práce ve větších počtech až od roku 1949.

⁴⁹⁹ Pomoc Care („The Cooperative for American Remittances to Europe“) vznikla v USA po druhé světové válce, aby do zbídačené Evropy posílala balíčky humanitární pomoci. Více JERÁBEK, s. 29–30.

⁵⁰⁰ Jay Lovestone pracoval pro „American Federation of Labor“ a „American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations“. Jeho pozůstalost se nachází v The George Meany Memorial Archives, Silver Spring, Maryland, USA. Blažej Vilím mu v dubnu 1948 korespondoval: „Většina uprchlíků odešla z Československa bez zásob šatů a prádla. Jestliže byste mohli poslat něco z těchto potřeb, bude to vřele uvítáno,“ ptal se, na kolik jmen z přiloženého seznamu se prostřednictvím organizace Care může dostat. Nakonec mu poděkoval za zásilku konzerv: „Budu rád, jestliže mi takový balíček budeš moci poslati opět.“ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, B. Vilím J. Lovestone 23. 4. 1948.

⁵⁰¹ Tamtéž, k. 2, vol. VI, oběžník č. 3, srpen 1948.

⁵⁰² Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 1, 6. 6. 1948 a tamtéž, oběžník č. 2, 2. 7. 1948.

⁵⁰³ Kromě amerických balíčků putovala největší balíčková i finanční pomoc od švýcarské Arbeiterhilfsberk, pomocné instituce sociálnědemokratické strany, jež například zajistila také prázdninový pobyt pro několik desítek uprchlických dětí.

a tak se stávalo, že přes řadu prostředníků se k těm nejpotřebnějším nemusela dostat.⁵⁰⁴ Podobně kritizoval londýnské sociální demokraty i Československý pomocný výbor, který argumentoval, že pomoc Americké federace práce je určená odborářům bez rozdílu stranické příslušnosti. V roce 1949 proto Američané několikrát pomoc Care přerušili, neboť dostávali zprávy, že jsou seznamy sestavovány pochybným způsobem. Uprchlíci si tak situaci stížnostmi paradoxně ještě komplikovali.⁵⁰⁵

*

Mirko Sedlák nezačal v USA šťastně. První týden ve Washingtonu mu byly odcizeny kalhoty se vším, co měl v kapsách včetně dokladů, ale pokračoval v misi. Kromě povinností v RSC měl v USA založit zemský výbor strany a získávat podporu americké veřejnosti. Koncem roku 1948 měla exilová ČSSD zastoupení v jedenácti zemích. Zemské organizace sdružovaly členstvo žijící na území určitého státu. Důvěrník, jehož jmenoval Ústřední výkonný výbor strany v Londýně, zastupoval „zemský výbor strany“, a pokud v regionu působilo méně funkcionářů, vedl důvěrník celou agendu výboru.⁵⁰⁶ Jen v USA tomu mělo být jinak. Jak tvrdil jeden z oběžníků, „vyžadovaly“ tamní poměry „jiné organizační formy práce než v Evropě“. Sedlák se proto pokusil vytvořit v New Yorku „Klub přátel Práva lidu“, jakýsi volnější spolek, který by dohromady slučoval jak imigranty, tak krajany.⁵⁰⁷ Klub, který měl prolomit

---

⁵⁰⁴ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, zápis ze zasedání ÚVV exilové ČSSD z 21. 7. 1948.

⁵⁰⁵ Tamtéž, vol. VII, V. Majer a B. Vilím Jos. Novotnému 25. 3. 1949.

⁵⁰⁶ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“. *Léta mimo domov*, kapitola „Organizace zápasu“. ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948. V Kanadě byl důvěrníkem František Němec, v Australii měl být na konci roku 1948 teprve určen (stane se jím Václav Manych, viz *Léta mimo domov*, s. 54, v Anglii Andrej Slovák, v Belgii Jaroslav Profous, v Holandsku Zdeněk Dittrich, v Lucembursku Zdeněk Šedivý, ve Francii Arno Hais, v Dánsku Jiří Horák, v Norsku Arnošt Cervan, ve Švédsku František Rauš, v Itálii Josef Císař a ve Švýcarsku František Plášil.

⁵⁰⁷ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 7, květen 1949.

krajanskou „nedůvěru“ a „apatii“, se podařilo založit v dubnu 1948, předsedou se stal David Višňovský.⁵⁰⁸

Sociálnědemokratičtí krajané se v USA organizovali na americkém východě, hlavně v New Yorku a Clevelandu, ve Svazech dělnických tělocvičných jednot. K dispozici měli dva hlavní časopisy, clevelandský týdeník *Americké dělnické listy* a newyorskou *Sokolskou besídku*, měsíčník Jednoty amerických dělnických Sokolů, založených v roce 1892 Gustavem Habrmanem, tedy dokonce o pět let starších než DTJ v Českých zemích.⁵⁰⁹ Předchozímu, „londýnskému odboji“ američtí Češi nemálo pomáhali, a tak tři roky po válce byli vůči dalším akcím skeptičtí. „Exilová strana“ se s nimi snažila navázat kontakt, ale nevěděla příliš jak. Krajanem, s nímž si sekretariát vyměňoval po Únoru dopisy, byl Joe Martínek, redaktor *Amerických dělnických listů*. Byla v tom pracovní zaneprázdněnost, ale komunikovali podivně: Joe Martínek nejdříve Vilímovi poslal několik amerických adres, na které se měl londýnský sekretariát obracet. Vilím, zaplavený korespondencí, na to Martínkovi odpověděl až po více než dvou měsících, že se v americkém krajanském hnutí vůbec nevyzná, že neví, jaké mají tamní soudruzi názory a nálady, a že mu musí Martínek pomoci zprostředkovat komunikaci s jejich odlišnou kulturou. Martínek se bude později jako jediný americký krajan zapojovat do sociálnědemokratické publicistiky vydávané v Londýně, nicméně Vilímovi už neodpověděl, v archivu londýnského sekretariátu jeho další korespondence chybí.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁸ Krajané obecně se do humanitární pomoci zapojili, například clevelandský Výbor pro osvobození Československa vybral do srpna 1948 půldruhého tisíce dolarů a padesát beden dětských potravin, které poskytl centrální organizaci American Fund for Czechoslovak Refugees.

⁵⁰⁹ Svaz DTJ v Americe se skládal ze dvou okresů. První tvořila Jednota dělnických amerických Sokolů, založená v roce 1892 Gustavem Habrmanem, a druhý tvořil Okres DTJ v Clevelandu, k němuž mj. patřila rovněž DTJ Rovnost v Chicagu. *Věrní jsme zůstali*, Praha 1947, s. 201–202. Adresa: *Amerických dělnických listů* byla 4732, Broadway, Cleveland 4, Ohio USA, *Sokolská Besídka* 433 East 75th Street New York City, N. Y. USA. Redaktorem *Amerických dělnických listů* byl legionář Václav Matoušek, redaktorem *Sokolské Besídky* Josef Klíma. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, J. Martínek B. Vilímovi 17. 4. 1948. V Chicagu přitom působil také Vzdělávací spolek Jan Masaryk.

⁵¹⁰ Tamtéž, B. Vilím J. Martínkovi 22. 6. 1948.

Ještě předtím, v dubnu 1948, Martínek do Londýna oznámil, že se účastní organizace „hnutí širšího jako v druhém odboji“, jehož střediskem bude stejně jako za války Československá národní rada v Americe se sídlem v Chicagu.⁵¹¹ Další zmínka o této instituci se však objevuje v korespondenci londýnského sekretariátu až o více než rok později, a to v dopisech mezi Vojtou Benešem a Václavem Holubem: „Zdejší Národní rada v Chicagu se našemu zápasu vyhýbá, sokolové se ničeho dosud neúčastní. Pomalu sbíráme síly a snažíme se starou americkou emigraci k životu probudit,“⁵¹² postěžoval si Beneš v létě 1949 na krajany, jimž ve svých dopisech možná překvapivě věnoval prostor jen jednou za čas, a to vždy pouze v malém odstavci na konci textu. Za půl roku, na Vánoce roku 1949, na krajanskou adresu jen úsečně napíše: „Já sám bojuji tvrdě s komunisty. Je to zápas o duši českého člověka v Americe. Komunistický rozvrat mezi našimi lidmi je bolestný. I sokolové mu podlehli a popřeli Miroslava Tyrše.“⁵¹³

Co přesně tím Vojta Beneš myslel? Část krajanů, hlavně organizace v New Yorku, s komunismem sympatizovala. Jiní Benešovi vyčítali Únor. Někteří nekomunikovali z praktických důvodů, v Československu měli stále své rodiny a nechtěli je ohrozit nebo ztratit kontakt. Už několikátá generace žijící v Americe jinak chápala evropské reálie, a tak se leccos „ztrácelo v překladu“. Důležité ale je, že se mezi krajany a vedením sociální demokracie v Londýně, alespoň co se uprchlické pomoci týče, nevytvořila přímá linka.

Spojené státy jsou zemí s obrovskými cestovními vzdálenostmi. Vojta Beneš už necestoval. Z Mishawaki v Indianě, svého staronového domova, si v létě 1949 stěžoval na několikaměsíční ukrutná vedra, kvůli nimž ani nevycházal z domu, v zimě začaly jeho zdravotní problémy: „Nu, mám tu Mirko Sedláka, který dělá dobrou práci, jezdí Amerikou a mluví v českých osadách,“ pochvaloval si Holubovi: „Sedlák je čiperný a myslím, že se mu v Americe líbí, protože se mu tady práce dosti daří. Říkám dosti, protože je to tu rozvráceno.“⁵¹⁴

---

⁵¹¹ Tamtéž, J. Martínek B. Vilímovi 17. 4. 1948.

⁵¹² Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Beneš V. Holubovi 13. 8. 1949.

⁵¹³ Tamtéž, V. Beneš V. Holubovi 25. 12. 1949.

⁵¹⁴ Tamtéž.

Zaměstnání sehnal Mirko Sedlák jako dělník v kovovém průmyslu v Allentownu v Pensylvánii. „Moc jsem mu to doporučil, může se naučit jazyku a prohlédnout podstatu amerického odborového hnutí,“⁵¹⁵ cenil si Beneš „nestálého, ale slušného, čiperného, vytrvalého a pracovitého hochu“, jak „jezdí Texasem a rozsekává tam komunisty na hadry“.⁵¹⁶

4.5. S „knedlíkovou partou“ do Kanady

Když si sociální demokraté z táborů stěžovali, že pomoc, kterou poskytují západoevropské socialistické strany, neodpovídá ani zlomku „těch milionů korun“, které před válkou „malá“ československá sociální demokracie poskytla německým a rakouským exulantům, dostávali z londýnského sekretariátu nekompromisní odpověď: za leccos si můžeme sami.⁵¹⁷ Imigrační akce do Švédska, kam se z Německa přesunulo kolem třiceti sociálních demokratů, byla totiž jedinou (relativně) bezproblémovou. Když například švýcarští odboráři nabídli dočasně přijmout dvacet sociálních demokratů, aby ve švýcarském rekreačním zařízení vyčkali na další imigraci, skončilo to fiaskem. Trvalo dva měsíce, než londýnský sekretariát obdržel seznam, na němž byla jen tři jména. A ani tito lidé stejně nikam nejeli, poněvadž se mezitím švýcarská vláda rozhodla vzhledem k nezaměstnanosti v zemi dočasně pozastavit poskytování uprchlických víz. Tou dobou, na podzim 1948, odjížděly z Norska tři autobusy, aby z Německa přivezly uprchlíky. Při akci, do níž byl protekčně zařazen také určitý počet sociálních demokratů, se zpátky jeden z autobusů vrátil úplně prázdný. Více než třetina přihlášených, a z nich především sociální demokraté, si to mezitím rozmyslela. Během krátké doby odmítlo britská víza osm členek sociální demokracie, kterým byla v rámci akce Westward Ho opatřena práce ošetřovatelek. „Všichni v Německu čekají na Kanadu,“ vysvětloval toto chování Blažej Vilím a odpovídal uprchlíkům

---

⁵¹⁵ Tamtéž, V. Beneš V. Holubovi 13. 8. 1949.

⁵¹⁶ Tamtéž, V. Beneš V. Holubovi 4. 5. 1950.

⁵¹⁷ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Jos. Horákovi 20. 1. 1949.

do Německa otázkou: „Jak potom máme bez rizika, že se budeme blamovati, opatřovati v západoevropských zemích emigrační možnosti?“⁵¹⁸

Vize odchodu do Kanady vypadala lákavě. Kanadská akce byla mnohonásobnou nadějí a pokušením pro uprchlíky v táborech i exilové politiky v Londýně. František Němec se celý červen 1948 zotavoval z operace kýly, které se podrobil 19. května, v předvečer svých padesátých narozenin. V den rezignace na vyslanecký post vážil 202 liber, v půlce června 179. Cítil se „slabý jako moucha“, ale musel se dát rychle dohromady. Psal do Londýna, že mu lékaři zakázali cestovat, a přitom si stěžoval, že je na všechno sám, že na krajany není spolehnutí: „Jsou zčásti komunističtí (byť menšina) a většina je už těmi dvěma odboji úplně znavena a lhostejna.“⁵¹⁹

Poválečné rozhodnutí kanadské vlády obnovit imigraci zapříčinil neočekávaný hospodářský rozmah (kanadský hrubý národní produkt vyskočil z 5,7 miliardy dolarů v roce 1939 na 36 miliard v roce 1962), dále značný pokles porodnosti v souvislosti s velkou hospodářskou krizí třicátých let a také humanitární důvody: pomoc válkou zničené Evropě.⁵²⁰ Nicméně kanadský premiér William Lyon Mackenzie King během oslav Prvního máje 1947 domácí voličstvo ubezpečoval, že imigrace do země nebude obnovena na principu „základních lidských práv“, nýbrž měla zůstat „privilegiem“, striktně „interní kanadskou záležitostí“. V Kanadě totiž stále ještě rezonoval tradiční přístup k imigraci a asimilaci z dvacátých let jednoduše shrnutý do hesla „White Canada“, tedy výběr podle rasových kritérií. Cynicky řečeno měli Češi a Slováci štěstí v neštěstí, že kromě tradiční francouzské, anglosaské, německé a italské imigrace získali potenciál stát se „legitimními Kanadany“ po válce také další „bílí“: Slované, Židé nebo Řekové.⁵²¹

František Němec se po nemoci vrátil do práce v červenci 1948 a už v srpnu s kanadskou labouristickou vládou dojednal tisíc víz pro Čechy a Slováky, pokud se nacházeli v IRO táborech v Německu, Rakousku nebo

⁵¹⁸ Tamtéž, B. Vilím Jos. Horákovi 26. 3. 1949.

⁵¹⁹ Tamtéž, k. 2, vol. VI, F. Němec „soudruhům“ 9. 6. 1948.

⁵²⁰ TRIADAFILOPOULOS, Triadafilos, *Becoming Multicultural. Immigration and the Politics of Membership in Canada and Germany*, Vancouver 2012, s. 57.

⁵²¹ TRIADAFILOPOULOS, s. 58–63.

Itálii. Podmínky zněly přijatelně: relativně mírný závazek odpracovat rok v dělnické profesi kompenzoval fakt, že si s sebou uprchlíci mohli vzít rodinu.⁵²² Akce byla příležitostí vyřešit situaci „příslušníků“ sociální demokracie rychle a efektivně a koncentrovat je v jediné, i když rozsáhlé zemi.⁵²³ „V rámci tohoto svolení se pokusím přesunout sem ty soudruhy, které mi označíte. Mám za to, že bychom tady mohli dobře seskupiti značnější síly, které by mohly v kooperaci s našimi soudruhy ve Státech a se zdejší labouristickou stranou pracovat politicky a stranicky.“ Byla to šance stmelit sociálnědemokratickou komunitu, a jak opakoval Vilím, „strana“ by tak získala náskok před ostatními, byla by první „připravena k nástupu“. A mimochodem, začaly by také přicházet členské příspěvky. Straničtí důvěrníci proto měli z táborů zaslat „ihned“ do Londýna seznamy sociálnědemokratických žadatelů. Až potom by zbylá místa nabídli ostatním přes běžné uprchlické komitety.⁵²⁴

Na papíře se imigrační proces zdál jednoduchý: Kanadská vláda měla poslat do německých táborů svou komisi. Té se žadatelé měli hlásit s tím, že jsou na Němcově seznamu. Kanadská vláda pověřila Františka Němce, aby v Kanadě mezitím hledal vhodná zaměstnání. Jakmile kanadský zaměstnavatel nabídl pracovní místo, uzavřel jednoroční kontrakt pro osobu nebo skupinu osob s určitým profilem. Tyto smlouvy pak schválilo ministerstvo práce a telegraficky odeslalo do Německa kanadské komisi, jejíž úředníci měli vybrat přímo v táboře vhodné uchazeče podle údajů v pracovním kontraktu. František Němec přitom tvrdil, že jako „prioritní“ základ jejich výběru budou považovány právě jeho seznamy. Schválené imigranty by pak do kanadského přístavu Halifax dopravila IRO, odtud do místa zaměstnání by cestovali na náklady zaměstnavatele. Ten mohl částku vyplacenou na jízdné v Kanadě srážet ze mzdy, pokud však dotyčný jednoroční kontrakt splnil, měl tuto částku dostat

---

⁵²² ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 4, listopad 1948.

⁵²³ Tamtéž, Vilím, k. 2, vol. VI, F. Němec „soudruhům“ 9. 6. 1948.

⁵²⁴ V seznamech měla být uváděna jména, datum a místo narození, příslušnost místní i státní, zaměstnání, speciální znalosti pracovní (přesně obor), adresa a doporučovalo se uvádět také raději náboženství. Ke každé žádosti mělo být připojeno na zvláštním papíře vlastnoručně podepsané prohlášení, že dotyčný přijme vedle oboru, který uvede jako hlavní zaměstnání, eventuálně i zemědělskou nebo lesnickou práci.

jako zvláštní bonus od zaměstnavatele zpět. František Němec nechal už v létě vybrat šest koordinátorů, kteří měli v Německu a Rakousku seznamy naplnit. První transport ohlásil na září či říjen 1948.⁵²⁵

Hlavní slovo v přípravě seznamů měl důvěrník Miroslav Kerner z tábora ve Švábském Gmündu. Lágr byl umístěn v bývalých dělostřeleckých kasárnách wehrmachtu, celkem ho tvořilo šest zděných budov a existovala v něm hierarchie. První skupinu tvořili bývalí vojáci, druhou inteligence a třetí všichni ostatní. V táboře bylo až patnáct set uprchlíků, přitom na seznamu „registrovaných“ sociálních demokratů, který připravil Miroslav Kerner, bylo kolem třiceti jmen. Druhým vlivným důvěrníkem, jenž měl sestavit seznamy, byl Josef Novotný v táboře Ludwigsburg. Do tohoto tábora byla soustředěna největší část československých uprchlíků. IRO jim přidělila tři objekty Jaegerhofkaserne, kde bylo v listopadu 1948 ubytováno dvanáct set osob, Arsenalkaserne přibližně s pěti sty převážně studenty⁵²⁶ a barák označený CIE-72, dřívější SS kasárna, kde se v téže době mačkalo půldruhého tisíce lidí. Právě Ludwigsburg bylo jakési neoficiální středisko sociálnědemokratických uprchlíků, neboť se tam do kanadské akce „zaregistrovalo“ přes dvě stě „soudruhů“.⁵²⁷

Mimoto vytvářel soupis se zhruba třiceti lidmi Jiří Brůcha, důvěrník ve Schwabachu. Další byli registrováni v táborech po celém Německu, v Itálii i Rakousku, nebo se někteří rozhodli postupovat individuálně „na vlastní pěst“. Jakýmsi „stranickým ústředím“ byl takzvaný důvěrnický sbor v Ludwigsburgu, který tam založili bývalí funkcionáři ČSSD, a k nim se pak přidali další důvěrníci z ostatních táborů. Nejednalo se ale o „oficiální reprezentaci“. Londýnské vedení důvěrnické sbory neuznávalo. Důvěrníci jednak v táborech neměli agitovat, vždyť nikde v táborech ani nevznikl sociálnědemokratický časopis. Důvěrníci měli podle pokynů naopak posílat seznamy nezávisle na sobě přímo do Londýna, kde by byly zkompletovány. Sbor tak vznikl spíše

---

⁵²⁵ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, oběžník č. 3, srpen 1948.

⁵²⁶ Vedoucím Arsenalkaserne byl Emil Ransdorf, studentský lídr. V tomto areálu byla zřízena tzv. Masarykova kolej.

⁵²⁷ ABS, 323-14-2, „Československá emigrace, část II.“, s. 6–8.

samovolně, zdola, tvořili ho lidé, kterým jednak chyběla politika, chtěli být v centru dění, a po vyhlášení kanadské akce rozvíjeli činnost hlavně proto, aby důvěrníci svou funkci při vyplňování seznamů nezneužívali.⁵²⁸

Praxe táborového života byla komplexnější než procedurální teorie imigračních programů. Množinou ověřených i neověřených informací se proplétal faktor osobních vztahů, tužeb, závistí, podvodů. Důvěrníci si nedůvěřovali. Vznikaly zájmové skupiny, zatajovaly se informace. „Je mi těch lidí upřímně líto. Víš přec, že nejistota je horší než hlad,“ psal Vilímův bývalý spoluvězeň František Rauš, že s těmi seznamy se začali „hrát strašné komedie, pokud vím, v Ludwigsburgu je z toho již úplná fraška. Jsou to všechno nešťastníci, posedlí táborovým amokem. Všechno se točí kolem Kanady. Nikdo však nic neví a kdekdo se kasá svými možnostmi a kalí vodu, jen aby nějakí lidé s ním šli. Obávám se, že jen tyto poměry mohou zapříčinit, že nakonec Čechoslováci se v tom Německu vzájemně požerou, jeden druhého nechají pozavírat, jeden druhého znemožní, a tak je právě nikdo nebude chtít.“⁵²⁹

Náznaky, že s Němcovou akcí něco není v pořádku, se objevily už na podzim 1948. V listopadu ještě neodjel ani jeden transport. Němcovi se nedařilo shánět pracovní místa. A zatímco měl jistých jen sto padesát kontraktů (desítky pracovních míst nabídla firma Baťa⁵³⁰), v uprchlických táborech už seznamy stanovenou kvótu tisíc míst dávno překročily.⁵³¹ Důvěrnický sbor řídil Josef Novotný, jeden z Němcových pověřenců. Když na schůzi sboru v říjnu 1948 Novotný oznámil, že už bylo celkem přijato 1600 přihlášek, v místnosti to prý jen zašumělo. Mnohaměsíční čekání na vízum by totiž nebylo samo o sobě nic zvláštního (naopak bylo zcela běžné), kdyby s kanadskou akcí nebyla spojená podmínka, že se přihlášení čekatelé nemohou zapsat do žádné jiné akce. Někteří vykřikovali, že tak bude mnoho lidí řadu měsíců ponecháno zbytečně v naději na odjezd. A zmatek dokládá fakt, že nikdo

---

⁵²⁸ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXV, B. Vilím A. Haisovi 22. 12. 1948.

⁵²⁹ Tamtéž, vol. XXVI, F. Rauš B. Vilímovi 19. 2. 1949.

⁵³⁰ ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 343.

⁵³¹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VII, „Canada (Němcova akce)“.

z přítomných nedokázal vysvětlit ani to, zda tisíc víz znamená počet jednotlivců, nebo počet živitelů rodin.⁵³² Chaos lze domýšlet i z toho, že v takzvaných sběrných táborech, jakým byl třeba zmíněný Švábský Gmünd, se uprchlíci soustřeďovali, dokud jejich počet nepřekročil určitý limit, načež byli v hromadných transportech přemísťováni dál. Seznam, který vznikl ve Schwabachu, ztrácel aktuálnost, neboť byl tábor koncem léta vyklizen.⁵³³

Nikdo nedůvěřoval nikomu. Sociální demokraté si sice vytvářeli vlastní prověřovací komise, ale protože se občas seznamy s ověřenými jmény za podivných okolností ztrácely, zřídili si v Ludwigsburgu k tomu účelu dokonce ještě jakési svépomocné „prověřovací knížky“. V legitimacích, jež zavedl „soudruh“ Klouda, bývalý příslušník SNB v Liberci, byly uvedeny všechny podrobnosti včetně dobrozdání, že jsou ověřeni stranickou komisí za přítomnosti svědků. Část důvěrnického sboru vinila z machinací kolem seznamů Němcova důvěrníka Josefa Novotného. Registroval prý své přátele a „nestraníky“, seznamy různě manipuloval a za kanadskými komisaři jezdil „s neznámými intervencemi“.⁵³⁴ Zhruba polovina důvěrnického sboru vinila Novotného z korupce a klientelismu, zatímco druhé půlce sboru vyčítala, že si ji Novotný kupuje nejrůznějšími sliby: „Chtěl se mít dobře za každou cenu a žít na útraty druhých. V lágru bylo všem nepochopitelné, jak se [Novotný] měl a zařizoval v době, kdy všichni z nás byli vyčerpáni po všech stránkách. Byla mu v tom nápomocna jeho žena Adéla, která udržovala domácnost na lágrové prostředí komfortně zařízenou (kupř. dělala zásoby, nakládané zavařeniny, zeleninu atd.). Zavazovali si lidi, hlavně ty, kteří byli bez manželek a měli starosti o jídlo a prádlo tím, že se jim o to starali a zvali je i pravidelně na jídlo,“ stěžovala si do Londýna jedna ze zpráv na „knedlíkovou partu“, okruh kolem Josefa Novotného.⁵³⁵

Důvěrnický sbor netušil, zda je kanadská akce přísně stranická, nebo bude vzhledem k táborovému ovzduší taktičtějši přibírat i nestraníky. František

---

⁵³² Tamtéž, záznam 9. výborové schůze a Sboru důvěrníků čs. sociální demokracie v emigraci, 25. 10. 1948 v Ludwigsburgu.

⁵³³ ABS, 323-14-2, „Československá emigrace, část II.“, s. 4.

⁵³⁴ HIA, Luža, k. 169, Jiří Horák R. Lužovi 7. 6. 1949.

⁵³⁵ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXVII, zpráva do Londýna 26. 3. 1949.

Rauš, bývalý spoluvězeň Blažeje Vilíma a jeden z Němcových důvěrníků, už na podzim 1948 pochyboval, zda nějaké „stranické seznamy“ jsou vůbec potřeba. Domníval se, že hlavní slovo budou stejně mít kanadské komise, které ale dosud nepotkal, a upozorňoval, že je v seznamech takový zmatek, že vlastně kdokoli může komisi tvrdit, že do seznamu patří. Po svém odjezdu do Švédska bude proto Rauš ještě v únoru 1949 Vilímovi psát: „Již v Německu se mi zdálo, že Vy [v Londýně] i soudruh Němec jste vlastně vedle, že vše záleží na nějakých komisích, jež prý jsou někde v Německu (to že naši lidé prostě z komise mají říci, že jsou v seznamech soudruha Němce, to byla jen jakási „tutovka“, znáš to z gestapa, tím jste chtěli jen ukrýt vaši bezmocnost, a i když to bylo tak sjednáno, tak to bylo upřímně řečeno naivní, neboť to by přece řekl každý. Tady prostě to neklape a soudruh Němec by měl upřímně říci, že speciálně pro naše lidi nemůže nic dělat, že to záleží na [kanadských] komisích, a teprve až kdo bude v Kanadě, může mu Němec teprve pomoci.“⁵³⁶

Čekalo se na první transport a nikdo nic nevěděl. Nestraníci nebo sympatizanti jiných stran protestovali proti stranické diskriminaci. Strhávali plakáty lákající k zápisu do akce, pokreslovali je nebo přelepovali karikaturami. Na náborovém plakátě v Ludwigsburgu se pod větou: „Předložte stručné Curriculum vitae“, objevilo: „Hlavně sociální demokraté!!! (trojský kůň bolševismu!!!)“. Na jiný plakát byl nakreslen obrázek: „Z ludwigsburského přírodopisu“, s vyobrazením ptáka „hejla kanadského“ snášejícího peníze a karikaturou Josefa Novotného: „Račte prosím, první odlet v nejbližších dnech!!“⁵³⁷

*

Také uprchlý major československé armády Bohumil Moravec, účastník zahraničního odboje za druhé světové války, nechápal, proč mu byla jeho žádost o Kanadu zamítnuta. Rozčílil se, když se dozvěděl, že to je údajně kvůli jeho

---

⁵³⁶ Tamtéž, vol. XXVI, F. Rauš B. Vilímovi 19. 2. 1949.

⁵³⁷ Tamtéž, k. 2, vol. VII, letáky.

nesocialistickým názorům. „Marxistické principy s námi šly až za hranice,“ napsal na adresu sociálních demokratů, kteří podle něj v exilu „zapomínali, že byly všechny strany Národní fronty věrnými spolupracovníky bolševiků“. Moravec odsuzoval stranictví v táborech a Němcovu akci, „jakkoli dobře myšlenou“, považoval za „černou skvrnu emigrace“. Svůj žadatelský neúspěch si vysvětloval osobně: „Němce jsem znal, sloužil jako písař u jezdecké eskadrony smíšeného předzvědného oddílu ve Francii, zároveň s desátníkem Laušmanem. Byl to hodný, ale ne příliš chytrý člověk. S Laušmanem jsem se střetl v Anglii, když dojížděl k naší jednotce a vykládal o šťastném životě sovětského člověka, a jak po boku Sovětského svazu půjdeme vstříc zářivým zítřkům. Byl tehdy členem Státní rady a já se ho opovážil od jednotky vyhodit.“⁵³⁸

Kdyby František Němec věděl, že ho Moravec spojil s Bohumilem Laušmanem, protestoval by. Němec s Laušmanem spolupracovali v domácím odboji a společně v roce 1940 narukovali do československé zahraniční armády ve Francii. Oba se stali poslanci v roce 1935. Spojoval je tragický osud jejich rodin, které zanechali v protektorátu.⁵³⁹ Přesto byl Laušman tím, komu Němec dával hlavní vinu za to, že sociální demokracie po válce těsně spolupracovala s komunisty a že ho intrikami Laušman z politiky odstavil. Laušmanův „případ“ považoval dokonce za „nebezpečnější než Fierlingerův“, protože „ten se alespoň svým názorem netajil“. V roce 1945 se po návratu do Prahy prý pokusil „varovat stranu“ před Laušmanem, „narazil“ ale na výtku, že „zanáší do strany emigrantskou psychologii“. „Snad jsem byl příliš zahořklý,“ napsal o svém poválečném „politickém konci“ v srpnu 1948 do Londýna: „Nedivte se: Pro věc, o kterou zase bojuji, jsem dal všechno a Václav [Majer] ví dobře z Londýna kolik,“ připomínal svou politicky nevděčnou úlohu ministra exilové vlády, která stála jeho další kariéru a hlavně životy jeho nejbližších.⁵⁴⁰

---

⁵³⁸ MORAVEC, s. 149, 151.

⁵³⁹ HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman*, s. 59–60.

⁵⁴⁰ NĚMEC, František, „Laušmanův případ“, *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, 30/1954, s. 8.

František Němec přesto zůstal politikem i po Únoru. Otázku, proč je přes všechna zklamání a útrapy znovu rozhodnutý dělat exil stranicky, vysvětlil „soudruhům“ do Londýna po svém návratu z nemocnice. Připustil, že po porážce komunismu, ať už to bude dříve nebo později, se svět posune doprava, „skoro až k reakci“. Komunistickou stranu chtěl „zlikvidovat“, ale pokud měl být zachován demokratický socialismus, potřebovala k tomu sociální demokracie „dostatečnou sílu“: „Základ musí být položen už v emigraci,“ vrátil se ke svému velkému snu, který měl už v Londýně za války, a to vybudování „mohutné strany typu Labour Party“: „Nesmíme být příliš stráničtí, ale musíme zdůrazňovat svou širokou základnu pro všechny pokrokové elementy. S ohledem na příští federativní uspořádání Evropy máme také náskok ve své mezinárodnosti [...] Mám stále na mysli potřebu likvidace strany národně sociální, která se mi zdá pro příští vývoj historickým přežitkem,“ psal o budoucím sjednocení na levici. František Němec si proto rýpl do Vilímovy koncepce, když namítal, že podchycení „pokrokových elementů“ nelze „docílit v izolaci, ale ve spolupráci ve společném orgánu emigrace“: „A tobě, Blažeji, opravuji jedno. Říkáš, že v druhé emigraci bylo hodně sociálních demokratů, ale žádná sociální demokracie. Omyl: Byla sociální demokracie, ale málo sociálních demokratů. Protože Laušmanové, Fierlingerové atd. /nechci mluvit o mrtvých starých soudruzích [míněn Rudolf Bechyně]/ sice hájili princip vytvoření strany, ale jen k tomu účelu, aby měli legitimaci k jejímu pohřbení.“⁵⁴¹

*

V lednu 1949 se počet uprchlíků denně zvyšoval o dvacet až třicet, IRO tehdy celkový počet československých uprchlíků odhadovala na 22 tisíc osob. V takzvaných nesvobodných zemích, tedy Německu, Rakousku a Itálii, jich bylo přes 12 tisíc (8 tisíc v péči IRO a zbytek se pokoušel jednat „na vlastní

---

⁵⁴¹ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, F. Němec „soudruhům“ 18. 8. 1948.

pěst“).⁵⁴² Prostřednictvím IRO do té doby uspělo 5,2 % československých žadatelů, nejvíce ze všech národností (druzí Ukrajinci měli 2,9 %).⁵⁴³ Do kanadské akce se do konce roku 1948 přihlásilo už 2200 lidí. Část důvěrnického sboru v Ludwigsburgu se obávala, že je takový stav „hazardem s pověstí strany“. Sbor se proto usnesl, aby každý přednostní seznam nechal důvěrník s ohledem na atmosféru v lágrech nejprve sboru odhlasovat. Důvěrník Josef Novotný několik dní poté přesto bez konzultace odevzdal zástupci kanadské mise přednostní seznam se 143 lidmi pro Kanadu. Část důvěrnického sboru mu proto „vyslovila nedůvěru“. Novotný rezignoval, ovšem za několik dní „pod vlivem“ prvního transportu z prosince 1948 svolal „členskou schůzi“, na níž si „nechal odhlasovat od neinformovaného členstva 38 účastníků znovu důvěru“.⁵⁴⁴

V prosincovém transportu (prvním a vlastně i posledním čistě z „Němcovy akce“) bylo podle pozdějšího dopisu Jiřího Horáka všeho všudy dvacet čtyři lidí.⁵⁴⁵ O počtech a poměru sociálních demokratů v prvním transportu prý ústřední sekretariát v Londýně neměl koncem ledna 1949 žádné zprávy. Těžko říci, zda sekretariát neblafoval, možná informace znal, údaji ale nechtěl zbytečně zhoršovat táborovou atmosféru, která se prý (na pár týdnů)

---

⁵⁴² Tamtéž, Holub, k. 9, a. j. 69, oběžník č. 1, 6. 6. 1948. Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXIII, J. Pecháček B. Vilímovi 30. 5. 1948. Nelegální přechody hranic do zemí v západní Evropě ovšem končily uvězněním a následným vyhoštěním zpět do táborů s německou správou, což často znamenalo vyloučení z uprchlické pomoci. Vojtěch Jeřábek k tehdejšímu uprchlickým číslům uvádí: „Pokud by platil odhad, že z Československa odešlo do února 1949 asi 20 000 až 22 000 osob, znamenalo by to, že bylo v Evropě zhruba 5 000 uprchlíků, o kterých IRO nevědělo [...] Statistika IRO rovněž uvádí přesná čísla o příchodech československých uprchlíků v roce 1949. V lednu to bylo 454 osob, během února 470 a v březnu 606 lidí. Celkem šlo o 1530 uprchlíků. IRO však přijalo z tohoto počtu do svých táborů jen 1 295 lidí. Přijetí celkem 235 uprchlíků IRO přechodně zamítla a poslala je zpět do německých táborů, než bude vyřízeno jejich odvolání, které ovšem trvalo většinou dlouhé měsíce.“ JEŘÁBEK, s. 97.

⁵⁴³ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, oběžník č. 6, leden 1949.

⁵⁴⁴ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, Fr. Švehla B. Vilímovi 27. 1. 1949.

⁵⁴⁵ HIA, Luža, k. 169, Jiří Horák R. Lužovi 7. 6. 1949. Mimochodem, transport byl nejprve přemístěn do Brém, severní výspy americké okupační zóny, odkud se odplouvalo do Kanady a Spojených států. Původní tábor v Brémách pod návaem uprchlíků nestačil, a tak Čechoslováci určení do Kanady dostali prostor v „Campu Tirpitz“, areálu bývalých kasáren německého válečného námořnictva. Budovy byly relativně v pořádku, ale chyběly peníze, a tak „výbavu“ hledali uprchlíci „svěpomocí“ v troskách města, v sutinách zničených domů. Ti, kteří se dostali do Brém, to ale všechno dělali už s lepší náladou: tábora Tirpitz se říkalo „nalod'ovací.“ MORAVEC, s. 151–153.

alespoň částečně uklidnila. Z různých protichůdných zpráv lze ovšem alespoň uvést na pravou míru příčiny některých potíží, vytýkaných Františku Němcovi. Důvěrnické sbory a další uprchlické komitety vyčítaly Němcovi kromě toho, že ihned neodvolal Josefa Novotného, zejména dvě věci. Za prvé byla prý jeho chyba, že sliboval zlehčený výběrový režim (tzv. „nominated oases“), jenž neměl být tolik přísný, co se týče fyzických a dovednostních nároků. A za druhé měl prý Němec jasně upozornit předem, že do kvóty tisíc víz budou zahrnuti všichni českoslovenští imigranti do Kanady, ať už se tam dostali na základě svých konexí, nebo cestou takzvaných svalových akcí do dělnických a zemědělských profesí.⁵⁴⁶

První výtky byla podložená. Ohledně lékařských prohlídek, z korespondence uprchlíků vyplývá, že byly velmi přísné u všech bez ohledu na to, zda se jednalo o Němcovu akci nebo klasické „svalové akce“. Jak takové jednotné prohlídky vypadaly, popsal například major Moravec: „Manželka i já jsme se museli svléci do naha, postavit se vedle sebe, dělat dřepy, ukazovat svaly a zuby. Pan doktor si nás podrobně prohlížel, hlavně manželku, a po zřejmě zevrubné prohlídce jsme pak absolvovali ještě rentgenování.“ U manželky se však objevily stíny na plicích, a tak doktor, jejich známý, protekčně snímky vyměnil za jiné, starší, od ukrajinské ženy. Až se zpožděním se přišlo na to, že jeho žena zapadá do série podobných případů, které byly způsobeny tím, že se některé ženy rentgenovaly s podprsenkou.⁵⁴⁷

Druhá výtky, že do Němcovy kvóty spadají všichni českoslovenští imigranti do Kanady, byla pravdivá částečně. František Němec sice přiznával, že vzhledem k chaotickým okolnostem měly v prvotním výběru iniciativu také kanadské úřady, ale jeho seznamy byly zcela jistě zohledňovány. Byl to on, kdo vyjednával pracovní kontrakty. V červenci 1949 bude v Kanadě 505 hlav rodin se 215 rodinnými příslušníky a další budou přicházet.⁵⁴⁸ Kromě těchto seznamů přijala Kanada ještě dalších tři sta československých imigrantů. Němcovy

⁵⁴⁶ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VII, YMCA, Service to Czechoslovak Refugees, 13. 6. 1949, emigrantský oběžník, Věc: 1000 víz do Kanady. Tamtéž, 14. 5. 1949, členská schůze strany. Tamtéž, k. 6, vol. XXVI, B. Vilím Jos. Horákovi 20. 1. 1949.

⁵⁴⁷ MORAVEC, s. 159—160. ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VII, 14. 5. 1949, členská schůze strany.

⁵⁴⁸ Tamtéž, „Čsl. uprchlíci nacházející se v Kanadě dne 23. června 1949“.

seznamy platily jako širší předvýběr, určující ale byly požadavky zaměstnavatelů. Místní pracovní úřad v Kanadě pak musel ověřit, zda o místo neusiluje domorodý zájemce. V táborech měla komise pohovor se všemi zájemci, klíčové byly lékařské prohlídky. Proto se proces zpomaloval, mnoho kontraktů úřady zamítly. Výhody Němcovy akce přesto spočívaly v tom, že vyjednání pracovních míst připravovala zároveň s určitým předvýběrem československá strana, a těžko Františku Němcovi za oceánem vyčítat, že seznamy v táborech nevznikaly průhlednou cestou.⁵⁴⁹

František Němec sdělil svůj názor na celou akci v dopise do Londýna v červenci 1949: „Zkušenosti kanadských úřadů – o mých osobních ani nemluvě – se značnou částí naší emigrace jsou tak špatné, že mi úřední místa sdělila soukromě, že jsme se tady prezentovali ze všech národů nejhůře. Značná část našich uprchlíků nedodrží závazky, utíká z práce, mění místa [...] To vše nedodává důvěry v ty, kteří jsou ještě v Německu. Všichni, kdo dosud přišli do Kanady, předem psali, že se zavazují přijmout jakoukoli práci. Po příjezdu velmi, velmi mnozí se zdráhají práci, zejména na farmách, nastoupit. Kanadské úřady nyní zamítají víza pro ty, u kterých není prokázána předchozí dělnická nebo zemědělská práce, s poukazem na tyto zkušenosti. Nacházím nyní odmítání víz s důvodem, že nejde o emigranta bona fide, který by podepsaný závazek dodržel [...] A na konec část těchto uprchlíků pomlouvá, a sám mám někdy pocit, jako by mi vyčítali mnozí, že jsem je sem vlastně vylákal. Není divu, že tyto zkušenosti se odrážejí na tempu akce. Nejhůře působí okolnost, že jsem na žádost kanadských úřadů jmenoval 6 důvěrníků v Německu pro spolupráci při provádění akce. Přes moje zapřísahání se nikdy nesešli, a posílali mi na sebe udání a žaloby, podle kterých soudím, že jde vesměs o špatné lidi a charaktery, anebo aspoň ve většině případů. Nemám odvahy, abych kanadským úřadům oznámil, že nemohu nalézt mezi uprchlíky 6 lidí, ochotných ke vzájemné spolupráci. A tak raději se spoléhám na kanadské úřady, když vlastní lidé nedovedli si sednout k jednomu stolu a spolupracovat.“ Do té doby, poloviny roku 1949, přijala Kanada celkově 1020 uprchlíků,

---

⁵⁴⁹ Tamtéž, F. Němec soudruhům, 4. 7. 1949.

což Němec označil za „veliký výsledek“. Chápal „strašnou atmosféru v táborech“, ale litoval, že byla akce znehodnocena spory mezi uprchlíky, udavačstvím v táborech, nemožností spolupráce a nevhodným chováním některých uprchlíků: „Jsem sám těmito zjevy dokonale otráven, protože jsem akci dal všechn svůj čas, zdraví a práci (o penězích ani nemluvě) [...] přece jen nemohu mlčet ke zjevům, které ve mne vzbuzují obavy o morální kvalitě mnohých našich uprchlíků a tím obavy o budoucnost národa.“⁵⁵⁰

*

Před Únorem měla sociální demokracie více než čtyři sta tisíc členů. „Sloučena“ s KSČ byla zhruba polovina z nich. „Nesloučení“ sociální demokraté tvořili téměř dvousettisícovou skupinu. V prvních dvou letech po Únoru uprchlo do zahraničí čtrnáct členů ústředního výkonného výboru a poslanců a třicet čtyři členů ústředních odborných komisí, do nichž lze započítat také zvlášť aktivní funkcionáře ústřední komise mládeže. Z ústředního výkonného výboru strany na Slovensku emigrovali čtyři členové včetně předsedy. Ministerstvo vnitra tehdy pořídilo seznam význačných sociálnědemokratických „emigrantů“. Obsahoval čtyřicet sedm jmen. Byli v něm nejen funkcionáři, členové odborných komisí, ale i redaktoři.⁵⁵¹

Co se týče čísel „řadových“ funkcionářů nebo členů strany, kteří uprchli na Západ, přesná čísla nelze (na základě mně přístupných dokumentů) určit. Členské seznamy archiv sekretariátu ČSSD neobsahuje. Například do Švédska bylo transportováno třicet „soudruhů“, Arno Hais připravoval ve Francii v roce 1948 padesát legitimací, v Británii bylo osmdesát odběratelů Londýnských listů, ale zdaleka ne všichni byli sociální demokraté. Řada lidí navíc z Evropy odcházela dál do Spojených států nebo Austrálie. Co se týče Němcových finálních seznamů, neobsahují údaje o stranické příslušnosti. Stejně tak je složité určit počty ze seznamů vyvářených ve zmatečné situaci v táborech.

---

⁵⁵⁰ Tamtéž.

⁵⁵¹ KAPLAN, *Sociální demokraté*, s. 12 a 17–18.

Obyvatelé lágrů byli přesouváni nebo se sami přesouvali, a tak jejich jména mohla být v seznamech zanesena hned několikrát. Blažej Vilím se v korespondenci v květnu 1948 mimoděk zmiňuje, že má zatím seznam se sto třiceti ověřenými „soudruhy“, kteří jsou v uprchlických táborech. Odhadoval tehdy, že je jich přibližně tři sta a očekával další nárůst. Poté, co někteří prominenti byli přijati do Velké Británie, několik desítek do Skandinávie a další jednotlivci do jiných zemí, registrovalo se v táborových seznamech koncem roku 1948 několik stovek bývalých funkcionářů nebo bývalých členů strany, z nichž někteří měli s sebou své rodiny.⁵⁵²

---

⁵⁵² Archiv ČSSD, Arno Hais, B. Vilím V. Bernardovi 9. 5. 1948 a A. Haisovi 25. 5. 1948. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, B. Vilím K. Epsteinovi 29. 5. 1948. Tamtéž, B. Vilím V. Bernardovi 9. 5. 1948.

5. ZPRAVODAJCI

V neděli dne 14. listopadu 1948 se v jihomoravské obci Smrk u Třebíče konala ustavující schůze ilegálního ústředního výboru mládeže sociální demokracie. Bylo to v chatě na samotě kus od vesnice. Sešlo se tam osm mužů, kromě Čestmíra Ješiny, majitele boudy, také Ladislav Junek ze Zbraslavi, Dominik Vrba z Bratislavy, Jiří Loewy z Liberecka, Jaroslav Kýbl a Josef Jonáš z Brna a dále muži jménem Papežík a Logwinov. K nim se přidal ještě František Kautzky, muž nabízející přechod přes hranice.⁵⁵³ Kromě diskuzí nad programem usilovali o několik věcí: Kampaně typu letákových akcí zavrhl jako zastaralý a nebezpečný způsob boje, jejich síť měla pomáhat sociálním demokratům ve složitých situacích třeba organizováním útěků za hranice, především chtěli ale udržet a prohloubit spojení s exilem. Lídrem byl Josef Jonáš, předúnorový tajemník Ústřední komise mládeže ČSSD. Postup koordinoval v zahraničí zejména s Radomírem Lužou, bývalým místopředsedou mládeže a tehdy exilovým zpravodajcem.⁵⁵⁴

Po poledni je přišel známý z vesnice varovat, že u něj zastavilo auto s pánským osazenstvem v kožených kabátech, které se vyptávalo na cestu k Ješinově chatě. Prý tvrdili, že tam jedou na hon. Účastníci schůzky se rozběhli do okolí. A protože nikoho nepotkali, usoudili, že auto patřilo skutečně nimrodům, neboť se tu neděli konala v blízkosti řada honů. Večer se schůze rozešla. Jen Jonáš s Kýblem zůstali na chatě. Odešli už z civilního života do ilegality a skrývali se. Kautzky jim na schůzi slíbil, že je do několika dnů převede přes hranice do Rakouska. Za dva dny přišel na chatu obecní strážník. Zjišťoval, čím se tam topí a zda nesbírají postřelenou zvěř. Dne 24. listopadu navštívil chatu člen SNB z vedlejší Vladislavi, že vyšetřuje nedávné vyloupení chaty. Ješina s Kýblem vytušili, že něco není v pořádku, a chtěli se okamžitě odstěhovat. Telegrafovali proto Ješinovi z vesnice vzdálené asi 10 km, aby hned přijel. Když se Ješina neobjevil, Kýbl s Jonášem se rozhodli, že odejdou sami

⁵⁵³ K převaděči Františku Kautzkému viz KAPLAN, *Sociální demokracie*, s. 35.

⁵⁵⁴ HIA, Luža, k. 167, Jonášova a Kýblova obsáhlá rekonstrukce okolností jejich ilegální činnosti od Února do jejich útěku.

přes hranice. V noci 26. listopadu přišel do chaty převaděč Kautzky. Byl opilý a vyprávěl, že ho v Bratislavě pronásledovala policie a jen o vlásek unikl. Domluvili se, že druhý den, v sobotu 27. listopadu, vyrazí k hranicím.⁵⁵⁵

V sedm hodin ráno chatu obklíčila policie. Kýbl, Jonáš a Kautzky se bez odporu vzdali. Policie našla v chatě skryté Jonášovy poznámky, některá jména a adresy, usnesení ústředního výboru mládeže, osobní doklady, fotografie několika spolupracovníků, dva revolvery ráže 6,35 mm patřící Kýblovi a Jonášovi a jednu pistoli ráže 9 mm, kterou vlastnil Kautzky. Všichni tři byli spoutáni a dvěma auty odvezeni do brněnské Mozartovy ulice, kde sídlila StB. Po několikahodinovém čekání byli naloženi do auta. V Jihlavě jim zavázali oči a ruce přivázali k nohám. Po pěti hodinách jízdy je přeložili do jiného vozu a po krátkém přesunu se ocitli ve vězeňském komplexu. Až později se dověděli, že jsou v Zemské donucovací pracovně v ruzyňské věznici. Během výslechů Jonáš zjistil, že jsou vyšetřovatelé skvěle připraveni. Měli odposlechy z různých bytů a vše nasvědčovalo tomu, že někteří lidé, kterým Jonáš i Kýbl důvěřovali, byli ve službách ministerstva vnitra dokonce už před Únorem. Fyzicky je netýrali, v celách oba ale slýchali nárek a sténání, na vyšetřovnách viděli zasychat krev a v rohu místnosti se kupily zpřerážené hole.⁵⁵⁶

Na Vánoce 1948 jim byl nadiktován slib adresovaný ministerstvu vnitra, kde oba podepsali, že se bezpečnosti přihlásili dobrovolně, že litují svých chyb a zavazují se naprostou mlčenlivostí vůči své rodině, přičemž porušení tohoto slibu bude považováno za velezradu a souzeno podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Byli propuštěni, ale sledováni tak, aby o svých strážcích neustále věděli. Na 14. února 1949 byl Jonáš předvolán do Prahy. Tam ho ubytovali v jednom hotelu, kde ho pak čtyři dny navštěvovali a diskutovali s ním o politice: „Rozebírali a vysvětlovali celé dějiny Československé republiky z hlediska marx-leninismu a stanovisko komunistické strany [...] Hovořili o vládě dělnické třídy, jichž jsou Jonáš a Kýbl příslušníky [Jonáš byl vyučený nástrojař a před válkou pracoval v továrně], hovořili

---

⁵⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁵⁶ KAPLAN, *Sociální demokracie*, s. 41–42. HIA, Luža, k. 167, Jonášova a Kýblova obsáhlá rekonstrukce okolností jejich ilegální činnosti od Února do jejich útěku.

o nepřátelích státu, kteří usilují o návrat starých časů včetně nezaměstnanosti a příchodu Němců. Vysvětlovali politiku Masaryka a Beneše, exponentů buržoazie, kteří vládli jen proto, že byli silnými jedinci, a politiku sociální demokracie, která se již dávno zpronevěřila svému poslání. Vyzvali je, aby si vzpomněli, jak jejich otcové byli bez zaměstnání a jak žili v bídě. Vyzývali je, aby si vzpomněli, že byl Jonáš několik roků zavřen Němci v kriminále,“ popisoval Jonáš později, jak předstíral, že jejich výklad chápe. Ať už to bylo jakkoli, StB z nějakého důvodu, který lze jen domýšlet, předpokládala jeho ochotu ke spolupráci. Po čtyřech dnech Jonášovi, „příslušníku dělnické třídy, kterému lidé věří“, vysvětlili muži svou motivaci: Potřebovali mít přehled o ilegálních organizacích. Proto po něm žádali, aby se snažil rozšířit síť ilegální organizace po celé republice a při tom je o všem informoval. Nabízeli mu dostatek peněz a ubytování v Praze. První úkoly měl splnit do 26. února. Jonáš s Kýblem proto co nejopatrněji varovali určité lidi a společně rychle uprchli do Rakouska.⁵⁵⁷

Policejní moc v tomto případě chápala jejich činnost stejně, jako ji chápali oni: organizovali „ilegální“ skupinu. Bezpečnost ji ochromila, přestože to nebyl původní záměr. Mládežnickou organizaci chtěla totiž pouze infiltrovat a následně kontrolovat. Přestože si Jonáš uvědomoval všechny okolnosti, jedna věc mu při útěku vrtala hlavou. Když byl totiž vyslýchán, viděl na stole svého vyšetřovatele věc, která ho „doslova vzrušila“. Ležely tam fotokopie dopisů Blažeje Vilíma napsané v Londýně. Rozrušený Jonáš z nich sice nestihl přečíst nic z jejich obsahu, po svém útěku do Rakouska si ale ověřil, že papír a písmo psacího stroje Vilímových dopisů se shodovaly s těmi, které viděl v Ruzyni. Jak se ministerstvo vnitra k Vilímovým dopisům dostalo? Jonášův případ zapadá do rozsáhlého příběhu, který skončí roztržkou ve vedení exilové sociální demokracie a vyloučením Blažeje Vilíma z jejího vedení. Budu ho proto v následujících kapitolách pomalu rozplétat nejen ze zvědavosti, ale i proto, že mi pomůže odpovídat na otázky týkající se exilového zpravodajství: Jak na tom totiž byly další domácí ilegální skupiny? Jak s nimi

---

⁵⁵⁷ Tamtéž.

exil komunikoval? A bylo vůbec s kým komunikovat? Jakou mělo vlastně exilové zpravodajství podobu a jak se do něj „exilová strana“ a lidé kolem ní zapojili?

5.1. Zfackování soudruha soudruhem

Rakousko bylo podobně jako Německo rozděleno do čtyř okupačních zón. Sověti si s koncem války pohlíkali, aby jejich pásmo strategicky kopírovalo československé a maďarské hranice v hospodářsky nejcennějších regionech. Britové dostali na starost Korutany a Štýrsko, Američané obsadili Horní Rakousy se Salcburskem a Francouzi Tyrolsko. A protože stejně jako Berlín byla i Vídeň rozdělena do čtyř zón, stávalo se z Rakouska bojové pole zpravodajských rezidentur i místo nejruznějších kšeftařů. Bídu, která v rozbité zemi po válce panovala, zmírňoval teprve od léta 1948 Marshallův plán. Sověti se drželi zásady, že jsou v Rakousku hlavně proto, aby střežili východní hranici a získali z Rakouska pro sovětské hospodářství, co se dá. O budoucnosti Rakouska se mělo rozhodnout až později. Zatím nebylo suverénním státem. Nemělo armádu. Vláda disponovala pouze policií. Ministerstvo vnitra ovšem spravovala rakouská sociální demokracie, v níž komunisté nezískali větší vliv.

Tak jako českoslovenští sociální demokraté rakouským migrantům pomáhali před válkou, někteří rakouští socialisté se teď, i když velmi obezřetně a v polooficiální rovině, snažili pomáhat uprchlíkům z Československa. Také část české vídeňské menšiny⁵⁵⁸ pomáhala, i když ve zbídačeném městě

---

⁵⁵⁸ K české menšině ve Vídni více kupř. VALEŠ, Vlasta, *Die Wiener Tschechen einst und jetzt. Eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien = Vídeňští Češi včera a dnes. Úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*, Praha 2004. Jen pro ilustraci: v roce 1890 měla Vídeň 1 364 548 obyvatel, přičemž 28% z nich tvořili lidé s původem v českých zemích. Co se týče politického života menšiny, po roce 1918 se udržely ty menšinové politické strany, které nějak kopírovaly rakouský stranický systém. Československá sociálně demokratická (socialistická) strana v Rakousku, nepostihnutá zatím rozkoem jako socialisté v ČSR, byla největší z nich. Například v polovině 20. let měl její ústřední deník 15 tisíc odběratelů. Po roce 1945 vyzývala poválečná ČSR k reemigraci. I vzhledem ke katastrofálním podmínkám rozbombardované Vídně a složité situaci celého Rakouska využilo do roku 1947 možnost návratu přibližně 11 tisíc osob. Podle odhadů reemigační kanceláře zůstalo v Rakousku 30–40 tisíc osob českého původu. Centrální organizací českých menšinových organizací byl po druhé světové válce Československý

rozděleném do čtyř sektorů to bylo obtížné: „S českými komunisty zde vedeme boj, jaký si nedovedeš představit. Mají totiž v ruce menšinový časopis Vídeňské svobodné listy a zřídili v ústředním výboru [menšinové Československé socialistické strany v Rakousku] svůj akční výbor,“ psal Vilímovi do Londýna Josef Jírava, lídr české menšinové socialistické strany ve Vídni a zemský poslanec. *Arbeiter Zeitung* sice protikomunistické názory opatrně publikoval, Jírava si ale stěžoval, že jinak nemá žádné schopné redaktory: „Soudruh Petřů, spoluredaktor, je stár a churav a soudruh Strnad je tichošlápek,“ psal Jírava na jaře 1948 s tím, že přijedou-li z Prahy agitátoři a „dojde-li ke schůzím, tak je obsadíme“.⁵⁵⁹

Sekretariát menšinové socialistické strany se nacházel v 5. okrese na Margaretenplatz 7, v britské zóně na hranici se sovětskou. Tam se podle hlášení komunistických agentů hlásili především uprchlí sociální demokraté, odkud pak byli s vylepšenými posudky posíláni na CIC a IRO. „Prominentní uprchlíky“, hlavně „bývalé sociálnědemokratické“ prý obstarával sám Jírava, který je uváděl do ústředního sekretariátu rakouské sociální demokracie, především k jejímu sekretáři Wolfovi. Ten pak zařizoval přepravu přes rakouské demarkační linie dál na Západ. Podle údajů StB to byli rakouští socialisté, kdo prověřeným sociálnědemokratickým uprchlíkům zajišťoval nevyplněné „I-karty“, identifikační karty pro pohyb napříč sektory. Jírava, jinak také ředitel vídeňských městských kuchyní s úřadem v 6. okrese na Mariahilferstrasse, se CIC spolupracoval v tom smyslu, že označoval důvěryhodné lidi a získával vhodné typy k „opěrným bodům“ na hranicích pro přechody do Československa.⁵⁶⁰

Sociální demokraté nejčastěji putovali do Innsbrucku ve francouzské zóně, jenže tamní Mokrého „heim“ byl zcela přeplněný. Josef Jonáš

ústřední výbor, jenž z politických spolků zahrnoval Československou stranu socialistickou, Barák (národní socialisty), lidovce, Československou sekci Komunistické strany Rakouska, sdružení Osvobození političtí vězňové, Sokol a Svaz živnostníků. Rozpory mezi komunisty a nekomunisty se zřetelně vyhraňovaly už v roce 1947, po Únoru 1948 výbor zanikl.

⁵⁵⁹ MEYER, Vera, „Češi ve Vídni – situace po roce 1945“, in: *Češi v cizině*, sv. 9, s. 114–120. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, J. Jírava B. Vilímovi 30. 3. 1948.

⁵⁶⁰ ABS, H–122/3.

s Jaroslavem Kýblem, oba uprchlí odbojáři, se s Mokřým výborně znali z regionální politiky. Oba je přijal, jenže pro ně neměl dvě postele, a tak museli sdílet společné lůžko, z čehož prý plynuly řeči o jejich homosexualitě. Druhé zázemí pro sociální demokraty pak organizoval Rudolf Bautz v Salcburku, americké zóně. Jonáš, který se tam vypravil, popsal situaci v Salcburku jako „velmi zlou“, ještě horší než v Innsbrucku, neboť tam „lidé spí v hotelu, kde pokoje se podobají děrám“. V Salcburku proto sociálnědemokratičtí uprchlíci naléhali na Jonáše, aby jim pomohl dostat se do Innsbrucku k Adolfu Mokřému. Jonáš to vyloučil a Mokřého zkritizoval. Nedostatek míst v innsbruckském „heimu“ jim vysvětlil tím, že Mokřý přednostně neubytovává pouze sociální demokraty a že podíl sociálních demokratů v jeho ubytovně nečiní ani jednu čtvrtinu. Když se pak Jonáš vrátil do Innsbrucku, nesocialističtí rezidenti už o jeho výkladu věděli a dali mu to najevo. Obrátili proti němu prý „dokonce i každý vtip“, zatímco Adolf Mokřý, který podle Jonáše zneužíval svou pozici, se „přes noc stal dobrákem“.⁵⁶¹

Politikům je občas vyčítáno, že zastupují spíše vášnivost svého voličstva než jeho obecně lidské potřeby. Svými gesty a rétorikou rozněčují vášně, protože se tak lépe mobilizují masy. Jenomže jak mohlo takové tribunství vypadat v uprchlických táborech nebo v malých nevytopených ubytovnách na periferiích lhostejných západních metropolí? Absurdně, a přece docela patřičně: Někdo se alespoň snažil prostřednictvím politiky zorganizovat nějakou pomoc. Na každý pád vždycky v tom byl nevděk. Jestli se Zdeněk Slouka usmíval nad náruživostí Adolfa Mokřého, který vstup do útroh innsbruckého minilágru podmiňoval podepsáním přihlášky do sociální demokracie, švýcarští sociální demokraté, kteří do Rakouska posílali „soudružskou pomoc“, kritizovali Mokřého lágr z úplně opačných důvodů: „Švýcarští soudruzi příliš dobře od rakouských vědí, že Heim, Mokřým spravovaný a Švýcary vydržovaný, je především všechno jiné než Heim socialistů. Je to Heim přítel Mokřého z Brna a okolí,“ informoval do Londýna František Plášil, švýcarský důvěrník exilové ČSSD, že Švýcaři pomoc do Innsbrucku počátkem jara 1949

---

⁵⁶¹ HIA, Luža, k. 169, J. Jonáš „soudruhům“ 11. 6. 1949.

kvůli tomu utnuli.⁵⁶² Když po Mokrého odchodu do Londýna přijel Plášil se Švýcarsy do Innsbrucku na inspekci, aby se dohodla nová pravidla uprchlické podpory, „při jedné poradě mu soudruh Bautz nafackoval“. Svůj čin vysvětlil tím, že facky byly za všechny funkcionáře v Rakousku včetně Mokrého, které prý Plášil ve Švýcarsku pomlouval.⁵⁶³

Adolf Mokrý, bývalý novinář a náměstek brněnského starosty, nebyl ani tak politik jako spíše politikář. Alespoň ti, co si na něj stěžovali do Londýna, se na tom shodli. Podle „nezaujatého pozorovatele“ Zdeňka Slouky Mokrého motto znělo, že se „bez partaje nikdo k ničemu hutnému nedostane“.⁵⁶⁴ Londýn na něj dostával stížnosti, že měl Mokrý podivné kšefty, že ho společně s Bautzem financoval „hochštapler“ Karel Benda, „který se vydával za soudruha“, ale kterého rakouská policie zatkla pro podvody s cestovními pasy. Jan Sýkora, který prošel Rakouskem, nechápal, jak je vůbec možné, že Mokrý, který do strany vstoupil v roce 1945, mohl být kooptován do exilového ÚVV a upozorňoval, že „psavec“ Mokrý kritizuje znárodnění a že má „vyloženě národně demokratické názory“.⁵⁶⁵ „Je to další muž, který aspiruje a ostře kritizuje, přičemž je tím nebezpečnější, že každému, s nímž se setká, říká ty nejkrásnější slova,“ varoval před Mokrým Plášil ještě předtím, než byl v Rakousku zfackován.⁵⁶⁶

*

Když se zpráva o „zfackování soudruha soudruhem“ donesla do Londýna, Blažej Vilím, Plášilův důvěrný přítel, ve vedení strany doporučoval, aby byla „Bautzovi udělena důtka, neboť soudruh, který takto řeší svoje osobní spory s funkcionáři strany, nemůže za nás zastávat funkce“. Václav Majer měl jiný názor. Nad problémy v Rakousku mávl rukou, že je třeba řešit důležitější věci. Vilím protestoval, jestli je podle něj fackování normální „soudružské

⁵⁶² ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, F. Plášil B. Vilímovi 25. 4. 1949.

⁵⁶³ Tamtéž, B. Vilím M. Vaňkovi 24. 9. 1949.

⁵⁶⁴ SLOUKA, s. 225.

⁵⁶⁵ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXVI, J. Sýkora B. Vilímovi 20. 1. 1949.

⁵⁶⁶ Tamtéž, k. 7, vol. XXVII, F. Plášil B. Vilímovi 25. 4. 1949.

chování“,⁵⁶⁷ avšak jeho návrh byl, poněkoli káté v řadě, přehlasován. Na jaře 1949 už se Vilím s Majerem nedokázali shodnout téměř na ničem. Po návratu Majera z Washingtonu, kde se podílel na vzniku Rady svobodného Československa, se události rozběhly opačným směrem, než si Vilím přál. Vše bylo zatím ale v komunikačním v chaosu a Vilím se domníval, že má dostatek síly na zvrát.

V londýnském vedení byl Vilím v menšině, vlastně už hlasoval téměř sám, ve svých rukou měl „sekretariát“, i když ten spíše v imaginární podobě, ale editoval také známý exilový časopis. *Londýnské listy* byly populární a měly nezanedbatelný náklad pět set cyklostylovaných kopií. Vilím s ním spřádal „velké plány“. Na počátku roku 1949 se přes korespondenci u svých známých v USA snažil zřídit bankovní konto, aby zámořští abonenti, pro které připravoval „velkou získávací akci“, mohli snadněji platit předplatné. Stěžoval si, že časopis krajané v Americe „neustále vykrádají“, zároveň si uvědomoval, že je tím „vlastně krajanská veřejnost ovlivňována“: „Jdou [*Londýnské listy*] do celého světa. Hodlám zůstatí při jejich nynější formě, která se celkem zamlouvá a je taková důvěrná,“ svěřoval v únoru 1949 svůj záměr.⁵⁶⁸

Se vznikem Rady svobodného Československa začaly být Vilímovy *Londýnské listy* velmi polemické.⁵⁶⁹ A brzy přicházely roztrpčené reakce. Třeba Ivan Herben, bývalý redaktor prvorepublikové *Tribuny, Českého slova, Lidových novin* a po válce šéfredaktor hlavního národně socialistického deníku *Svobodné slovo*, v textu s názvem „Zbavme se falešných představ“ časopisu otevřeným dopisem vytkl: „Netroufal bych si o Radě tvrdit, že jde cestou správnou, nebo nesprávnou, poněvadž vlastně na té cestě neurazila ani první míli.“⁵⁷⁰ Od Vilímova časopisu se navíc začali distancovat i někteří straníci.

---

⁵⁶⁷ Tamtéž, B. Vilím M. Vaňkovi 24. 9. 1949.

⁵⁶⁸ Tamtéž, k. 4, vol. XXII, B. Vilím Karlu Evanovi 22. 2. 1949.

⁵⁶⁹ Archiv redakce obsahuje mnoho poděkování a pochval za kvalitu časopisu, který „nesnese v emigraci srovnání“. Tamtéž, dopisy od čtenářů *Londýnských listů*.

⁵⁷⁰ *Londýnské listy*, r. II, č. 6. 31. března 1949. ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, I. Herben redakci *Londýnských listů*, „Zbavme se falešných představ“.

Pokladník Václav Holub přestal *Londýnským listům* finančně přispívat. Bez toho časopis neměl šanci přežít.⁵⁷¹

Když Vilím nesehnal jiné zdroje, oznámil 7. září 1949 na zasedání představenstva, že *Londýnské listy* nemůže kvůli dluhům dále vydávat. Připomněl, že mu byla představenstvem přislíbena podpora deseti liber měsíčně, a i to bylo málo, neboť hotové vydání stálo třicet. Václav Majer prohlásil, že vedení ČSSD nemá na jeho list žádný vliv: „Museli bychom mít jasno, či jsou *Londýnské listy* časopis. Pak bychom mohli jednat o dalším a museli bychom vidět také finanční zprávu.“ Vilím upozornil, že součástí projektu nebyla jen redakční práce: „Nepamatuji se, že, až na jednu výjimku, kdy mi představenstvo vytklo, že jsem se dotkl Churchilla, že by s obsahem byla nějaká nespokojenost.“ Pokladník strany Václav Holub upozornil, že *Londýnské listy* byly věcí Vilíma, jako pokladník měl proto při vyplácení příspěvků „podivné pocity“. Vilím vzal Holubovo sdělení „na vědomí“.⁵⁷²

Před Únorem byl Vilímův vliv v centralizovaném systému národní fronty obrovský, a asi těžko v tom všem nepropadnout pocitu výjimečnosti a nenahraditelnosti. Nemusel být tehdy ani tolik na očích, stačilo věci ovlivňovat ze zákulisí. Jenže jaké nástroje fungovaly v normální politice, nefungovaly v exilu, jako by bylo paradoxně složitější ovládat několikačlennou skupinku než masovou stranu. Teď se dostal do opozice. Václav Holub viděl příčiny v jeho „povahových vlastnostech“: „Je to člověk ješitný a chorobně velikášský. Přitom hráč-hazardér. Dost obratný a chytrý, aby dovedl velmi dobře maskovat svůj skutečný úmysl. Každý svůj krok promýšlí a kombinuje.

---

⁵⁷¹ Směřování *Londýnských listů* dokládá, že se v názorech neslučovaly se směrem převládajícím v Ústředním výkonném výboru exilové sociální demokracie. Také okruh přátelských redakcí, levicových národních socialistů a agrárníků, s nimiž si *Londýnské listy* vyměňovaly články a informace, nekopíroval linii sociálnědemokratického vedení. Byl to pařížský *Svobodný zítřek* redaktora Lud'ka Stránského, *Doba*, „nezávislá revue Ústředního svazu čs. studentsva v exilu“ vydávaná v táboře Ludwigsburg nebo časopis *Národohospodář* redaktora Jana Marka v IRO-Campu Panzerkaserne v Murnau. Především se ale ÚVV ČSSD nezamlouvalo napojení na *Listy přátelům* redaktora Karla Ladislava Feierabenda, který neuznával oficiální agrárníckou linii Josefa Černého, a na amsterodamský časopis *Za svobodu* vydávaný odbojovou skupinou uprchlíků „Pravda vítězí“. Seznamy přátelských redakcí byly zveřejněny v časopise *Za svobodu*, 21. 9. 1949, nečíslováno – vycházelo „dle možností a potřeby“.

⁵⁷² ČSDS, Vilím, k. 2, vol. 9, „Zápis ze schůze představenstva čs. sociální demokracie, konané dne 7. 9. 1949“.

Je nesnášenlivý a velmi záludný [...] nesnese být členem pracovního kolektivu.⁵⁷³

Být součástí kolektivu zatím ale Vilímovi stálo za to, a přestože to může znít banálně, měl svou vizi, i když dost nekompromisní. Jestli ve vedení strany prohrál bitvu o Radu svobodného Československa a *Londýnské listy*, bojoval dál, teď o způsob, jakým se „strana“ zapojí do mezinárodního socialistického hnutí a také exilového zpravodajství.

5.2. Internacionála? „Radit můžete, hlasovat ne.“

Začátkem června 1948 se ve Vídni sešla konference COMISCO. Vyloučila Socialistickou stranu Itálie vedenou Pietro Nennim kvůli její koalici s komunistickou stranou a definitivně odsouhlasila záměr obnovit Socialistickou internacionálu. Pro exilové politiky v Londýně byla Vídeň příliš vzdálená a nebezpečná, proto tehdy Vilím instruoval uprchlého Oldřicha Heselmana, bývalého tajemníka zahraničně-politického výboru ČSSD, aby se pokusil být s delegáty v kontaktu. „Veřejně jsem se schůze zúčastnit nemohl z bezpečnostních důvodů, tj. přítomnosti Sovětů ve Vídni samotné. Místo toho jsem seděl v bytě francouzského přítele blízko konferenční budovy a dostával tam návštěvy delegací soudružských stran, mezi nimiž bylo i několik šéfů stran,“ vzpomínal později Haselman. Konference skončila a otázka zněla, jakým způsobem se do struktur plánované Internacionály zapojí exilové strany.⁵⁷⁴

Muž, který v exilové sociální demokracii dostal na starost mezinárodní vztahy, byl Vilém Bernard. Předúnorový zahraniční tajemník ČSSD a Haselmanův šéf uprchl v březnu 1948 přes Rakousko a Švýcarsko do Británie. Přestože na vízum čekal relativně krátce, jen do května, neprokoušával se do Londýna snadno. Britskému ministerstvu vnitra musel leccos vysvětlovat. Měl totiž příliš prokomunistickou minulost a jeho manželka, s níž uprchl, byla členkou KSČ.

⁵⁷³ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub V. Benešovi 9. 7. 1949.

⁵⁷⁴ Tamtéž, „Blažej Vilím – přítel a vzor, 31. prosince 1989, Uruguay“.

Když začal Josef Bělina za druhé světové války v londýnském exilu spolupracovat se „Special Branch“, britskou kontrarozvědkou, podával jí zprávy o komunistické činnosti v československé emigraci. Složka s Bělinovými údaji byla sice později skartována, ale z jeho žurnalistické činnosti lze odvodit hlavní náplň spolupráce. Bělina upozorňoval na československá emigrantská střediska v Krakově a Katovicích, jež před napadením Polska ovládali komunističtí funkcionáři. Protože tyto výbory, které rozřazovaly uprchlíky z protektorátu, spolupracovaly s tamní britskou pomocnou organizací (British Committee for Refugees from Czechoslovakia), disponovaly nejen finančními zdroji, ale i vízovými kompetencemi. Rozhodovaly, kdo z emigrantů je uprchlík a bude zařazen na britský vízový seznam. Josef Bělina upozorňoval Brity na jméno Američana Hermanna Fielda, jednoho z vedoucích britské pomocné organizace a prokazoval jeho napojení na sovětské tajné služby. Po porážce Polska se Bělina dostal v Londýně do otevřeného sporu s komunistou Vilémem Novým, redaktorem časopisu *Mladé Československo*. Na stránkách *Listů přátelům* uveřejňoval dopisy sociálnědemokratických uprchlíků, kteří nedostali víza a po obsazení Polska museli prchat do Litvy: „Když jsme se po velkých trampotách dostali konečně do Lvova, nebyl tam ani F[ield], ani Nový, vůbec nic nezařídili a jejich pomocníci vyhrožovali sociálnědemokratickým emigrantům sovětskými úřady a GPU.“⁵⁷⁵

Právě v tomto „komunistickém“ Komitétu pro uprchlíky pracoval v Polsku také Vilém Bernard, sociální demokrat se skvělými kontakty na komunistickou mládež. Bernard těsně před válkou dostudoval práva a do politiky se dostával jako předseda sdružení sociálnědemokratických studentů. K socialistickému hnutí si prý našel cestu poté, co zaměstnání jeho otce, obchodního zástupce textilních firem z Náchodska, zlikvidovala velká hospodářská krize.⁵⁷⁶ Bernard vstoupil do sociální demokracie, ale hranice politického stranictví nevnímal nijak ostře. Studentské protifašistické akce organizoval společně s komunistickou Jednotou nemajetných a pokrokových

---

⁵⁷⁵ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi“, s. 279.

⁵⁷⁶ VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 31.

studentů, a přestože si ho kvůli tomu sám Antonín Hampl zavolal „na kobereček“, s komunistickou mládeží spolupracoval dál. Jezdil s nimi na výlety a letní tábory. Na jednom takovém se sblížil s komunistkou Růženou Volínovou, budoucí manželkou, která později hrdě vzpomínala, že sice v táboře byly stany i po třiceti, ale on s ní sdílel stan pro dva.⁵⁷⁷

Jako Žid a marxista musel rychle z protektorátu. Uprchl v srpnu 1939 přes Slovensko do Polska. V Krakově okamžitě získal práci v tamním uprchlickém výboru, po jehož rozpuštění odjel vlakem jako důvěryhodná osoba do stalingradské oblasti, kde získal civilní zaměstnání. Nejprve pracoval v sovchozu, poté jako účetní v pobočce státní banky nebo učil němčinu. V roce 1942 sice nastoupil v Buzuluku do vojenské jednotky, ale ještě ten rok si ho k sobě do úřadu povolal Zdeněk Fierlinger, vyslanec ČSR v Sovětském svazu. Bernard měl pro Fierlingera ideální parametry: důvěru sovětských orgánů, právnické vzdělání a sociálnědemokratickou minulost.⁵⁷⁸

Josef Bělina nebo František Němec, který ho jako vládní delegát poznal na konci války v Moskvě, se proto po únoru 1948 podivovali, když se Bernard objevil se svou ženou na západní straně hranic. Pro Františka Němce byl Bernardův útěk „překvapením“.⁵⁷⁹

Proč se Bernard po válce od Zdeňka Fierlingera odvrátil? Jak vzpomínal Radomír Luža, byl to právě Bernard, poválečný zahraniční tajemník ČSSD, kdo už od roku 1946 „houževnatě“ prosazoval spolupráci sociální demokracie se západoevropskými socialisty. A byly to hlavně Bernardovy aktivity, díky kterým ČSSD po brněnském sjezdu jako jediná strana východní Evropy prosazovala na kongresu COMISCO v Antverpách koncem roku 1947 obnovení Socialistické internacionály.⁵⁸⁰ Bernardův archiv byl skartován. Vysvětlení jeho motivací dala ve svých memoárech pouze manželka Růžena. Manžel, který se s ní oženil hned po návratu ze SSSR, prý už z Ruska zpět cestoval bez iluzí. Tam odcházel v očekávání politických diskuzí, místo toho našel u „obyčejných

---

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 28–32.

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 59–66.

⁵⁷⁹ DRTINA, *Československo můj osud*, II/1, Praha 1992, s. 631. ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, Fr. Nemec B. Vilímovi 15. 4. 1948.

⁵⁸⁰ LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 51.

ruských lidí“ absolutní „politickou ignoranci“. „Pro zahraniční socialisty bylo bolestné, když zjistili, že jejich socialistické zaměření bylo lhostejno lidu země, o níž věřili, že je socialistická a že by se měla stát modelem pro budoucí společenské uspořádání v jejich vlasti,“ vysvětlila Růžena Volínová manželův prozápadní obrat: „Okamžitě po svém příchodu ze Sovětského svazu se mi Vilém svěřil, že se musí distancovat od Zdeňka Fierlingera, kterého považoval za loutku v komunistických službách. Byli jsme často zváni k Fierlingerovi, jeho francouzská manželka byla milá, ale my jsme se nesnažili učinit náš vztah bližším,“ vzpomínala Volínová, před Únorem komunistka a předsedkyně národohospodářské komise Ústřední rady odborů.⁵⁸¹

Jako zahraniční tajemník ČSSD znal osobně Denise Healyho. Ten manžele Bernardovy druhý den po příjezdu do Londýna vzal nejen na oběd a provedl v Tate Gallery, ale pomohl jim také s ubytováním a jazykovými kurzy. Už v květnu 1948 se díky němu ubytovali v severní části Londýna, Islingtonu, v jedné místnosti, kterou jim opatřila sekretářka tamního poslance Ruby Seatona, v domě, kde sama bydlela: „Naše domácí byla Walesanka, velice mluvná, a naše první znalosti anglického jazyka byly tak ovlivněny zpěvným waleským přízvukem.“ Bernard psal články, pořádal přednášky, „ale to byl jen malý příjem“, kromě občasné výpomoci v českém vysílání BBC neměl zprvu stálé zaměstnání. Přesto brzy dostal, jako jeden z mála, šanci žít se politikou.⁵⁸²

*

Tak jako před Únorem dostal Bernard znovu za úkol komunikovat s mezinárodním socialistickým hnutím. Rozklíčovat jeho práci v prvních letech exilu není snadné, korespondenci před svou smrtí zničil, a třeba v Archivu Polish Institute of Arts and Sciences of America se dochovala korespondence s polským socialistou Zygmuntem Zarembou pouze od roku 1950. Jak

---

⁵⁸¹ VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 66–69.

⁵⁸² Tamtéž, s. 85 a 92.

vzpomínala jeho žena, byl to kromě Healyho od počátku hlavně Zaremba, s kým projektoval novou organizaci exilových stran. A stejně jako Majer ve Washingtonu se i Bernard řídil heslem „hlavně se s ostatními dohodnout“. Na jedné straně tu totiž stále bylo Bureau Internacional Socialiste (BIS), založené v roce 1947 z politiků, kteří deklarovali jasně antikomunistický postoj už na konci války, na straně druhé tu byla skupina politiků, kteří přišli na Západ až potom, co v nejrůznějších poválečných koalicích s komunisty spolupracovali.⁵⁸³ První druhým vyčítali kolaboraci s komunisty, druzí prvním neúčast na domácí poválečné politice, a proto i nedostatek legitimacy. Dohodnout se na nějakém společném orgánu exilových stran tak nebylo snadné ani v rámci jednotlivých národních skupin. Ta československá byla v tomto směru nakonec ještě ta nejméně problémová.

Nový orgán exilových stran vznikl až po více než roce jednání, ve dnech 4. a 5. května 1949. Dostal název Socialistická unie střední a východní Evropy („Socialist Union of Central and Eastern Europe“).⁵⁸⁴ Problém s BIS byl nakonec vyřešen šalamounsky. Českoslovenští sociální demokraté do něj sice nevstoupili, na druhou stranu, jak vysvětlili v oficiálním memorandu, „nemohli jsme pro vážné politické příčiny založit organizaci nové socialistické emigrace, která do exilu přišla teprve v roce 1948, poněvadž takováto organizace by byla nutně považována za organizaci sociálnědemokratických stran, které předtím spolupracovaly s komunisty, zatímco BIS zdůrazňoval svoji protikomunistickou linii důslednou již od roku 1945“. Obě skupiny měly být tedy sloučeny v Socialistické unii. BIS mělo být rozpuštěno, přičemž jeho problematičtí

---

⁵⁸³ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a Socialistická internacionála“. Tamtéž, k. 6, vol. XXIII, Ž. Topalovič B. Vilímovi 27. 5. 1948. Přehled politické emigrace z východní Evropy viz NEKOLA, „Za osvobození“.

⁵⁸⁴ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, „oběžník č. 5 (leden 1949), oběžník č. 7 (květen 1949) a oběžník č. 8 (srpen 1949)“. Roční prodlevu způsobil rozkol v maďarské a rumunské sociální demokracii. Maďarský spor mezi většinou vedenou Bánem a Szeligem a předválečným vůdcem této strany Karlem Peyerem, který se se stranou rozešel již před maďarskými volbami v roce 1947 a odešel z Maďarska dříve než ostatní, se vyřešil Peyerovým odstoupením. Baarnská konference prozatím nepřijala rozpolcenou rumunskou sociální demokracii: skupina vedená Voineou navazovala na činnost rumunské sociální demokracie zastoupené ve všech poválečných rumunských vládách, zatímco druhá pokračovala v činnosti „nezávislé rumunské sociální demokracie“ odštěpené už v roce 1946 kvůli sporům ohledně společné kandidátní listiny s komunisty. Jejich lídr Tito Petrescu byl následně uvězněn. Tamtéž, „oběžník č. 8 (srpen 1949)“.

členové: estonská, lotyšská, litevská a ukrajinská socialistická strana, byli sice do Unie také přizváni, ale prozatím (až do roku 1952) neměli přístup do COMISCO a její nástupkyně, Socialistické internacionály.⁵⁸⁵

Socialistická unie střední a východní Evropy si ještě ani nezvolila své vedení a už byla výrazně omezena. Konference COMISCO, která se konala v půlce května 1949,⁵⁸⁶ sice přiznala exilové straně z Bulharska, Československa, Maďarska, Polska a Jugoslávie právo vysílat dva společné zástupce na schůzi COMISCO, háček byl ale v tom, že tito zástupci neměli mít hlasovací právo. Vilém Bernard Morganu Phillipsovi namítal, že pouze s „poradním hlasem“ nebudou mít exilové strany v COMISCU rovnocenné postavení, ten ale „argumentoval tím, že exilových stran je příliš mnoho, takže jejich hlasy by mohly snadno rozhodovat, kdyby v Internacionále došlo k názorovému tříbení“. Bernard a jeho souputníci ze střední a východní Evropy namítali, že „toto rozlišení uplatňuje mezinárodní ústředna jen vůči stranám zemí porobených komunisty“, nikoli však vůči stranám, kde demokracie byla potlačena vojenskými nebo fašistickými diktaturami (Španělsko, Portugalsko, jihoamerické země). Bez úspěchu.⁵⁸⁷

Během jednání se okolo citlivých okruhů obnažovaly zásadní otázky: Jaký má být poměr exilové ČSSD k Internacionále? A jak se vlastně postavit k tomu, že její zástupce nebude uznáván za řádného člena? Jasno měl Blažej Vilím. Výsledek jednání se neslučoval s jeho plánem. Negativní názor na polského socialistu Zarembu sice zmírnil, způsob vytvoření Unie socialistických stran střední a východní Evropy ale odmítl: „Došlo k dalšímu sporu v představenstvu soc. dem., kde jsem zastával stanovisko, že máme setrvat na našem původním návrhu [tj. nespolupracovat s bývalými stranami BIS kromě Poláků]. Byl jsem osamocen. Prakticky vlastně ČSSD vstoupila do BIS, které bylo jen přejmenováno na Středoevropskou unii. Tato organizace

---

⁵⁸⁵ Tamtéž. Pobaltské exilové socialistické strany a strana ukrajinská byly s ostatními exilovými stranami zrovnoprávněny v „poradním“ přístupu do Socialistické internacionály v roce 1952, viz *Léta mimo domov*, s. 61

⁵⁸⁶ Rezoluce Baarnské konference viz *Londýnské listy*, r. 3, č. 10–11, 22. července 1949, s. 111–112.

⁵⁸⁷ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, „oběžník č. 8 (srpen 1949)“.

byla prakticky stejným orgánem Američanů, jako byla Rada svobodného Československa a všechny ostatní instituce studené války [...] To jsem považoval za urážku ČSSD, poněvadž byla postavena na stejnou úroveň jako tzv. zástupci nikdy neexistujících soc. dem. stran [tj. zejména pobaltské a ukrajinské].⁵⁸⁸

Napětí proniká i skrze stenografické záznamy schůzí vedení exilové ČSSD. Na jejím představenstvu, které se sešlo 3. června 1949 v bytě Václava Holuba, byli přítomni Majer, Holub, Hais, Bernard a Vilím. Bernard zde navrhl, aby ČSSD přijala v Socialistické unii střední a východní Evropy funkci tajemníka, která měla být placená. Majer souhlasil. Vilím protestoval. „Zalitoval“, že „nebyla zachována iniciativa, kterou jsme v této otázce zpočátku měli a které jsme se zbavili rozpačitým stanoviskem, zejména v případě Maďarů a Rumunů“. „Překvapilo ho“ však „stanovisko s. Bernarda, pokud jde o obsazení funkcí orgánů. Že sekretář bude placeným funkcionářem, nemůže být pro nás vůbec argumentem“, protestoval, že post předsedy je přece důležitější. Majer, který naopak oceňoval Bernardovu „kvalifikovanost a schopnost kooperovat“,⁵⁸⁹ návrh podpořil. Prohlásil, že zvolení Poláka Zaremby jako předsedy Unie bude pro mezinárodní rozměr politiky výhodnější.⁵⁹⁰

Předsedou Socialistické unie střední a východní Evropy tak byl zvolen Zygmunt Zaremba. Polsko zastupoval Adam Ciolkosz, Maďarsko bývalý ministr průmyslu Bán, Rumunsko Voinea, Jugoslávii Topalovič, Bulharsko Kvetkov, Ukrajinu Volyneec a pobaltské státy Kalnins a Vilčinskas. Bernard se stal tajemníkem, přičemž editoval unijní bulletin *Labour's Call*.⁵⁹¹

„Pracovní metody Blažeje Vilíma nebyly vždy čisté. Poznala jsem to na vlastní kůži, když mne začal obviňovat ze špionáže mezi českými exulanty,“ napsala později Bernardova žena, bývalá komunistka: „Říkal, že mne ministr vnitra Nosek poslal za tímto účelem do exilu, což samozřejmě byla lež.

⁵⁸⁸ Tamtéž, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a socialistická internacionála“.

⁵⁸⁹ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub V. Benešovi 9. 7. 1949.

⁵⁹⁰ Tamtéž, Vilím, k. 2, vol. VI, „Zápis ze schůze představenstva ČSSD v exilu z 3. 6. 1949“.

⁵⁹¹ VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, s. 95.

Divila jsem se vždycky, jak si inteligentní člověk může vymyslet tak nehoráznou lež, která by mi mohla ublížit v očích britské policie, velice citlivé na podobná podezření. Vždyť to byl náš kamarád, s jeho ženou Mirkou jsme společně prožívaly první dobu našeho exilu, v němž jsme si vzájemně pomáhaly. Vilím byl nesporně talentovaný politik a dobrý řečník, ale také velmi ctižádostivý člověk, jenž neuměl vycházet se svým okolím.⁵⁹²

Těžko říci. V kontaktu s britskou kontrarozvědkou Vilím byl. Možná to ale bylo jen součástí pomluv, kterých se v exilu točila spousta. Sám Vilím se později přiznal k jedné věci, když v roce 1951 vznikne z COMISCO Socialistická internacionála, bude před jejím ustavujícím kongresem „informovat“ jejího sekretáře, že Majer s Bernardem, vedoucí československé delegace, „společně se Zdeňkem Fierlingerem v Moskvě v březnu 1945 spoluvytvořili obtížné podmínky, za kterých jsme po válce stranu obnovovali a že nemohou být považováni za zástupce soc. demokracie“.⁵⁹³

*

Vedení ČSSD chyběl ústřední list, kterým by „strana“ oficiálně komunikovala se sympatizanty a konzistentně informovala a aktivizovala exilovou veřejnost. Václav Majer dokonce hned po svém příletu do Londýna jednal s Ferdinandem Peroutkou, zda by převzal redaktorství *Londýnských listů* a připravil jeho reorganizaci.⁵⁹⁴ Přání Josefa Běliny, aby se tiskovým orgánem exilové ČSSD staly *Londýnské listy*, se nakonec nevyplnilo.

Dne 26. září 1949 proto ÚVV projednával otázku vydávání ústředního časopisu sociální demokracie v exilu, který měl dostat tradiční název – *Právo lidu*. Majer na schůzi předložil dopis Mirko Sedláka, podle něhož v nejbližší době od krajanů v USA obdrží příspěvek na jeho vydávání, a proto burcoval, aby se první vydání stihlo k 28. říjnu 1949. Bylo usneseno:

---

⁵⁹² Tamtéž, s. 96.

⁵⁹³ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. III, „Československá sociální demokracie a socialistická internacionála“.

⁵⁹⁴ ABS, r. č. 12414-306 I. správa, 0315565/48, 8. 8. 1948.

- „1) aby funkci redakční rady převzalo prozatím představenstvo,
- 2) aby odpovědným za práci byl s. Mokřý,
- 3) aby administrace byla svěřena soudruhům Holubovi a Svobodovi,
- 4) aby majitelem časopisu bylo představenstvo,
- 5) aby ručení osoby (fyzická nebo právnická) vydavatele bylo provedeno podle zákonných předpisů té země, kde časopis bude vydáván,
- 6) požádat s. Vilíma, aby dal k dispozici adresář *Londýnských listů*, který má tvořiti základ odběratelů *Práva lidu*,
- 7) aby časopis nesl hlavičku *Práva lidu*, a to v typu písma, v jakém byl vydáván v ČSR v poslední době, a aby byl pokračováním *Práva lidu*, proto ponese číslo ročníku 53,
- 8) časopis bude neperiodický.“⁵⁹⁵

Ani vydávání *Práva lidu* se uskutečnit nepodařilo. Mirko Sedlák žádné peníze neposlal. Když Mirka Vilímová v roce 1976 uspořádávala manželovu pozůstalost, dopsala na složku obsahující materiály k redakci *Londýnských listů* trpkou zprávu, že „rozhodnutím ÚVV z 21. prosince 1949 mu [tj. manželovi] byly noviny vzaty z ruky a překřtěny na *Demokracie a socialismus*⁵⁹⁶, jejichž první číslo vyšlo 1. ledna 1950“.⁵⁹⁷ Od názvu *Práva lidu* se upustilo kvůli „nedůstojné“ cyklostylované formě. Na tištěnou verzi ústředního orgánu strany se nepodařilo najít finanční prostředky ani technické zázemí.

Dne 21. prosince Václav Majer na schůzi ÚVV oznámil vydávání časopisu *Demokracie a socialismus* jako měsíčníku, jehož první číslo mělo být připraveno nejpozději do 10. ledna 1950. Redakční komisi vytvořili Vilém Bernard, Václav Majer, Adolf Mokřý, Jiří Veltruský, Blažej Vilím, Andrej Slovák a administrátorem se stal Jan Svoboda. Vilím sice byl členem komise,

⁵⁹⁵ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 26. 9. 1949“.

⁵⁹⁶ Struktura tohoto oficiálního časopisu ČSSD v exilu (s podtitulem „List Československé sociální demokracie“) se od *Londýnských listů* příliš nelišila. Jednotlivá čísla tvořily nejen beletrizující úvahy, ale také méně stylově příznakové analýzy k aktuálnímu dění. Obsah uzavíraly rubriky „Různé zprávy“ a „Zprávy z domova“. Jedno vydání mělo průměrně 16 stránek, stejně jako Londýnské listy vycházel i časopis *Demokracie a socialismus* v letních prázdninových měsících zpravidla jako dvojčíslo. Okruh přispěvatelů se rozšířil, stálými dopisovateli byli sociální demokraté z vedení ČSSD, časopis se nebránil textům externích dopisovatelů a diskuzím.

⁵⁹⁷ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. XXII, poznámka Mirky Vilímové z roku 1976.

ale adresa redakce i administrace časopisu měla už napříště sídlit v londýnském Transport House (Smith Square, London S. W. 1).⁵⁹⁸ Vzhledem k tomu, že se nový časopis technicky nelišil od *Londýnských listů*, je možné říci, že dal Vilím veškeré technické vybavení redakce včetně adresáře k dispozici.

Stranický oběžník z ledna 1950 informoval: „Nedostatek vlastního, pravidelně vycházejícího listu strany pociťujeme velmi naléhavě. Snažili jsme se s vydáváním takového listu, který podle našeho názoru měl se nazývat „Právo lidu“, posečkat do té doby, až se nám podaří zajistit jeho vydávání tiskem a pravidelně. Učinili jsme v tom směru řadu pokusů a naděje, že se nám to podaří, jsme se doposud nevzdali. Zatím musíme se však přizpůsobit skrovným poměrům v emigraci, a i v těchto vydávat časopis, který by sloužil nejenom k informování našich příslušníků, ale byl také politickým mluvčím strany. Rozhodli jsme se proto, aby od ledna t. r. byl vydáván měsíčník *Demokracie a socialismus*, který bude orgánem strany. První číslo vyjde během tohoto měsíce. Vyzvali jsme již všechny zemské důvěrníky o zaslání potřebných adresářů.“⁵⁹⁹

5.3. „Ingrem jsme byli podvedeni“

Československá sociálně demokratická strana se v červnu 1948 „sloučila“ s KSČ. Vyřizovaly se statisíce přihlášek do KSČ. Bývalí sociální demokraté se zařizovali každý podle vlastní situace, univerzální klíč k tomu, co je „správné“, nebyl. A tak pokud někde zůstávali v pravidelných kontaktech, jež by mohly být vnímány jako ilegální, dělo se tak spíše intuitivně, bez řízení shora nějakým ústředním útvarem. Určitý potenciál vytvořit organizační síť mělo v počátku dvojí úsilí – bývalé stranické mládeže nebo několika vyšších funkcionářů organizovaných kolem Vojty Beneše a Zdeňka Pešky. Ten dokonce sondoval možnost spolupráce i s ostatními politickými stranami ve formě „podzemního odbojového ústředí“. Nakonec bylo domluveno, že bude každá

---

⁵⁹⁸ Tamtéž, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 21. 12. 1949.

⁵⁹⁹ Tamtéž, k. 3, vol. XI, „oběžník č. 9“, leden 1950.

z ilegálních stran postupovat v domácím prostředí samostatně.⁶⁰⁰ Exiloví reprezentantni vyzývali své soudruhy k „absolutní decentralizaci“.⁶⁰¹ Například Prozatímní výkonný výbor sociální demokracie, vedený bývalými politickými lídry Vojtou Benešem, Vojtěchem Dundrem, Františkem Harlasem nebo Zdeňkem Peškou sice stihl v srpnu 1948 připravit vlastní program, ale vzhledem k vnějším, nepříznivým okolnostem a varovným signálům ještě v říjnu toho roku sám rozpustil svou činnost.⁶⁰²

Bývalé sociální demokraty sledoval odbor StB 62b, který vyhodnocoval „sociálnědemokratickou ilegalitu“ jako „jednu z nejnebezpečnějších“, neboť „bude pracovat za pomoci trockistů, zahraniční emigrace a řízená bude anglickou SI a především bude mít svou agenturu v dělnické třídě“. Bezpečnost v listopadu zatkla Zdeňka Pešku, Vojtěcha Dundra a další členy Prozatímního výkonného výboru sociální demokracie v době, kdy už neexistoval. František Harlas, další ze skupiny, se pokusil o útěk, byl zadržen na hranicích. Vojtovi Benešovi se podařilo uprchnout na Západ.⁶⁰³

Kromě několika dalších, menších skupin, zahájili ilegální činnost bývalí funkcionáři sociálnědemokratické mládeže. To je ta organizace, kterou vytvářeli Josef Jonáš, Jaroslav Kýbl nebo Čestmír Ješina jako podzemní organizaci s jednotným vedením, celostátní sítí a ambicemi navázat na odbojové organizace z doby protektorátu. Udržovali centra v Praze, Brně a Bratislavě a pokoušeli se vybudovat pravidelné spojení s exilem. StB mládežnickou organizaci chtěla jen infiltrovat a následně kontrolovat její aktivity, Jonášův útěk tento záměr překazil. Bezpečnost tak na počátku roku 1949 stále neměla přehled o tom, jaký má skupina potenciál.⁶⁰⁴ Ani pronásledování však neměli

---

⁶⁰⁰ Seznam pramenů uložených v Archivu bezpečnostních složek viz VANÍČKOVÁ, „Informace o archivních materiálech k tematice poválečné československé sociální demokracie“, s. 343–376. K přístupu Bezpečnosti vůči sociálním demokratům hutně KAPLAN, *Sociální demokracie*, s. 33–59.

⁶⁰¹ HIA, Táborský, k. 4, R. Pollak E. Táborskému, 12. 9. 1948.

⁶⁰² KAPLAN, *Sociální demokracie*, s. 45–50.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 52–53.

⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 39–42.

přehled o tom, s kým lze počítat a jak vypadá pozice soupeře. Do popředí zájmu StB se proto dostávalo „agenturní“ spojení s exilem.⁶⁰⁵

*

Zahraniční zpravodajskou službu organizoval bývalý generál Sergej Ingr, před Únorem československý vyslanec v Haagu a bývalý ministr národní obrany exilové vlády v Londýně. V březnu 1948 odjel z Holandska do Londýna, kde se mu podařilo navázat styky s generálem Billem Donovanem, odborníkem na zvláštní operace a vedení psychologické války. Díky těmto jednáním bylo předběžně rozhodnuto zřídit v USA, Velké Británii a Francii zpravodajské organizace vytvářené z politických uprchlíků. Organizace měly shromažďovat informace využitelné v případě války mezi Východem a Západem. Všechna tři centra by sice podléhala zpravodajské službě hostitelské země, a proto by byla na sobě částečně nezávislá, měla však zůstat ve vzájemném styku, koordinovat některé akce, a především si navzájem vyměňovat získané informace. Organizace přitom vznikala pouze jako informační služba. Za dané mezinárodní situace se žádná z jejích odnoží neměla, a to ani nepřímo, podílet na „teroristických akcích“.⁶⁰⁶ Jakési vrchní velení a zároveň také vedení sekce ve Washingtonu převzal sám Ingr, vedoucím francouzské organizace se stal bývalý divizní generál Čeněk Kudláček alias Hutník a do čela londýnské skupiny se dostal Karel Procházka, bývalý plukovník generálního štábu.⁶⁰⁷

Důležitou otázkou zůstávalo, komu bude zpravodajská služba odpovědná, kdo a jak ji bude kontrolovat, respektive jakým způsobem bude propojená s jednotným orgánem československého exilu. Zvláště po Únoru, jehož krize vznikla sporem o personální politiku v policii, byly otázky politické kontroly zpravodajských služeb dvojnásobně citlivé. Sergej Ingr o tom jednal s představiteli exilových stran a je příznačné pro pounorové období, že to měly

---

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 58–59.

⁶⁰⁶ STEHLÍK, Eduard, „„Measure“. Příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization – CIO (1948–1957)“, *Studentské listy*, 25/1991, s. 16.

⁶⁰⁷ ABS, objektový svazek č. 10715. Tamtéž, H–122/4 a H–122/11, LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 22–23, STEHLÍK, s. 16.

být právě „politické strany“, kdo si nárokoval kontrolu personálního obsazení funkcí ve zpravodajské organizaci. Protože se jednání protahovala a nespěla k dohodě, často o konečném výběru kandidátů rozhodoval sám Ingr.

Kompetenční spory měl Ingr především se sociálními demokraty. Z těchto jednání se nezachovaly zápisy, nebo nejsou přístupné, nicméně z nahodilých poznámek v osobní korespondenci je patrné napětí a nedůvěra. Blažej Vilím si například v říjnu 1948 stěžoval Arno Haisovi, že Hubert Ripka společně s Ingrem „bez vědomí ostatních nebo alespoň našeho, chtějí si zde vybudovat aparát, který by ostatní nemohli kontrolovat“.⁶⁰⁸ V lednu 1949 Václav Holub oznámil představenstvu ČSSD, že „generál Ingr nedodržel dohodu s námi učiněnou“, když opomenul jejich personální návrhy. Pokud by se podezření potvrdilo, podle usnesení představenstva se měla ČSSD postavit proti členství Sergeje Ingra v Radě svobodného Československa.⁶⁰⁹

Radomír Luža sice ve svých pamětech píše, že Majer s Vilímem před jednáním ve Washingtonu souhlasili, aby se tři členové ÚVV sociální demokracie stali součástí zpravodajské služby, přičemž Luža byl jedním z nich, další dvě jména ale neuvádí a dodává, že kandidáty, kteří prošli „řízením příslušných francouzských a britských činitelů“, nakonec navrhl sám Ingr.⁶¹⁰ Koho tím Luža myslel kromě sebe, nepíše, ale potvrzuje, že Ingr sociální demokraty obešel. Ingr to zdůvodnil tím, že sociální demokraté brzdí všechna jednání. Dne 25. listopadu 1948 napsal Radomíru Lužovi: „Doufal jsem stále, že tu k dohodě dojde, bohužel však sociálnědemokratická strana uplatňuje v personáliích požadavky, které jsou druhým stranám nepřijatelné. [...] Jsem naprosto přesvědčen, že strany se dřív či později dohodnout musí jak v této, tak v jiných věcech. Kdyby se strany dohodnout nedovedly, musí ustoupit a udělat místo jiným.“⁶¹¹

Pravděpodobně kvůli Ingrovu silnějšímu postavení v USA, jeho lepším vztahům k ostatním exilovým skupinám i křehké pozici zpravodajských

---

⁶⁰⁸ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, B. Vilím A. Haisovi 29. 10. 1948.

⁶⁰⁹ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem“, s. 321–323.

⁶¹⁰ LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 22.

⁶¹¹ HIA, Luža, k. 192, S. Ingr R. Lužovi 25. 11. 1948.

organizací, a hlavně kvůli naléhavějším problémům, upustila delegace ČSSD ve Washingtonu v únoru 1949 od ultimativních požadavků směrem ke zpravodajské službě. Václav Majer Petru Zenklovi, předsedovi RSC, pouze sdělil námítky ke členství Sergeje Ingra v Radě, tento způsob protestu ale viděl jako maximum možného, neboť, jak vysvětloval představenstvu strany po svém návratu, „Ingr není v Radě jako reprezentant armády [ani zpravodajců], nýbrž jako osobnost, tj. diplomat.“⁶¹² Zpravodajská služba se navíc zatím ani nestala organizační součástí RSC, v níž ani nevznikl žádný výbor, který by se touto problematikou zabýval.⁶¹³ Poměr sociální demokracie k exilové zpravodajské službě tak dokumentuje Holubovo postesknutí ze schůze představenstva 14. září 1949: „Nehodlá [Holub] dále obstarávati styk s domovem. Má k tomu řadu důvodů. Když funkci převzal po soudruhu Vilímovi, mnoho spojů nebylo. Nebyl však ve své práci podporován, každý si pěstuje svoje linky, zatímco on má být odpovědný. Není vyřízena otázka úřadu generála Ingra, kterým jsme byli podvedeni. V jeho úřadu jsou zastoupeny všechny strany mimo nás. Soudruh Holub nemá žádnou kontrolu toho, co se domů posílá.“⁶¹⁴

*

Styk s domovem zajišťoval ve straně nejprve Blažej Vilím s Richardem Pollakem a od jara 1949 pak Václav Holub. „Každý si pěstuje svoje linky,“ naznačil Václav Holub vzájemnou nedůvěru a zároveň obrovský hlad po informacích. Zprávy z domova se cenily nejvíc. Kdo je neměl, byl bezcenný. Například v archivu Blažeje Vilíma se zachovala komunikace z roku 1948, z níž je zřejmé, že Vilím, a tím pravděpodobně také ostatní v Londýně, byli informováni o skupinách mládeže, „která se drží dobře“, i aktivitách „prozatímního ústředního výboru“. Vilím zprávy dostával přes Františka Plášila, který měl ve Švýcarsku mrtvé schránky, v nichž si vyměňoval dopisy s lidmi

⁶¹² ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Zápis ze schůze představenstva konané dne 7. března 1949. Přítomni Majer, Bernard, Holub, Hais, Vilím“.

⁶¹³ Viz Centrum československých exilových studií při Katedře historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého (CCsES), Institucionální fond Rada svobodného Československa.

⁶¹⁴ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem“, s. 325.

pod přezdívkou „Neptun“ nebo „Medek“, lidmi legálně cestujícími přes hranice.⁶¹⁵ Oldřich Haselman se v lednu 1949 chlubil Radomíru Lužovi, že mají v Praze i Bratislavě „zřízeny post-boxy“.⁶¹⁶

Roztříštěnost zpravodajských linek měl vyřešit Richard Pollak. V srpnu 1948 apeloval na členy výkonného výboru, aby odevzdávali svoje zprávy ústředí: „Vím, že téměř všichni dostávají různými způsoby zprávy, které si nechávají buď pro sebe, nebo je tradují dále, aniž by z toho strana něco měla.“ Vyzýval proto, aby byly domlouvány alespoň jednotné kódy, které by londýnský rozhlas vysílal do Československa. Mluvil o vysílače, o níž prý vyjednával s Brity. V archivu Eduarda Táborského se zachovala obsáhlá korespondence, v níž se Pollak snažil vyzvědět co nejvíce o jeho zpravodajských kanálech. Táborskému se do toho příliš nechtělo. Nejdůležitější pro něj bylo bezpečí jeho lidí, a tak Pollakovi jen prozradil, že má dvě „spolehlivé cesty“, jednu „přímo přes Švédy (tajné!!!)“ a druhou „přes Holandsko“. Jednu osobu nazýval „Ceci“, druhou „Kartička“.⁶¹⁷ Nic víc.

Richard Pollak byl Vilímův člověk. Nejenže pro něj tlumočil, ale jak dokládají fotografie, přátelili se. Na podzim 1948 dostal od Vilíma důležitý úkol. Zajišťovat měl zaslání informací na ministerstvo vnitra v Praze. V červenci 1948 totiž do Londýna dorazil Jaroslav Prosser, agent komunistické bezpečnosti. Ať už měl jakékoli zadání, informoval Vilíma, že z ČSR odešel jako spolupracovník StB. Vilím Prossera předal právě Pollakovi, aby o případu informoval britské úřady. „Po krátkém čase“ prý Britové požádali o pomoc v šestiměsíční akci: Vilímovi měly být předkládány k posouzení zprávy o sociální demokracii v exilu, ovšem tak, aby v nich z odbojového hlediska nebylo nic závadného. Jaroslav Prosser si nechal čas na rozmyšlenou a nakonec souhlasil. O jeho roli vědělo jen několik členů vedení.⁶¹⁸

V listopadu 1948 navštívil Prossera komunistický agent, aby mu předal další úkol: „Musím učinit vše, abych se dostal do zpravodajského úřadu

---

⁶¹⁵ ČSDS, Vilím, k. 1, vol. II, a. j. 3, kontakty exilové ČSSD s domovem – zprávy z Československa zasílané různými cestami do Londýna z let 1948–1969.

⁶¹⁶ HIA, Luža, k. 169, O. Haselman R. Lužovi 28. 1. 1949.

⁶¹⁷ Tamtéž, Táborský, k. 4, korespondence s Richardem Pollakem.

⁶¹⁸ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem“, s. 329–331.

ke generálu Ingrovi. Musím pracovat k tomu, abych tam získal ten největší vliv. Nemám se exponovat politicky, i když mám zůstatí mužem sociální demokracie. Nemám si již hledět Vilíma, v tom se přímo mění příkaz, neb dle dobrých zpráv jeho pozice není již suverénní. A jednoznačným příkloněním k jeho osobě bych mohl vliv ohrozit. Mám se držet Majera, neb ten má důvěru československé pravice,“ prozradil nové instrukce: „O mém poslání je informován jen Gottwald, Nosek, Veselý, Slánský, Písecký a Šindelář.“⁶¹⁹

Když byl v prosinci 1948 v Ruzyni vyslýchán Josef Jonáš, ukázali mu vyšetřovatelé kopie Vilímových dopisů z Londýna. I to mohl být, a velmi pravděpodobně také byl, výsledek Vilímovy spolupráce s Prosserem. Exiloví zpravodajci o Vilímových dopisech na pražském ministerstvu vnitra věděli, a dost pravděpodobně nejen od Josefa Jonáše. Ale ať už si jejich původ ve spleti informačních a dezinformačních her vykládali jakkoli, nyní šlo jen o to, jakým způsobem s existencí Vilímových dopisů naloží.

*

Koncem listopadu 1948 byl Richard Pollak od stranických zpravodajských úkolů odvolán a je otázka proč. Patrně se stal nepřijatelným pro Sergeje Ingra. Tehdy už Ingr pravděpodobně věděl o zprávách, které přicházely od Prossera do Prahy, a je otázka, jak je interpretoval. Mohl buď uvěřit, že je uvnitř sociální demokracie neodhalený špion, nebo o britském podílu na tvorbě zpráv věděl. Nicméně s Pollakem Ingr spolupracovat odmítl a vedení exilové strany svého soudruha nepodrželo. Důvody nejsou známy. Pollak se bránil, že byl za tím Ingrův antisemitismus. Vedení strany mu za výrok udělilo důtku. „Je tomu více než šest měsíců, co jsme začali spolu budovat zpravodajskou síť,“ posteskl si Pollak: „Mám být prostě odstaven právě ve chvíli, kdy se začíná budova stavět na základech, které jsem do značné míry položil.“⁶²⁰

---

⁶¹⁹ Tamtéž, s. 330.

⁶²⁰ ČSSD, Vilím, k. 6, vol. XXV, R. Pollak B. Vilímovi 28. 11. 1948.

Z dochovaných dokumentů je složité odkrýt zpravodajské cesty a systém kontaktů, který měl být exilovou stranou vybudován. O tom se jednalo pouze ústně. Zcentralizováním zpravodajských toků by se zvýšila mocenská pozice strany v exilu. A pokud si sociální demokraté kvůli ambicím nebo prostě z opatrnosti nedůvěřovali, tím méně v citlivých a nebezpečných zpravodajských záležitostech. A pokud jejich kancelář v Transporte House byla průchozí a běžně se tam ztrácela korespondence, podmínky pro takovou činnost prostě neměli. Zmatek v komunikaci pak dokládá třeba Vilímova korespondence z první poloviny roku 1949, kdy se nejprve Luža musel dotázat, „jestli je pravda“, co říkají [v Rakousku] Bautz a Mokrý, že „domácí věci“ dělá Holub. A podobně si Plášil ze Švýcarska stěžoval, že mu „dosud nikdo nikdy neoznámil“, kdo dělá „styk s domovem“.⁶²¹

Důležité je tedy zatím tvrzení, že sociální demokraté obecně neměli na zpravodajskou službu zastřešovanou Sergejem Ingrem žádný vliv. Jediným člověkem z ÚVV sociální demokracie, kdo působil v rámci zpravodajské služby, byl Radomír Luža. Bývalému členu Ústřední komise mládeže ČSSD a čerstvému osmadvacátníkovi Sergej Ingr v listopadu 1948 napsal: „Je velmi malá naděje, že by došlo v dohledné době k dohodě [o personálním obsazení zpravodajské služby]. Snad bude třeba hledat po přechodnou dobu nějaké jiné zatímní řešení a tu bych se Vás rád znovu dotázal, zůstal-li byste v takovém případě nadále s námi, jak jste mi řekl za vaší poslední návštěvy v Londýně. Netajím se, že bych vaše setrvání při vašem původním rozhodnutí velmi uvítal z důvodu věcných i osobních. Dotazuji se vás na tuto věc znovu, protože by Vám to případně na nějakou dobu mohlo způsobit nepříjemnosti v [sociálně demokratické] straně.“⁶²²

---

⁶²¹ ŠIMSOVÁ, „Dokumenty o styku s domovem“, s. 324.

⁶²² HIA, Luža, k. 192, S. Ingr R. Lužovi 25. 11. 1948.

5.4. Luža a Haselman, „dva kamarádi ze stejného města“

Je 3. října 1944. Celý den vytrvale prší. Do obce Hříště nedaleko Přibyslavi na Vysočině přicházejí dva neznámí muži. V domku, který obývají dvě vdovy, žádají o úkryt. Ženy je odkážou na starostu obce, jemuž se prokřehlí muži představí jako důstojníci československé armády, kteří si potřebují odpočinout a hledají proto dobré Čechy. Starosta je pošle do hostince U Němců. Je šestnáctá hodina, když Jan Votava, otec hospodské, zatopí pocestným v kamnech. Zmoklí muži se odstrojí, usedají k teplu a pojídají chléb se sádlem, který si přinesli s sebou. Hospodská jim dvakrát vaří čaj. Na Votavovu otázku, odkud jsou, odpovídají, že jdou z Chotěboře ke známému do Olešné pro aprovizaci. Jinak hovoří o počasí. Když vypijí druhý šálek čaje, vrazí do místnosti tři četníci s pistolemi v rukou. Jejich velitel zvolá: „Ruce vzhůru!“ Muži sedí dál. Četník výzvu opakuje. Starší z mužů vyskočí a vytáhne z kapsy pistolí. Vypálí první, ale devíti ranami je zastřelen. Druhý vybíhá se zraněním ven před hostinec, kde se zastřelí sám. Četníci vyvážnou bez šrámů.⁶²³

Starší muž byl Vojtěch Boris Luža, bývalý legionář, generál československé armády a jeden z lídrů tehdejší odbojové Rady tří. Druhý byl jeho pobočník Josef Koreš. Oba vojensky operovali v létě 1944 v okolí Prahy, kde připravovali finální povstání domácího odboje. Koncem září se dostali do ohrožení, proto se rozhodli přejít do bezpečnějšího zázemí na Moravě. Po stovacetkilometrovém pochodu v sychravém počasí si potřebovali odpočinout. Starosta se obával, že jsou provokatéři. Jejich příchod oznámil strážníkovi, který zavolal posily z nedaleké Přibyslavi.⁶²⁴ Po dvou dnech gestapo zjistilo totožnost zastřelených. Vrchní strážmistr Bohuslav Mečíř vyvázl jen s prostřelenou brašnou. Po incidentu měl, jak napsal své matce do Jilemnice, „trochu rozdrásané nervy“, a tak si do 17. října vzal zdravotní dovolenou: „Nyní se pomalu zotavuji a příští středu zase službu nastupuji. Mohu jenom Bohu děkovat, že to nedopadlo hůře, ačkoliv i tak lituji nešťastných těch dvou životů. Já sám mám svědomí jak před Bohem, tak před lidmi čisté – nemohli jsme

⁶²³ ABS, A 17–161–1, vyšetřovací protokoly.

⁶²⁴ Více viz LUŽA, Radomír, *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje*, Praha 2006.

se v dané situaci zachovat jinak – nebylo to v naší moci [...] Osudu nikdo neunikne, co má přijít, přijde.“⁶²⁵

Dne 26. října 1944 obsadilo četnickou stanici v Příbyslavi dvanáct partyzánů, devět Rusů a tři Češi. Vedl je jednadvacetiletý Radomír Luža, „nadporučík revoluční armády“ a syn zastřeleného generála. Přeřízli telefonní spojení a nechali přivést z bytů všech pět přítomných příbyslavských četníků. Při výslechu byla zjištěna trojice, která zasahovala v Hříšti, jeden z ní, strážmistr Navrátil, byl mimo město. Přestože zastřelený generál Luža vždy odmítal „exemplární atentáty“, které by mohly být považovány za „akty terorismu“, partyzáni odvedli všech pět mužů do sklepa, kde byli za „zradu a vraždu na českých bojovnicích“ odsouzeni „jménem republiky“ k smrti zastřelením. Mladý Luža později čin obhajoval, protože se prý všichni, až na vrchního strážmistra Mečíře, domnívali, že se nemají čeho obávat. Aktem proto chtěl vyvrátit všeobecně rozšířené přesvědčení, že těm, „kdo zrazují náš odboj, se nemůže nic stát“. Jeden četník, který v Hříšti nezasahoval, svou popravu s těžkým zraněním jako jediný přežil. Naopak nepřítomný četník Navrátil zahynul v dubnu 1945 při leteckém náletu v Tišnově. Starosta obce Hříště byl vědomě ušetřen, aby mohl vypovídat u lidového soudu. Ten ho po válce zprostil viny.⁶²⁶

*

Radomír Luža pocházel z Brna. Počátkem války tam studoval reálné gymnázium. Když dne 30. září 1941 časně ráno přišlo gestapo zatknout jeho otce, byl už generál v ilegalitě. Gestapo proto uvěznilo alespoň Radomíra a jeho matku. Za čtyřicet dva dny oba propustilo, aby je sledovalo. Radomír stihl za rok složit maturitu, načež i s matkou odešli nezpozorováni do ilegality. Po likvidační akci v Příbyslavi se Radomír Luža pohyboval s partyzány volně

---

⁶²⁵ ABS, A 17–161–1. B. Mečíř Marii Mečířové 13. 10. 1944.

⁶²⁶ FROMMER, Benjamin, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010, s. 65–66. Ke generálu Lužovi více ČERNÝ, Vladimír – KOPEČNÝ, Petr – VAŠEK, František, *Legenda bez legend. Životní osudy armádního generála Vojtěcha Borise Luži (1891–1944)*, Brno 2004.

v horách na moravské straně Vysočiny a četníci, které potkávali, jim prý salutovali. Pod velením štábního kapitána Bohuslava Indry se jeho skupina během poslední válečné zimy dostala ke zbraním a bojovala se speciálními protipartyzánskými Jagdkomandy. „Žiji vypůjčeným životem,“ vzpomínal později na konec války.⁶²⁷

Podle nepublikovaných pamětí po válce vstoupil do sociální demokracie, protože ho komunisté vytlačili z funkce zemského tajemníka Svazu národní revoluce v Brně. V mládeži sociální demokracie byla poptávka po protifirlińgerovských názorech, což mu prý v lednu 1948 pomohlo do funkce místopředsedy Ústřední komise mládeže ČSSD. Luža byl domluven předem s Josefem Císařem, vedle Vojtěcha Luži a Josefa Grni třetím z bývalé Rady tří, že spolu v případě komunistického převratu uprchnou do zahraničí. Dne 16. března 1948 promoval na brněnské právnické fakultě a 29. března překročil hranice. Prchal s Josefem Císařem, snoubenkou Libuší Podhrázkou, s Vilémem Bernardem a jeho chotí, s Břetislavem Morávkem, zetěm Františka Udržala, a s Oldřichem Haselmanem, mezinárodním tajemníkem mládeže ČSSD. Za hranicemi už na ně čekalo auto SPÖ, aby je podle domluvy převezlo do americké zóny ve Vídni. Vybaveni falešnou občanskou legitimací, kterou jim vystavili sociální demokraté z rakouského ministerstva vnitra, vyrazili 2. dubna nočním rychlíkem do Salcburku v americkém pásmu. Na skupinu dohlížel průvodce, člen sekretariátu SPÖ, ke kterému se naoko nehlásili. Sovětskou vojenskou kontrolou v Emži prošli hladce.⁶²⁸

V Salcburku se rozhodli dostat do Innsbrucku ve francouzské zóně, aby jim tamní francouzské vojenské a okupační orgány díky kontaktům z válečného období pomohly navázat spojení s lidmi v ČSR. Podle Lužových archivních poznámek předali 26. května 1948 generálu Antoinemu Bethouartovi, šéfovi francouzských okupačních sil v Rakousku, memorandum adresované francouzské vládě.⁶²⁹ Luža s Císařem vyhledávali za války přistávací plochy pro kurýrní letadla britských spojenců. V memorandu proto

---

⁶²⁷ HIA, Luža, k. 151, „stručný životopis“.

⁶²⁸ Tamtéž.

⁶²⁹ Tamtéž, k. 152, text Karla Pacnera „Tajné války o Československo“, s. 11–12.

navrhli, aby Francouzi poskytli letadlo pro útěk Edvarda Beneše a jeho manželky. Spojkou s prezidentovým okolím se měl stát Jan Jína, s nímž se Císař znal z protinacistického odboje. S Jínovou manželkou Ašou v Praze komunikovala Císařova manželka.⁶³⁰

Francouzi plán schválili. Ubytovali Lužu s Haselmanem v hotelu francouzské správy „Der Schwarze Adler“, vojenská rozvědka je vybavila francouzským pasem s fotografií. V polovině června se Luža, který měl také prohloubit napojení na ilegální hnutí mládeže a další sítě bývalé Rady tří, pokusil o přechod přes Petržalku. Jeho průvodce však zatkli a on se vrátil jen se štěstím. Podruhé se o to pokusil společně s Haselmanem za deštivé noci 30. června. Dne 21. května napsali Blažejí Vilímovi, že se „nyní určitý čas“ nebudou „moci ozývat“, ale že jsou přesvědčeni, že vše „dopadne k vaší spokojenosti“. Naznačili také, že má Luža spojení na ilegální organizace národních socialistů a lidovců, z čehož vyplývá, že sociální demokraté v Londýně na Lužovou iniciativu neměli vliv: „Doufejme, že to tady i doma všechno dobře dopadne,“ připsal na lístek Haselman. Vrátili se o tři týdny později přes Dyji.⁶³¹

Plán útěku Edvarda Beneše byl fantastický a asi i Luža ho tak chápal. V Praze mu prý Císařová oznámila Jínův vzkaz, že Benešův zdravotní stav útěk vylučuje. Dalším důvodem přechodu hranic bylo ale za pomoci brněnských známých Josefa Jonáše, bývalého tajemníka mládeže sociální demokracie, a Jaroslava Kýbla dobudovat domácí zpravodajskou síť Žula (v přesmyčce příjmení Luži). Soustředit měla v sobě zmíněné skupiny mládeže sociální demokracie, používající krycí značku „Rubín“, skupiny některých národních socialistů „Bronz“ a bývalé partyzány pod značkou „Křemen“. Ještě před svým prvním odchodem pověřil Luža vedením organizace Žula sociálního demokrata Josefa Jonáše, předúnorového tajemníka Ústřední komise mládeže ČSSD.⁶³²

Lužův a Haselmanův pohyb v ČSR monitorovala StB. Jedním ze spojení ven, které Lužovi ilegalisté používali, byl totiž holandský novinář Richard Jokl.

⁶³⁰ Tamtéž, k. 151, „stručný životopis“.

⁶³¹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXIII, R. Luža a O. Haselman B. Vilímovi 21. 5. 1948.

⁶³² ABS, 2–10–475.

Když na konci roku 1948 zatknou StB na chatě v obci Smrk Josefa Jonáše, ten z výsledků pochopí, že byl Joklův pražský byt odposloucháván. Navíc spojka s Joklem, muž jménem Jirásek, byl nepřetržitě bezpečností sledován, a to velmi pravděpodobně i na své červencové cestě do Jihlavy, kde se setkal s Haselmanem a Lužou. Oba měli navíc pocit, že byli sledováni už předtím v Brně, kde Haselman bydlel v Masarykově čtvrti a Luža v Králově Poli v bytě Josefa Jonáše. Lužu pak na jeho procházkách Starým Brnem prokazatelně poznalo několik známých a Jaroslav Kýbl, který Lužovi a Haselmanovi zajišťoval ve Znojmě přechod zpět do Rakouska (za jednu osobu si převaděč účtoval 12 tisíc Kčs), byl přesvědčený o tom, že lidé od Bezpečnosti skupinu sledovali do té doby, než překročila hranice.⁶³³ Pokud by tato hypotéza byla pravdivá, je nasnadě otázka, proč bezpečnost Lužu s Haselmanem nezadržela: nechtěla jednak znejistit Jirásku s jeho kontakty na Richarda Jokla, ve skupině mládeže měla informátory a neplánovala zatím ochromit jejich činnost, a hlavně potřebovala Lužu v zahraničí, neboť se pokoušela prostřednictvím Lužových sítí pronikat do exilových struktur. Bezpečnost chtěla korespondenci s Radomírem Lužou kontrolovat také pomocí Josefa Jonáše. Ten to ale přislíbil jen naoko a společně s Josefem Kýblem uprchl koncem února 1949 do Rakouska.⁶³⁴

*

Radomír Luža měl k Oldřichu Haselmanovi blízko. „Čičmund’o, Pičulko, Šlakovníku, Kund’abo, Sviňo, Lumpe, Čtveráku, Šibale,“ tak oslovoval Haselman v dopisech Lužu.⁶³⁵ Na brněnském gymnáziu maturoval v roce 1944. A zatímco v posledních dvou letech války Luža vojensky operoval v kopcích Českomoravské vysočiny, Haselman v té době skládal státní zkoušky z němčiny a francouzštiny. Od roku 1945 studoval Vysokou školu obchodní a vstoupil do ČSSD. Politicky pokračoval ve šlépějích svého otce, kdysi člena

---

⁶³³ HIA, Luža, k. 167, Jonášova a Kýblova obsáhlá rekonstrukce okolností jejich ilegální činnosti od Února do jejich útěku.

⁶³⁴ Tamtéž.

⁶³⁵ Tamtéž, k. 192, O. Haselman R. Lužovi 23. 11. 1948.

Československého národního výboru v Kyjevě, který se za první republiky jako vyšší úředník jedné brněnské pojišťovny podílel na stranických projektech. Jeho syn Oldřich se stal hned po válce zahraničněpolitickým referentem Ústřední komise mládeže ČSSD. „Jménem vedení strany Ti navrhuji místo tajemníka zahraničněpolitické komise – přijímáš-li, okamžitý nástup nezbytný – podepsán Vilím, generální tajemník,“ zastihl Haselmana telegram začátkem října 1946 v Londýně, kde byl právě hostem mládeže Labour Party. Haselman výzvu přijal a za několik dní nato vstoupil do Vilímovy kanceláře v Ústředí sociální demokracie Na Příkopě, kde ho generální tajemník, „vysoký, štíhlý, elegantní, s ostrýma modrýma očima a teplým úsměvem“, jmenoval ho do funkce pod vedením Viléma Bernarda.⁶³⁶

Oba dva, Luža i Haselman, se v polovině roku 1948 dostali do Paříže. Luža díky kontaktům s lidmi z francouzské protinacistické rezistence odcestoval do Paříže v srpnu 1948. Ihned odjel do Londýna, kde se setkal s Majerem a Vilímem a také se Sergejem Ingre. Vše na falešný pas, k Ingrově nespokojenosti. Osobně se už znali díky jeho otci. Ingr nabídl Lužovi práci pro nově budovanou zpravodajskou exilovou službu a Luža se stal členem její sekce ve Francii. Velet mu měl Čeněk Kudláček, jehož znal stejně jako Ingra už z klukovských let.⁶³⁷ „Československá politická zpravodajská služba“ ve Francii se vytvořila v polovině října 1948. Smlouvu za československou stranu podepsal Hubert Ripka a Sergej Ingr, francouzskou stranou bylo oficiálně předsednictvo vlády, ve skutečnosti však jeho výzvědná služba SDECE,⁶³⁸ o čemž prý nevěděl ani Kudláček. Základnou se staly tři byty, jeden z nich Kudláčkův, v ulici rue Pergolese. Služba měla dvě oddělení: ofenzivu, kterou vedl Kudláček za Lužovy asistence, a defenzivu řízenou bývalým pražským kriminalistou Milošem Šeborem.⁶³⁹ Podle informací komunistické Bezpečnosti slíbili Francouzi poskytovat 1,2 milionu starých franků měsíčně. Kudláček si ale Ingrovi stěžoval, že někdy dostává jen třetinu. Podepsaná smlouva nebyla

⁶³⁶ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, O. Haselman V. Holubovi 31. 12. 1989, „Blažej Vilím – přítel a vzor“. Tamtéž, Vilím, k. 3, vol. XII, „Oldřich Haselman – curriculum vitae“.

⁶³⁷ HIA, Luža, k. 151, „stručný životopis“.

⁶³⁸ Tamtéž, „StB checked“.

⁶³⁹ Tamtéž, k. 152, text Karla Pacnera „Tajné války o Československo“, s. 45–46.

navíc součástí dohod s Británií a USA, proto prý také oficiální platy ve francouzské sekci byly nižší.⁶⁴⁰ Přesto postupem času přibýlo také studijní oddělení, výcviková základna u Bodamského jezera nebo vysunutá stanice ve Vídni.⁶⁴¹

Lužův archiv dokládá, že značné obnosy dostával pravidelně od Josefa Císaře, se kterým organizoval strukturu „Žuly“. Císař vlastnil „malý business“ v Miláně, z jehož zisků podporoval Lužu a Františka Kovárnu. Ale ať už se Císařovy peníze kryly s Lužovou „zpravodajskou“ mzdou, nebo byly navíc, jako politický uprchlík byl na tom záhy finančně relativně velmi dobře. Podle osobních poznámek činil jeho příjem v listopadu 1948 třicet pět tisíc franků. Jen pro zajímavost za byt a plyn platil sedm tisíc franků, za stravu pět a půl tisíce. Tři tisíce pak vydal za položky „různé“. Z toho podvazky pro Libuši stály 140 franků, holič 70, šňůrky do bot 45, praní 170, známky 100, „samet“ 440, lékařská prohlídka 50, lék proti rýmě 110, kino 70, za další praní 450, za metro 100, čištění kalhot 250, oprava kufru 250, kino 150, „balet Monte Carlo“ 250, výstava v Louvru 30 a další lékařská prohlídka 50 franků. V listopadu dostal od Josefa Císaře dalších padesát tisíc franků. Z toho třicet tisíc předal Františku Kovárnovi, pět tisíc si ponechal na cestu do Rakouska a dvanáct tisíc na nějaký „leták“. Zbylo mu tři tisíce, které si ponechal na výlohy spojené s organizací exilové sociálnědemokratické mládeže.⁶⁴²

Haselman se mezitím také dostal do Paříže a stejně jako Luža dostával zpočátku minimální podporu od Francouzské socialistické strany. Existenčně byl na tom ale o dost hůře. V listopadu 1948 Lužovi napsal: „Pičulko [...] dnes mně Majer řekl podstatně nepříjemnou věc. Nemají peníze a představenstvo se včera usneslo, že mně dají naposled 4 libry, a pak že si musím něco najít. V pokladně mají prý posledních 10 liber [...] stipendium nedostanu.“⁶⁴³ I když Haselmanovi začínaly „roky hubených krav“, po příjezdu do Paříže ho potkalo

---

⁶⁴⁰ Tamtéž, k. 151, „StB checked“.

⁶⁴¹ ABS, H-122-4, „Špionážní centrum bývalého generála Kudláčka“. Německou filiálku zaopatřoval Oskar Pejša, rakouskou Karel Škrábek. HIA, Luža, k. 152, text Karla Pacnera „Tajné války o Československo“, s. 46.

⁶⁴² Tamtéž, k. 192, „můj plat v Paříži“.

⁶⁴³ Tamtéž, O. Haselman R. Lužovi 23. 11. 1948.

osobní štěstí. Začal chodit s „roztomilou Pařížankou“, o čtyři roky mladší Jacqueline Monnetovou. Když v říjnu 1948 navštívil Paříž Blažej Vilím, pogrataloval po společné večeři Haselmanovi, že „tohle je holka do deště“,⁶⁴⁴ zároveň mu ale domlouval, aby se už naučil soustředit také na každodenní práci. Luža nekoncentrovaného Haselmana protlačoval do zemské organizace sociální demokracie v Paříži: „Radko mi sem tlačí Haselmana, ale to je třeshidlo, toho bych musel dostat aspoň na rok do práce, aby z něho něco bylo,“ psal Arno Hais, vedoucí pařížské organizace, do Londýna.⁶⁴⁵

*

V lednu 1949 byl ve Švýcarsku zatčen pro pašování zboží z Rakouska a Německa jakýsi Nehněvajsa společně s továrníkem Velanem z Brna, rovněž imigrantem. Pašovali „ve velikém množství“ injekční jehly. Protože se při výslechu Nehněvajsa odvolával na to, že pracuje pro organizaci Sergeje Ingra, vyzval sociální demokrat Richard Pollak, neúspěšný kandidát do Ingrový služby, stranu v Londýně, aby se od zpravodajské služby definitivně distancovala. Mezi exilovou ČSSD a Ingrovou organizací existovaly personální dohody, které Ingr přes výtky Václava Majera neplnil.⁶⁴⁶ Sociální demokraté personifikovali potíže zpravodajské služby výhradně do Ingrový osoby. Sergej Ingr naopak nechoval v úctě lídry ČSSD. Václava Majera nazýval „neblahým opilcem a chámem“. Vilím byl pro něj „komunista“.⁶⁴⁷

Pokud měl Radomír Luža zůstat loajální k oběma skupinám, nebylo to asi snadné. Funkce v exilové straně se zpravodajskými úkoly v Ingrově zpravodajské službě sice původně neměly být střetem zájmů a měly zájmy obou organizací spíše jednotit, od počátku tomu však bylo naopak. Luža měl podle domluvy s Ingrem zůstat v Paříži, ale ještě v září 1948 váhal a nechával si otevřená vrátka do Londýna. Sociální demokrat Richard Pollak totiž

---

⁶⁴⁴ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, O. Haselman V. Holubovi 31. 12. 1989, „Blažej Vilím – přítel a vzor“.

⁶⁴⁵ Tamtéž, Vilím, k. 6, vol. XXVI, A. Hais B. Vilímovi 26. 6. 1949.

⁶⁴⁶ Tamtéž, R. Pollak „soudruhům“ 5. 2. 1949.

⁶⁴⁷ HIA, Luža, k. 192, S. Ingr R. Lužovi 12. 2. 1954.

rozjednával s Brity vysílačku, jenomže „obchod s hračkami“, jak tomu sociální demokraté říkali, vnímal Ingr jako konkurenci. Vilím v září 1948 Lužovi napsal: „Naznačil jsem při tom, že jsme již trochu dále než on [Ingr] se svým jednáním [ve věci vysílačky], že se však neuzavíráme dohodě o zřízení jedné firmy. Museli bychom však mít záruky, že se nebude opakovat to, co už tady jednou, podnik, za který [Ingr] zodpovídal, dělal. Zejména pokud jde o osobní obsazení.“⁶⁴⁸ Luža, který budoval Žulu, psal tehdy dokonce do Londýna, že v případě vyjednání vysílačky přejde k anglické zpravodajské skupině, protože „dovědí-li se to přátelé zde v [Paříži], nebudou mi důvěřovat“, kdyby „hračky se součástmi dodali jiní“.⁶⁴⁹ Nakonec zůstal Luža v Paříži a na jeho zpravodajské aktivity ztrácelo vedení stran vliv, pokud ovšem nějaký někdy mělo.

*

Exilová „strana měla být připravena“ a důležitou podmínkou byla komunikace s domovem. Ve hře byly tři způsoby: klasická vysílačka pro spojení s ilegality, „černá vysílačka“ pro pirátské propagandistické vysílání nebo „dělnické vysílání“ v rámci oficiálního rozhlasového programu v některé západní zemi.⁶⁵⁰ Co se týče „exilového dělnického vysílání“, BBC nepřicházela v úvahu, a tak se Luža, Haselman, Gustáv Kusý a Jiří Veltruský, lídři zemské organizace ČSSD ve Francii, pokusili oslovit pařížský rozhlas. I kvůli tomu cestoval počátkem léta 1949 přes La Manche Blažej Vilím, jenže to už bylo v době, kdy měl ve „straně“ jinou pozici: „Ze soboty do pondělka tu byl Blažej. Hovořili jsme spolu s Oldou [Haselmanem] do tří hodin do rána. Fyzicky vypadá velmi špatně, je velmi znechucen poměry. A myslím, že jsou stále velké

---

⁶⁴⁸ Tamtéž, B. Vilím R. Lužovi 13. 9. 1948 a 18. 3. 1949.

⁶⁴⁹ ČSDS, Vilím, k. 6, vol. XXV, R. Luža B. Vilímovi 19. 9. 1948.

⁶⁵⁰ Tamtéž, k. 2, vol. VI, „první funkcionářská instrukce v cizině“, podepsán Blažej Vilím ještě jako generální tajemník strany.

spory s Majerem a spol., ve kterých je osamocen, a hledá proto spojence,“ psal Luža do Rakouska Josefu Jonášovi.⁶⁵¹

Vilím cestoval na kontinent na vlastní pěst. Společně s mladíky z pařížské organizace ČSSD chtěl vyjednat „dělnický program“ vysílaný alespoň týdně francouzským rozhlasem. Hledal spojence a nevidil mu ani kontakt s dalšími exilovými socialisty, vítal třeba Lužovu známost s národním socialistou Františkem Kovárnou. Vilím, Luža a Kusý nejprve jednali s Georgesem Brutellem, náměstkem generálního tajemníka SFIO,⁶⁵² poté navštívili Daniela Mayera, ministra práce a sociálních věcí, a Julese Mocha, ministra vnitra, jehož považovali za nejsilnějšího muže francouzské vlády vůbec.⁶⁵³ Po kolečku jednání s ministerskými úředníky, kdy jim zůstávalo záhadou, kdo je vlastně ve věci kompetentní, se nakonec sešli s přednostou českého oddělení zahraničního vysílání Hirschem: „Jednání u Hirsche, kde byl se mnou Radek, bylo nejdůležitější,“ psal poté Haselmanovi Vilím. „Hovoří perfektně česky. Bylo možno s ním mluvit politicky zcela otevřeně [...] Při té příležitosti jsem ho upozornil, že by bylo dobré, kdyby z Paříže byly proveditelné týdenní komentáře po vzoru Lockharta, které by ovšem dělal některý z emigrantů. Konkrétně jsem doporučoval Kovárnu. Bylo by dobře, soustavně pěstovat styk s Hirschem a pokusit se postupně o ovlivnění celého českého vysílání. Věnujte tomu soustavně práci,“ vyzýval.⁶⁵⁴

Veltruský ale chodil „od čerta k ďáblu“,⁶⁵⁵ a už koncem července 1949 informoval do Londýna, že je vyjednávání „dokonalý propletenec“. Besomt(b)es, Mochův tiskový šéf, Hirschem opovrhoval a nepovažoval ho za „soudruha“. Hirschovou podmínkou bylo, aby se vedoucím vysílání stal Fancouz, což Češi odmítali. Po jednání Veltruského s Mochovými lidmi se navíc Hirsch urazil⁶⁵⁶ a těžko tak říci, jestli akce ztroskotala na nezájmu

---

⁶⁵¹ HIA, Luža, k. 169, R. Luža J. Jonášovi 7. 6. 1949.

⁶⁵² ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, B. Vilím O. Haselmanovi 9. 7. 1949.

⁶⁵³ Tamtéž, k. 7, vol. XXVII, B. Vilím M. Vaňkovi 28. 8. 1949.

⁶⁵⁴ Tamtéž, k. 3, vol. XII, B. Vilím O. Haselmanovi 9. 7. 1949.

⁶⁵⁵ HIA, Luža, k. 169, R. Luža A. Haisovi 31. 7. 1949

⁶⁵⁶ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, J. Veltruský B. Vilímovi 23. 7. 1949.

a neschopnosti úředníků, nebo byl způsob celé komunikace z francouzské strany pouze prostředkem, jak se vyhnout závazkům.

*

Když se Arno Hais počátkem roku 1949 přemístil z Paříže do Londýna, usiloval o funkci předsedy zemské organizace ve Francii Radomír Luža. „Jakožto následník trůnu“ netrpělivě čekal na „potvrzení nejasného dědictví“.⁶⁵⁷ Nakonec byl předsedou potvrzen, ovšem ne bezvýhradně. Mužem, který dostal od Majera a Vilíma zmocnění jednat s francouzskými politiky, se totiž stal Oldřich Haselman. Proč byly kompetence rozděleny? Důvodem byla nejen Haselmanova pokročilost v jazycích, ale hlavně střet zájmů, do kterého se Luža svou prací pro zpravodajskou službu dostával.⁶⁵⁸

Vztah Luži s Haselmanem se rychle zhoršil nejen v zemské organizaci, ale i mezi členy bývalé Ústřední komise mládeže. Radomír Luža plánoval vytvořit z mládeže kompaktní, „Únorem nezkompromitovanou“ skupinu, která by se po svém pařížském sjezdu na podzim 1949 přihlásila o „mocenský“ podíl v exilové straně. Měla mít svůj program a linii: „Ne tedy vilímovci à la Plášil, nebo majerovci à la Holub, ale býti svými,“ psal Luža během léta lidem, s nimiž počítal.⁶⁵⁹ Jiřího Horáka do Ludwigsburgu nebo Josefa Jonáše do Innsbrucku přesvědčoval, že Haselman do jejich koncepce už nezapadá: „Mám teď starosti s Oldou. Stal se z něho Vilímovec, a to hlavní je, že je tak zamilovaný, že prostě nic pro něho neexistuje než Jacquellina. Jeho politický názor je typický názor politického tajemníka sociální demokracie, který nemyslí samostatně,

---

⁶⁵⁷ HIA, Luža, k. 169, R. Luža A. Haisovi 31. 7. 1949.

⁶⁵⁸ Majer se například v březnu 1950 Luži tázal, „zda odpovídá pravdě informace, že generál Ingr vytknul francouzské úřadovně československé zpravodajské služby, že ačkoli zaměstnává dva sociální demokraty, nemá dostatečný styk s francouzskou socialistickou stranou“. Tamtéž, k. 192, V. Majer R. Lužovi 28. 3. 1950. Luža Majerovi odpověděl, že je to nesmysl a ať mu Majer sdělí jméno „výtečníka“, informátora. Tamtéž, R. Luža V. Majerovi 31. 3. 1950. Vilím psal Lužovi podobně: „Gen. Ingr požádal svůj pařížský sekretariát o těsnější kontakt s francouzskou socialistickou stranou. Jistě Tě o tom Tvůj šéf [Kudláček] informoval. Nejsem si jist, že bychom takovému požadavku měli vyhovovat.“ Tamtéž, B. Vilím R. Lužovi 23. 5. 1950.

⁶⁵⁹ Tamtéž, k. 167, R. Luža J. Jonášovi 19. 6. 1949.

ale dle pokynu, který dostane z ústředí. A dnes je členem ÚVV, což mu značně vstoupilo do hlavy. Přičítá to hlavně, mylně ovšem, svým zásluhám. Smysl života je hovor s nějakým socialistickým předákem, jako dříve byl s ... [sic] Vilímem či Eranem. Chybí mu opravdu pevné vedení a mám o něho strach.⁶⁶⁰ Na podzim Luža korespondoval, že Haselman už není „hodný chlapec“ a že „oplývá nějak moc penězi“.⁶⁶¹ V polovině roku 1950 pak Haselmana obvinil, že jako jednatel zemské organizace bral úplatky od uprchlíků, a to nejen peníze, ale i nylonky pro Jacquelline.⁶⁶²

Oldřich Haselman se pokusil bránit. Na schůzi zemského výboru v Paříži obvinil Radomíra Lužu ze spolupráce s takzvanou stranou práce, organizovanou údajně některými národními socialisty a v menší míře také sociálními demokraty. Skupina měla mít podle Haselmana plán „zmocnit se v okamžiku pádu komunistického režimu sekretariátů KSC a převzít moc v ČSR do svých rukou“ bez ohledu na ostatní strany: „Bylo mi řečeno, že ve věci pracuje prof. Fr. Kovárna, Ripka se silně o vše zajímá a chce si v případě nějakého ohrožení své pozice zajistit aspoň tuto skupinu,“ varoval Haselman pařížskou organizaci ČSSD.⁶⁶³ Svůj útok měl ale nepřipravený. V předsednictvu zemské organizace, kde měli převahu Lužovi spojenci, svá tvrzení nedoložil. Dne 24. ledna 1950 členové organizace Luža, Veltruský, Hanuš a Gustáv Kusý donutili Haselmana za „nepravdivé a ponižující zprávy“ rezignovat.⁶⁶⁴

*

Měsíc nato, dne 2. března 1950, se Vilím sešel s Lužou v pařížské Cafe chez Balou na Rue des Martyrs. „Jak ses rozhodl s Oldou?“ naléhal na Lužu, jemuž už dříve dával najevo, že ho na rozdíl od Haselmana nepovažuje za „partajní

---

⁶⁶⁰ Tamtéž, R. Luža K. Gansovi 31. 5. 1949.

⁶⁶¹ Tamtéž, R. Luža J. Císaři 17. 10. 1949.

⁶⁶² Tamtéž, R. Luža J. Jonášovi a J. Kýblovi 7. 5. 1950.

⁶⁶³ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, O. Haselman B. Vilímovi 11. 2. 1950.

⁶⁶⁴ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 32.

plemeno“⁶⁶⁵: „Nerozhodneš-li se jinak, budeš toho litovat ty a francouzská organizace. Přemýšlej a přijď mi to říct k vlaku v neděli.“ Luža se bránil, že by měl Vilím nejdřív mluvit „o Oldově případě“ s ostatními v Paříži, a pak si teprve udělat úsudek. „To by vypadalo, jako by byl můj fámulus,“ odmítl to Vilím, který pak Lužovi vyčetl, že z jeho zpravodajských aktivit zatím strana neměla žádný užitek: „Já s Majerem rozhodujeme, v kterých případech je zpravodajství slučitelné s členstvím ve straně jako s funkcí. A týká se to tebe. Ačkoli tu práci [zpravodajskou] děláš dva roky a jde o podnik, který byl utvořen politickou dohodou, neměli jsme z něj ani chlup užitku.“⁶⁶⁶

Na jaře 1951 přišlo na jednu z pařížských prefektur udání na Oldřicha Haselmana. V šest hodin ráno vtrhla policie do jeho bytu, zatkla Haselmana i Jacqueline Monnetovou a zabavila všechny písemnosti. Propustila je po dvanáctihodinovém výslechu.⁶⁶⁷ Materiály nevrátila, přestože korupci neprokázala. Václav Holub se k tomu vrátil až v roce 2003 v dopise Haselmanovi: „Chci se soustředit na klíčovou záležitost, tj. na udání našich zpravodajců v čele s Radomírem Lužou u francouzské policie, že bereš úplatky za pomoc československým uprchlíkům. Tady, drahý Oldo, přestávají diference v názorech a polemické boje [...] ale zde se Tvůj kamarád ze stejného města [...] dopustil neuvěřitelného nactiutrhačného skutku kriminálních rozměrů [...] Věřím, že i tu pomáhali Lužovi naši zpravodajci, kteří neměli zájem o konsolidovanou a silnou sociální demokracii.“⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁵ „Nemá smyslu, abych ti zastíral, že je mi Olda osobně poněkud bližší než ty. Poznal jsem ho dobře již doma, všechny jeho dobré i špatné vlastnosti. Olda je v práci lajdák, spoléhá více na své štěstí ve styku s lidmi než soustavnou a tvrdou práci [...] Mimoto je pro mě, jak já říkám, „partajní plemeno“.“ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, B. Vilím R. Lužovi 3. 2. 1950.

⁶⁶⁶ HIA, Luža, k. 167, záznam rozhovoru s B. Vilímem ze dne 2. 3. 1950.

⁶⁶⁷ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 35.

⁶⁶⁸ Tamtéž, s. 36.

5.5. Splachovací nádržka v kavárně Chardinnet

Ještě před únorem 1948 vytvořila Státní bezpečnost speciální útvar pojmenovaný Skaut. Jednotka měla pronikat do ilegálních organizací, manipulovat jimi a následně je likvidovat. Státní bezpečnost po Únoru už během roku 1948 plánovala, že díky kontrole ilegality vytvoří situaci, kdy pro ni budou nevědomě pracovat sami členové domácího i zahraničního odboje. Státní bezpečnost proto iniciovala vznik „ilegální“ Strany práce, jakéhosi jednotného podzemního socialistického hnutí. Do zahraničí pak vysílala své agenty s image odbojářů se skvělými kontakty. Podle prvotních, ambiciózních plánů měla Strana práce navázat kontakt se západoevropským sociálnědemokratickým hnutím. Vlastním levicovým programem měla vyhlásit boj „politické pravici“, čímž by se odbojové organizace posléze začaly likvidovat mezi sebou. Byl to smělý a dobře nastartovaný plán. Průběh této „největší provokace Státní bezpečnosti“, jak akci Skaut nazval Karel Kaplan, však v létě 1950 přibrzdila splachovací nádržka na pánských toaletách jedné pařížské kavárny.⁶⁶⁹

V Paříži měl působit agent Vlastislav Chalupa, ústřední postava akce Skaut. Tohoto předúnorového brněnského ideologa národních socialistů zadržela Státní bezpečnost v dubnu 1948 a přinutila ke spolupráci. Poté, co Chalupa připravil program Strany práce a pomohl zorganizovat její síť, přesunula ho Bezpečnost v roce 1949 do zahraničí, aby tam jako zástupce domácího odboje a jménem Strany práce prohloubil spolupráci s exilovými lidry. Kontakt s StB měl udržovat prostřednictvím agenta Otmara Kašiny, příslušníka jednotky Skaut, který byl do Paříže přesunut také v polovině roku 1949, oficiálně jako druhý legační rada na československém vyslanectví v Paříži. Nesnáze ovšem Chalupovi začaly, když se jeho „řídící orgán“ Kašina hned po svém příjezdu do Francie „dekonspiroval“. Během oslavy 28. října

---

⁶⁶⁹ Srov. ŠEDIVÝ, Zdeněk, *Velká operace. Pokus Státní bezpečnosti o likvidaci třetího odboje*, Vimperk 1996.

se na vyslanectví opil a „ztropil výtržnost“. A protože v opilosti vedl podivné řeči, začala se o něj zajímat francouzská policie.⁶⁷⁰

Vlastislav Chalupa, který měl vybudovat zahraniční odnož „strany práce“, znervózněl. Byl přesvědčený, že je sledován. V květnu 1950 ho vyslýchala CIC i pařížská policejní prefektura, ve stejné době byla v Kašinově bytě provedena domovní prohlídka. Chalupa se nemohl v Paříži s Kašinou stýkat. Kontaktovali se proto pomocí mrtvých schránek. Udržovali je v nejrůznějších zákoutích pařížských parků, nebo ve splachovacích nádržkách veřejných toalet. V srpnu 1950 jeden takový balíček od Chalupy určený Kašinovi ucpal splachovací nádržku na toaletách kavárny Chardinet. Přivolaný instalatér se domníval, že jde o nálož s třaskavinou a zavolal policii. Ohrožený Otmar Kašina byl narychlo Bezpečností odvolán zpět do Prahy. Vlastislav Chalupa byl znovu vyslýchán západními i exilovými zpravodajci, a přestože naštěstí pro něj balíček neobsahoval zcela průkazné materiály, svou důvěryhodnost ohrozil.⁶⁷¹ Nepříjemností pro něj bylo také to, že jeho spolupracovník nazývaný „Malý Mirek“ v uprchlickém táboře v Německu vyzradil jedné „emigrantce pravicového zaměření“ v „důvěrných chvílích“ celou strukturu zahraniční odnože Strany práce. Informace o tom, že se na Chalupově projektu podílí řada špičkových exilových politiků a zpravodajců, končily výsledky osob z Chalupova okolí.⁶⁷²

Byla by to groteska o několika neschopných agentech, nebo snad špionech znechucených svými úkoly, kdyby prostřednictvím akce Skaut nebyly průběžně zatýkány desítky osob v Československu. S Chalupovým projektem Strany práce začala být navíc spojována jména Petra Zenkla, předsedy Rady svobodného Československa, Huberta Ripky, vedoucího její pařížské odnože, Sergeje Ingra, šéfa československé exilové zpravodajské služby, ale i sociálních demokratů Václava Majera nebo Blažeje Vilíma. Ve změti neověřených nebo účelově zkreslených informací a dezinformací, nedorozumění a komunikačních šumů je složité rozplést, kdo jakou roli sehrával v rozsáhlé kauze, která v druhé

---

⁶⁷⁰ HIA, LUŽA, k. 149, „Souhrnná zpráva k typu Maison“. ŠEDIVÝ, s. 91.

⁶⁷¹ Tamtéž, s. 74–75.

⁶⁷² HIA, LUŽA, k. 149, „Akce: Maison.“

polovině roku 1950 vyvrcholí vyloučením Blažeje Vilíma z vedení exilové ČSSD. Přesto je projekt Strany práce vhodným prostředkem k popsání zpravodajských praktik a toho, jakým způsobem v nich figurovala exilová sociální demokracie.

*

V listopadu 1950 byl namísto odvolaného agenta Otmara Kašiny poslán komunistickou bezpečností do Paříže Josef Damián, aby provedl další „instruktáž“ Vlastislava Chalupy. Chalupa byl vystrašený. Tvrdil Damiánovi, že někteří jeho dvojroli na Západě už tuší a konkrétně jmenoval Radomíra Lužu. „Skoro ho děsily“ Lužovy narážky vyslovované ve společnosti o tom, že Chalupa je „double agent“. Mluvil o Lužově „krutosti“ a varoval před „důsledností“, s jakou „sleduje svou kořist“. Chalupa byl přesvědčen, že „Luža čeká již na příležitost, kdy ho bude moci zničit“. A jak varoval Damiána, byl to Luža, kdo zařídil odstavení Blažeje Vilíma z vedení exilové sociální demokracie v září 1950.⁶⁷³

Chalupa řekl Damiánovi, že byl Blažej Vilím odhalen jako komunistický špion a že se to může stát i jím. Podle Chalupy demaskoval Vilíma jako „dubléra“ Hubert Ripka, který po své trase posílal zprávy do Prahy, přičemž jednu kopii poskytl Vilímovi. Zpráva se však objevila v pražském ministerstvu vnitra, kde se dostala do rukou Ripkova člověka. Tím prý byla Vilímova údajná dvojrole prozrazena: „Ripka předal Vilíma Lužovi, který se postaral o jeho vyřízení [...] Oddělení Vilíma nemohlo být ve spolehlivějších rukách [...] Vyřízení Vilímovo se také dělo pod hlavičkou emigrantské zpravodajské služby.“⁶⁷⁴

Damián se snažil Radomíra Lužu zkontaktovat. Potkali se v Paříži na jedné přednášce. Přidal se k němu, když odcházel na metro. Jeli ze stanice Saint-Germain-des-Prés. Luža byl „nesmírně nervózní“, neustále se rozhlížel

---

⁶⁷³ Tamtéž, „Zpráva o činnosti J. Damiána v zahraničí.“

⁶⁷⁴ Tamtéž.

po voze, „zda ho někdo nesleduje“. Na otázky odpovídal „jen velmi úryvkovitě“ a hovor se ztrácel v hluku vlakové soupravy. Na stanici Gare de Lyon sebou Luža cukl a vyskočil ze soupravy „tak rychle“, že Damián nestihl zareagovat: „Měl jsem dojem, jako by měl ze mě strach,“ popsal setkání komunistický agent.⁶⁷⁵

Luža měl na podzim 1950 za sebou perný rok. Politicky i osobně se rozešel s Oldřichem Haselmanem. Komunistická bezpečnost také spekulovala o tom, že měl prsty ve vyloučení Blažeje Vilíma z vedení sociální demokracie. Získal image „chladnokrevného“ protivníka, který „důsledně sleduje svou kořist“, až ji zničí.⁶⁷⁶ Luža vyrůstal v rodině generála. V osmnácti ho zatklo gestapo. V devatenácti odešel do ilegality. V jednadvaceti mu zabili otce. Pomstil ho zastřelením pěti mužů, tři z nich bez podílu na otcově smrti. V pětadvaceti odešel do exilu. Bezstarostné mládí mu skončilo brzy – brát život vážně musel dřív než ostatní. V korespondenci nikdy nezavtipkoval ani se o vtipy nepokoušel. Nepoužíval ironii ani sarkasmus. A přestože nikdy sám sebe neanalyzoval, odkrývají dopisy zčásti jeho svět. Ostře rozlišoval spojence a protivníky, ale své úkoly neplnil chladnokrevně. Psal emotivně, střídal nálady. Na podzim 1950, po Vilímově vyloučení z vedení exilové ČSSD, na několik týdnů „vážně onemocněl chorobou nervového původu“ a své kolegy prosil o čas na zotavení.⁶⁷⁷ O své práci pochyboval a přemýšlel, co dál. Byl nejistý a frustrovaný z vlastní situace a politického vývoje, které úzkostlivě sledoval.

Majera ani Vilíma si nevážil. Byli příliš spojení s tím, co předcházelo Únoru.⁶⁷⁸ Autoritou byl pro něj Hubert Ripka, bývalý národně socialistický ministr a v té době předseda pařížské pobočky Rady svobodného Československa. Lužovy dopisy jsou plné úcty, nestrojeného obdivu i kódovaných odkazů na důvěrné informace. Kromě Ripky úzce spolupracoval s Františkem Kovárnou, národním socialistou, univerzitním profesorem,

---

⁶⁷⁵ Tamtéž.

⁶⁷⁶ Tamtéž.

⁶⁷⁷ Tamtéž, k. 169, R. Luža „hochům“ 11. 11. 1950

⁶⁷⁸ Tamtéž, k. 167, R. Luža K. Gansovi 31. 5. 1949.

překladačem a teoretikem výtvarného umění,⁶⁷⁹ s jehož přispěním vznikl Svaz odbojových pracovníků a politických vězňů. Luža jako jednatel spoluzakládal také Masarykův demokratický svaz, kde byl předseda Ferdinand Peroutka a Kovárna místopředseda.⁶⁸⁰ Peroutka vnímal tento projekt jako protiváhu k politickému stranictví a Luža podobně, jako „nátlakové středisko na hádající se politiky“.⁶⁸¹

*

Takzvaný první a druhý odboj se formoval v době světových válek, kdy se Češi vymezovali nebo bojovali vůči nějaké cizí moci. Protikomunistický odboj měl situaci složitější. Obrysy nepřátel byly rozostřenější. Smyslem exilu je návrat domů, jenže jakou taktiku zvolit a jaké prostředky jsou ještě přípustné? Exilové politické strany v rámci Rady svobodného Československa i sama RSC varovaly před násilnými akcemi. A ať už jednotlivá zpravodajská střediska vysílala své agenty-chodce z vlastní iniciativy, nebo v rámci velmocenských aktivit, agenti se boji měli vyhýbat a plnit vlastní, konkrétní zpravodajská zadání.⁶⁸² Přesto se ve zpravodajských i politických kuloárech objevovaly výzvy ke změně přístupu. Situace protikomunistického podzemí se totiž vyvíjela neuspokojivě. Komunistické bezpečnosti se dařilo rozklíčovat a infiltrovat většinu organizací, část jejich členů pozatýkala, část získala pro spolupráci a část sledovala v jejich další činnosti.

Když se koncem léta 1949 vrátil Blažej Vilím ze své cesty po Evropě, překvapeným soudruhům na schůzi představenstva v Londýně také jakoby mimoděk oznámil, že měl na kontinentě příležitost k jednání o možnosti zřízení „černé propagandistické vysílačky“, přičemž se domnívá, že „by takový plán mohl být uskutečněn“. Z jeho náznaků přitom vyplývá, že ve vedení strany existovaly už starší plány. Přístroje, které by dokázaly vysílat přes hranice

---

⁶⁷⁹ Tamtéž, k. 151, „stručný životopis“.

⁶⁸⁰ Více KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 118–122.

⁶⁸¹ HIA, Luža, k. 151, „stručný životopis“.

⁶⁸² KAPLAN, *Pouinorový exil 1948–1949*, s. 146.

mluvené slovo, slibovali Britové a třeba svůj vlastní vysílač v lágru Ludwigsburg si sestavili spojaři-nadšenci kolem Otto Gráfa, bývalého redaktora *Práva lidu*. Gráf si ale stěžoval na časté atmosférické poruchy, na tamní kolísavé elektrické napětí, a hlavně nechtěl být v exilové straně ani organizován.⁶⁸³

Vilím se rozhodl podniknout samostatnou akci a představenstvo mu to vytklo. Arno Hais označil cestu bez předchozí omluvy za chování „u generálního tajemníka strany neobvyklé“ a vysvětlení za „nedostatečné“. Bernard prohlásil, že generální tajemník „není oprávněn bez vědomí představenstva strany opouštět Anglii“.⁶⁸⁴ V zářijovém představenstvu nicméně Vilím prozradil další detaily vysílačky, kterou nazýval *Alžběta*:

„1) Jde o umožnění a organizaci propagandy, která by nebyla zatěžována ohledy na diplomatické styky atd., jako je tomu u českého vysílání Paříže, Londýna a USA. Vysíláno by bylo zpočátku dvakrát nebo třikrát týdně, po zaběhnutí denně.

2) Ukáže-li se technická možnost, mohlo by být rozšířeno vysílání o Maďarsko, eventuálně Polsko.

3) Předpoklady pro umístění *Alžběty*, pro její obsluhu a udržování v provozu jsou již sjednány.

4) *Alžběta* bude instalována asi 200 mil od čs. hranic na západ. Potřebný akční rádius pro Čechy a Moravu je 500 mil. Pro celé Československo 800 mil. (V tom případě akční rádius zahrnuje také Maďarsko a Polsko.)

5) Provoz by mohl začít koncem září, počátkem října. Je třeba vyšetřit:

za jakých podmínek lze *Alžbětu* získat, zdali technicky vyhovuje. Instrukce o její obsluze převzal by bývalý letecký důstojník-radiotechnik, který by je na kontinentě předal obsluhujícímu personálu, eventuálně se účastnil instalace, zjistit alespoň všeobecné informace o velikosti aparátu, o spotřebě proudu atd., které jsou důležité pro přípravu místa, kde bude instalována, zjistit, zdali by nám dodavateli mohla být *Alžběta* dodána na kontinentě. Instalace i provoz

---

⁶⁸³ HIA, Luža, k. 169, O. Gráf R. Lužovi 14. 5. 1949.

⁶⁸⁴ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. IX, „Zápis ze schůze představenstva strany, konané dne 24. srpna 1949 v bytě s. Holuba“.

Alžběty je sjednán na nejvyšších úředních místech příslušného státu, která poskytnou pomoc při instalaci i ochranu při provozu.“⁶⁸⁵

Protože dotyční jednali s Francouzi, vysílačka měla být instalována přibližně 320 kilometrů od československých hranic a Vilím na své letní cestě po Evropě navštívil Baden-Baden, sídlo francouzské okupační zóny Německa, je jasné, že bylo umístění *Alžběty* připravováno v Bádensku.⁶⁸⁶

O co v Německu vlastně šlo? A s kým Vilím na Alžbětě spolupracoval? Bezpečnostní analytici v Praze z kusých poznatků usuzovali, že roku 1949 pracovala v Německu řada „špionážních emigrantských skupin“, a to téměř bez jednotného vedení.⁶⁸⁷ Že si mezi sebou exilové zpravodajské služby dokonce konkurovaly, potvrzuje Lužova korespondence. Například ve francouzské zóně Německa v Baden-Badenu, kde měla být Alžběta umístěna, působily kromě Kudláčkových zpravodajců aktivně také další skupiny, například lidé kolem bývalého generála Mirko Vesla, a nezdá se, že by svou činnost konzultovaly se zpravodajskými exilovými centry.⁶⁸⁸ V americké zóně Německa, kde mimo jiné působila ještě skupina Františka Moravce, přímo napojená na Američany, byla situace v tomto smyslu podobná. A co se týče „francouzského“ Bádenska, exilové zpravodajství tříštil fakt, že i francouzské tajné služby zastupovalo více organizací.⁶⁸⁹ Mezi ty civilní patřila například policejní Sûreté nebo zvláštní Služba zahraniční dokumentace a kontrašpionáže, zkráceně SDECE, která podléhala přímo předsednictvu vlády.⁶⁹⁰ Vojenská

---

⁶⁸⁵ Tamtéž, k. 3, vol. 12, „K případu Alžběta“, 7. 9. 1949.

⁶⁸⁶ Tamtéž, „Věc Alžběty“, nedatováno.

⁶⁸⁷ ABS, H-122/4, „Špionážní služba Rady svobodného Československa“.

⁶⁸⁸ HIA, Luža, k. 192, J. Pavlov R. Lužovi. Juraj Pavlov Lužovi napsal: „Pán V[esel] má tu [v Badenu] vybudovanú veľmi dobrú vec, ktorá slušne beží. Veril, že bude napojený. Odovzdal som mu list a odkazy od p. I[ngra], ktorými ma poveril. To, že nejde o jeho napojenie, ho veľmi sklamalo [...] Myslím, vlastne som presvedčený, že sa tu urobili veľké chyby, ktoré budú mať veľmi nemilé politické dôsledky [...] Má [Vesel] vážne veci, ktoré bežia. Čo keby sa s ním pohovorilo, možno, že by prevzal so svojimi ľuďmi i Innsbruck i Paríž.“

⁶⁸⁹ ABS, H-122/11, „Organizace francouzské rozvědky v Německu“. Komunistická bezpečnost dělila francouzské rozvědky do čtyř organizací: na vojenskou Dvojku a tři civilní složky SDECE, Sûreté a tzv. Service Secret.

⁶⁹⁰ Tamtéž, „Organizace francouzské rozvědky v Německu“. SDECE, Service de documentation extérieure et de contre-espionnage, vznikla v roce 1945. Účelem organizace bylo pro vládu vyhledávat v zahraničí informace o ohrožení státu. SCEDE se zaměřovala

organizace se pak nazývala Deuxieme Bureau, česky druhé oddělení, neboli Dvojka, což byl útvar pozemní armády.⁶⁹¹ Kudláčková organizace udržovala bezprostřední styk se SDECE, konkrétně se šéfem skupiny zvláštních úkolů Léonem Kastelbaumem. Aby to nebylo jednoduché, Kastelbaum se ovšem navenek vydával za člověka ze Sûreté, tajné služby civilní bezpečnosti.⁶⁹²

Ať tak či onak, důležité je, že podle korespondence se Vilím s Haselmanem domnívali, že o vysílače Alžbětě a jejím zázemí vyjednávají s civilní tajnou službou Sûreté. Míla Adámek, Vilímova a Haselmanova spojka do Německa, vlastní jednání v Baden-Badenu popsal:

„Měl jsem dopis od Vilíma s vizitkou od Kastelbauma pro ms. Duvernois – to je tady [v Baden-Badenu] nějaký pán z Dvojky. Šel jsem, představil se, Duvernois byl velmi příjemný, okamžitě se ptal, zda něco nepotřebuji, peníze, benzín, nějaké papíry. Mírně se udivil, když jsem řekl, že nepotřebuji naprosto nic, že jsem se jenom přišel představit. Rozloučili jsme se a asi za deset dnů to začalo. Musím ještě předeslat, že já sám osobně mám dlouho již dobré styky se Sûreté, ale s Dvojkou jsem dohromady nic neměl, stejně jako Vesel. O Dvojce je tady pověst, že jejich charakter není 100%, a tak my jsme se stýkali jen se Sûreté, s výjimkou Martínka. Mezi Sûreté a Dvojkou je ovšem velká žárlivost. A nyní: Vyrojila se řada pověstí a klepů o Vilímovi, o Veselovi, o mně, nejvíce o Vilímovi, že je to komunista, že by Kastelbaum se neměl s ním vůbec stýkat atd. atd. Tyto pověsti nebyly snad na veřejnosti, to běhalo v důvěrných kruzích dvojky a Sûreté. Pochopitelně mne zajímalo, jak se toto tak náhle vyrojilo, a šel jsem za tím podrobněji.

Ukázalo se následující: Dvojka spolupracuje zde v B. Badenu s jedním Čechem, asi již rok nebo déle. Tento mládenec je ve spojení s jedním Čechem [Žemplou] v Paříži, z extrémní lidovecké pravice. Pronáší tady občas propagační řeči, á la „Ripka a Vilím budou taky viset“, zkrátka stupidní fašista, bývalý poddůstojník SNB, no idiot.

---

na země v okruhu mocenských zájmů Francie a v oblastech bývalých kolonií. Byla zrušena 4. 4. 1982 prezidentem Mitterrandem pro neúspěšnost a nevalnou pověst. Nahradila ji DGSE.

⁶⁹¹ ALEXANDER, Martin S., *Knowing Your Friends: Intelligence Inside Alliances and Coalitions from 1914 to the Cold War*, Routledge 2013.

⁶⁹² HIA, Luža, k. 152, text Karla Pacnera „Tajné války o Československo“, s. 46.

Tento výtečník dělal myslím i šmelinu s pány z Dvojky, a proto u těch malých to tam snad má dobré. A tento člověk podává informace o tom, co se děje v Badenu. Poněvadž jednou v opici řekl gen. Veselovi, že je vůl, a ten ho se mnou vyhodil společně z místnosti, poněvadž si od nás vypůjčil peníze, které teď nechce vrátit, použije pochopitelně každé příležitosti, aby Vesela nebo mne, nebo kohokoli ze socialistů shodil. Tento mládenec se dověděl od některého z podřízených Duvernois, že Vilím chce navázat styk s Veslem a že chce mít styk s bádenskou Dvojkou, a rozproudil stavidla pomluv [...] Snad v tom taky hrála trochu roli žárlivost, že Vilím de facto mluvil se členy Sûreté (s jedním) [s Kastelbaumem?] a s nikým ze Dvojky [...] Moji přátelé mě varovali, že u Dvojky není všechno košer, že tam záleží mnoho na případných (šmelinářských) stycích.

Tato potíž byla zaviněna gen. I[ngrem]. Byl tady v zóně, nesešel se s námi a myslím, že to [Alžběta] již jednoznačně začíná běžet na dvou kolejkách [...] Myslím, že je zatím nevyjasněná situace s ministrem R[ipkou], že tady to Blažej nemá vyjasněné. Dověděl jsem se, že Blažej je rozbíječ jednoty RSC a že je ochoten podniknout jakoukoli akci, jen aby Radě uškodil [...] Přišel dopis od Luži [...] týká se Vilíma, Tebe a mne [...] dostatečně silný [...].⁶⁹³

Co tedy plyne z Adámkova dopisu kromě toho, že „charakter“ francouzských tajných služeb „nebyl stoprocentní“? Je jasné, že Vilím vyjednával s lidmi ze Sûreté a skrze Adámka kontaktoval i vojenskou Dvojkou. Styk také navazoval s bývalým generálem Veslem. Smyslem projektu, o který sociální demokraté v Londýně usilovali už v roce 1948, bylo pravděpodobně zřízení „černé propagandistické vysílačky“. Adámek přitom v citovaném dopise informoval, že už v Baden-Badenu zajistil telegrafisty „spolu s detailním rozpracováním“ a „finančními náklady“. Dále Adámek naznačuje, že Sergej Ingr a Hubert Ripka, předseda pařížské pobočky RSC, vnímali Vilímovy aktivity jako konkurenci. V Baden-Badenu si Vilím s Ripkou situaci neujasnil a Ingr se pak s Vilímovými lidmi vůbec nesešel. Projekt Alžběty začínal běžet

---

⁶⁹³ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, Adámek O. Haselmanovi 15. 9. 1949.

po dvou kolejích.⁶⁹⁴ Napětí kolem Alžběty je patrné také z chování Radomíra Luži, který se od září 1949 od Vilímových aktivit v Baden-Badenu distancoval. V srpnu 1949 mu ostatně Vilím napsal: „V takových [exilových] poměrech se nepíše smlouvy, ve kterých se určují podmínky. Už jsme se o celém případě [Alžběty] tolik namluvili, že další jednání bych považoval za ztrátu času. Prostě bude to a já si nějak pomohu.“⁶⁹⁵

O smyslu Vilímových aktivit v Německu se objevily dohady. Václav Majer na jednání představenstva strany 30. září 1949 dokonce oznámil, že obdržel informaci o přípravách ozbrojeného povstání v ČSR připravovaného s podporou Američanů: „Vojenským velitelem akce má být gen. Vesel, druhým velitelem štábní kapitán Martínek, kterému k tomuto účelu bude půjčena hodnost generála. Gen. Liška měl být požádán o hlavní velitelství,“ přičemž cílem Vilímovy cesty na kontinent prý měla být podpora této akce od „dělnického křídla soc. dem.“. Majera pak doplnil Arno Hais, jemuž údajně Hubert Ripka v Paříži řekl, že mu Vilím v Baden-Badenu nabízel vytvoření politického orgánu pro koordinaci odbojových skupin. Navíc se prý z agrárnických kruhů Hais doslechl, že tento Vilímův orgán, nazývaný „Rada dělníků a rolníků“, už tajně vzniká a jeho účelem je oslabení Rady svobodného Československa. Vilím prohlásil, že obdivuje fantazii autora a zopakoval, že účelem jeho cesty do Německa bylo „přípravám násilných akcí v ČSR“ naopak zamezit.⁶⁹⁶

Blažej Vilím se na podzim 1949 namočil nebo byl namočen do řady skandálů. Kromě toho, že byl podezříván z přípravy tajné politické organizace a násilných akcí, objevila se právě v těchto chvílích také zpráva o jeho stycích s pražským ministerstvem vnitra. „Domnívám se, že to bude Blažeje stát krk,“ glosoval jejich výčet Radomír Luža v dopise Josefu Císařovi.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁴ Tamtéž, M. Adámek O. Haselmanovi 15. 9. 1949.

⁶⁹⁵ HIA, Luža, k. 167, B. Vilím R. Lužovi 8. 9. 1949.

⁶⁹⁶ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. IX, „Zápis ze schůze představenstva čs. sociální demokracie“, 24. 8. a 30. 9. 1949.

⁶⁹⁷ HIA, Luža, k. 169, R. Luža Jos. Císaři 17. 10. 1949.

5.6. Paranoia

Pouze ústředí Rady svobodného Československa ve Washingtonu a New Yorku byla finančně dotovaná USA. Odnože Rady v Londýně a Paříži sháněly peníze těžko. Václav Majer, předseda londýnské odbočky, vyjednával s britským ministerstvem zahraničí o poskytnutí grantu nebo alespoň příspěvku ke koupi budovy v centru Londýna. Bezúspěšně. Zároveň žádal výjimku pro některé politické prominenty přelouvající často Atlantik, aby se nemuseli pravidelně osobně hlásit na britských úřadech práce. Rovněž bezúspěšně.⁶⁹⁸ Odbočka Rady v Paříži na tom byla obdobně špatně, a co se týče politického vlivu, oba výbory ani neměly nárok kontrolovat nebo nějak ovlivňovat politiku Rady v USA. Přesto se ale počátkem roku 1950 právě z pařížské odbočky stalo jedno z detašovaných bojišť exilové politiky, do níž se zapletla i kauza Blažeje Vilíma.

Původní pařížský regionální výbor Rady svobodného Československa vznikl dne 6. dubna 1949. Předsedou se stal národní socialista Hubert Ripka a místopředsedou Tibor Šabo, slovenský demokrat. Zatímco francouzští politici neměli přílišný zájem pařížskou filiálku Rady podporovat, českoslovenští politici neměli většinou zájem ve Francii zůstat. Během prvního roku odešlo šest členů pařížského výboru Rady do USA nebo jiných zemí, a to včetně Huberta Ripky. Z komitétu zůstali v Paříži jen čtyři původní členové a ti prosazovali nové volby do výboru, který přestával být schopný akce. Volba se konala 19. ledna 1950 a přinesla změnu: předsedou se stal Šabo a místopředsedy agrárník Martin Hrabík, Vilímův přítel, a národní socialista Alois Čížek, rovněž Ripkův kritik a oponent. Jenomže Hubert Ripka, přestože trávil většinu času na cestách, se své funkce nehodlal vzdát. Šlo o prestiž, o to udržet se v centru dění. Pro národní socialisty, nejpočetnější exilovou skupinu a vlastně i nejmocnější politickou skupinu v Radě svobodného Československa, byla navíc pařížská situace dvojnásob nepříjemná, neboť Čížkův postup odkrýval nejednotu ve vlastních řadách. Prezidium Rady

---

⁶⁹⁸ RAŠKA, s. 56–58.

ve Washingtonu odmítlo schizma a nový pařížský výbor neakceptovalo. Na konci srpna 1950 vyzvalo k novým volbám.⁶⁹⁹

Silná pozice Huberta Ripky byla důležitá pro exilové zpravodajce Sergeje Ingra a Čenka Kudláčka. Ripkovo předsednictví garantovalo stav, který zpravodajcům při jednání s Francouzi vyhovoval a jehož změnu nechtěli dopustit.⁷⁰⁰ Situaci monitorovali: „Včera večer (byl tu zrovna Čížek) jsme honili jednoho Ingrova špicla až na Pigalle, stál pod oknem a snažil se poslouchat, když do něj Lojza [Čížek] vrazil, pak utekl,“ popsal Oldřich Haselman příhodu, která se odehrála počátkem září před jeho bytem. Haselman, jenž získal funkci v sociálním výboru nové pařížské Rady, úzce spolupracoval s Čížkem a Hrabíkem: „Š[abo] se vším souhlasí, stálo to ale trochu práce, teď drží fest,“ psal Vilímovi o jejich pařížské skupině.⁷⁰¹

Sergej Ingr a Radomír Luža nezůstali pasivní. V květnu 1950 varoval Luža osobním dopisem Huberta Ripku před „novým direktoriem“ vedeným údajně Štefanem Osuským, Blažejem Vilímem a Martinem Hrabíkem. Cíl, o který „direktoriu“ podle Luži šlo, bylo ovládnutí pařížského výboru RSC a potažmo zpravodajské služby. Sergej Ingr si prostřednictvím Luži zavolal k sobě dokonce Mílu Adámka, Haselmanova spolupracovníka, jemuž nejprve oznámil, že střet „direktoria“ s jejich „protidirektoriem“ je již „bojem na život a na smrt“, načež prohlásil, že Vilím svou vysílačku „nikdy mít nebude“ a že ji budou mít „oni“.⁷⁰² Luža přitom psal rozrušeně Císařovi do Milána, že „direktorium horečně pracuje“ a on má být „jeho první obětí“.⁷⁰³

V polovině roku 1950 proti sobě tedy stála dvě tvrzení:

---

⁶⁹⁹ Tamtéž, s. 58–60.

⁷⁰⁰ HIA, Luža, k. 169, R. Luža J. Císaři 27. 1. 1950: „Naše [?] stanovisko tu bylo jednoznačné pro Ripku [...] Washington stojí oficiálně za Ripkou. Majer také, takže v Paříži začíná mela [...] Ripka se ale bude muset sám vrátit, jestli to bude chtít vyhrát.“

⁷⁰¹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, O. Haselman B. Vilímovi 5. 9. 1950.

⁷⁰² ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 37–40.

⁷⁰³ HIA, Luža, k. 169, R. Luža J. Císařovi 14. 4., 14. 5. a 19. 5. 1950. Dne 14. 5. 1950 Luža Císařovi napsal: „Vím určitě, že události v Paříži [zvolení nového výboru RSC] byly již podniknuty a vedeny direktoriem. Tat'ka [Ingr] je v Paříži a je informován. Myslím, že z toho vzniknou dvě Rady, i když snaha na jejich straně je zmocnění se Rady a nahrazení Zenkla a Majera Osuským a Vilímem. Z toho nutně vyplynou i změny uvnitř naší strany [...] Majer i Zenkl nic netuší a hrají jim úplně do ruky [...] Vím také, že jednali proti mně, aby mne zbavili materiální existence /tu hlavně zase Vilím/.“

První vinilo Radomíra Lužu ze spolupráce se Stranou práce, která měla pohlcením sociální demokracie a národních socialistů ovládnout exil a zapojit se do „nepředložených akcí“ v Československu.

Druhé tvrzení vinilo Blažeje Vilíma, že s pomocí Haselmana organizuje jakési politické direktorium, které chce prostřednictvím pařížského výboru RSC ovládnout exil a zapojit se do „nepředložených akcí“ v Československu.

*

V roce 1926 se udála polemika dvou komunistických novinářů, z nichž jeden záhy redaktorem *Rudého práva* být přestal. Komunistický intelektuál Artur Pollak ostře zkritizoval fejetonistu Karla Vaňka za jeho vnímání dělníka. Začala mezi nimi pře o to, co je to dělník a kdo vlastně má právo rozumět dělnické mentalitě. Jednoduše řečeno zatímco podle Pollaka dělníkův svět nekompromisně splýval s esencí jeho třídy, Vaněk, od té doby bez novinářského angažmá, přece jen dával dělníkovi vlastnosti, které je možné najít také u ostatních lidí.⁷⁰⁴ Nejde o to, jak se v polemikách měl vyznat sám dělník, hádku ale zmiňuji jako jeden ze střípků širšího příběhu. „Bitva o dělnictvo“ byla součástí mohutného ideologického konfliktu mezi komunismem a reformním socialismem, který naplno propukl během první světové války, mocně pokračoval za první republiky a po krátkém intermezzu se s novou silou vrátil po Únoru, kdy se v boji o charakter dělníka utkávali komunisté se „zrádnou emigrací“.

V komunistickém příběhu plnila sociální demokracie roli zrádce dělnické třídy, který se neustále snaží obalamutit dělníky a přivést je na scestí reformismu a měšťáckého radikalismu. A protože i sociální demokraté věděli, že jsou komunistům programovou alternativou, už v březnu 1948 vyhlásil Blažej Vilím z Londýna jako nejdůležitější cíl „rozhlasové vysílání s motivy sociálními“, přičemž především sociální demokracie „požívá důvěry dělnictva,

---

⁷⁰⁴ ČAPEK, Josef, „Co je to dělník??“, in: *Josef Čapek. Publicistika 1*, Jiří Opelík (Ed.), Praha 2008, s. 231–233.

je jeho přirozeným vůdcem a zná jeho mentalitu.⁷⁰⁵ Když se následně „dělnické vysílání“, pro Vilíma principiální záležitost, nepodařilo prosadit v Londýně ani v Paříži, snažil se vyjednat alespoň Alžbětu, „černou propagandistickou vysílačku“. V představenstvu exilové strany prohlašoval, že „vydávání letáků je zastaralá forma boje“, že „stačí denně deset minut dobré rozhlasové propagandy“. Podle pozdějšího a neověřeného tvrzení Míly Adámka prý na projekt sháněl 100 000 dolarů.⁷⁰⁶ Program vysílání, jak Vilím tvrdil v létě 1949 francouzským politikům, měl být z taktických důvodů „čistě protikomunistický a ne protisovětský“.⁷⁰⁷ A co se týče praktického zabezpečení: „Jinak si poznamenej číslo 48716, tam teď máme padesát mužů,“ v takových kódech si s Haselmanem nepsal o komandu připravenému k ozbrojenému útoku na Československo, nýbrž o výběru zpravodajsky zdatných techniků.⁷⁰⁸

Také projekt Alžběty pravděpodobně sledovala StB. Ze zpráv agenta Lentiera vyplývá, že po Haselmanově odstavení z politiky v polovině roku 1950 přišla „BAa“, komunistická kontrarozvědka, o svůj důležitý informační kanál.⁷⁰⁹ Je otázka, zda byl oním „informačním kanálem“ Míla Adámek, člověk, který pracoval pro Haselmana a Vilíma v Německu a sliboval jim peníze. Nicméně Adámkova role byla podivná. Nejenže nedodal slíbené peníze, ale v létě 1950 dokonce v podepsané výpovědi potvrdil Sergeji Ingrovi existenci „Vilímova direktoria“. Vilím s Haselmanem si Adámkův obrat vysvětlovali spoluprací s StB, nebo výhrůzkami exilových zpravodajců, že mu znemožní víza ven z Evropy. Zprávy o podivné postavě Míly Adámka nicméně končí v roce 1951, kdy byl pro peněžní podvody ve Francii odsouzen k vězení.⁷¹⁰

Že Vilím spolupracoval s politiky proti Ripkovu a Ingrovu vlivu, je nepochybné. Svou akci však nedomýšlel do rozměrů, z kterých byl

---

⁷⁰⁵ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI. „Československá sociální demokracie v emigraci. 20. března 1948. Prvá funkcionářská instrukce v cizině. Podepsán Blažej Vilím, „generální tajemník strany“.

⁷⁰⁶ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 41 a 44.

⁷⁰⁷ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, B. Vilím M. Vaňkovi 28. 8. 1949.

⁷⁰⁸ Tamtéž, k. 3, vol. XII, O. Haselman B. Vilímovi 12. 11. 1949.

⁷⁰⁹ HIA, LUŽA, k. 149, „Souhrnná zpráva k typu Maison“.

⁷¹⁰ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, M. Hrabík B. Vilím 19. 1. 1951. ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 41.

zpravodajci obviněn. Chtěl se dostávat k informacím, zvýšit svou cenu, případně „vytrestat“ Sergeje Ingra. „Plán Ingr“ spočíval v nalezení spojenců, aby bylo „svinstvo jeho úřadu otevřeno v předsednictvu Rady“, psal Hrabíkovi.⁷¹¹ „Direktorium“ bylo „nesmysl“, který „vyskočil z chorobného mozku generála“ a který „rozšiřují jeho zaměstnanci“.⁷¹² Vilím se ptal Štefana Osuského, zda se k němu donesl nesmysl, že prý společně organizují převrat v pařížské Radě.⁷¹³ Před svou ženou Mirkou se chvástal: „Našel jsem zde také příčiny útoku na mne, jehož rozsah je daleko větší, než si můžeš představit. Rada je u Američanů vyřízena, byl zde před časem významný americký diplomat, který zjišťoval poměry v čs. exilu. Má dojít k organizaci nových národních výborů z lidí, kteří mají být vybráni Američany nebo spojenci. Mluvílo se také o mně, a hochštapleři z minulého exilu dostali strach. Americký diplomat kladl velký důraz na stanovisko agrárníků. Ti se postavili na stanovisko: páteří nového výboru mají být agrárníci a soc. dem. Vedle agrárníků nejdůležitější silou jsou sociální demokraté a my (rozuměj agrárníci) za sociálnědemokratického lídra považujeme Vilíma. Tak vznikla pověst o direktoriu.“⁷¹⁴

*

Blažej Vilím nebyl komunistický agent. Ve spolupráci s britskou tajnou službou předával kontrolované dopisy Jaroslavu Prosserovi, který je až poté posílal do Prahy. Podle údajů StB informaci o Vilímově kolaboraci rozšířil Hubert Ripka. O Prosserově spolupráci s Brity mohl vědět také Sergej Ingr, který ale dezinformaci na pravou míru nevedl. A jakou roli v kauze sehrál Radomír Luža? Toho o Vilímových dopisech v Praze informoval Josef Jonáš. Emotivní pasáže v Lužově korespondenci naznačují, že Vilímovu spolupráci s komunisty nevylučoval, a co se týče zprávy o existenci direktoria, tak v ni alespoň uvěřit

---

⁷¹¹ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, B. Vilím M. Hrabíkovi 21. 10. 1950.

⁷¹² Tamtéž, k. 3, vol. XII, B. Vilím K. Hanušovi 3. 10. 1950.

⁷¹³ Tamtéž, B. Vilím P. Zenklovi a Š. Osuskému 29. 12. 1950.

⁷¹⁴ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 40.

chtěl. Luža ve svých poznámkách Vilíma označoval za „lháře“ a „gaunera“.⁷¹⁵ S ostatními o něm mluvil jako o „nenormálním člověku“, „záškodníkovi“, jehož chováním je „zhnusen“.⁷¹⁶ Luža mohl proti němu stejnou měrou vědomě intrikovat jako být zároveň obětí nedostatku informací nebo dezinformací. Bojoval proti „zlu“, jenže do zpravodajských sítí se dostávalo stále více cizorodých prvků. Exilové zpravodajství muselo vykazovat úspěchy, jichž bylo stále méně a méně. Mnoho lidem zajišťovalo existenci, ale zároveň posílalo lidi do nebezpečí. Bylo velmi křehkou a nejistou organizací a o to nedůvěřivěji, žárlivěji a agresivněji reagovalo na náznaky ohrožení a konkurence.

Lze namítnout, že činnost agentů-chodců, kteří aktivizovali domácí podzemní hnutí, vlastně nakonec posílila pozice Státní bezpečnosti a prodlužovala její teror. Na druhou stranu lidé, kteří tak činili, se prostě odmítali vzdát a jen pasivně čekat v Německu nebo Rakousku na víza na druhou stranu světa. Lužův archiv obsahuje mnoho emotivních dopisů od lidí z výcvikových středisek, kteří vyzývali k utváření ozbrojených oddílů a žádali o bojové nasazení. Luža s nimi sympatizoval, i když věděl, že je to zatím neprůchodné. V listopadu 1949 napsal Hubertu Ripkovi: „V Rakousku jsem byl příjemně překvapen. Nálada dosti bojovná. Četl jsem list domovu na schůzi, staří chlapi plakali. Mnozí chtějí zůstat v Rakousku. A neemigrovat, i když by ztratili IRO, poněvadž se udržuje jakási legendární víra, že již brzo budeme mít naši jednotku. Lidé chtějí bojovat, a ne čekat. Příklady: „Jsme rozhodnuti zůstat zde, pokud nepřijdou jiné rozkazy, půjdeme na jaře do lesů domů [...] Když se Češi k ničemu neodhodlají, hlásíme se pro Jugoslávii. Ne za Tita, ale za jugoslávský národ. Když jsem na schůzi řekl, že naši politici vůdcové v Únoru zklamali, že národ byl ochoten bojovat, ale že nebylo nikoho, kdo by jej vedl [...] tak byla veliká a nadšená vřava.“⁷¹⁷ V Rakousku evidoval Luža sto dvacet „svých lidí“, sloužících prozatím v pomocných oddílech, strážících francouzské vojenské objekty. Zatímco Maďaři měli vlastní oddíly, Češi a Slováci byli „rozstrkaní“ v oddílech pod cizím velením. Luža Ripkovi opatrně

⁷¹⁵ HIA, Luža, k. 167, B. Vilím „soudruhům“ 10. 10. 1950.

⁷¹⁶ Tamtéž, R. Luža „Karlům, Jiřímu, Josefovi a Vladimírovi“ 3. 11. 1950.

⁷¹⁷ Tamtéž, k. 169, R. Luža H. Ripkovi 26. 11. 1949.

navrhoval vytvoření jednotného čs. strážního oddílu“, který by mohl být základem „k jakési budoucí čs. jednotce, pokud to samozřejmě mezinárodní politická situace dovolí“: „Rád bych znal Váš názor, pane ministře. A přiznávám se, že také počítám s Vaší vzácnou podporou.“⁷¹⁸

Aktivita Radomíra Luži byla dlouho pod Vilímovou rozlišovací schopností. Do aféry s „druhým direktorem“ v květnu 1950 si oba vyměňovali celkem nekonfliktní korespondenci. Ze členství ve Straně práce obvinil Lužu Haselman. A protože pro to neměl důkazy, Vilím ho pokáral za nerozvážnost, která proti nim bude zneužita.⁷¹⁹ Luža se přitom kontaktoval se Stranou práce netajil. Už v květnu 1949 o ní informoval Blažeje Vilíma⁷²⁰ a v říjnu toho roku Václava Majera: „Jak víš, navázali jsme doma spojení se skupinou Strana práce. Sešli jsme se s Jonášem s jejich vedoucím činitelem [Chalupou], který nedávno odešel do exilu, a s kterým jsme se také již sešli v ilegalitě. Tato skupina má skutečně velmi dobré zprávy z domova [...] Doma vydávají časopis ‚Plamen‘.“⁷²¹ Zatímco Luža o Straně práce alespoň letmo informoval Majera a Vilíma, Oldřicha Haselmana už nikoli. Haselman se tak obviněním Luži zesměšnil v pařížském zemském výboru ČSSD, přičemž Luža mohl mezi mládeží ČSSD o Haselmanovi mluvit jako „veliké svini“.⁷²²

Jak to tedy bylo s Lužou a Stranou práce? S Chalupou alias „majorem Králem“ se už po Únoru scházel Josef Jonáš. Byla extrémní doba a Jonáš s Lužou vnímali Chalupu, zástupce národních socialistů, jako potenciálního spojence a jeho projekt sondovali.⁷²³ Lidé napojení na Vlastislava Chalupu pak založili v Ženevě Zahraniční ústav, jakousi exilovou odnož Strany práce, volné sdružení levicových intelektuálů. Na přelomu let 1949 a 1950 promýšleli dokonce s redakcemi časopisů *Tribuna*, *Skutečnost*, *Bod* nebo *Hlas* vytvoření nadstranické organizace z mladých intelektuálů, která se měla stát jakousi

---

⁷¹⁸ Tamtéž.

⁷¹⁹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, B. Vilím K. Hanušovi 3. 10. 1950 a tamtéž, B. Vilím O. Haselmanovi 26. 3. 1950.

⁷²⁰ HIA, Luža, k. 167, R. Luža B. Vilímovi 25. 5. 1949.

⁷²¹ Tamtéž, k. 169, R. Luža V. Majerovi 7. 10. 1949.

⁷²² Tamtéž, R. Luža J. Jonášovi 11. 11. 1950.

⁷²³ Tamtéž, k. 167, Jonášova a Kýblova obsáhlá rekonstrukce okolností jejich ilegální činnosti od Února do jejich útěku.

nátlakovou organizací vůči rozporům exilových lídrů. Vzor viděli v Masarykově demokratickém svazu a podle zpráv StB s nimi Ferdinand Peroutka plánoval takzvanou Radu mladých, nátlakovou skupinu vůči RSC. Informace StB přitom tvrdí, že jedním z hlavních vyjednávačů byl Radomír Luža, který chtěl vypracovat program, na jehož spolupráci si pozval Chalupu a Petra Hrubého, spolupracovníka Ferdinanda Peroutky a redaktora Skutečnosti: „Sešli se několikrát, jednou se dvěma členy ÚKM soc. demokracie v exilu, ale nedostali se ani k tomu, aby rozumně začali o problémech diskutovat,“ hlásil v Praze agent Lentier: „Mohl jsem pozorovat Lužu, jak například mluví s Chalupou. Neustále mu dával najevo, že je k němu nedůvěra.“⁷²⁴

Projekt Strany práce se v různých podobách objevoval za války v Londýně a myšlenka jednotné levicové strany nezmizela z korespondence exulantů ani po Únoru. Političtí lídři situaci kolem podobných zpráv sledovali. Akce Skaut sice rozleptávala domácí odbojové skupiny a zpravodajská spojení, do dezinformovaného exilu, nejednotného a komplikovaného svou strukturou, se jí ale expandovat nepodařilo. Luža projekt Strany práce sondoval od počátku, podškrtoval si pasáže v jejích politických programech, lidé z Žuly s ní byli ve spojení. Po sérii zatýkání doma a nejrůznějších aférách v exilu se však od projektu distancoval.

*

Počátkem září 1949 se Karol Rubín, sociálnědemokratický imigrant z Prešova, dotázal pařížské pobočky americké pomocné organizace IRRC, zda může jejím prostřednictvím poslat do Evropy několik beden obnošeného šatstva. Humanitární zásilku si měl vyzvednout Arno Hais, důvěrník exilové sociální demokracie u IRRC. Ředitelka pařížské organizace madam Benzionová, která s československými sociálními demokraty spolupracovala od léta 1948, žádosti vyhověla, ačkoli jí to bylo podivné, neboť Arno Hais už od března 1949 žil

---

⁷²⁴ Tamtéž, k. 149, „Souhrnná zpráva k typu Maison“.

v Londýně.⁷²⁵ O měsíc později dorazila zásilka do Le Havru. Právě když v přístavu procházela celní kontrolou, vstoupil do pařížské kanceláře IRRC Arno Hais a žádal madam Benzionovou o telefonickou intervenci v přístavu. Jenomže ta dostala odpověď, že zásilka už byla zabavena celními úřady, protože obsahovala 7032 párů amerických dámských nylonových punčoch v celkové hodnotě asi 7 milionů starých franků. Zároveň se ukázalo, že z New Yorku do Francie přicestoval také Rubín, který se z Paříže pokoušel telegraficky alespoň odvolat bedny z Francie do Belgie. Podle sdělení vyšetřujícího celního úředníka to byl obvyklý pašerácký trik. Zásilky humanitární IRRC totiž donedávna nepodléhaly celní kontrole, protože je dopravoval Červený kříž. „Pašeráci“ podle úředníka naštěstí nebyli o změně včas informováni.⁷²⁶

Nylonové punčochy se začaly objevovat v Evropě po válce. Byly snem každé ženy. Mužům se na ženách také moc líbily, jenomže byly vzácností i na černém trhu. Protože velmi drahý materiál pouštěl oka, některé obchody nabízely jejich opravy a z vytahování miniaturních oček vznikla nová profese.⁷²⁷ V poválečné Evropě se nylonky staly jedním z hlavních pašeráckých artiklů a do takového skandálu se teď v roce 1949 namočila také exilová sociální demokracie. Francouzská policie vyšetřovala ovšem primárně IRRC, protože odesílatelem z USA byla její centrála v New Yorku a příjemcem pařížská pobočka. Humanitární organizace musela zaplatit pokutu 2 400 000 franků. Dne 18. února 1950 psala Benzionová sociálním demokratům do Londýna: „Nemohu Vám vysvětlit, kolik času a peněz nás celá záležitost stojí. Velmi ráda bych věděla, jak nám můžete pomoci.“⁷²⁸ Vedení sociální demokracie vyzvalo Haise k vysvětlení. Hais se bránil, že byl do celé věci v dobré víře zatažen Rubínem. Korespondence, kterou předložil, však obsahovala Rubínovy věty typu: „Aby sa vlk najedol a baran zostal celý“, a hlavně odkazovala na nestandardní počet telefonátů mezi New Yorkem

---

⁷²⁵ Tamtéž, k. 167, B. Vilím „soudruhům“ 10. 10. 1950.

⁷²⁶ Tamtéž, B. Vilím „soudruhům“ 10. 10. 1950.

⁷²⁷ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, Jarka, *Vzpomínky*, text z roku 1980, kapitola 11. „Po válce 1945–1948, Poválečná výstavba“.

⁷²⁸ HIA, Luža, k. 167, B. Vilím „soudruhům“ 10. 10. 1950.

a Londýnem.⁷²⁹ Hais podal rezignaci na své členství v ÚVV exilové strany. Vedení strany ji nepřijalo, dokud se případ nevyjasní.

Blažej Vilím protestoval, aby „strana“ Haise nadále kryla. Hrozil, že představenstvo strany jinak nebude „považovat za reprezentaci ČSSD v exilu“. Dne 3. července 1950 byla Haisova rezignace přijata, ale to už bylo za situace, kdy byl Václav Majer, Vilém Bernard nebo Václav Holub, hlavní Vilímovi protivníci ve vedení strany, zcela otrávení trvalými spory. Vilíma už ani nezvali na schůze redakční rady *Demokracie a socialismu*, vnímali ho jako překážku jakékoli domluvy. Korespondence prokazuje, že sice zpravodajskou diskreditaci Blažeje Vilíma neiniciovali, nicméně zprávy Radomíra Luži se svědectvím Míly Adámka nakonec využili k Vilímovu obvinění v těchto bodech:

- a) Měl se účastnit příprav na nedomyšlenou, lehkovážnou a pro domov velmi nebezpečnou akci, o níž není možno bližší podrobnosti uvádět v dopise svěřeném poštovní dopravě do různých zemí,
- b) v souvislosti s touto akcí měl iniciativní účast na přípravách k utvoření tzv. „direktoria“, které spolu s ním mělo tvořit několik jiných politických činitelů a generál Mirko Vesel. Po selhání prvního pokusu v srpnu a září 1949 usiloval B. Vilím o vytvoření tzv. „druhého direktoria“ na změněné základně, rovněž za účasti generála Vesela a některých jiných vojenských a politických osobností.
- c) Všechny tyto akce připravoval B. Vilím tajně, bez vědomí představenstva a ústředního výkonného výboru strany, a neinformoval tyto orgány ani dodatečně, naopak se snažil popírat a zastírat již zjištěná fakta.
- d) Při projednávání obvinění Oldřicha Haselmana nesnažil se Vilím o objektivní projednání a posouzení věci, ale naopak se do poslední chvíle pokoušel Haselmana krýt.⁷³⁰

Na schůzi ÚVV z 11. září 1950 přítomní jednomyslně přijali usnesení: „Blažej Vilím přestává být členem ústředního výkonného výboru a členem

---

⁷²⁹ Vysvětlení A. Haise tamtéž, k. 169, A. Hais R. Lužovi 16. 10. 1949.

⁷³⁰ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 24.

představenstva čs. sociální demokracie. 2) Blažej Vilím se zbavuje funkce ústředního tajemníka. 3) Ve smyslu čl. 8. org. řádu strany se toto usnesení předkládá členům ÚVV, kteří sídlí mimo Anglii, k hlasování per rollam.“ ÚVV mělo tehdy třicet členů. Třináct žilo v Anglii. Pro tento návrh hlasovalo šestnáct dotázaných: V. Beneš, V. Bernard, K. Gans, K. Hanuš, V. Holub, J. Kosina, E. Leiss, R. Luža, V. Majer, A. Mokrý, J. Mrázek, J. Novotný, R. Pollak [sic], K. Rejchrt, M. Sedlák a A. Slovák. Proti návrhu se vyjádřilo pět oslovených: J. Brůcha, Jos. Horák, J. Prosser, F. Plášil, J. Svoboda. Hlasování se zdrželi tři: J. Klapka, E. Tábořský, J. Žák. Pět dotázaných neodpovědělo: M. Kerner, F. Rauš [sic], F. Němec, M. Vaněk a A. Vostrejš.⁷³¹

Vilímův politický pád, pokud lze v exilových podmínkách o pádu hovořit, lze vysvětlit také jeho náturou. Byl aktivní a měl jasnou vizi pro exilovou stranu. Jenomže byl také součástí týmu, kde je třeba komunikovat. On se choval naopak nekompromisně. Jeho neústupnost doplňovala domýšlivost. Vilím hlasování smířeně nepřijal. Osobně se ho dotklo.

À propos, národní socialista Alois Čížek byl tehdy také vyloučen ze své strany, přestože exilová národně socialistická strana bude formálně ustavena až v roce 1952.

Akce pašovaných nylonek, do níž se zapletl Arno Hais, byla provokací komunistické rozvědky, o níž vědělo i politické byro ÚV KSČ.⁷³² Zdiskreditovaný Hais usiloval o odjezd z Británie. Odjížděl do Toronta: „Přijel jsem do Londýna v přesvědčení, že tam uděláme pěkný kus práce, ale brzy jsem poznal, že jsem se hrozně zmýlil ... Nejdříve jsem se dostal do kontroverze s Vilímem pro jeho dobrodružný, jedinečně osobními aspiracemi podněcovaný postup, přitom však jsem nevstoupil do Majerovy kamarily, a tak jsem tam stál osamocen jak kůl v plotě. Holub nekriticky zbožňuje Majera a nemá proto vlastního postoje k ničemu, Bernard, kromě všech nedostatků příslušných jeho [židovské] rase (nerozhodnost, opatrnost, určitá devótnost k mocným) je handicapován ještě svou ženou jako bývalou komunistkou, posluhuje proto

---

⁷³¹ Tamtéž, s. 25.

⁷³² NA, 02/2, sv. 117, a. j. 143, b. 18. KAPLAN, s. 31–31.

Majerovi v obavě, aby proti němu něco nepodnikli, ostatní pak jen přisluhují, dostali se k vysokým funkcím ve straně až zde v exilu a snaží se za to odvděčit – od nich se nedá očekávat vlastní hledisko.“⁷³³ Hais poté organizoval Ústředí československých svobodných odborů, v roce 1954 se stal místopředsedou Mezinárodní ústředny svobodných odborů v exilu, která sídlila v Paříži. Vrátil se do Evropy a dožil ve Vídni.

Oldřich Haselman byl zbaven všech funkcí ve straně a vyloučen ze „sociální demokracie“ na základě rozhodnutí zemské organizace ve Francii.⁷³⁴ Přes občasnou práci překladatele se potýkal s minimálním finančním zajištěním. Díky Blažejovi Vilímovi a zemské organizaci ČSSD v Anglii zůstával ve styku s politickými kruhy. Dostudoval, obdržel francouzské občanství a v roce 1955 získal zaměstnání v institucích OSN v Ženevě.⁷³⁵

---

⁷³³ Archiv ČSSD, Hais, A. Hais „Příteli a soudruhovi“ 20. 7. 1951.

⁷³⁴ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XII, B. Vilím Janu Klapkovi 15. 10. 1950.

⁷³⁵ Tamtéž, „Curriculum vitae“.

6. ZTRACENÁ GENERACE?

Když v roce 1951 vystřídá labouristický kabinet konzervativní vláda Winstona Churchilla, bude mít Labour Party dalších třináct let v opozici na to, aby promyslela své další směřování. Na povrch se vyplaví hořkost z vnitrostranických konfliktů o formě zestátnění a k zahraničněpolitickým dilematům se přidá otázka německého znovuvyzbrojení, evropského společenství nebo přístupu k atomovým zbraním. Velmi zjednodušeně řečeno: z labouristické „levice“ se stávalo konzervativní křídlo hájící co nejvíc z poválečné marxistické rétoriky, z „pravice“ se stávali revizionisté snažící se naopak zbytky marxistické argumentace opustit. Levice svůj směr zformulovala v memorandu z roku 1947 s výmluvným názvem *Keep Left* a dalším memorandu *Keeping Left* o tři roky později. V duchu „demokratického socialismu“ hájila socializační reformy a v zahraniční politice nabízela „třetí cestu“ – nezávislost na Sovětském svazu i USA.⁷³⁶ Naopak revizionistická stanoviska shrnula vlivná kniha Charlese Croslanda *Budoucnost socialismu* z roku 1956.⁷³⁷ Crosland sám sebe označil za druhého Bernsteina, neboť namísto třídních hledisek vybízel k empirickému přístupu řešení problémů. Argumentativně používal pojem „rovnost“ a domníval se, že ji lze dosáhnout postupně pluralitní politikou. Ale přestože se programové rozdíly mezi marxisty a revizionisty zvětšovaly, drželo Labour Party v padesátých letech pohromadě možná právě to, že se jejich střety stejně nakonec rozhodovaly na kolbišti praktické denní politiky.⁷³⁸

Pravice ve straně během padesátých let tahala za delší konec provazu. Držela všechny své osvědčené trumfy: staré odborové lídry (odbory na pracovištích zatím neovládli bojovní a radikální marxisté, organizátoři pozdějších divokých stávek) a potenciál v mnoha „up-and-coming“, mladých a sebevědomých elitách se skvělým vzděláním. Řady napravo často působily

---

⁷³⁶ WARDE, Alan, *Consensus and Beyond. The Development of Labour Party Strategy Since the Second World War*, Manchester 1982, s. 77–80.

⁷³⁷ CROSLAND, Charles, *The Future of Socialism*, London 1980, Rev. ed. Reprint.

⁷³⁸ BURRIDGE, s. 289–312.

nekonzistentně: v roce 1956 třeba Attlee požádal o odsun amerických vojenských základů z Británie nebo Hugh Gaitskell, lídr pravice, odmítl v rozporu se svými spojenci vstup do Evropského společenství. Šiky levých byly ale rozhádanější. Jestliže by měly být důležitými vlastnostmi dobrého manažera otevřenost, komunikativnost a hlavně schopnost řídit sám sebe, nejvýraznější lídr levice Aneurin Bevan autoritu měl, jenže se často ocital v zajetí svých vlastních emocí. Nejvíce času prý vysedával v kuřárně, odkud vysílal své spojky. Opovrhoval vydáváním rezolucí nebo počítáním hlav a podle dobrých nebo špatných zpráv, které mu jeho poslové přinášeli, jen střídal vzteklé reakce s trucováním. V polovině padesátých let se stal předsedou labouristů Hugh Gaitskell. Richard Crossman, prominentní bevanista a jeden z autorů *Keep Left*, opakovaně Gaitskellovi předhazoval puntičkářství, protože mu ze stolu shazoval jednu rezoluci za druhou. Gaitskellovi varovali před Crossmanem jako zrádným intrikánem. Gaitskell dostal od levicových kritiků přezdívku vepřová hlava. Gaitskell, absolvent Oxfordu a vynikající řečník, až do své předčasné smrti v roce 1963 s Crossmanem, absolventem Oxfordu a vynikajícím žurnalistou, válečnou sekeru nezakopal, stejně jako celá stranická levice s pravicí. Labouristy tak v mezích možného sjednotil až Gaitskellův nástupce Harold Wilson, muž kompromisu.⁷³⁹

Spory jsou v každé normální politické straně. Já tím mířím jinam. Žádná britská administrativa totiž nikdy neměla tolik intelektuálů a univerzitních učitelů jako ta labouristická šedesátých let.⁷⁴⁰ A protože už v jejích kabinetech na přelomu čtyřicátých a padesátých let měla většina vrcholných politiků Oxbridge nebo jiná prestižní vzdělání, napadá mě srovnání s exilovou reprezentací československé sociální demokracie. Co se týče třeba devíti uprchlých sociálnědemokratických poslanců, kteří byli součástí vedení exilové strany, nebo s ní nějak komunikovali, měl pouze jeden z nich vysokoškolské vzdělání, a to Vilém Bernard práva na Karlově univerzitě. Po druhé světové válce se dostala ke slovu generace, jejímž formativním obdobím byla první

---

⁷³⁹ ANNAN, s. 555–557. JOHNSON, s. 187–190.

⁷⁴⁰ ANNAN, s. 555.

republika. Relativně nízká vzdělanostní struktura sociálnědemokratických lídrů souvisela s tehdy obecně nižším poměrem vysokoškolsky vzdělaných⁷⁴¹, jednak se sociálním původem politiků anebo s minulostí jejich strany – například rozkolem sociální demokracie s komunistickou frakcí na počátku dvacátých let, kdy velká část elit přešla do KSČ a „zbytek“ strany potřeboval okamžitě zacelit mezery mladými, ještě nevystudovanými kádry. Na složení stranických elit se pak také podepsala brutální nacistická perzekuce a uzavření protektorátních vysokých škol. Jen připomínám, že válku nepřežilo na tři tisíce sociálnědemokratických funkcionářů.

Netvrdím, a asi těžko něco takového exaktně doložit, že by deficit systematického univerzitního vzdělání automaticky znamenal provinciálnost v myšlení, nedostatek rozhledu nebo nabubřelost v chování. Naopak lze ocenit, že se do vedení strany v její historii nezdá prosazovaly typy politických selfmademanů, samouků, kteří se v mládí bez patřičných škol a často po těžké práci ještě dokázali sebevzdělávat a veřejně angažovat. Ale už lídrům meziválečného období bylo občas z vlastních řad vytýkáno, že nedostatečně promyšlí stranický program, že znají jen politickou praxi a veškerou teorii že přebírají výhradně ze zahraničí, a to ještě po svém, kdy se řada myšlenek ztrácí v překladu.⁷⁴² Nová, poválečná vlna „up-and-coming“ stranických intelektuálních elit navíc mohla začít studovat právě až po osvobození a do Února na to měla necelé tři roky. Jednou z otázek dalších kapitol proto bude, jak si sociálnědemokratičtí lídři vedli v tomto směru v exilu. Zda se snažili zformulovat konkrétní program, jímž by se sjednotili, sami vyznačovali a k němuž by mohli odkazovat právě jen oni. Po tom, co jsem do této chvíle napsal o podmínkách, v jakých byla „strana“ organizována, může

---

⁷⁴¹ VLČKOVÁ, Viera – KOUŘILOVÁ, Jana, „Vývoj vysokého školství na území České a Slovenské republiky“, *Regionální studia* 2/2010, s. 34–45. Dne 2. 1. 2014 dostupné též na <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=rst&pdf=28.pdf>.

⁷⁴² KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu“, s. 59–91. KUKLÍK, Jan st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993. TÝŽ – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálnědemokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939–1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí, IV.*, Praha 2001, s. 11–56. POLÁŠEK, Martin, *Revizionisté, tradicionalisté a progresivisté. Programové debaty v československé sociální demokracii v letech 1924–1938*, Brno 2013. Jako příklad studia milieu politických elit viz kupř. ČECHUROVÁ, Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999.

znít taková otázka odvážně, ale musím se také ptát, zda se do programových diskuzí zapojili odborníci (při vědomí nástrah pojmu „odborník“) a zda se „strana“ pokusila v mezích exilových možností vytvářet vlastní odborné zázemí. A konečně mě bude zajímat také to, kdo se vlastně mohl nebo chtěl do debat zapojit a zda sama „strana“ názorové debaty iniciovala a stala se jejich prostředníkem.

*

V září 1949 se Václav Majer oženil. Vzal si Irmu Linhartovou, která před Únorem pracovala v ústředním sekretariátu strany Na Příkopě jako sekretářka Blažeje Vilíma. Téměř o patnáct let mladší žena než tehdy pětáctýřicetiletý Majer měla pověst slušné a charakterní ženy. Jeho přátelé si od svatby proto slibovali, že mu pomůže lépe zvládat vše, „co nás jako jednotlivé příslušníky těžkého emigrantského života tíží a sužuje“, přemítal Václav Holub a s odkazem na Majerovy problémy s alkoholem si přál, aby sňatek také změnil Majerův obraz v exilu: „Odbyli jsme obřad skromně a klidně, jak se na emigraci patří.“⁷⁴³ Irma Linhartová záhy otěhotněla. O to šťastnější byli členové Majerovy a Holubovy rodiny, když se jim počátkem ledna 1950 podařilo najít lepší bydlení v Edgware, měste v severozápadním okruhu Londýna. Společně si tam pronajali celý dům, s dostatkem místa pro všechny. Bylo to sice dále od středu Londýna, ale pochvalovali si „znamenitou“ podzemní dráhu: „V krásném prostředí, samá zeleň, rybníčky, parky a blízko lesa. Na kachny chodíme do rybníka, na houby do lesa teprve budeme, a na ryby do potůčku, který nám protéká přes naši zahrádku. Co tedy chceš více?“ psal Holub Vojtovi Benešovi.⁷⁴⁴

Nájem platili stejný jako předtím v malém bytě v centru Londýna. Majitelem byl Čech, bývalý voják zahraniční československé armády, který už dostal britské občanství a pracovat v Kanadě. V poschodovém, relativně

---

⁷⁴³ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub V. Benešovi 23. 9. 1949.

⁷⁴⁴ Tamtéž, V. Holub V. Benešovi 31. 1. 1950.

novém domku měla každá rodina dvě prostorné místnosti a velkou společnou kuchyň: „Říkáme si s Václavem, že zde bychom to dokonce odboje vydrželi. Barák určitě tak brzy nepadne. Odpadla nám tedy veliká starost [...] Nejspokojenějším tvorečkem v baráku je naše Hanka,“ chlubil se Benešovi svou dcerou, „která je stále jako u vytržení. V bytě má telefon, a tak dělá Majerovi sekretářku. Každý telefon bere sama a podle potřeby buď anglicky, nebo česky odpovídá. Máme z ní velikou radost [...] Je z ní pěkná holčička. Prochází naší uzavřenou ulicí a hledá kamarádky. Také [manželka] Anička je teď zdráva, jen špatné zprávy z domova ji vždycky rozruší,“ informoval o své ženě, jejíž bratr, otec dvou dětí, byl odsouzen v politickém procesu na osm let a věznili ho v Jáchymově.⁷⁴⁵ Záhy do domu přibyla další osoba. „Václav Majer junior“ se narodil v londýnské porodnici 4. července 1950.

„Členové ÚVV v Londýně nemají zaměstnání a konají časté porady,“ glosoval úsečně politický život exilové strany koncem roku 1949 Blažej Vilím. Exilovou politiku už vnímal jinak než před rokem. Sháněl definitivní bydlení, začínal se rozhlížet také po zaměstnání, uvažoval o jazykovém kurzu. V domě vdovy po Josefu Bělinovi bylo málo místa, a tak od září 1949 budou manželé Vilímovi více než rok přebývat „na jedné noze“ v hotelech, ponejvíce v Southwick Street na okraji Hyde Parku.⁷⁴⁶ Až v říjnu 1950 dostanou šanci koupit „chalupu za pomoci zdejších družstevníků“, řadový dům na Muswell Hillu, vysokém kopci na severu Londýna: „Bude to můj hlavní stan a pevná adresa do konce exilu, nebo do smrti,“ napsal Martinu Hrabíkovi v říjnu 1950, měsíc po svém vyloučení z vedení exilové ČSSD.⁷⁴⁷

Ve středověku byl Muswell Hill poutním místem se zázračnou studnou, v době druhé světové války z tamní školy vznikla ubytovna pro československé uprchlíky. V novém domě Vilímových bylo více místa, a tak v něm začali pronajímat pokoje dalším imigrantům, počátkem padesátých let třeba Ivanu Blatnému. Vilím odcházel z vedení exilové strany nedobrovolně, ale definitivně

---

⁷⁴⁵ Tamtéž. Jejich přesná adresa byla 11a, Handel Close, Edgware, Middx. England.

⁷⁴⁶ Tamtéž, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, B. Vilím Adolfu Klimkovi 12. 4. 1950. Tamtéž, vol. XXVII, B. Vilím Fr. Raušovi 27. 11. 1949.

⁷⁴⁷ Přesná Vilímova adresa byla 14, Elms Avenue, Muswell Hill, London, N. 10. Tamtéž, vol. XXVIII, B. Vilím M. Hrabíkovi 21. 10. 1950.

ho to alespoň popíchlo k tomu, aby intenzivně sháněl práci. Uplatnil se díky své původní profesi. Začal se živit jako cizelér v malé dílně vyrábějící imitace starožitností.⁷⁴⁸ Splácel dluhy a teprve až teď, dva roky po Únoru, měl konečně čas učit se angličtinu systematicky.⁷⁴⁹ Už jen hromady vyřízené korespondence z prvních dvou poúnorových let naznačují, že do té doby neměl na učení jazyků příliš volného času. Teď, v polovině roku 1950, měnil přístup. Důležité pro Vilímův život bylo získání psacího stroje Mercedes s upravenou klávesnicí na češtinu, který ze Švýcarska poslal jeden z přátel Františka Plášíla. Vilímovi pak vydržel až do konce jeho života a dodatečně vepsané poznámky Mirky Vilímové v archivní korespondenci naznačují, že stroj nevnímali jen jako „kus nábytku“, ale měli k němu hlubší vztah, neboť jim zprostředkoval komunikaci s exilovým světem.⁷⁵⁰

Na přelomu roku 1949 a 1950 už se první vlna prominentních poúnorových uprchlíků pevněji usazovala v hostitelských zemích. V té době si třeba František Němec se svou druhou ženou Eliškou v Ottawě zařizovali cukrárnu, bývalý poslanec Mirko Sedlák pracoval jako dělník v kovovém průmyslu v pensylvánském Allentownu a Eduard Táborský se zabydloval v Austinu, hlavním městě Texasu, jako učitel politických věd a mezinárodního práva na tamní univerzitě.⁷⁵¹ V utečeneckých táborech ovšem zůstávaly desetitisíce českých a slovenských utečenců. Podle Amerického fondu pro československé uprchlíky (American Fund for Czechoslovak Refugees) uprchlo mezi únorem 1948 a koncem roku 1950 z Československa na Západ více než 60 000 lidí.⁷⁵² Situaci ulehčila změna přístupu australské vlády k uprchlíkům z Východu: od poloviny roku 1949 až do roku 1950 podepsalo přes deset tisíc Čechů a Slováků pracovní smlouvu s australským ministerstvem imigrace. Vzdělání a řemeslo nehrálo roli. Důležitá byla fyzická síla. Imigranti měli být rozptýleni ve stomílových vzdálenostech na nejrůznějších stavbách,

---

⁷⁴⁸ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 21–22.

⁷⁴⁹ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, B. Vilím Fr. Raušovi 27. 11. 1949.

⁷⁵⁰ Tamtéž, vol. XXVIII, Ant. Janků B. Vilímovi 12. 9. 1950.

⁷⁵¹ HIA, Táborský Papers, k. 2, diary, 28. 1. a 2. 2. 1949.

⁷⁵² ČELOVSKÝ, *Emigranti*, s. 142.

pokud měli ženy s dětmi, ty byly umístěny ve sběrných táborech (Holding Centers). Ale byla to nová šance.⁷⁵³

Do Austrálie odplouval také Zdeněk Slouka, to je ten muž, který prošel innsbruckým „heimem“ Adolfa Mokrého. Po důkladné zdravotní prohlídce podepsal na australském konzulátu smlouvu na dva roky s tím, že bude pracovat v místě, které určí ministerstvo imigrace. „Welcome in Australia,“ podal mu ruku konzul. Bylo májové odpoledne roku 1949.⁷⁵⁴ Během tří týdnů byl vlakem transportován do italského tábora v Bagnoli. Poté bylo 863 „neplaticích pasažérů“ jednotné „IRO národnosti“ naloděno v Neapoli na jednu z amerických „Liberty Ships“ o 13 000 tunách: „Ženy s dětmi v kajutách, ženy bez dětí ve velkých společných prostorách o palubu níž a muži až u dna lodi, pár metrů pod hladinou, v rozlehlých kavernách s tříposchodovými palandami zavěšenými od stropu a ukotvenými v podlaze [...] V sedm hodin byla večeře. Trochu šokující [...] Podél jedné stěny dlouhý pult s jídlem – a výběr! Teplá jídla v podehříváných mísách, různá masa, příkrmy, ovocné šťávy, mléko a menší kartony smetany, káva, mísy s různým ovocem... Bez obsluhy. Každý si nabral na táč, co chtěl. A třeba znovu a ještě jednou.“⁷⁵⁵

Jak se ale do exilu zařadí uprchlíci z „druhé vlny“? Do jaké míry bylo zapojení se do veřejného života v poúnorovém Československu přitěžující okolností? Jak se vlastně do exilu „odcházelo“? Platila rovnice: pozdější odchod = více problémů a vysvětlování? A pokud se sociálnědemokratičtí lídři budou snažit zformulovat konkrétní program, jakou roli v tom sehraje faktor minulosti?

---

⁷⁵³ *Léta mimo domov*, s. 53–55.

⁷⁵⁴ SLOUKA, s. 314.

⁷⁵⁵ Tamtéž, s. 327–330.

6.1. Druhá vlna

Pamětníci uprchlických táborů ve svých textech občas ocení nezištnost spolubydlících nebo sem tam vstřícnost některých zaměstnanců lágrů, ale tábory byly místem, odkud je třeba dostat se co nejdříve pryč. Platilo to také pro roky 1949 a 1950, kdy prchaly na Západ další vlny uprchlíků. Karel Maiwald, bývalý národohospodářský expert ČSSD, odcházel se svou rodinou z Československa v říjnu 1949 v noci pěšky přes hranice poblíž Tachova.⁷⁵⁶ Jako člověk, který po Únoru zůstal ve funkci předsedy Státního úřadu plánovacího a učitele na Vysoké škole politické a sociální, nebyl uznán za prominentního uprchlíka. S rodinou byl poslán do uprchlického tábora v Chamu,⁷⁵⁷ posléze do norimberského lágru Valka, ležícího kousek od obrovského stadionu známého z Hitlerových shromáždění, kde končily tramvajové linky jezdící do centra města, místy zcela srovnaného se zemí.⁷⁵⁸ Tábor Valka byl rozsáhlý komplex. Na rozdíl od velkých nocleháren, které Maiwaldova rodina zažila v Chamu, ho tvořily jednoduché přízemní baráky, uvnitř rozdělené na menší místnosti obyčejně po 4 až 6 lidech. Maiwaldovi byli ubytováni v „rodinném“ baráku obývaném ve většině svobodnými děvčaty, často bez naděje na emigraci. „Mnohé z nich se živily prostitucí jednak na místě, jednak výnosněji v Norimberku u americké posádky. Mezi děvčaty byla jedna ošklivá, hrbatá, která měla dítě s černochem z americké posádky. Dítě bylo slepé (měla syfilis), ale ona si je pyšně vozila v kočárku po táboře,“ vzpomínala ve svých nepublikovaných pamětech Jarka Maiwaldová-Kreysová.⁷⁵⁹

Vzestup a pád. Tak jednoduše by se dal charakterizovat život Maiwaldovy rodiny po válce. V Moskvě se v březnu 1945 rozhodlo, že ČSSD získá resort průmyslu a Karel Maiwald, pracovník Statistického úřadu, v roce 1938 habilitovaný na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, se hned

---

⁷⁵⁶ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, K. Maiwald B. Vilímovi 4. 12. 1949.

⁷⁵⁷ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, Jarka, *Vzpomínky*, text z roku 1980, kapitola 13. „Do exilu, Přejít hranic“.

⁷⁵⁸ Tamtéž, kapitola 14. „Valka, Život v táboře Valka“.

⁷⁵⁹ Více viz AHRENBERGEROVÁ, Helena, *Tábor Valka u Norimberka 1949–1954* (diplomová práce, FF UK 2005). MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola 14. „Valka, Život v táboře Valka“.

po osvobození stal členem hospodářsko-politické komise strany a poradcem ministra průmyslu Bohumila Laušmana. Z pozice „nezávislého odborníka“ byl také delegován jako poslanec do Prozatímního Národního shromáždění, stal se šéfem Státního úřadu plánovacího a začal znovu učit na vysoké škole.⁷⁶⁰ Mohl si vybírat. Nabídli mu předsednictví ve Statistickém úřadu, místo guvernéra Národní banky nebo pozici předsedy Plánovacího úřadu, který se teprve zakládal a musel být vybudován z ničeho. Vybral si to poslední. Marxistický teoretik dostal místnosti v bývalém Křížovnickém klášteře. Jako šéf Plánovacího úřadu si v tamních prostorách zařídil prostornou reprezentativní kancelář s překrásným výhledem na Vltavu a Hradčany. K dispozici měl auto s osobním šoférem. Měl hodně práce, ale jak vzpomínala jeho žena, byl ve svém živlu. Život jeho rodiny se změnil: „Byli jsme nuceni účastnit se veřejného a společenského života. Cizí návštěvníky Karel obyčejně hostil ve Společenském klubu na Příkopech. Chodili jsme na veliké recepce, pamatuji se na jednu u Jana Masaryka v Černínském paláci a na dvě u prezidenta Beneše na Hradě. Na jedné z nich, už pozdě po půlnoci, kdy manželé vedli odborné debaty, jsem odešla do chodby a dívala se na protější chrám sv. Víta ozářený měsícem, opuštěný, tichý, bylo to kouzelné,“ vzpomínala v roce 1980 Maiwaldova žena na Prahu.⁷⁶¹ Bylo po válce. Komunikace rozbité. Továrny stály. Nedostávalo se ničeho. Ani šatů, ani textilu. Když potřebovala Maiwaldova manželka slušné šaty, musela je ušít ze záclonové krajkoviny. Až koncem roku 1945 ministr Laušman uspořádal v Lucerně vánoční bazar, kde už bylo k dostání i nevidané zboží – kožené rukavice, nylonky a mnoho dalších přepychových věcí.⁷⁶²

Významný prvorepublikový sociálnědemokratický národohospodář Josef Macek s Bohumilem Laušmanem, jehož označoval za „ctižádnostivého demagoga“, nespoupracoval. Ministrem průmyslu opovrhoval, ke znárodnění

---

⁷⁶⁰ ABS, objektový svazek č. 2231, „nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů“, V., „Zápis o výslechu s V. Erbanem 19. 12. 1950 ve věci informátorské sítě soc. dem. strany“. Tamtéž, fond č. 310 – sekretariát velitelství StB, 310–71–6, sekretariát velitelství StB, Opis deníku prof. dr. Zdeňka Pešky, zápis z 30. 3. 1946.

⁷⁶¹ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola 11. „Po válce 1945–1948, Poválečná výstavba“.

⁷⁶² Tamtéž.

byl skeptický a varoval, že v systému více politických stran se v navrhovaném rozsahu zestátnění nemůže podařit.⁷⁶³ Laušman se spoléhal především na služby dvou jiných stranických expertů, národohospodáře Karla Maiwalda a právního poradce Františka Trnce, jenž ho doprovázel i na schůze vlády. Laušman s Trncem a Maiwaldem například vypracoval důvodovou zprávu znárodnění, která chystané změny vysvětlovala z právního hlediska.⁷⁶⁴ Snad nebude bulvární zmínit názor událostmi znechuceného Josefa Macka, podle něhož byl Trnec „ještě větší alkoholik než Laušman“,⁷⁶⁵ ale přestože Macek nesouhlasil s jejich představou socializačních reforem, erudici Karla Maiwalda uznával.⁷⁶⁶ Vytýkal mu sice „povahový sklon k doktrinářství“, neboť se „nechal strhnout marxovou doktrínou o zespolečnění výrobních prostředků“, ale za „nečestného člověka“ ho nepovažoval. Měl s ním „ostrý diškurz“ na Svatého Václava 1945, měsíc před tím, než prezident Beneš podepsal znárodnovací dekrety. „Nevím, zda-li se tobě tak zaryla do paměti ta naše debata někde nad Řevnicemi a pak ve vlaku do Prahy jako mně, ale já nemohu zapomenout na to, jak jsem tehdy řekl, že Laušman je neštěstím strany a možná i státu. Tys to tehdy nechtěl uznat, ale myslím, že dnes to uznáváš,“ psal Maiwaldovi káravě po jeho útěku na Západ.⁷⁶⁷

*

V táborovém baráku v lágru Valka u Norimberka se tísnilo přibližně sedmdesát osob, které sdílely jeden stále přetékající záchod. Ve dne proto všichni raději

---

⁷⁶³ ABS, fond č. 310 – sekretariát velitelství StB, 310–71–6, sekretariát velitelství StB, opis deníku prof. dr. Zdeňka Pešky, zápis z 30. 3. 1946.

⁷⁶⁴ NA, Ministerstvo průmyslu, kar. 669, důvodová zpráva.

⁷⁶⁵ ABS, objektový svazek č. 2231, „nepřátelské osoby z řad bývalých sociálních demokratů“, V., „Zápis o výslechu s V. Erbanem 19. 12. 1950 ve věci informátorské sítě soc. dem. strany“. Tamtéž, fond č. 310 – sekretariát velitelství StB, 310–71–6, sekretariát velitelství StB, Opis deníku prof. dr. Zdeňka Pešky, zápis z 30. 3. 1946.

⁷⁶⁶ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola 15. „Ludwigsburg, Karel v Anglii a my v Ludwigsburku“. Z výběru Maiwaldových publikovaných textů kupř. habilitační *Hospodářský život a úvěr*, Praha 1937 nebo dále *Vnitřní obchod během hospodářské krise v ČSR*, Praha 1940. Z poválečných pak kupř. *Národohospodářská teorie*, část I., Praha 1946 a část II., Praha 1947.

⁷⁶⁷ CAC, MWLD, 2/39, J. Macek K. Maiwaldovi 21. 5. 1950.

chodili místo toho do lesa. Na život v lágru Jarka Maiwaldová vzpomínala: „My bydleli blízko záchodu, chodba byla v hrozném stavu. Myli jsme se, prali prádlo a myli nádobí ve stejné veliké UNRRA plechovce od jídla. Bylo to veliké štěstí, když se člověku podařilo nějakou sehnat, a ohromné dědictví, když někdo emigroval a „odkázal“ vám ji [...] Uprostřed tábora byly teplé sprchy, bylo jich asi 6 až 8 v jedné místnosti. Tam jsme se chodili pořádně umýt. Z vedlejší místnosti, odkud se přikládalo do kotle, bylo nenápadné maličké okénko. U něj se sprchovaly prostitutky, protože topič nechával za malý peníz mladíky a velmi mladé chlapce, aby se okénkem dívali. Mnoho jsme se naučili o životě, stěny v baráku byly tenké dřevěné a rozhovory prostitutek se zákazníky byly pro nás dost neobvyklé. Bylo jich tam nejméně šest, obchod běžel často skoro celou noc.“⁷⁶⁸

Když Maiwald přešel se svou rodinou hranice, přivítaly ho *Newyorské listy* titulkem „Krysy opouštějí koráb“. Útoky exilového tisku se množily. V článku „Již přicházejí“ napsal národní socialista Otakar Machotka: „Již přicházejí a máme z nich radost [...] Mám na mysli komunisty a přátele komunistů, kteří utíkají před svými vlastními lidmi do demokratického tábora [...] Dr. Karel Maiwald, zásadní stoupenec Fierlingerův, který důsledně podporoval komunistickou politiku od roku 1945 až do poslední doby a který jako předseda Plánovacího úřadu plánoval naši dvouletku a pětiletku pro potřeby bolševického Ruska, překročil hranice.“⁷⁶⁹ Německé vedení uprchlického tábora k Maiwaldovým přistupovalo korektně, ale český výbor nebo Češi, kteří měli nějakou táborovou funkci, se k nim kvůli jejich minulosti prý chovali „vysloveně nepřátelsky“. Výbor například zamítl návrh, aby dcera Sylva přednášela na táborové slavnosti, manželka nedostala místo ošetřovatelky u tamního lékaře.⁷⁷⁰

Maiwald se snažil svou minulost vysvětlovat alespoň korespondenčně. Po *Newyorských listech* žádal opravu v těchto bodech: „1) Nepodepsal jsem rezoluci Fierlingerovy skupiny na Brněnském sjezdu sociální demokracie

⁷⁶⁸ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola 14. „Valka, Život v táboře Valka“.

⁷⁶⁹ CAC, MWLD, 1/7, útoky tisku, výstřižky, Otakar Machotka, „Již přicházejí“.

⁷⁷⁰ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola 14. „Valka, Život v táboře Valka“.

na podzim 1947. 2) Nepřipojil jsem se k provolání Fierlingerovy skupiny v únorových dnech 1948. 3) Nenajdete můj podpis ani pod provoláním vysokoškolských profesorů vydaným k ‚volbám‘ 1948.⁷⁷¹ Stejně argumentoval v korespondenci s představiteli Rady svobodného Československa a exilové strany, jimž popisoval, že abdikaci na funkci předsedy Plánovacího úřadu nabídl předsedovi vlády Antonínu Zápotockému po Benešově rezignaci v létě 1948, Zápotocký ji však nepřijal a až „akce neposlušnosti“ v úřadu proti Maiwaldově osobě přiměly vládu, aby dne 30. září 1948 žádost schválila. Na Vysoké škole politické a sociální sice zůstal profesorem až do svého útěku za hranice, jeho přednášky prý byly omezeny „na věci převážně rázu popisného“.⁷⁷² Předseda Václav Majer, jindy kompromisní, v Maiwaldově případě neváhal. Na schůzi vedení prohlásil, že Maiwald, před Únorem zvolený člen Ústředního výkonného výboru, je sice „osobně čistý člověk“, ale vzhledem k tomu, že Majerovo ministerstvo výživy mělo s Plánovacím úřadem řadu sporů a „Maiwaldovo stanovisko doma nebylo vždycky dosti jasné“, prosadil, aby se o obnovení jeho členství ve vedení exilové strany vůbec nehlasovalo. Přimlouval se za poskytnutí pomoci se získáním víz, jinak ale nechtěl, aby měli kvůli Maiwaldovi sociální demokraté v exilu další potíže s minulostí.⁷⁷³

Maiwaldovi pomohly osobní kontakty. Britské návštěvní dvouměsíční vízum dostal dne 16. května 1950 na pozvání Manchesterské univerzity.⁷⁷⁴ Placený pobyt v rámci rehabilitační akce pro vysokoškolské profesory-uprchlíky, mu tam zařídil profesor William Arthur Lewis, rodák z Jamajky a držitel Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1979, jenž pomohl Maiwaldovi také s hledáním zaměstnání v univerzitním prostředí. Maiwald navštívil Londýn, aby si věci vyřikal osobně. Přespál u Majera, který Maiwaldovi sdělil, že mu vedení strany posílalo dopisy, které se často vracely jako nedoručitelné. „Mohli si vymyslet alespoň trochu méně naivní lež,“ glosovala to Maiwaldova manželka, která čekala ve Valce, zatímco dcera

⁷⁷¹ CAC, MWLD, 2/9, „Germany“, K. Maiwald redakci *N. Y. listů* 9. 12. 1949.

⁷⁷² ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVII, K. Maiwald P. Zenklovi 4. 12. 1949.

⁷⁷³ Tamtéž, k. 2, vol. VIII. „Zápis ze schůze členů ÚVV v Anglii konané dne 21. listopadu 1949“.

⁷⁷⁴ CAC, MWLD, 2/9, „Germany“, „British Visa Section, Frankfurt am Main“.

se svým manželem v Ludwigsburgu.⁷⁷⁵ Koncem června v Německu intenzivně prožívala vypuknutí války v Koreji, napjatý táborový život, kdy kvůli protestům uprchlíků musela v lágru zasahovat dokonce i norimberská jízdní policie, ale nejdůležitější byly starosti s jídlem: „Abychom měli v čem vařit, chodila jsem na hromadu odpadků. Tam ti, kteří odjížděli, vyhazovali, co s sebou nebrali. Našla jsem tam dokonce bílou porcelánovou konev na čaj, byla trochu otlučená, ale pro nás to byl úžasný přepych [...] Strava nebyla valná, samé brambory. Když jsme měly chuť na něco sladkého, namazali jsme si bílý chléb vyfasovaným margarinem a posypali cukrem.“⁷⁷⁶

V srpnu 1950 byl Karel Maiwald přizván cambridgeskou univerzitou, konkrétně Institutem aplikované ekonomie, k výzkumnému projektu zabývajícimu se tvorbou domácího kapitálu. Dostal roční plat tisíc liber. To bylo mezi poúnorovými uprchlíky něco nevídaného. Protože získal stálé zaměstnání, mohl se zaručit za rodinu. Dne 23. října 1950, rok po útěku, odjela matka s dcerou a jejím manželem do Frankfurtu, kde na British Visa Section obdrželi víza. Na oslavu šli na oběd: „výborný frankfurtský párek“.⁷⁷⁷

*

Josefa Macka na rozdíl od Maiwalda přivítaly *Newyorské listy* jako „nesporně velký přínos pro československou věc za hranicemi“.⁷⁷⁸ Dvašedesátiletý profesor uprchl se svou manželkou o vánočních svátcích roku 1949 přes Šumavu jako lyžař. Starší syn byl už tehdy úředníkem v Baden-Badenu, mladší žil dlouhodobě v Kanadě. Josef Macek, bývalý profesor národního hospodářství na Vysoké škole obchodní v Praze, hlavní národohospodářský expert sociální demokracie v meziválečném období a dlouholetý redaktor revue *Naše Doba* (založené už před první světovou válkou T. G. Masarykem), se sice po útěku rychle etabloval v USA, kde začal učit na Pittsburské

---

⁷⁷⁵ MAIWALDOVÁ-KREYSOVÁ, kapitola, 15. „Ludwigsburg, Odjezd do Anglie“.

⁷⁷⁶ Tamtéž, kapitola 14. „Valka, Život v táboře Valka“ a „Problémy s emigrací“.

⁷⁷⁷ Tamtéž, kapitola 15. Ludwigsburg, *Odjezd do Anglie*.

⁷⁷⁸ *Newyorské Listy*, 4. 1. 1950.

univerzitě, do budování exilové strany se ovšem nezapojil. Nekomunistickými členy vlád po květnu 1945 opovrhoval. Nechtěl „nic slyšet“ o kontinuitě s předúnorovou republikou a jejími politickými lidry, protože to byla „kontinuita neschopnosti, a nejen ‚bad luck‘.“⁷⁷⁹ Zato Karel Maiwald, předúnorový člen ÚVV strany, by se zapojil rád, ale nemohl kvůli své minulosti. Dvě nejvýraznější národohospodářské osobnosti sociální demokracie posledních desetiletí tak zůstávaly mimo oficiální programovou diskuzi.

Oba ale korespondovali mezi sebou. A pro člověka, který se prodírá haldami korespondence a zápisů ze schůzí exilových politických lídrů, je komunikace Macka a Maiwalda, plná metafor a odkazů na dobovou literaturu, osvěžující. Nechtěli se bavit o ekonomii. Věděli, že by se stejně neshodli. „Mně zajímají naše chyby,“ určil jasný ráz debaty Josef Macek.⁷⁸⁰ Nesnášel výmluvy a pokusy zmírňovat nepříznivé jevy nadřazenými synonymy, které by aktéry zbavovaly odpovědnosti. Kládl jasné otázky, krátkými větami popichoval, hledal konkrétní viníky. Karel Maiwald, reprezentant předúnorové politiky, se naopak metaforickou řečí plnou příměrů bránil a příkré odsudky problematizoval odkazy na dobový kontext. Oba si ale pochvalovali, že jindy otravnou nutnost korespondovat si najednou vzájemně užívají.

Jejich historické exkurzy se ve větších či menších kruzích obtáčely kolem jednoho konkrétního jména. Výkladovou pomůckou, jejímž prostřednictvím bylo lze vyjádřit vlastní postoj ke všem nepříjemným otázkám, byl Edvard Beneš. Macek měl o příčinách Února jasno: chování Edvarda Beneše určovala od Mnichova „touha pomstít se“, a to jak západním demokraciím, tak některým lidem doma. Beneš „vsadil na špatnou kartu“, neměl „se vracet přes Moskvu“. Čechoslovákům přitom nehrozilo to, co postihlo polskou exilovou vládu – odmítnutí Sovětským svazem. Byli prý v komfortnější mezinárodní situaci. Macek psal Maiwaldovi, že „Masaryk složil úřad, když cítil, že je těžce

---

⁷⁷⁹ CAC, MWLD, 2/39, J. Macek K. Maiwaldovi 18. 2. 1952.

⁷⁸⁰ Tamtéž.

nemocen, ale Beneš na to ani nepomyslel“.⁷⁸¹ Teorii o pomnichovské právní kontinuitě Československé republiky nazval „chatrným výmyslem“ Benešových „yes-manů“, čímž mínil pravděpodobně Edvarda Táborského. Kritizoval také „vynikající yes-many“ Huberta Ripku za zahraniční politiku a „neblahého politika“ Jaroslava Stránského za přípravu retribuice, jež „otevřena bránu perzekuci lidí nepohodlných komunistům“ a „na svědomí“ měla například tragédii Josefa Šusty, prezidenta České akademie věd a umění, který po obvinění z kolaborace ukončil v roce 1945 svůj život skokem z Karlova mostu do Vltavy: „Chování Beneše vůči Háchovi a členům protektorátní vlády – zejména Kalfusovi a Bienertovi – nechci ani pojmenovat. Myslím, že Dr. Beneš umíral s těžkým svědomím.“⁷⁸²

Maiwald obranou Edvarda Beneše a jeho „yes-manů“ bránil sám sebe. V extrémní době po roce 1938 se podle něj myšlení lidí posunulo do „kategorie rozbíjení hlav“, do české společnosti se „vplížil Bůh Pomsty“ a vše byl spontánní, „self-generating proces“. Ten se v roce 1945 ztělesnil „do síly zcela konkrétních fyzických rozměrů“, proti němuž nebyla nalezena protisíla.⁷⁸³ K obhajobě Edvarda Beneše vymyslel metaforu hlídače přehrady, jejíž nádrži hrozí kvůli obrovskému lijáku protrhnutí: „Jestliže eliminujeme možnost Benešovy viny za příval vojenské převahy Sovětů ve střední Evropě, redukuje se problém jeho viny na otázku odpovědnosti hlídače hrázi při zvýšeném stavu nad úroveň okolí. Za takové situace má hlídač pouze dvě možnosti: Může se pokusit zabránit provalení hrázi nadzvednutím všech stavidel, aby se zmírnil tlak na hráz. Nebo je možno uzavřít stavidla co nejvíc [...] Je docela pravděpodobné, že hlídač hráze vida neodvratnost pohromy pobíhá rozčileně po hrázi nebo dokonce i zakopne, přičemž ulomí první oblázek v místě, kde se hráz pak skutečně protrhne. Bude mít pravdu, kdo bude kritizovat nervózní chování hlídačovo, v tom smyslu je hlídač ‚vinen‘ – možná že měl z hráze dříve odejít kvůli svému zdravotnímu stavu, bylo-li to ovšem uskutečnitelné, aniž by urychlil blížící se katastrofu [...] Protržení hráze způsobila povodeň,

⁷⁸¹ CAC, MWLD, 2/39, J. Macek K. Maiwaldovi 7. 3. 1952.

⁷⁸² Tamtéž, J. Macek K. Maiwaldovi 9. 2. a 7. 3. 1952.

⁷⁸³ Tamtéž, K. Maiwald J. Mackovi 20. 4. 1952.

kterou hlídač sám ani nevyvolal, ani nemohlo být v jeho silách, aby ji zadržel.⁷⁸⁴

Taková argumentace byla pro Macka přílišnou relativizací: „Já jsem znal Dr. Beneše – dva roky jsme spolu sloužili na Obchodní akademii československé a později jsem se s ním někdy setkával u Čapků (v pátek) a v úzkých ‚poradách‘, které někdy svolal do svého bytu. Londýnské Times v nekrologu napsaly o něm, že jeho chyba byla, že byl too self-confident. To je pravé slovo. On si v ničem nedal nikým (pokud vím) radit. Pochybuji, že si dal radit i TGM. – Ale snad trochu. Proto také se nestaral o informaci lidí druhých. On tomu říkal, že je optimistou – že všechno dobře dopadne.“⁷⁸⁵

Václav Majer se v roce 1950 dotázal Josefa Macka, co si myslí o Maiwaldově budoucnosti v exilu. Macek se přimlouval, ať mu nekomplikují život, ovšem jen pokud se Maiwald zřekne na nějakou dobu politiky.⁷⁸⁶ Se svým vyloučením z vedení strany Maiwald nesouhlasil, nároku se dovolával a tajemníkovi strany Václavu Holubovi vyčítal „totalitní způsoby“. Holub mu odpověděl: „Tón Tvého dopisu je velmi nehezký, velmi neslušný [...] Je zajímavé, že ses stal obráncem demokracie teprve v zahraničí [...] Jak jistě víš, měli jsme doma ve straně [...] zhruba tři druhy sociálních demokratů. Jedni, kteří byli vyloženými a vědomými spolupracovníky Zdeňka Fierlingera a existenci strany považovali jen za ‚dočasný taktický manévr‘, druzí, kteří přešlapovali a neměli dost odvahy zejména v rozhodujících chvílích projevit svoje mínění a stanovisko. Potom byla třetí skupina, která od počátku tvrdě a nekompromisně hájila demokracii a stála v otevřeném a těžkém boji s komunisty. Určitě jsem Tě nemohl nikdy zařadit do skupiny třetí a musel bych být velmi tolerantní a přimhouřit obě oči, abych Tě mohl zařadit do skupiny druhé.“⁷⁸⁷

---

⁷⁸⁴ Tamtéž, K. Maiwald J. Mackovi 23. 3. 1952.

⁷⁸⁵ Tamtéž, J. Macek K. Maiwaldovi 28. 3. 1952.

⁷⁸⁶ Tamtéž, J. Macek K. Maiwaldovi 21. 5. 1950.

⁷⁸⁷ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub K. Maiwaldovi 7. 7. 1951.

6.2. Program? „Demokratický socialismus!“

„Ani sem, ani tam, já se jim do jejich hry nepletu,“ napsal teoretik Josef Macek o svém vztahu k Václavu Majerovi a stranickému programu v roce 1950.⁷⁸⁸ Majer, předseda strany, ovšem bez okolků přiznával, že otázky politického programu nejsou jeho parketa. Bez ostychu opakoval, že on sám se nestal socialistou čtením Marxových spisů a traktátů, ale prací v šachtě a na poli, školou života. Jak prý sám poznal, v českém dělnickém hnutí byly teoretické diskuze vždy jen okrajovou záležitostí, politika se rozhodovala v praxi: „Měl jsem vždy a mám dosud svůj názor na spory mezi takzvanými marxisty a nemarxisty, pokud v sociální demokracii byly (ostatně jen mezi malou skupinou intelektuálů) vedeny,“ psal svým straníkům v roce 1951 s určitou pózou, i když vydobytou zásluhami.⁷⁸⁹ Macek a Maiwald, dva nejvýznamnější sociálnědemokratičtí teoretici, se do programové diskuze, i když každý z jiného důvodu, nezapojili. Majer, předseda exilové strany, se soustředil na „praktickou politiku“. Přitom netřeba příliš vysvětlovat, proč je promýšlení politického programu potřebné, už jen kvůli transparentnosti, aby se o politické body (o ty se bojovalo i v exilu) neucházela jen velká ideová prázdná a politické strany měly podle čeho skládat účty. Sociální demokracie patřila mezi větší „exilové strany“, a pokud měla zpočátku ambici budovat kompletní stranický aparát, kromě otázek spojených s expertním zázemím, které by dávalo alespoň minimální záruku odborné kompetentnosti, musela se pokusit o program alespoň diskutovat, i když ve většině pouze na dálku korespondenčně.

Obsah následující kapitoly shrnuje tato exilová báseň. Jmenuje se „Zlá situace“ a v roce 1951 uzavřela jedno z čísel *Demokracie a socialismu*:

„Je těžká věc to zajisté,
by slunko nás přízně hrálo.
Těm venku jsme moc marxisté,
Těm doma zas jen málo.“⁷⁹⁰

⁷⁸⁸ CAC, MWLD, 2/39, J. Macek K. Maiwaldovi 21. 5. 1950.

⁷⁸⁹ HIA, Luža, k. 167, V. Majer R. Lužovi 16. 5. 1951.

⁷⁹⁰ *Demokracie a socialismus*, 20/1951, s. 16.

*

O první podnět k diskuzi o programu se sociální demokraté pokusili rok po Únoru. O okolnostech vzniku textu s datem 12. března 1949 nejsou zmínky ani v korespondenci, ani v zápisech schůzí. Na strojopisném konceptu plném škrtnců, jenž se dochoval ve Vilímově pozůstalosti, je pouze autorství Blažeje Vilíma a Václava Holuba s poznámkou, že jde o podnět k diskuzi, která by zbavila „všechny stoupence posledních zbytků nejistoty jako důsledku únorové tragédie“. Z proškrtaného strojopisného konceptu je znát, že nad papírem zasedli z nutnosti muži, kteří se neměli rádi. Sedmistránkový koncept se skládá z deseti hlav a mísí se v něm obhajoba minulosti se snahou alespoň rámcově nastínit hlavní cíle.⁷⁹¹

Leitmotivem textu jsou odkazy na „demokratický socialismus“. Dobová, celosvětová inflace používání tohoto pojmu rozostřovala jeho význam, na druhou stranu nabízel prostor, do něhož bylo možné vměstnat všechny ideové diference i emoce. Definovat „demokratický socialismus“ je složité, neboť se k němu dodnes hlásí odlišné až protichůdné ideové proudy.⁷⁹² Ale co znamenal termín v českém prostředí? Když se v letech 1920 a 1921 štěpila sociální demokracie na reformistickou sociální demokracii a revoluční komunistickou stranu, většina původního členstva přestoupila do KSČ. Sociální demokraté proto museli straně nejprve zajistit základní „životní funkce“ a až potom se mohli vrátit k diskuzi o programových cílech.⁷⁹³ Zatímco pragmatici ovládající vedení strany dělali denní praktickou politiku, začínali o programu diskutovat alespoň publicisté a teoretici. Západoevropskými vlivy, například eticky založeným fabiánstvím, se inspirovala národohospodářsky orientovaná část kolem Josefa Macka, reprezentanta nemarxistického liberálního proudu ve straně. Z neortodoxního marxismu pak vycházela skupina teoretiků působících v osvětové organizaci Dělnická akademie a v týdenících

⁷⁹¹ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70. „K diskuzi, 12. 3. 1949“.

⁷⁹² K vývoji pojmu viz HAMILTON, B. Malcolm, *Democratic Socialism in Britain and Sweden*, New York 1989.

⁷⁹³ KÁRNÍK, Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938)*, II. díl, „Československo a české země v krizi a ohrožení (1930–1935)“, Praha 2005, s. 347.

Dělnická osvěta a *Nová svoboda*. Radikální a názorově vyhraněnou publicistiku pak zastupoval studentský časopis *Útok* nebo čtrnáctideník *Úder*.⁷⁹⁴ Kompromisem mezi nimi se stalo *Prohlášení zásad* ze srpna 1930. Sociální demokraté se v něm nezříkali marxismu, avšak pro vztah k tehdejšímu systému byl určující jejich podíl na kompromisech ve vládních koalicích a spolupráce napříč politickým spektrem.⁷⁹⁵ *Prohlášení zásad* to vysvětlovalo tím, že „dělnická třída je zatím v dějinném údobí, kdy buržoasie je již příliš slabá, aby vládla bez proletariátu, avšak ani proletariát není ještě tak silný, aby vzal vládu sám do svých rukou“.⁷⁹⁶

S hospodářskou krizí, sílící hrozbou fašismu a nacismu pokračoval ve třicátých letech, alespoň v rétorické rovině, boj za ekonomicky spravedlivější společnost, jež by těmto rizikům dokázala čelit lépe než klasická liberální demokracie. Teoretici z Dělnické akademie, především okruh kolem Josefa Fischera a Wolfganga Jankovce (oba se stanou oběťmi nacistické perzekuce), sepsali koncem roku 1934 dokument *Co chtějí socialisté*, a právě v tomto textu byl poprvé v českém prostředí vymezen program takzvaného demokratického socialismu. Ten podle nich usiluje o převedení části výrobních prostředků do kolektivního vlastnictví a zároveň věří, že je možné uskutečnit tyto změny demokratickými prostředky.⁷⁹⁷ V jejich pojetí se „demokratický socialismus“ stával synonymem „hospodářské demokracie“ (pojmu vzešlého původně z německých odborářských kruhů). Podstata hospodářské demokracie přitom spočívala v participaci zaměstnanců na řízení výroby, sladění produkce a spotřeby pomocí plánování a propojení těchto faktorů s koncepty sociální bezpečnosti, které měly, jak následně deklaroval domácí i zahraniční protinacistický odboj, ochránit po válce společenský řád před sociálními nepokoji. Odvážnější plány na zestátnění průmyslových odvětví společně

---

⁷⁹⁴ O vývoji sociálnědemokratického programu ve třicátých letech více KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu“, s. 59–91.

⁷⁹⁵ Tamtéž, s. 70.

⁷⁹⁶ Tamtéž, s. 65–66.

⁷⁹⁷ *Co chtějí socialisté*, Praha 1935. Cit. dle KUKLÍK, st., „Hledání cesty“, s. 79–80.

s institucí hospodářského plánování se měly, podle „demokratických socialistů“, stát základem pro vybudování poválečného společenského řádu.⁷⁹⁸

Podle tohoto rámce, i když dost schematicky, lze rozdělit socialistickou levici do tří základních směrů: marxismu, demokratického socialismu a nemarxistických forem socialismu. Marxismus uvažuje v kategoriích historického materialismu a z tohoto pohledu nepřipouští možnost reformy kapitalismu; demokratický socialismus přejímá marxistickou tezi o nutnosti převedení výrobních prostředků do kolektivního vlastnictví, přitom se domnívá, že toho lze dosáhnout prostřednictvím pluralitní (ovšem hospodářské) demokracie; nemarxistické přístupy pak odmítají primát otázek vlastnictví (i když připouští možnost smíšené ekonomiky) a pracují především s pojmy jako sociální stát nebo sociální spravedlnost v rámci politické (nikoli hospodářské) demokracie. A kde se v takovém dělení pohyboval Blažej Vilím a Václav Holub s jejich programem? Odpověď lze najít v jejich vztahu k poválečné republice: žádný rozchod s minulostí se v jejich konceptu nekonal: cestu k dosažení „vyššího společenského řádu“ překazil pouze „násilný komunistický převrat“ a „zrádci“ ve vlastních řadách.⁷⁹⁹

Text nevznikal jednoduše. Lze domýšlet, že Vilím, historický materialista, uvažoval o politice nezřídka jako o umění maximálního a jen nerad dělal ústupky. Naopak Václav Holub, pravá ruka Václava Majera, se ostrost textu snažil tupit. Patrné je to na úvodní pasáži týkající se programových cílů. Začátek věty deklarující „vybudování beztřídní společnosti“ formuloval zcela jistě Blažej Vilím, zatímco dovětek, že „v politické práci bude sociální

---

⁷⁹⁸ KURAL, *Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*, Praha 1997, s. 30, KALINOVÁ, Lenka, *Východiska, očekávání a realita poválečného Československa. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha 2004, s. 32–40, KUKLÍK ml., *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Praha 2002, s. 326–327. K projektům a realizaci sociálního státu kupř. RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*, Praha 2010; TÝŽ, *Odvracená tvář meziválečné prosperity*, Praha 2008; TÝŽ – TOMEŠ, Igor a kol., *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha 2012. Ke znárodnění kupř. KUKLÍK, Jan ml., *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010 atd.

⁷⁹⁹ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70. „K diskuzi, 12. 3. 1949“.

demokracie stavěna před zcela nové problémy, jež nebyly známy dřívějším socialistickým generacím,“ docílil pravděpodobně Václav Holub. Úvodní část textu vysvětlovala minulost. Připomínala, že se sociální demokracie po válce zasadila o znárodnění průmyslu a bank, a otázku, proč přitom nedokázala čelit „komunistickému nástupu“, vysvětlovala „zradou jedněch“ a „nestatečností druhých“. Teoretickou základnou proto zůstával „vědecký socialismus“ s marxismem jako analytickým východiskem: „Zůstává vodítkem marxistické učení o ustavičné změně ve vývoji lidské společnosti, o působení hospodářských sil, poslání dělnické třídy v boji o nový společenský řád a mezinárodní dělnické solidaritě.“ Autoři textu revizi marxismu odmítali. Povinností sociální demokracie mělo být „očištění Marxova odkazu a díla od bahna stalinismu“.⁸⁰⁰

Čtvrtý a pátý oddíl odsoudil hospodářský systém v Československu a nastínil vlastní vizi: „Obnova soukromého podnikání, pokud by nešlo o drobnou výrobu řemeslnou nebo zemědělskou, znamenala by ústup na cestě k vyššímu společenskému řádu. Před námi není alternativa: socialismus anebo kapitalismus, nýbrž totalitní systém sovětského typu anebo demokratický socialismus, slučující princip hospodářského plánování s principem svobody.“ V sedmé kapitole vysvětlili své chápání demokracie. Ze svobodných voleb měl vzejít parlament kontrolující činnost vlády v „plném rozsahu“. Text zaručoval rovný přístup k médiím, tajná policie by byla zrušena a „svobodně se tvořící“ politické strany se měly vrátit ke svému „původnímu“ charakteru: „sdružení občanů téhož politického přesvědčení“. To vše přitom, jak nepochybně zdůraznil Vilím, nezbavovalo „sociální demokracii povinnosti učinit všechno, co může být vykonáno v exilu, aby věc demokratického socialismu byla zajištěna“. V osmém článku se text přihlašuje k česko-slovenské státní jednotě a devátý oddíl, nejproškrtanější a nejprepisovanější, popisuje „politickou práci v exilu. Věta, o kterou proběhl mezi autory asi největší souboj, vypadá transliterována takto: „Strana poskytuje plnou politickou podporu Radě

---

⁸⁰⁰ Tamtéž.

svobodného Československa, pokud ~~xxxxxxxx xxxxxxxx xxxxxxx xxxxxxxxxxxx~~
~~xxxxxxxx xxxxxxxxxxxx~~, kterou považuje za čs. politické ústředí v exilu.⁸⁰¹

*

Když v roce 1951 vysvětloval Václav Holub Karlu Maiwaldovi, proč nebyl přijat do vedení exilové strany, rozlišil tři kategorie předúnorových funkcionářů. První skupina podle něj kolaborovala se Zdeňkem Fierlingerem, druhá „přešlapovala“ a v rozhodujících chvílích „nenašla dost odvahy“ a jen třetí byla „od počátku tvrdě a nekompromisně v těžkém boji s komunisty“. Za normálních okolností by do Holubovy kategorie číslo tři patřil bezesporu také Josef Jonáš, bývalý tajemník Ústřední komise mládeže strany, který po Únoru organizoval v ČSR ilegální zpravodajskou síť. Jenomže StB jeho odbojovou skupinu infiltrovala, a přestože se mu podařilo uprchnout na Západ (přičemž přiznal vynucené kontakty s StB),⁸⁰² exilový ústřední výkonný výbor s Jonášovou kooptací otálel.⁸⁰³ Radomír Luža, před Únorem první místopředseda Ústřední komise mládeže, naopak Jonáše korespondenčně bránil.⁸⁰⁴ Věřil mu, nebo věřit mu potřeboval. Společně s Jonášem, Jaroslavem Kýblem, Karlem Gansem nebo Jiřím Horákem, toho času v táboře Ludwigsburg, organizovali exilovou obdobu mládežnické organizace jako generační alternativy k londýnskému vedení.⁸⁰⁵ Díky své antikomunistické minulosti měli sebevědomí. Kritizovali, že ve vedení strany ani v Radě svobodného Československa není dostatečně zastoupena

---

⁸⁰¹ Tamtéž.

⁸⁰² Tamtéž, J. Jonáš Ústřednímu výkonnému výboru Čs. sociální demokracie v zahraničí 26. 9. 1951.

⁸⁰³ HIA, Luža, k. 169, B Vilím J. Jonášovi 23. 8. 1949.

⁸⁰⁴ Radomír Luža například napsal Janu Secovi: „Věř mi, že jsem dosti informován o době, kdy se mu leccos vytýká. Rozhodně není agentem, všechny doma varoval, a soudruzi po jeho odchodu zatčení skoro všichni nepatřili vůbec do naší skupiny, tedy tady nemohl mluvit. Jsou nějaká temná místa, ale doposud se mi nedokázalo ani v jednom případě přijít, že by nebylo pravda v některých faktech, jak on je vykládá“. Tamtéž, R. Luža J. Secovi 29. 7. 1949.

⁸⁰⁵ Do užší komise mládeže počítal v dubnu 1949 hlavní organizátor Luža sám se sebou a dále pak s Jonášem, Haselmanem, Gansem, Vaňkem a Horákem. Do širšího okruhu měli patřit Ješina, Rejman, Šediný, Kýbl, Sibera, Papežík, Šindler a další. V každé zemi měla mít mládež svého zástupce, skupina měla vydávat alespoň jednou za dva měsíce oběžník. Tamtéž, R. Luža J. Jonášovi 29. 4. 1949.

mládež, a připomínali její zásluhy. Jako lidé z Brna a okolí vyčítali stranickým lídrům personální pragocentrismus.⁸⁰⁶

V září 1949 se v Paříži uskutečnila „1. pracovní schůze předsednictva ústřední komise mládeže“.⁸⁰⁷ Kvůli nedostatku financí se jí zúčastnili pouze Luža, Jonáš, Gans, Horák, Haselman a Jan Vaněk, což je pouze jmenovec předúnorového šéfredaktora *Práva lidu*. Organizátor Luža chtěl setkáním udělat dojem. Jejich program měl ukázat jednotu a zásluhy.⁸⁰⁸ Přestože se Luža veřejně označoval za „nemarxistu“, v úvodním slově se přihlásil k „demokratickému socialismu“, protože „dělníci budou bránit své továrny, bude-li snaha jim je vzít“. Vztah k marxismu upřesnil Karel Gans, člen ÚVV exilové strany. Stejně jako Vilímův a Holubův program odmítl i Gansův text revizi marxismu, jenže to z opačných důvodů: Gans prohlásil, že nemůže revidovat něco, co sám nevyznává. Ačkoli přiznával marxismu zásluhy jako analytickému nástroji v oblasti ekonomie, neboť „pomáhá prohlédnout strašné nešvary“ ve vztahu hospodářství a politiky a ukazuje „pravou tvář buržoazní morálky“, problém marxismu podle něj spočíval v „aktivizování vesměs nejnižších a negativních pudů v člověku“, jako třeba „závisti a třídní nenávisti“. Historický materialismus s „dějinami třídních bojů“ pak odmítl stejně jako samu podstatu marxismu – platónský přístup k poznávání světa „zvěčňováním idejí“. Nebyla mu totiž jasná otázka, „jak se stává myšlenka majetkem masy“, tedy jakým způsobem vlastně političtí lídři vůbec „vycítí“, „co masa myslí“, jak jednotliví „vůdci“ ideje poznávají a podle čeho jim pak vlastně „rozumějí“. Takto pofidérně poznané ideje byly podle Ganse snadno zneužitelné moderní propagandou.⁸⁰⁹

Odmítnutím marxismu jako komplexního výkladového systému se mládež sociální demokracie prý nezříkala ambicí „změnit svět“. Socialistické hnutí bylo sice podle Ganse v programové krizi, ale jako východisko z ní viděl empirický přístup k řešení problémů. „Patříme tedy k větvi takzvaného

---

⁸⁰⁶ Tamtéž, k. 167, R. Luža a J. Jonáš „soudruhům“ 16. 4. 1949.

⁸⁰⁷ Tamtéž, k. 169, R. Luža J. Jonášovi 29. 4. 1949.

⁸⁰⁸ Program odkazoval k domácím odbojovým programovým textům, znění programu organizace ŽULA viz tamtéž, k. 192.

⁸⁰⁹ Archiv ČSSD, Arno Hais, „1. pracovní schůze předsednictva ústřední komise mládeže“.

humanitního socialismu, kde navazujeme na francouzské a anglické socialistické teoretiky a soudíme, že naše strana nemá být stranou marxistickou,“ vysvětloval Luža vlastní pojetí demokratického socialismu, aby po vystoupení Horáka, Jonáše a Haselmana⁸¹⁰ představil závěrečné memorandum. Začal v něm odkazem na texty italského socialisty Ignazia Siloneho, který popisuje přeměnu masových politických stran v systém oligarchického panství několika lídrů propojených podobnou solidaritou jako gangsterští vůdci.⁸¹¹ Luža tento popis přenesl na vlastní zkušenost: „A my právě v ČSR jsme byli svědky konce takového efemérního [stranického] systému, v němž – mimochodem řečeno – exil pokračuje. Vyslovujeme své přesvědčení, že k Únoru dojít nemuselo, že každá civilizace a každý řád stojí a padá svými vůdci [...] Lid byl ochoten zápasit, ale nebylo vůdců [...] Tímto soudem nechceme být postiženi jako ti, kteří dnes v exilu užívají politiky jako opia proti vzpomínkám na tíživou tragiku událostí,“ ukončil Luža konferenci, jejíž cyklostylovanou verzi rozeslal členům Ústředního výkonného výboru.⁸¹²

Po odeslání textu se na podzim 1949 ocitl Luža nejbližší svému vyloučení z vedení strany. Lídři v Londýně mluvili o zákazu jejich organizace. Odmítali, aby úzká skupina lidí napojených finančně na Lužu formulovala program jménem celého mládežnického hnutí a zpochybňovali jejich legitimitu. Vadilo jim, že nikdo z vedení nebyl do Paříže pozván, textu vytýkali protimluvy a odmítali vlastní kritiku. Jonášovi dokonce vyčetli věrolomnost, neboť v pasážích o domácím odboji zmínil jména osob žijících dosud v Československu: „Nechci, aby až se vrátím domů, musel jsem jít položit kytici rudých karafiátů na hrob soudruha Františka Čoupka,“ označil Adolf Mokřý Jonášův text za „zločin“. Všechny přítomné (kromě Vilíma, který o tom věděl) šokovala především informace o Lužově a Haselmanově „nezodpovědném“ návratu do ČSR v létě 1948. Jindy rezervovaného Josefa Kosinu cyklostylovaný sborník „zdisgustoval“: „Když se jim nelíbí mezi

---

⁸¹⁰ Oldřich Haselman vzhledem k napětí mezi ním a Lužou svůj příspěvek o mezinárodních záležitostech do cyklostylovaného konferenčního sborníku nedodal.

⁸¹¹ Luža zde má na mysli pravděpodobně Siloneho operu *Škola diktátorů* publikovanou poprvé v němčině v době autorova švýcarského exilu.

⁸¹² Archiv ČSSD, Arno Hais, „1. pracovní schůze předsednictva ústřední komise mládeže“.

demokratickými socialisty na Západě, ať si tedy jdou tam, kde vládnou komunisti,“ reagoval úsečně. Ústřední výkonný výbor proto v prosinci 1949 schválil návrh představenstva, aby se per rollam hlasovalo o vyloučení Radomíra Luži z ÚVV.⁸¹³ To Luža nakonec přestál, neboť se objevily námitky, že, co se ustavení ústředního i mládežnického vedení v exilu týče, vyvozovaly oba orgány svou legitimitu z brněnského sjezdu. Dne 9. října 1951 projednalo vedení nicméně definitivně případ Josefa Jonáše. Václav Holub mu sdělil, že nepochybuje o jeho počestnosti, avšak obává se, že „při zlé vůli“ by mohla být jeho nejasná minulost zneužita: „Proto bude pro stranu i pro Tebe osobně lepší, když se nebudeš ve stranických funkcích exponovat.“⁸¹⁴

6.3. „Federovaná Evropa je nám jasným cílem“

Politikové rádi pojmenovávají nepříjemné jevy nadřazenými synonymy, aby alespoň slovně změkčili nepříznivý vývoj. Když třeba v roce 2002 předseda ODS Václav Klaus po čtyřech letech opoziční smlouvy prohrál ve sněmovních volbách, okomentoval výsledek jako „nevýhru“, přestože za vítěznými sociálními demokraty zaostal o více než čtvrt milionu hlasů. Po volbách v roce 2006 zase šéf socialistů Jiří Paroubek, jehož strana získala o tři procenta méně hlasů než vítězná ODS, o sobě prohlásil, že je „druhým vítězem voleb“. Na říjen 1951 iniciovala Labour Party předčasné volby ve Velké Británii, neboť doufala, že se jí podaří vylepšit slabou většinu pěti křesel v Dolní sněmovně, kterou získala ve všeobecných volbách v předchozím roce. Jenže poté, co se v roce 1951 labouristická mandátová država opět zmenšila (labouristé získali o sedm křesel méně než konzervativci), sestavoval novou vládu konzervativce Winston Churchill, který koalici s národními liberály disponoval pohodlnou většinou.

---

⁸¹³ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 19. 12. 1949.

⁸¹⁴ Tamtéž, Holub, k. 10, a. j. 78, Ústřední výkonný výbor Čs. sociální demokracie v zahraničí J. Jonášovi, 9. 10. 1951.

Adolf Mokrý v cyklostylovaném časopisu *Demokracie a socialismus* odmítl označit výsledek voleb jako „porážku“ a nazval jej „neúspěchem“.⁸¹⁵

Labour Party odcházela z vlády ve Velké Británii. Ve Francii se počátkem padesátých let rychle proměňovaly vládní kabinet, v žádném z nich socialisté nedosáhli na předsednictví nebo pozici ministra zahraničí. První poválečnou vládu Německé spolkové republiky vedl od roku 1949 Konrád Adenauer. Tvořila ji koalice jeho liberálně konzervativní křesťanskodemokratické CDU/CSU, liberální FDP a pravicové Německé strany. V Itálii drželo De Gasperiho křesťanskodemokratické hnutí premiérské křeslo už od konce války a bude ho držet nepřetržitě třicet šest let. Na politiku západoevropských mocností ztráceli socialisté vliv.

Počátkem padesátých let průmysl v Evropě rostl, ale atmosféra studené války tísnila kontinent. Pokračovala proto diskuze o projektech evropské hospodářské a vojenské integrace. Krystalizovaly dvě rozdílné koncepce. První navrhovala vytvoření „atlantického“ celku pod vedením Spojených států. Druhý, „kontinentální“ plán vycházel z objektivně shodných zájmů Francie a Spolkové republiky. Francouzská vláda chtěla využít nesporné ekonomické výhody potenciální francouzsko-německé spolupráce, uvědomovala si neodvratnost znovuvyzbrojení Německa a participací na tomto procesu si chtěla udržet kontrolu nad budoucím vývojem. Bonnská vláda naopak chápala integraci jako příležitost k dosažení plné politické suverenity. Jen čirý kalkul to ale nebyl. Konrad Adenauer, „odpůrce všech forem prušáctví“, vyhlášoval svoje evropanství už před válkou a znovu pak v roce 1945, ještě jako starosta Kolína nad Rýnem.⁸¹⁶

---

⁸¹⁵ *Demokracie a socialismus*, 20/1951, s. 14–16. Při poměrném systému by volby počtem hlasů Labour Party pravděpodobně vyhrála, avšak vzhledem k uplatňovanému většinovému systému se jejich 62,8 % mandátů v roce 1945 zmenšilo na 51% v roce 1950 a o rok později už na 47,2 % mandátů (tehdy za 48,8 % celkově obdržovaných hlasů).

⁸¹⁶ V roce 1945 Adenauer prohlásil: „Jsem Němec, ale jsem a vždycky jsem byl a cítil se Evropanem. Proto jsem se také vždy zasazoval o dorozumění s Francií, bez něhož je jednotná Evropa nemožná [...] Musí být nalezeno takové řešení německé otázky, které by bylo organické a trvalé a které by našeho západního souseda uklidnilo a dalo mu stálý pocit bezpečí.“ DURMAN, s. 344.

Velká Británie, ať už labouristická, či konzervativní, lavírovala, neboť trvala na zachování plné suverenity národních států, svého poměru ke Commonwealthu a privilegovaného vztahu k USA. Jean Monnet, francouzský politik a národohospodář, proto navrhl etapový způsob integrace spočívající ve spojení francouzského a německého těžkého průmyslu a vytvoření Evropské uhelné a ocelářské unie. Francouzský ministr zahraničí Robert Schuman jeho plán převzal a v květnu roku 1950 ho dojednal s Adenauerem.⁸¹⁷ Přestože americký státní sekretář Dean Acheson dohodu napoprvé označil za „ten nejproklatější kartel, o jakém kdy slyšel“ a sangvinika Ernesta Bevina, britského ministra zahraničí, nápad doslova nahněval, americká administrativa, na rozdíl od té britské, záhy rozpoznala v plánu šanci ke konsolidaci kontinentu a projekt podpořila. Křesťanskodemokratičtí politici Schuman a Adenauer prosadili, s odkazem na někdejší říši Karla Velikého s osou na Rýnu, projekt takzvané Montánní unie odstraňující v uhelném a ocelářském průmyslu signatářských zemí celní bariéry a zavádějící v integrovaných odvětvích jednotný pracovní trh.⁸¹⁸

Adenauer si iniciativu vymohl přes pochybnosti vlastních straníků z CDU, přes nechuť koaliční FDP, ale i přes silný odpor německé sociální demokracie. Až do smrti socialistického lídra Kurta Schumachera v roce 1952 totiž linii SPD určovaly nejen ideologické výhrady, ale i Schumacherovy osobní námitky vůči Adenauerovi. Lídr německých socialistů, který se z koncentračního tábora vrátil bez nohy a ruky, měl po válce jinou představu o Německu a Evropě – nekomunistické, ale přísně socialistické. Schumacher prioritně požadoval sjednocení Německa a docílení německé suverenity nad vlastním průmyslem, jež by jako kancléř sociálnědemokratické vlády mohl jednoho dne socializovat. A až z této pozice mělo být podle něj vyjednáváno o evropské integraci.⁸¹⁹ Schumanův plán, přijatý dne 18. dubna 1951 v Paříži,

---

⁸¹⁷ DUVIGNEAU, s. 37–38.

⁸¹⁸ NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, II., Praha 2000, 11–12.

⁸¹⁹ MERSEBURGER, Peter, *Der schwierige Deutsche. Kurt Schumacher – Eine Biographie*, Stuttgart 1995, s. 468–469. EISENMANN, Peter, *Die Politik der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands unter Führung von Dr. Kurt Schumacher und ihre Beurteilung aus der Sicht der englischen Presse 1945–1952*, Erlangen–Nürnberg 1974, s. 206.

ratifikovaly parlamenty Francie, Itálie, zemí Beneluxu a Spolkové republiky Německa, bez ohledu na SPD. Evropské společenství uhlí a oceli začalo působit od ledna 1952. Velká Británie participovat odmítla.⁸²⁰

*

V červenci roku 1951 byla ve Frankfurtu nad Mohanem založena Socialistická internacionála. V jejím několikastránkovém programovém prohlášení není o postoji socialistů k evropské integraci ani zmínka.⁸²¹

Když v únoru 1934 vypukla v Rakousku občanská válka, austrofašista Engelbert Dollfuß získával ve Vídni převahu a sociálnědemokratické vedení s Otto Bauerem, Juliem Deutschem a dalšími prchalo do pražského exilu, během noci z 12. na 13. února se neztráceli jen lidé nebo cennosti, ale bojovalo se také o předměty se symbolickou hodnotou. Dollfußovy jednotky tu noc obsazovaly vídeňskou Vorwärts-Gebäude, sídlo sociální demokracie a stranického nakladatelství. Tamní zaměstnanci se v jejích útrokách snažili ještě poschovávat některé relikvie a jednou z nich byl prapor internacionály, který tehdy rakouská sociální demokracie opečovávala. Josef Kratky, než byl vyveden, schoval prapor do skladiště papíru a za několik dní ho propašoval z budovy, aby jej v zapečetěném balíčku předal v jedné kavárně na Mariahilfer StraÙe zaměstnanci československého vyslanectví. Pašovací akci zprostředkoval Wenzel Jaksch s pomocí vyslance Zdeňka Fierlingera. S odchodem z Prahy v roce 1938 převezli rakouští uprchlíci prapor do Paříže a po jejím pádu ho přemístili na jih Francie, kde měl být do konce války zakopán do země. Po válce začalo pátrání. Oscar Pollak dosvědčil, že prapor viděl v Paříži, někdo další potvrdil, že byl odvezen na jih. Nakonec se v ústředním sekretariátu objevil muž, jenž dosvědčil, že společně s jedním soudruhem prapor skutečně zakopal v městečku Montauban nedaleko Toulouse. Druhý muž se dostal do rukou wehrmachtu, byl zařazen do takzvané Schatten-Division a poslán na ruskou

---

⁸²⁰ DURMAN, s. 282–283.

⁸²¹ <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=39>, staženo 1. 2. 2014.

frontu, odkud se nevrátil. Přesto si pamětník troufal zahrabaný prapor najít sám. Jenže než se tam mohli znovu vydat, dostal infarkt a zemřel také on. Kratky proto neúspěšnou bázi shrnul v dopise Adolfu Schärfovi, předsedovi Socialistické strany Rakouska: „Kdybych to věděl, schoval bych to u rodičů v Ottakringu.“⁸²²

Jedním ze symbolů rakouské sociální demokracie před válkou bylo vyobrazení tří šípů. Symbolika šípů patřila k dělnickému hnutí odedávna, symbol rudého hřebu původně odkazoval ke slunečnímu paprsku. V meziválečném období sociálnědemokratická antifašistická Železná fronta, působící hlavně v Německu a Rakousku, vtělila do symbolu tří šípů bojový význam jednoty, aktivity a disciplíny. Jednoduše reprodukovatelná ikona byla vylepována na plakátech nebo kreslena na zdi, často tak, že každý z šípů propichoval jednoho z nepřátel: korunu jako symbol „reakce“, hákový kříž jako symbol „fašismu“ a srp s kladivem jako symbol „bolševismu“. Když byla po druhé světové válce zakládána rakouská sociální demokracie, převzala tříšípový symbol jako svůj oficiální znak. Kolem bílých střel na rudém pozadí přibyl jen kruh znázorňující jednotu. Jak ale v zemi obsazené sovětskou armádou prošla ikona, která byla ve třicátých letech označována moskevskou Kominternou jako hlavní symbol takzvaného sociálfašismu? Jednoduše. Antifašistický a protireakční šíp zůstat mohl, jenom ten třetí byl namísto antikomunistického obsahu vysvětlován antikapitalisticky.⁸²³

Když odjížděla delegace rakouské socialistické strany do Frankfurtu nad Mohanem, aby se tam 2. až 9. července 1951 zúčastnila ustavení Socialistické internacionály, jako by vlastně její tři šípky ve znaku symbolizovaly vše, vůči čemu se program internacionály nakonec vymezil: proti „reakci“, „fašismu“ a opětně „sovětskému imperialismu“. Atmosféra studené války (nebo studeného míru) nutila některé západoevropské socialisty k přehodnocování významů, priorit a strategií a vidět je to na mezinárodní socialistické spolupráci. Počátky

---

⁸²² STADLER, Karl Rudolf, *Adolf Schärf. Mensch, Politiker, Staatsmann*, Wien – München – Zürich 1982, s. 322–323.

⁸²³ SEITER, Josef, „Visuelle Symbole und Embleme der österreichischen Sozialdemokratie“, *Dokumentation* 2/91, s. 1–11.

poválečné kooperace byly totiž skromné. Když se poprvé po válce sešli zástupci evropských socialistických stran, dokázali se shodnout pouze na občasných konzultacích, aniž by budovali společnou organizaci. Malá kancelář zřízená v Londýně⁸²⁴ měla plnit pouze minimální úkoly. Vývoj na východě Evropy ale nutil k intenzivnějším stykům a dával mezinárodnímu politickému projektu nový étos. Od roku 1949 už Výbor mezinárodních socialistických konferencí (COMISCO) zřizoval v Londýně svůj stálý sekretariát. V červenci 1951 se ve Frankfurtu sešli zástupci 34 socialistických stran ze všech kontinentů, v nichž bylo organizováno 10 milionů členů a 44 milionů voličů z posledních voleb. Logem internacionály byla pěst svírající růži.⁸²⁵

Konference vydala programové prohlášení. Několik úvodních odstavců textu odsoudilo komunismus jako nástroj nového, sovětského imperialismu a zároveň odmítlo kapitalismus, neboť ten „upřednostňuje svobodu vlastnictví před lidskými právy“. Na rozdíl od poválečných proklamací sociálnědemokratických stran odmítl program „nevyhnutelnost“ vývoje k socialismu, nepopisoval vidinu socialistické budoucnosti, nýbrž jako bezprostřední cíl vytyčil „plnou zaměstnanost, sociální zajištění a spravedlivé rozdělení důchodu“. Ustavující kongres Socialistické internacionály tedy už nerozuměl socialismu jako souboru univerzálně platných principů. V textu byl několikrát zmíněn pojem „solidarita“, a přestože se hlásil k „plánované produkci“, nijak ji nekonkretizoval a navíc se vymezil vůči „veřejnému vlastnictví všech výrobních prostředků“ a zdůraznil úlohu soukromého sektoru. Jen pro srovnání, když se „pravicový“ labourista Hugh Gaitskell pokusí v roce 1959, po dalším volebním „neúspěchu“, změnit program Labour Party tak, aby z něj zmizel požadavek „celkového znárodnění“, bude v této otázce poražen.⁸²⁶ Frankfurtský program, jenž má sedm normostran, zmiňuje pojem marxismus v celém textu pouze dvakrát, poprvé se o něm mluví jako o učení, jehož

---

⁸²⁴ Tj. SILO – Socialist Information and Liaison Office.

⁸²⁵ BERNARD, Vilém, „Ustavení socialistické internacionály“, *Demokracie a socialismus*, 19/1951, s. 1.

⁸²⁶ Srov. WARDE, s. 75–93. BERNARD, „Ustavení socialistické internacionály“, s. 1–3.

„kritický duch“ byl zneužit komunismem, podruhé je zmíněn pouze jako jeden přístupů.⁸²⁷

Proč ten posun v rétorice? Frankfurtská konference se odehrávala v bojovné antikomunistické atmosféře („Proti hrozbě totality se svobodná demokracie nemůže bránit beze zbraní“).⁸²⁸ Socialistické strany navíc prohrály s radikálně socializačními programy ve všech evropských velmocích volby, nehledě k tomu, že delegace vlivných stran ve Frankfurtu tvořili povětšinou spíše antikomunisté jednotlivých stran (například bevanisté z Labour Party program internacionály odmítali, trvali na nekompromisním pojetí socialismu jako souboru univerzálně platných principů a v mezinárodní politice hájili striktně neutrální pozici mezi oběma bloky). Hlavní důvod široce rozkročeného programu byl prostý: musela se do něj vejít východiska všech čtyřiatřiceti účastníků. Největší konfrontace se tak neodehrávala v programové diskuzi, nýbrž v jiné, akutní otázce: jaký postoj zaujmout k ratifikaci Schumanova plánu a jakou by měla mít evropská integrace podobu, a v tom jasno nebylo.

Povahu tohoto střetu „federalistů“ s „funkcionalisty“ přehledně popsal Vilém Bernard, delegát Unie socialistických stran střední a východní Evropy: „Dosud trvají názorové rozdíly mezi stranami evropského kontinentu, jež požadují, aby společné evropské orgány byly částečně oprávněny přijímat závazná rozhodnutí pro všechny zúčastněné země, kdežto britská Labour Party trvá na zásadě spolupráce mezivládní a z toho vyplývají zásady jednomyslnosti. Mimoto britská delegace postavila jako alternativu vůči evropské jednotě „atlantskou jednotu“, odůvodňující toto stanovisko především tím, že obranu svobodné části Evropy lze úspěšně řešit jedině v tomto širším společenství. V předvečer frankfurtské konference se konala porada socialistických stran zemí Schumanova plánu, jež dospěla k jednotnému stanovisku, pokud jde o leckteré kritické výhrady – zejména pokud jde o účast odborových organizací, oprávnění jednotlivých orgánů a znárodnění – ale nepřinesla dohodu o společném postupu v nadcházejícím parlamentním jednání o ratifikaci

---

⁸²⁷ <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=39>, staženo 1. 2. 2014.

⁸²⁸ Tamtéž.

Schumanova plánu. Německá sociální demokracie odmítá dát souhlas k ratifikaci Schumanova plánu, kdežto ostatní strany se vyslovily pro ratifikaci a zastávají názor, že všechny kritické výhrady bude lze uplatnit později při praktickém provádění plánu.⁸²⁹

Na ustavujícím sjezdu Socialistické internacionály tedy převládlo zatím spíše „funkční“ řešení. Kromě nejvlivnější britské delegace ho nejagilněji prosazovala německá delegace, i když ne proto, že by podporovala „atlantskou“ vizi, nýbrž kvůli „fundamentální“ opozici vůči Adenauerově politice. Prioritou tehdejší německé sociální demokracie bylo sjednocení obou Němecek, což by okamžité zapojování do západoevropských integračních struktur zkomplikovalo. Většina účastníků se ovšem shodla s francouzskými socialisty (tehdy členy francouzské vládní koalice), že koordinační funkce Evropské Rady (založené v roce 1949 na mezivládní bázi) se může stát v budoucnu základem evropské parlamentní kontroly. V integraci totiž většina kontinentálních stran viděla přece jen šanci na poválečné usmíření se sousedy, zlepšení životní úrovně a v pragmatické rovině především vyhlídku státního a hospodářského (plánovacího) dohledu na klíčová průmyslová odvětví.

SPD měnila svůj postoj k evropské integraci až po smrti Kurta Schumachera v roce 1952. Po prohrách ve volbách do Spolkového sněmu v roce 1953 a 1957 znovu promýšlela také svůj hospodářský program. Deklarativně opustila zbytky marxismu na sjezdu v Bad Godesbergu v roce 1959.⁸³⁰ Mimořádně například Socialistická strana Rakouska se programově distancovala od marxismu v roce 1958. Z „dělnických“ stran se stávaly strany „lidové“ vyhlašující zápas o hlasy různých vrstev společnosti.⁸³¹

*

Myšlenku evropské integrace podpořil už Holubův a Vilímův program a také pro sociálnědemokratickou „konferenci mládeže“ v roce 1949 byla „federovaná

⁸²⁹ BERNARD, „Ustavení socialistické internacionály“, s. 2–3.

⁸³⁰ JÄCKEL, Eberhard, *Německé století. Historická bilance*, Praha 2004, s. 143.

⁸³¹ *Historical Dictionary of Socialism*, Lanham 2006, s. 81.

Evropa jasným cílem“. V prosinci 1950 rozeslal Vilém Bernard všem třiceti členům Ústředního výkonného výboru exilové sociální demokracie dotazník k evropské integraci. Do konce května 1951, tedy měsíc po dojednání Schumanova plánu, se korespondenčně vyjádřilo osm členů, J. Brůcha, M. Halouska, M. Kerner, J. Mrázek, J. Profous, K. Rejman, M. Sedlák a A. Vostrejš, tedy jedna čtvrtina. Na první Bernardovu otázku, zda podporovat myšlenku evropské federace, nebo spolupráci mezi vládami suverénních států, se většina vyjádřila pro „federativní“ řešení, nebo alespoň pro nějakou formu kompromisu. Druhou otázku, zda podporovat středoevropskou integraci, nebo přímo všeevropské řešení, většina nepovažovala za důležitou, pokud by byla středoevropská jednota východiskem k celoevropskému řešení. Co se týče hospodářského plánování, ani zde se představy příliš nelišily, neboť právě integraci dotázaní vnímali jako šanci ke kolektivní ekonomické regulaci. Třetí část se dotazovala na hospodářský vliv USA v Evropě. Ta byla pro většinu korespondujících samozřejmostí: „Vzdor tomu [vojenské přítomnosti] nic nenasvědčuje tomu, že by USA využily svého nesmírného vlivu k zasahování do vnitřního vývoje. Příkladem zůstává Velká Británie, kde labouristická vláda naplno uskutečnila socializační program [...] přitom VB byla odkázaná dlouhou dobu na americké úvěry a pomoc z Marshallova plánu a dnes na americké pomoci závisí její bezpečnost – jestliže například ve Francii a Itálii se hospodářská politika vyvíjela v jiném směru, stalo se tak spíše pro slabost nebo roztržičnost socialistických hnutí než americkým vlivem,“ argumentoval například Rejman.⁸³²

Vilém Bernard, tajemník exilové Unie socialistických stran střední a východní Evropy, měl díky anketě na cestě do Frankfurtu v ruce alespoň rámcový přehled. Ve faktu, že exilová socialistická unie byla dotovaná z amerických vládních zdrojů (což bylo veřejným tajemstvím, které třeba těžko akceptoval Blažej Vilím) asi netřeba hledat zásadní důvody jejího relativně proamerického a prointegračního postoje. Pro Bernarda bylo podstatné, že se exilová Unie socialistických stran střední a východní Evropy stávala

---

⁸³² ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XIII, budoucnost Evropy, diskuze.

členem nově zakládané Socialistické internacionály. Do jaké míry plnohodnotným, v tom se interpretace různily. Podle organizačního řádu internacionály se exilové strany sdružené v unii stávaly členy internacionály s poradním hlasem. Bernard o tom mluvil jako o velkém úspěchu, neboť „poradní“ pozice byla víc než dosavadní „pozorovatelská“. Podle Bernarda se navíc českoslovenští zástupci stali fakticky stálými členy Rady internacionály, protože unie měla právo vysílat čtyři zástupce na schůze Rady (na rozdíl od dvou v COMISCO), přičemž z toho po jednom místě bylo vyhrazeno pro Čechoslováka, Maďara a Poláka. Ke kuloárovým vyjednáváním zástupců unie a internacionály chybí informace. Bernardova korespondence je skartovaná a v archivu newyorského Polish Institute of Arts and Sciences of America se sice dochovaly jeho dopisy s předsedou unie Zygmuntem Zarembou, jenže ty obsahují jen drobné organizační vzkazy.⁸³³ Zásadní ale je, že hlasovat v internacionále exulanti ze střední a východní Evropy (na rozdíl třeba od španělských antifašistických uprchlíků) nemohli. A tak nakonec pouze přihlíželi, jak internacionála odsouhlasila účast socialistů v evropském Poradním shromáždění ve Štrasburku, což byla instituce s delegovanými zástupci parlamentů, budovaná ovšem na funkcionalistickém principu mezivládní spolupráce bez kompetence vynucovat svá usnesení v jednotlivých zemích.⁸³⁴

Vilém Bernard vstupoval do oblasti propagandy. V rámci socialistické unie promýšlel způsob komunikace se západními politiky a postupy, jak v rámci možností ovlivnit tamní veřejné mínění. Jeho činnost měla „informační a mobilizační“ charakter. S minimálním aparátem a omezenými finančními prostředky se snažil udržet jasný a celistvý výklad „uprchlické argumentace“. Jak obtížnou situaci měli přitom exulanti v internacionále, dokládá jeden z oběžníků strany z roku 1952. Ubezpečuje sice, že na kongresu internacionály exiloví socialisté předložili svá stanoviska, zároveň však rozpačitě přiznává, že „problémy střední Evropy“ na program kongresu vůbec zařazeny nebyly.

---

⁸³³ The Polish Institute of Arts & Sciences of America (PIASA), Zaremba Papers, k. 15.

⁸³⁴ BERNARD, „Ustavení Socialistické internacionály“, s. 2–3.

Úspěchem na kongresu internacionály tak bylo alespoň vystoupení předsedy unie Viléma Bernarda a to, že byl účastníkům kongresu rozdán zvláštní bulletin vydaný unií. Zprávy z kongresu unie a internacionály sice přineslo Radio Free Europe, BBC, Voice of America a římský rozhlas, avšak jako propagandistický úspěch oběžník uvedl například to, že se v italském parlamentu jeden socialistický poslanec dovolával konference unie v polemice s komunisty.⁸³⁵

6.4. Sjezd strany jako řešení?

Exiloví politici kalkulovali, že budou po návratu domů skládat účty voličům, a tak v „politické emigraci“ probíhala jakási permanentní předvolební kampaň. Samotná instituce voleb jako soutěže o vliv a mandáty tam ovšem neexistovala. Václav Majer mohl být klidný, neboť nemusel jako předseda strany pravidelně trnout před hrozbou volebního neúspěchu. Přesto klidný nebyl: bez voleb mohl jen těžko ukazovat nějaké měřitelné výsledky a nedisponoval ani funkcemi, které by svým straníkům díky volbám rozdílil. Sám byl relativně dobře placený v Radě svobodného Československa (například v roce 1955 činilo jeho měsíční stipendium přibližně 3,2 dolaru bez cestovního a dalších výloh),⁸³⁶ i Rada byla ovšem podnikem s nejistou budoucností.

Koncem roku 1950 se politici v centrálním exilovém orgánu nedokázali shodnout už téměř na ničem. Slovák Jozef Lettrich, místopředseda Rady, žádal garance pro budoucí autonomii Slovenska, „čechoslovákista“ Petr Zenkl, předseda Rady, na něco takového odmítal přistoupit. Česko-slovenský spor byl jen částí množiny různic, do níž přibyl i spor, kdo by měl být předsedou Rady a na jak dlouho. Dne 25. ledna 1951 se ústřední exilový orgán rozštěpil.⁸³⁷ Národní socialista Petr Zenkl a dalších dvanáct členů výboru prohlásilo Radu

---

⁸³⁵ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, rok 1952, zpráva č. 30, „Zpráva ze schůze členů ÚVV ČSSD konané 15. 11. 1952 v Londýně“.

⁸³⁶ CČsES, RSC, k. 45, i. č. 325.

⁸³⁷ O rozkolu v RSC více JIRÁSEK – TRAPL, s. 54–65, ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 74–87 a 160–171, RAŠKA, s. 61–81.

za zaniklou a vytvořilo vlastní Národní výbor svobodného Československa.⁸³⁸ Sedmnáct zbylých členů v Radě zůstalo a zvolilo novým předsedou agrárníka Josefa Černého.⁸³⁹ Ve vedení československého exilu vzniklo schizma a nikdo nevěděl, na jak dlouho. Pro Václava Majera to byla dvojitá komplikace: V „sedmnáctce“ totiž ze sociálních demokratů zůstal on s Mirko Sedlákem a Františkem Němcem, zatímco se Zenklovou „třináctkou“ odešli Vojta Beneš a Josef Žák. Schizmatem byla navíc zpochybněna nejen existence Rady svobodného Československa, ale i schopnost „exilových stran“ být jejím principem, tedy i sama podstata exilového stranicví. Vrátila se otázka, jestli exilové strany nejsou spíš překážkou rozumné dohody a zda mají vůbec nějakou legitimitu, když je tvoří jen náhodné skupinky uprchlých lidí.

Proč se rozešel Vojta Beneš s Václavem Majerem a Mirko Sedlákem, jehož americké přednáškové turné si na počátku tolik pochvaloval? Než se Rada rozštěpila, létaly vzduchem plamenné výroky a vedle chronických sporů se objevil jeden akutní: boj o zavedení funkčního období pro předsedu Rady, jímž opozice proti Zenklovi chtěla časově omezit jeho předsednictví. Vojta Beneš prý ale neměl důvod Petra Zenkla „nenávidět“ a na otázku, proč odchází s národními socialisty a lidovci, odpovídal, že nemůže „opustit strany“, které s ním doma po Únoru „stály v boji“, z něhož jejich vůdci „odešli na šibenice“.⁸⁴⁰ Rozkol v Radě vnímal jako rozchod „pokrokového bloku“ s blokem „občanským“: „Ani Dr. Žák, ani já jsme přece nemohli jít proti Zenklovi s pány Černým, Lettrichem, Osuským, Kvetkem a jinými, a postavili jsme se s legionáři Papánkem, Ingrem a Hasalem,“ psal Beneš Radomíru Lužovi.⁸⁴¹ „Rada je v krizi, poněvadž je v krizi každý z nás,“ pronesl pět dní před jejím rozkolem.⁸⁴² Podle dvaasedmdesátiletého Beneše (organizovaného v sociální demokracii od 1. listopadu 1897) byl hlavním viníkem rozkolu

---

⁸³⁸ Byli to V. Beneš, P. Blaho, J. Dieška, J. Firt, A. Hřebík, S. Ingr, A. Klimek, Š. Kočvara, J. Papánek, H. Ripka, Jar. Stránský a J. Žák.

⁸³⁹ Byli to J. Černý, J. Lettrich, V. Majer, Š. Osuský, F. Němec, F. Peroutka, A. Heinrich, A. Procházka, J. Slávik, M. Franek, T. Szabo, B. Bunža, M. Rechcigl, F. Král, M. Sedlák, P. Viboč a M. Kvetko.

⁸⁴⁰ HIA, Luža, k. 167, V. Beneš R. Lužovi 9. 5. 1951.

⁸⁴¹ Tamtéž, V. Beneš R. Lužovi 30. 1. 1951.

⁸⁴² KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 160.

Václav Majer. V Benešových očích to byl nevzdělaný člověk bez charakteru, alkoholik bez vůdcovských kvalit, zato s „nezlomnou vůlí k moci“.⁸⁴³ Do dopisů Beneš psal, že ho Majer „dovede do hrobu“, a když sepisoval závěť, výslovně se v ní vyjádřil, že mu Majer nesmí promluvit nad rakví.⁸⁴⁴

Toho, kdo listuje tisíci stránek protokolů ze schůzí exilové sociální demokracie a pročítá stovky dopisů politických lídrů, a nejen těch sociálnědemokratických, znovu a znovu překvapuje způsob komunikace zachycené na nekvalitním papíru. Odehrává se v rámci mluvy s extrémní důsledností v titulatuře a procedurálních záležitostech, vytěšňující jakoukoli obrazotvornost. Politici si tyto šablony přinesli s sebou z prostředí masových stran a velké politiky a vyznávali je nadále i v exilových rozměrech. Používali je dál, ačkoli byli už jen úzkou skupinou lidí, která se mezi sebou dobře a dlouho znala, spolek starých známých, kteří se scházeli namačkání u někoho v bytě, kdo měl zrovna místo, a pokud mohl nabídnout čaj, bylo to plus. Zápisy ze schůzek plní oficiality, oslovuje se výhradně plnými, i když už neaktuálními tituly, jako třeba vážený pane ministře, poslanče nebo generální tajemníku, a jen obtížně se lze dopátrat smyslu sdělení v dopise napěchovaném celými názvy nejrůznějších exilových orgánů a institucí. Proč se tak chovali? Ze setrvačnosti, z potřeby organizovat se a někam patřit, bylo to vzpomínání na staré časy, nebo způsob hobby? Exilová politika se na přelomu let 1951 a 1952 ocitla zatím v nejhlubší krizi. Vedle schizmatu v Radě se i sociálně demokratická „strana“ nacházela v neutěšeném stavu. Pro některé to byl signál, že je angažovanost jen ztráta času a začínali se věnovat soukromým záležitostem. Někteří se ale odmítali vzdát a jednoduše se s exulantským osudem smířit. Taková komunikace pak nebyla jen způsobem „duševní čistoty“, politici stále cítili šanci ještě bojovat a zodpovědnost nevzdat se.

Aktivních lidí bylo mezi sociálními demokraty stále dost, jenže nebyli jednotní. Podle Václava Majera byla těžištěm exilové politiky Rada svobodného Československa. Aby se v ní sociální demokraté prosadili, museli být

---

⁸⁴³ HIA, Luža, k. 167, V. Beneš R. Lužovi 9. 5. 1951.

⁸⁴⁴ Tamtéž, J. Jonáš R. Lužovi a J. Horákovi 15. 1. 1952.

akceschopní, a proto jednotní za každou cenu. Byla to totiž podle Majera nejednota, co stranu zničilo v Únoru. Jeho spojenci byli za oceánem František Němec nebo Mirko Sedlák, placení členové výkonného výboru Rady, v Londýně pak tajemník strany Václav Holub a Vilém Bernard, tajemník Unie socialistických stran střední a východní Evropy. V Americe Majera naopak kritizovali třeba Vojta Beneš nebo univerzitní profesori Josef Macek a Eduard Táborský. Podle Macka měl Majer svůj podíl na předúnorovém režimu, Beneš se s Majerem rozešel až v Radě svobodného Československa a Táborský vedení strany vyčítal „diktátorské způsoby“, neboť se údajně vše schvalovalo (a navrhovalo) v Londýně. Stejně argumentovala mládež kolem Radomíra Luži, pracovat pro exil chtěl odsunutý redaktor Josef Jonáš a po zapojení toužil také odmítnutý národohospodář Karel Maiwald. Blažej Vilím se neplánoval vrátit do exilové politiky, ale stále aktivní v exilové sociální demokracii byli jeho přátelé František Plášil a Jan Svoboda. Plášil ve Švýcarsku a Svoboda v Anglii.

Rozštěpení Rady podlomilo Majerovu autoritu. Přirozenou cestou k „restartu“ exilové strany se skupinkám oponentů jevilo svolání sjezdu. V korespondenci nespokojenců se objevil plán, podle něhož se měl exilový sjezd, realizovaný alespoň korespondenční formou, uskutečnit na základě legitimacy brněnského sjezdu z roku 1947 – posledního oficiálního celostranického hlasování na domácí půdě. Exilový sjezd strany by vytvořil nové vedení, sjednotil stranu a dal by jí nový impulz.

*

Odkazy na brněnský sjezd se v té době neobjevily náhodou. Na Nový rok 1950 do exilu uprchl také Bohumil Laušman, poslední předúnorový předseda sociální demokracie. Do funkce byl zvolený na brněnském sjezdu na úkor Zdeňka Fierlingera, jenže v Únoru pod tlakem okolností nakonec vstoupil do Gottwaldovy „obrozené“ vlády. Z prominentního tábora King Camp v Oberurselu u Frankfurtu nad Mohanem začal po svém útěku korespondovat. Popsal, že mu doma hrozilo zatčení, že byla při útěku zatčena manželka

s oběma dcerami. Laušman obdržel obratem odpověď, že byl už v listopadu 1948 usnesením exilového ÚVV vyloučen ze strany, „protože v ostrém rozporu s vůlí členstva [...] připojil se v kritických dnech únorového puče k zrádcům demokracie a socialismu a aktivně pomáhal při potlačení Československé sociální demokracie.“⁸⁴⁵ V podobném duchu mu odpověděl také Petr Zenkl, předseda Rady svobodného Československa, že jako o uprchlíka se o něj postará IRO a že politicky na něm Rada nemá zájem. Členové Ústředního výkonného výboru o Laušmanovi znovu diskutovali 6. února 1950. Většina s ním odmítala komunikovat. Pouze Jaroslav Prosser viděl apriorní odsudky problematicky: „Bude třeba si ujasnit, jak máme postupovat vůči těm, kteří eventuálně po Únoru zůstali v nějakých funkcích. Laušman byl odsouzen, aniž byl slyšen. To může být jeho oprávněná námitka. Myslím, že v ostatních případech v budoucnosti by takovému opatření mělo předcházet slyšení dotyčného soudruha.“ Adolf Mokřý reagoval, že by pak „nemohli odsoudit nikoho“, a tím debatu ukončil.⁸⁴⁶

Exilem odmítaný Laušman se pokusil vyjednat podporu v Jugoslávii, která se po roztržce se Sovětským svazem v roce 1948 snažila ukázat liberálnější image a hledala cestu z mezinárodní izolace opatrnými kontakty se Západem. Jugoslávští komunističtí lídři sice Laušmanovy opakované žádosti o podporu v rozhlasové propagandě odmítali, avšak bývalý předseda zvyšoval prostřednictvím svých balkánských kontaktů svou cenu v exilu. Pro mnoho evropských socialistů se Jugoslávie stávala určitou nadějí, příslibem specifické, alternativní cesty k socialismu bez ruského samoděržavného diktátu a západního kapitalismu.⁸⁴⁷ Přestože tamní reformy nefungujícího systému a „byrokratické degenerace“ neměly ohrozit vlastní, samojedinou moc komunistické strany, vyvolával v letech 1951 až 1953 jugoslávský směr také obavy mocenských elit v Sovětském bloku.

---

⁸⁴⁵ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXIa, ÚVV B. Laušmanovi 19. 1. 1950.

⁸⁴⁶ ABS, ZV 127 MV, svazek 4, „Přijetí B. Laušmana soc. dem. emigrací“. ÚZSI, Svazková agenda I. správy SNB, Bohumil Laušman. ČSDS, k. 2, vol. VI, Zápis ze schůze ÚVV ČSSD v exilu z 6. 2. 1950.

⁸⁴⁷ VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, „Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, in: *Securitas imperii*, 14/2006, s. 308.

Dostat Laušmana z politické izolace chtěl Karel Maiwald, jeho přítel a bývalý spolupracovník na ministerstvu průmyslu. V Rakousku mu pomáhal Josef Jonáš. Ze Švýcarska s ním komunikoval František Plášil a mladý sociální demokrat Zdeněk Šedivý, redaktor nově budovaného Rádia svobodná Evropa v Mnichově, zveřejňoval v rozhlase Laušmanovy anonymní texty. Skupina „exulantů žijících v neustálé nejistotě“, jak se vyjádřil Šedivý, oceňovala Laušmanovu „aktivitu a iniciativu“, která podle nich kontrastovala s „nečinností“ exilových lídrů.⁸⁴⁸ V rozmluvách v Rakousku se Laušman s Jonášem shodl, že je třeba sociální demokracii opět sjednotit a novou akci zaštitit lidmi, jejichž funkce by byla „založena v řádných usneseních posledního svobodného sjezdu“.⁸⁴⁹ Spojenci Laušmana, přeúnorového předsedy strany, přemlouvali Blažeje Vilíma, předúnorového ústředního tajemníka, aby se vrátil do politiky: „Je třeba zapomenout leccos, co bylo včera [...] Chlapsky si podat ruce,“ burcoval Josef Jonáš na Štědrý den 1951 Laušmana a Vilíma, jemuž připsal v dopise dodatek: „Milý Blažeji, Laušman [...] je ochoten kdykoliv a kdekoliv se sejít [...] Vše leží tedy hlavně u Tebe.“⁸⁵⁰

*

Měl exilový Ústřední výkonný výbor právo vylučovat členy z funkcí řádně zvolených brněnským sjezdem a kdo mohl revidovat jeho rozhodnutí? Byly exilové poměry tak složité, že vylučovaly stranickou demokracii a vynucovaly si vládu pevné ruky? Pokud jsou důležitými vlastnostmi dobrého manažera otevřenost, komunikativnost a hlavně schopnost řídit sama sebe, Václav Majer svou zprvu nezpochybnitelnou autoritu rychle ztrácel. Kdysi byl označován za „konciliárního“ člověka, který nedovede mít nepřátele, po útěku na Západ dokázal dělat kompromisy a bylo zásluhou také jeho „vyjednávacích metod“, že Rada svobodného Československa v únoru 1949 nakonec vznikla.

---

⁸⁴⁸ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Holub Z. Šedivému, tato odpověď je přepis s pravděpodobně chybným datem 31. 1. 1952.

⁸⁴⁹ Tamtéž, Vilím, k. 5, vol. XXIa, K. Maiwald B. Vilímovi 28. 12. 1951.

⁸⁵⁰ Tamtéž, J. Jonáš R. Lužovi, B. Vilímovi a B. Laušmanovi 24. 12. 1951.

Exulantský způsob života ale okleštil možnosti „dělání politiky“. Vojta Beneš mluvil o Majerově omezeném rozhledu, Blažej Vilím o nedostatku ideových zásad a přílišné důvěřivosti k lidem. Viděno ale z druhé strany, podle čeho se v exilu měří úspěchy? Jak je ukázat nebo dokázat? Jak reagovat na rychle běžící události, když vykořisťování jedné anketní otázky, nehledě ke značným finančním nákladům, může trvat v ideálním případě měsíc? Jak se držet kořenů sociálnědemokratického hnutí a přitom reagovat na nové výzvy? A co je to ten správný sociálnědemokratický ideál a kdo o tom rozhoduje? Jak vykládat více než sedmdesátileté dějiny? Kdo v exilu ztělesňuje kontinuitu? S kým spolupracovat a jak si přitom nezneprátelit ostatní?

Laušman nebo Maiwald byli pro Majera lidé, kteří opakovaně selhávali a zradili v kritické chvíli. Jak měl komunikovat s Blažejem Vilímem, který se s ním nechtěl během tří pounorových let domluvit na jediném řešení a který principiálně odmítal účast v Radě svobodného Československa? Jak si usmířit Vojtu Beneše, „zneužívaného“ národními socialisty pro jejich „plán rozložení sociální demokracie“?⁸⁵¹ Co s houževnatou, ale příliš ambiciózní skupinou mládeže, která podle něj netušila, co je to „zodpovědnost“, a kterou vnímal jen jako Lužův (respektive Ripkův a Ingrův) nástroj placený z pochybných zpravodajských peněz? Majer výzvy ke sjezdu vnímal. Právě otázku Laušmanova návratu ale využíval jako svůj hlavní protiargument. Když byl viněn mládeží, že v Radě „nedělá politiku jazýčku na váze“, odpovídal: „Připomnělo mi to jednu epizodu z představenstva strany v roce 1946. Tehdy po volbách, při jedné příležitosti Laušman v představenstvu strany teatrálně dokazoval: ‚Ano, soudruzi a soudružky, jsme stranou nejslabší, ale soudruzi, my jsme tím jazýčkem na váze, ano soudruzi a soudružky, my jsme tím jazýčkem...‘ To už mě trochu dopálilo, a než mohl dokončit, tak jsem poznamenal: ‚Ano, Laušmane, my jsme tím jazýčkem, ale nesmíme s ním komunistům líbat prdel!‘“⁸⁵²

---

⁸⁵¹ HIA, Luža, k. 167, V. Majer R. Lužovi 16. 5. 1951.

⁸⁵² Tamtéž.

Vilíma, který už začínal nový život, museli přemlouvat tři čtvrtě roku, než se s Laušmanem v dubnu 1952 sešel. Na setkání s Laušmanem kývl hlavně ze zvědavosti, neboť si chtěl vyjasnit věci z minulosti. Cestoval do Paříže, protože Laušman neměl britská víza.⁸⁵³ Na pětidenních poradách nevyloučil, že by na podzim, k pětiletému výročí Brna, podpořil svolání exilového sjezdu. Případný vstup do obnovené Rady svobodného Československa ovšem podmínil tím, že by nový orgán nebyl závislý na americké finanční podpoře, přičemž by jeho nezávislost zaručila půjčka splatná po osvobození Československa. Dne 7. března, v den Masarykových narozenin, odvysílali díky M. L. Hirschovi pařížským rozhlasem „provolání k dělnictvu v ČSR“.⁸⁵⁴ Václav Majer spojení Laušmana s Vilímem neviděl jako hrozbu, nebo alespoň to tvrdil: „Pochybuji, že k tomu dojde. Mají moc věcí na svědomí a vzájemně se nenávidí,“ psal třeba lavírujícímu Lužovi.⁸⁵⁵ Nedělal si iluze ani o francouzské finanční pomoci. Čeho se obával, to byla situace v Radě, popřípadě aktivita Vojty Beneše, který v USA společně s Josefem Mackem a Edvardem Táborským, tehdy už dvěma etablovanými vysokoškolskými profesory, domlouval vytvoření „protimarxistické“ skupiny sociálních demokratů.⁸⁵⁶ Beneš, jemuž dělalo v posledních letech potíže jakékoli cestování, ale v listopadu 1951 zemřel na následky mozkové mrtvice.

*

Majer se rozhodl zareagovat na situaci tak, že ve vlastní straně nereagoval nijak. Jeho pozice závisela na kondici Rady svobodného Československa, a proto to byl znovu on, kdo v Radě nabízel kompromisy, zprostředkoval kontakty a táhl hlavní vyjednávání. Obnovovat Radu v její alespoň navenek původní podobě se začalo dařit v první polovině ledna 1952. Jistěže jedním z důvodů, proč se dokázaly zneprátelené strany vrátit k jednání, byly výhrůžky Američanů,

---

⁸⁵³ CAC, MWLD, 235-4, Laušman Maiwaldovi 23. 3. 1952.

⁸⁵⁴ LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 58–59.

⁸⁵⁵ HIA, Luža, k. 167, V. Majer R. Lužovi 11. 6. 1951.

⁸⁵⁶ Tamtéž, V. Majer R. Lužovi 16. 5. 1951.

že exilovým reprezentantům odejmou finanční podporu. To ale úpornost jednání nesnižovalo. V červenci 1952 se sešlo v manhattanském luxusním hotelu Pierre zastupitelstvo znovusjednocené Rady svobodného Československa. Setkání se sice odmítli účastnit agrárníci (alias republikáni), kteří žádali paritu a větší personální vliv, avšak staronoví vůdci Jozef Lettrich s Petrem Zenklem si dokázali alespoň prozatím podat ruce a usednout za štědře prostřený stůl.⁸⁵⁷

Zájem Jonáše a Luži na Laušmanovi klesal úměrně s tím, jak v Radě sílila Majerova pozice.⁸⁵⁸ Zejména mladý Jiří Horák, od roku 1951 student politologie na newyorské Kolumbijské univerzitě, spojení s předúnorovým předsedou odmítal. Varoval před iluzí jugoslávské demokracie a upozorňoval, že hlavní úlohu ve světové politice hrají USA.⁸⁵⁹ Ani pasivní Vilím o organizaci sjezdu příliš neusiloval. Laušman, jehož rodina byla v Československu perzekvovaná, na Vilíma několikrát apeloval, že ztratili mnoho času a že je třeba jednat,⁸⁶⁰ ale Vilímovy ojedinelé odpovědi ukazovaly rozdíl v prioritách obou „spojenců“. Vilím, který pracoval 55 hodin týdně v továrně (včetně soboty, s hodinovou cestou domů), nespěchal: „Způsob, jakým začínáme, je správný,“ mírnil nedočkavého Laušmana a své dopisy zakončoval slovy: „Bohouši, buď trpělivý!“ A vysvětloval: „Mlčení vůči Tobě bylo způsobeno tím, že jsem vůči Tobě zatížen řadou věcí, zejména pak ‚únorem‘, které vyžadují času.“⁸⁶¹

O sjezdu se diskutovalo dál bez Laušmana. Svolání nejvyššího orgánu strany propagoval v letech 1952 a 1953 měsíčník *Naše cesta*⁸⁶², připravovaný lidmi kolem Luži a Jonáše, a na jeho stránkách Eduard Táborský.

---

⁸⁵⁷ K těmto jednáním RAŠKA, s. 82–100.

⁸⁵⁸ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 166–167. Aniž by Bohumil Laušman usiloval o členství v RSC, na návrh místopředsedy Josefa Lettricha bylo zastupitelstvu Rady doporučeno nepřijmout ho za člena kvůli „kolaboraci s komunisty“.

⁸⁵⁹ ČSDS, Vilím, k. 5, vol. XXIa, J. Horák Jos. Horákovi 21. 8. 1952.

⁸⁶⁰ Tamtéž, B. Laušman B. Vilímovi, 16. 5. 1952.

⁸⁶¹ Tamtéž, B. Vilím B. Laušmanovi 23. 5. 1952.

⁸⁶² *Naše cesta. Socialistický časopis*, roč. I, č. 1, s. 1. První číslo vyšlo v dubnu 1952. Časopis, jehož první tři čísla vznikla v Paříži a další už ve Vídni, byl nástupcem cyklostylovaného ústředního orgánu ÚKM *Zpravodaje*, který byl od roku 1950 vydáván v Kodani Jiřím Horákem. K redaktorům *Naší cesty*, která nepravidelně vycházela do roku 1955 v nákladu tisíc výtisků, patřili ve Vídni působící Jaroslav Benda (psal pod pseudonymem J. Kýbl), Josef Jonáš, Radomír Luža nebo Karel Škrábek (pseudonym Karel Sova).

Ten v otevřeném dopise smířlivě navrhoval, aby svolavatelem sjezdu byl co největší počet straníků všech myšlenkových směrů, a to i „skupina Majer – Holub“, „přes řadu trpkých zkušeností, které mají soudruzi s londýnským vedením“.⁸⁶³ Londýnský tajemník Václav Holub nereagoval a Táborského iniciativu ani nezmínil ve stranických oběžnících.⁸⁶⁴ Majer *Naši cestu* nepovažoval

za „stranický“ časopis. Nevěřil, že je tištěný formát na relativně kvalitním papíru financován transparentně. Odkazoval na Lužovy neprůhledné zpravodajské aktivity a odmítal Lužovo vysvětlení, že časopis vychází z „peněžních příspěvků čs. exulantů“.⁸⁶⁵

Podle stanov byla rozhodnutí sjezdu, nejvyššího orgánu strany, závazná pro všechny členy a organizace. Sjezd jednoduše řečeno rozhodoval s konečnou platností o všech stranických záležitostech. Protože po Únoru nebyl čas ani prostor na vnitrostranickou demokracii, přebíral agendu sjezdu Ústřední výkonný výbor, jehož legitimitu ztělesňovala část členů a náhradníků zvolených do ÚVV na posledním řádném sjezdu strany v Brně v roce 1947. Spornou částí se v exilovém organizačním řádu stávala formulka, podle níž měl sice ÚVV „vykonávat svoje úkoly až do prvního sjezdu strany v zahraničí“, jenže řád jeho svolání ústřednímu výboru vůbec nenařizoval, respektive nestanovil k tomu pravidla nebo alespoň nějaký termín.⁸⁶⁶ Sjezd se tak bez souhlasu londýnského vedení nemohl uskutečnit. Nejen proto, že k tomu podle organizačního řádu nebyl ÚVV povinnen, ale byl v tom i praktický důvod: pouze sekretariát strany,

---

⁸⁶³ ČSDS, Vilím, k. 4, vol. V, opis článku E. Táborského pro červencové číslo *Naši cesty*, „Sjezd čs. sociální demokracie v exilu?“. Táborský prosazoval svolání sjezdu až po návratu domů, pokud by se ale uskutečnil v exilu, měl být svolavatelem co největší počet straníků, protože jen tak „může být obnovena narušená jednota strany, a tak posílena její dělnota“.

⁸⁶⁴ Tamtéž, k. 3, vol. 11, J. Horák sekretariátu ČSSD v Londýně srpen 1952.

⁸⁶⁵ LUŽA, „Československá sociální demokracie v zahraničí 1948–1989“, in: *Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*, Praha 1998, s. 42–44. Luža postupně domluvil redakční spolupráci s Hubertem Ripkou, do časopisu přispíval například Ján Papánek nebo Eduard Táborský.

⁸⁶⁶ ČSDS, Vilím, k. 2, vol. VI, „Organizační řád ČSSD v exilu“.

který spravoval Holub, totiž vlastnil seznam adres všech sociálních demokratů v exilu. A ten tajemník odmítal komukoli poskytnout.⁸⁶⁷

Předseda Majer, tajemník Holub a tajemník socialistické unie Bernard nechtěli svolání sjezdu připustit. Jejich nekompromisní argumentaci shrnuje Holubova odpověď Karlu Maiwaldovi z poloviny roku 1953. Jestliže v exilu podle tajemníka strany působilo několik doma zvolených „bývalých“ členů ÚVV sociální demokracie, kteří „členy ÚVV v exilu být přestali anebo se jimi nikdy nestali, pak to samo o sobě samozřejmě neodnímá ústřednímu výkonnému orgánu postavení vrcholného orgánu strany a nesnižuje jej na pouhou frakci“. Holub vysvětloval, že by zásada kontinuity, jakou požadovali kritici, dovedla exilové organizace do „absurdních důsledků“: „O Ústředním výkonném výboru lze říci, že je orgánem samozvaným – jako každý podobný orgán v exilu – poněvadž v exilu nelze svolat řádný sjezd strany, aby řádně zvolil nový výkonný výbor, na tomto stavu nebude lze nic změnit, dokud nebude obnoven svobodný politický život v Československu,“ píše se v Holubově oficiální odpovědi, která prozatím ukončovala debatu o svolání prvního pounorového sjezdu „Československé sociálně demokratické strany v zahraničí“.⁸⁶⁸

6.5. Rok 1953 a „exulanti bez groše a přátel“

O plánech uspořádat exilový sjezd ČSSD věděla československá rozvědka. V roce 1952 vyslala na Západ agenta Františka Macháčka, bývalého regionálního lídra sociální demokracie z Královéhradecka, který tomu měl zabránit. Nakonec zasahovat nemusel, ale nebezpečí pro komunistickou bezpečnost přišlo odjinud: Měnovou reformou, administrativní operací, kterou Komunistická strana nachystala v utajení na 1. června 1953, připravil stát československé občany přes noc o 17 miliard korun. V oběhu kolovalo příliš peněz, ale výroba a trh nastavené na těžký, nespolečenský průmysl nedokázaly tyto

---

⁸⁶⁷ Tamtéž, k. 4, vol. V, opis článku E. Táboorského pro červencové číslo *Naší cesty*, „Sjezd čs. sociální demokracie v exilu?“.

⁸⁶⁸ Tamtéž, k. 3, vol. XIII, „Odpověď na otázky s. Maiwalda“.

peníze odčerpávat. Kdo měl úspory, měnová reforma jej o ně připravila. Ve více než sto závodech a v některých městech přerostla nespokojenost v nepokoje. Vedení KSČ vyděsilo, že se demonstrací účastnili dělníci a že policie v řadě míst jen zmateně přihlížela. Přitom nejjednodušším řešením bylo svést problém jinam, na nějaké spiknutí. A protože na politickém spektru je nejbližší alternativou a konkurentem komunistů sociální demokracie, připravili komunisté systematickou kampaň proti „sociáldemokratismu“. Média argumentovala, že je neklid projevem „reakce“, která chce využít „hluboce zakořeněného sociáldemokratismu“, aby získala pracující proti režimu. Přestože organizovaná ilegální činnost několika skupin sociálních demokratů byla ochromena už v prvním pounorovém roce a ačkoli na spontánních demonstracích neměli sociální demokraté organizační podíl, začalo zatýkání.⁸⁶⁹

V Československu měly politické procesy proti bývalým sociálním demokratům několik etap. Po odsouzení představitelů „prvního ilegálního ústředního výboru ČSSD“ z let 1949–1950 byli někteří „přimícháni“ do největších monstrprocesů, například Zdeněk Peška a Vojtěch Dundr ke skupině Milady Horákové. Další byli perzekvováni ve stovkách dílčích procesů. V nich hrála sociálnědemokratická minulost jen druhotnou roli, nicméně druhá fáze kampaně proti sociálním demokratům přišla právě v roce 1953 a měla vyvrcholit procesem s domnělým „druhým ilegálním výborem ČSSD“ (Görnerem, Koubkem, Kreidlem nebo Pičmanem). V atmosféře tehdejší paranoi dostala bezpečnost za úkol „odhalit“ podzemní sociálnědemokratickou ilegální síť, případně prokázat její napojení na zahraničí.⁸⁷⁰ Jedním

---

⁸⁶⁹ K přípravě procesů nejvíce KAPLAN, *Sociální demokraté*.

⁸⁷⁰ Během kampaně proti „sociáldemokratismu“ připravila komunistická rozvědka ještě další akce mimo republiku. Dne 19. listopadu 1954 bylo vídeňské redakci *Naší cesty* vráceno poštou několik desítek výtisků listopadového vydání s poznámkou, že je zásilka nedostatečně frankována. Redakce zjistila, že jsou to plagiáty dosud neexistujícího čísla adresované do USA a Austrálie. Falzifikátoři nepoužili originální štočky i laik mohl poznat falzifikát podle druhu písma, který tiskárna Vorwärts, uvedená v impresu, nevlastnila. Nápadné byly pravopisné chyby v redakčním oznámení. Redakce neměla ani finance k rozesílání tiskovin letecky, podvrhy přitom nesly razítko „Par Avion“, nehledě k tomu, že byl falzifikát expedován za plnou taxu rakouské novinové služby. Uvažovalo se o původci falzifikátů. Redakce nakonec vyloučila, že by mohl být falzifikát vyroben v rakouské tiskárně, neboť by tisk v takovém rozměru nemohl být utajen. Prazvláštní byl navíc jazyk tiskoviny, typický spíše pro komunistickou mluvu. Slovní spojení jako „ČSR, jedna z nejprůmyslovějších zemí světa“,

z organizátorů se měl stát právě Bohumil Laušman. Nezáleželo na tom, že byl v roce 1953 ve svém salcburském bydlišti politicky už úplně izolovaný a samotu a trápení nad osudem své rodiny utápěl v alkoholu. Karol Bacílek, ministr národní bezpečnosti, a jeho nástupce Rudolf Barák, ministr vnitra, připravili Laušmanův únos z Rakouska zpět do Československa. Odluku provedli o Vánocích 1953. Laušman se na Štědrý den ocitl v pražské ruzyňské věznici, kde po deseti letech věznění, v roce 1963, za nejasných okolností zemřel.⁸⁷¹

Stalin zemřel v březnu 1953 a za několik měsíců se na Východě objevila ohniska neklidu. Kromě protestů v Československu se rovněž v červnu toho roku rozšířily pouliční nepokoje z Východního Berlína do některých průmyslových center Německé demokratické republiky. Ministerská rada vyhlásila výjimečný stav, ale nedokázala vlnám odporu čelit. V ulicích musely zasáhnout sovětské tanky. Počátkem roku 1953 přitom v USA vystřídala republikánská vláda demokratickou. Republikánská strana vyhrála volby s manifestem slibujícím ukončit „neplodnou“ politiku „zadržování“ sovětsko-čínského komunismu, a namísto toho John Foster Dulles, nový ministr zahraničí, vyhlásil program „vytlačování“. Že je takový signál problematický, se ukázalo za několik měsíců právě v Berlíně. Demonstranty sice objektivně podnítilo k masovým nepokojům vysílání západoberlínské rozhlasové stanice Rias, řízené CIA, ale americká strana nemohla riskovat nebezpečnou konfrontací (mimořádně, dva měsíce po potlačení německého povstání vydá sovětská vláda prohlášení o úspěšném testu vodíkové pumy). Americká vláda tak alespoň rozhodla, aby byly východním Němcům rozděleny v Berlíně potravinové balíčky. Bylo jich rozdáno pět a půl milionu a každý obyvatel

---

„rostoucí mechanizace zemědělství“ nebo „spolupráce Ferdinanda Peroutky s fašisty“, vylučovala exilové autorství. ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, Redakční rada *Naší cesty* Ústřednímu výkonnému výboru čs. sociální demokracie 22. 11. 1954. Tamtéž, „Několik poznámek k rozšiřování falzifikátu *Naší cesty*“.

⁸⁷¹ K Laušmanovi více HORÁK, *Bohumil Laušman – politický životopis*; BUREŠOVÁ – TRAPL, *Bohumil Laušman. Proměny života sociálnědemokratického politika*; ŠOLC, *Útěky a návraty*.

východní části města, dosud neoddělené zdi, si pro ně byl několikrát, včetně členů východoněmecké vládnoucí strany.⁸⁷²

Jak ale na události v Německu reagoval exil a co mohla podniknout Rada svobodného Československa? „Usnést si“ ve Washingtonu „protest“, povzdechl si Ferdinand Peroutka nad maximem možného. Rada proti násilnému potlačení demonstrací protestovala, sama ale nebyla v dobré kondici. Spory zůstávaly a Peroutka, který v příčinách bezvýznamnosti a bezzubosti Rady viděl vnitřní hádky, varoval, že Američanům může dojít trpělivost: „Doma se nás jednou zeptají, proč jsme se s Amerikou rozešli. Odpovíme jim: proto, že při schůzích v říjnu 1953 [...] jsme nevěděli, zda má schůzi předsedat dr. Lettrich, nebo dr. Zenkl!“⁸⁷³ Americká republikánská administrativa měnila k Radě přístup: Výbor pro svobodnou Evropu, který Radu finančně podporoval, nyní ultimativně požadoval větší vliv agrárníků na úkor Zenklova národně socialistického křídla. Souběžně museli někteří exiloví lídři čelit výslechům komise republikánského senátora Josepha McCarthyho z Výboru pro vyšetřování neamerické činnosti. V největších potížích se ocitli národní socialisté Hubert Ripka, Petr Zenkl a Ivo Ducháček, redaktor československého vysílání Hlasu Ameriky. Ten byl dokonce obviněn ze styků s československým velvyslanectvím. V době prvních vážných nepokojů v rámci Východního bloku tupily akceschopnost Rady hádky a atmosféra denunciací a vzájemných udání. Petr Zenkl, zkompromitovaný McCarthyho výborem kvůli své „socialistické“ minulosti, musel z funkce předsedy Rady odejít v září 1953. Na jeho místo nastoupil agrárník Josef Černý, mimochodem spojenec Václava Majera.⁸⁷⁴

Typická otázka, kterou si *exulanti* na Západě kladli, zněla: mohou vůbec existovat angažovaní pozorovatelé v zemích, kde nikdy nevládla „totalita“?⁸⁷⁵ Lze vůbec vysvětlit „kvalitu“ komunistického režimu britskému nebo švýcarskému občanovi? Může se Švéd „vcítit“ do „exulantské duše“, když pojem „švédský exulant“ historie nezná? Jak se bránit relativizování poměrů

---

⁸⁷² DURMAN, s. 390.

⁸⁷³ KOSATÍK, *Ferdinand Peroutka*, s. 180.

⁸⁷⁴ RAŠKA, s. 100–108.

⁸⁷⁵ HVÍŽDALA, Karel, *Restaurování slov. Eseje a texty o médiích 2005–2008*, zde esej „O angažovaných pozorovatelích aneb O Societas Erasmiana“, Praha 2008, s. 103–112.

na Východě intelektuály na Západě? A hlavně: budou Východu s přibývajícím časem „rozumět“ sami uprchlíci? Západní socialisté v přístupu k dění na Východě nebyli jednotní. Unie exilových socialistických stran střední a východní Evropy sice vydala společně se Socialistickou internacionálou, jejíž kongres se konal v létě 1953 ve Stockholmu, „apelativní prohlášení“ odsuzující „expansi sovětského imperialismu“, propagandistický úředník exulanta Viléma Bernarda ale ukazuje příklad z jeho tehdejší diskuze s *Tribune*, hlavním tiskovým orgánem bevanistů. Jennie Lee, poslankyně a manželka Aneurina Bevana, zveřejnila 25. září 1953 komentář nazvaný „Co míní těmi nebezpečnými slovy“, v němž se od rezoluce internacionály a exilové unie distancovala. Vyjádřila lítost nad „trpkým osudem“ uprchlíků „bez groše a bez přátel“, jež jsou těmi „nejtragičtějšími postavami“. Zároveň se exilových stran dotázala: „Jsou západní velmoci a zejména Spojené státy opravdu ochotny ponechat jejich národům, aby svobodně a podle vlastní volby rozhodly o svém společenském systému? [...] Máme se spojit s McCarthym? Máme slíbit, že učiníme všechno, co je v našich silách, abychom osvobodili sovětské satelitní země, a to i přímou vojenskou intervencí, bude-li to nutné? [...] Zlo bychom nahradili zlem ještě horším [...] Mnoho pokrokových požadavků, jež vytyčil veliký boj proti fašismu, bylo uskutečněno v zemích východní Evropy – znárodnění průmyslu a odstranění zbytků feudalismu [...] Respektovala by dolarová diplomacie tyto vymoženosti?“⁸⁷⁶

Bernardovu reakci zveřejnila *Tribune* společně s doslovem Leeové 9. října 1953. V celostránkovém článku nezvolil Bernard apelativní tón. Poslankyni ujistil, že socialistický exil dává přednost „diplomatickému nátlaku“ před válečným řešením. Ale ohledně komunikace s Východem, za který se Leeová přimlouvala, připomenul, že právě snaha o zlepšení komunikace Východu se Západem byla hlavním důvodem, proč musel z Československa uprchnout. „Jestliže se uznává, že ve střední a východní Evropě působí mocná opozice proti vládám sloužícím Moskvě, hlavní otázka je v tom, jaké stanovisko zaujmou západoevropští socialisté vůči této opozici (nikoliv vůči ‚exulantům

---

⁸⁷⁶ „V diskuzi s bevanisty“, *Demokracie a socialismus*, 28/1954, s. 17–18.

bez groše a přátel‘). Dělníkům v našich zemích, vzdorujícím za cenu obětí na životech, buď jejich západní soudruzi poskytnou plnou morální a politickou pomoc, anebo je opustí,“ argumentoval. Jennie Lee odpověděla: „Jsem vděčna Vilému Bernardovi za jeho dopis, který odhaluje nebezpečné a takřka sebevražedné stanovisko, které zastává on sám a jeho organizace. V. Bernard požaduje, aby se pokračovalo ve studené válce až do svržení komunistického režimu. To je politika Ameriky [...] Bylo by krásné, kdyby Velká Británie, Amerika, Rusko a všechny národy ovládající cizí země daly všem svobodu, ale postavit to jako předběžnou podmínku mírového jednání by ve skutečnosti udusilo jakoukoli naději na mír.“⁸⁷⁷

*

V jaké kondici byly v roce 1953 sociální demokraté? Zatímco v Radě svobodného Československa se situace měnila každým okamžikem, v „exilové straně“ se poměr sil od Vilímova odchodu z politiky příliš neměnil. Vedení ovládli lidé zdůrazňující zásadu, že nejednota strany znamenala v minulosti potíže. V třicetičlenném Ústředním výkonném výboru převládali příznivci Václava Majera, dále lidé, kteří si nedokázali představit jinou variantu, a zbytek tvořili spíše pasivní členové. Václav Majer se tak mohl soustředit na politiku v USA (v Radě Svobodného Československa a ve Shromáždění porobených evropských národů⁸⁷⁸, střežové organizaci exilových reprezentací založené v roce 1954), Václav Holub spravoval stranický sekretariát v Londýně a Vilém Bernard byl zaměstnán funkcí tajemníka v Unii socialistických stran střední a východní Evropy. Tento způsob stranické jednoty umožňoval Majerovi a Bernardovi snadněji vykonávat reprezentativní funkce, na druhou stranu objektivně direktivní způsob vedení strany, původně zamýšlené jako široké exilové hnutí, nepřidávalo sympatizantům chuť být iniciativní nebo se aktivně angažovat.

---

⁸⁷⁷ Tamtéž, s. 18–20.

⁸⁷⁸ Sdružení je známé pod zkratkou ACEN, Assembly of Captive European Nations. Více NEKOLA, „Za osvobození ‚porobených národů‘“.

Nukleární rovnováha změnila předpoklady, s nimiž politici odcházeli do exilu. Radomír Luža začal počítat s „dlouhodobým exilem“ v roce 1952. V Paříži sice příležitostně navštěvoval přednášky, ve Francii ale neviděl pracovní perspektivu. Je otázka, nakolik byl do zpravodajských služeb vevázán, ve svých poznámkách tvrdí, že na placenou práci pro exilovou zpravodajskou službu rezignoval na podzim 1953. Koncem listopadu toho roku obdržel jako „Displaced Person“ americké vízum. Odletěl do USA z bruselského letiště. Majer s Holubem tvrdili, že zpravodajství je profese, z níž nelze dát výpověď, a Lužův letecký způsob transferu považovali za důkaz jeho pokračujících zpravodajských aktivit. Luža svůj let vysvětloval „sponzorstvím“ International Rescue Committee, jejímž byl „důvěrníkem“. Odlétal s manželkou Libuší, svatbu měli už 5. února 1949 v Paříži. V New Yorku nejprve bydleli u Jiřího a Zdeny Horákových, kteří odpluli do USA o dva roky dříve. Horák studoval politologii na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. Luža začal studovat evropské dějiny na New York University. Libuše si našla práci jako manikuristka, barvila také vlasy v dámských kadeřnictvích a manžela finančně podporovala na studiích.⁸⁷⁹

Exilová politika dostávala nový obsah, přitom se postaru stále argumentovalo rozdíly v životopisech. Skupina Majerových přátel ovládala exilovou organizaci. Kritici, kteří její legitimitu neuznávali, se organizovali buď v „autonomním“ prostředí zemských organizací, nebo svoje aktivity omezovali na vlastní akce; o sociálně demokratické straně mluvili už spíše jako o ideálu. Atmosféru roku 1954 ukazuje zápis ze schůzky Václava Majera s Radomírem Lužou a Jiřím Horákem v Horákově newyorském bytě, uskutečněné 31. ledna. Cituji ho v plném znění, jak byl zaznamenán Horákem, neboť se domnívám, že shrnuje tehdejší argumentaci a vzorce myšlení:

„Horák: Já už toho mám dost. Já to zítra rozešlu všem členům ÚKM a ty budeš nucen všechna svá urážlivá tvrzení dokázat. Aby bylo jasno: soudruh Majer prohlásil, že mládež strany je krycí organizace pro rozbití sociální demokracie.

---

⁸⁷⁹ HIA, Luža, k. 151, „Stručný životopis“.

Majer: Background je u národních socialistů, ti si to vymysleli a vy tomu sloužíte.

Horák: Jsem obyčejný člověk a chci, abys mluvil alespoň tak rozumně, abych tomu rozuměl a mohl odpovídat. Co si národní socialisté vymysleli? Věříš vůbec tomu, že se někomu může podařit rozbít sociální demokracii, pětasedmdesátileté socialistické hnutí? Mohou rozbít naši stranu v exilu?

Majer: Kdybych tu nebyl, tak by ji rozbili. Já začal něco dělat...

Horák: Co?

Majer: Já ti řeknu co. V roce 1945 nikdo nevěděl, že je opozice v sociální demokracii.

Horák: Co to vykládáš? Byl jsem na okresní konferenci, kde byl Klaban nominován za kraj jako poslanec. Spolu s tátou byli více než dvacet let protikomunistickými předáky kraje. Ale protože strana v Praze kolaborovala s komunisty, tak sekretariát rozhodl, že Klaban poslancem být nesmí, a byla delegována ta svině Příbylová. Tady vidíš, že soudruzi na krajích měli už v roce 1945 rozum.

Majer: Od roku 1945 jsem byl v opozici proti komunistickému křídlu Fierlingera a Laušmana.

Horák: A my jsme nebyli v opozici? Tys byl ministrem, proto se o tobě mluvilo více, o nás méně. Souhlasím, že dělал protikomunistickou politiku, ale nebyl jsi sám. Ale důkaz, proč jsme krycí organizace pro rozbití strany...

Majer: Vy jste. Mládež sociální demokracie na brněnském sjezdu nebo před ním udělala určitá rozhodnutí. Já jsem ta rozhodnutí držel. A s tím jsme přišli do exilu...

Horák: ... A my také. A v exilu máme řád, který náš sjezd uznal.

Majer: Ten brněnský sjezd já už znám.

Horák: Co to znamená? Brněnský sjezd strany přijal marxistický program. Jsi, nebo nejsi marxista?

Majer: Já nejsem marxista.

Horák: Strana přijala marxistický program.

Majer: Když strana marxismus přijala, tak já to budu držet. Já jsem nikdy v životě nebyl marxista, ale strana je založena na marxistických zásadách. Vždyť jsme oslavovali 75 let. To nemůžeme od sebe oddělit. Já jsem v životě nebyl marxista. Jako nebyl Nečas, Macek a Modráček. Ale aby někdo dneska šel proti socialismu přes marxisty, já se [mu] postavím.

Horák: Podívej se na své politické přátele. V každém čísle Národní politiky a v jiných plátcích, patřících stranám a skupinám, s kterými jsi teď největší přítel, nepíše se o boji proti komunismu, ale proti socialismu. Budeme proti těmto bojovat, i když s nimi budeš dál spolupracovat. Spojuješ se s reakčníky a objektivně jsi proti odsunu Němců.

Majer: Vy jste naletěli v této situaci řadě lidí. Vy jste naletěli v první řadě komunistické špionáži. Myšlení sociálnědemokratické mládeže ovlivňovaly do značné míry zprávy komunistů z Československa.

Horák: Co si to dovoluješ? Co to říkáš? Uvědomuješ si vůbec, jaké závažné obvinění si vznesl? Už [mě] to přestává bavit. Teď řekneš, koho ovlivňovaly. Jmenovat!

Majer: Já vím.

Luža: Já ne.

Horák: Takhle bychom nedošli k žádnému závěru. Prohlásil jsi, že mládež sociální demokracie pracuje pro rozvracení strany v exilu. Dokaž to!

Majer: Ze dvou stran.

Luža: To jako ze strany národních socialistů – Ripkova mládež – a jednak ze strany komunistů – Gottwaldova mládež. To je vidět, jakého máme předsedu.

Majer: Mládež sociálnědemokratická je tools národních socialistů a komunistů.

Víte, co je to tools?

Horák: Co je to tools, to víme. Doufáme ale, že to dokážeš.

Majer: Já to dokážu.

Luža: Jiří, zapiš to, že na otázku, zda to dokáže, říká ano.

Majer: Já to dokážu, že mládež sociálnědemokratická je nástrojem komunistické propagandy, protože používala prostřednictvím komunistických agentů mládež sociálnědemokratickou, aby rozvracela stranu. A já to dokážu. Napiš tam,

že jsem řekl, že komunisté použili mládež sociálnědemokratickou k tomu, aby dělala špionáž proti západní demokracii pro komunisty.

Luža: Jsi darebák, lump a gauner!

Majer: Ty jdi do prdele a zůstaň tam! Jdi do prdele!

Luža: Na to ti odpovídat nebudu, to bych se dostal na stejnou platformu s tebou.

Majer: Ať Luža řekne, co ví o komunistech, Laušmanovi a jiných lidech. Já nevím nic. Ať on to řekne. Já musím mít jasno. Já musím mít jasno, nakolik je ta souvislost.

Horák: Obvinit dneska z takových věcí za situace, když zde vyšetřuje [McCarthyho komise], na to je potřeba už hodně darebáctví.

Majer: Luža svým postupem slouží komunistům.

Horák: Ty svým postupem sloužíš fašistům.

Luža: Komunistům v první řadě, protože to dělá s fašisty.

Majer: Ať řekne Luža jeho poslání. Ať nám to řekne! (Křičí) Ať nám řekne

Luža jeho poslání. Pomáhá komunistům.

Luža: Žádné poslání nemám, ty to dobře víš.

Majer: Luža pro mne není žádný muž. Já ti říkám, že jsi byl zamotán do tisíce věcí, o kterých strana neví.

Luža: Lžeš! Lžeš!

Majer: Jen to řekni!

Luža: Ty dobře víš, kde jsem pracoval.

Majer: Byl předseda mládeže...

Luža: A ještě je...

Majer: ... A byl zamotán do tisíce věcí.

Luža: To je neslýchaná urážka. To je, Majere, sprostáctví a to si zodpovíš.

Majer: Víte, kdo já jsem? Předseda strany a vy mu nevěříte. Já to s vámi dělat nebudu. Já to řeknu, co jsi pro mě, Lužo, komunistický spy. Já chci mít čistotu v mé straně. Jako ten Laušman. Dneska ho unesli. Víš proč? On byl špion.

Je tam. Můžeme udržet jednotu s vámi?

Horák: Když Laušman přišel do exilu, tak jsme první učinili prohlášení, že je zrádce. Ale tví kamarádi ve straně ho různým způsobem hájili. Na to se ještě

podíváme do korespondence. Ale už mám tvých urážek dost a buď budeš mluvit rozumně, a svá tvrzení dokážeš, nebo se seber a jdi domů.

Majer: Ty pálíš všechny mosty.

Luža: Ty jsi dobrodruh, gauner a lump. Dobrodruh, gauner a lump.

O předsedovi mládeže, protože je rozdílného názoru než ty, bez jednoho dokladu říkáš taková darebáctví.

Majer: Ty jsi rošťák! (Chce dát facku Lužovi.) Ty jsi rošťák!

Luža: (Majera odstrčí, ten letí na zed'.) Jsi lump!

Majer: Tvůj táta byl velký člověk a ty nejsi nic od té doby, co jsi prodal stranu.

Luža: Já za své ideály bojoval, žil v lese, a co ty? Od tebe si zakazuji, abys mi dělal známkování. To si dělej svým kumpánům a ne mne.

Majer: Já nikdy nebyl ničema.

Luža: A to říkáš mně? Ty jsi gauner, lump a darebák! S Majerem nemá cenu mluvit. Já řeknu, že nemá pravdu, on řekne, že má pravdu a tím to končí [...] Tento způsob nevede nikam. Jsem nucen všechno předložit Radě svobodného Československa, straně i americkým místům. Je to tak závažné, že by bylo chyba, kdybych mlčel. Je docela možné, že jsi mě udal nebo udáš. O tobě se toho už moc ví. Nejde ti o nic jiného než o ministrování a kariéru. Já bych si nikdy nedovolil říci, že jsi agent. Svou hloupostí ses stal náhončím agentů.

Majer: Tím jsme se rozešli. Někdo bude mít pravdu. Já něco vím. Já vím co. Já byl vždycky poctivý a ty ne. Lužo, ty jsi o dvacet let mladší. Já už jsem pro stranu něco udělal. Nikdo jste nebyl ve straně. Lužo, to je rozchod. Ty máš své věci, já mám své věci. A jdi pryč a nech to být. Já to budu bojovat. Jdi do prdele a zůstaň tam!

Luža: Ty si bojuj a dělej, co chceš. Tvoje žvanění je jako u dítěte a o tvém charakteru vědí všichni. Já jsem tě až dosud hájil, ale už to dělat nebudu.

Majer: Já se na tebe vyseru. Ty máš jednu výhodu. Že jsi mladší.

Luža: A to tě mrzí.

Majer: Lužo, pověz mi to, to není strach. A já ti řeknu jednu věc. Já se na tebe vyseru. Já jsem nikdy neměl tak špatný dojem o nikom jako o tobě. A jdi pryč. Ty jsi oddělal Vilíma a Laušmana a teď se pokoušíš oddělat mne. Ty jsi

politický agent. Ty nemáš co dělat v našich řadách. Ty jsi policejní agent. Ty jsi policejní agent a špion!
(Nastala vřava.)⁸⁸⁰

6.6. „Rozdělení minulostí“

Od poloviny padesátých let se „dělání exilové politiky“ stávalo volnočasovou aktivitou. V zemské organizaci exilové strany ve Velké Británii, zprvu početně největší, ubývalo členů a přibývalo obálek s vrácenou legitimací a prosbou o vyškrtnutí z členského seznamu: „Jak přiložená platová obálka dokazuje, můj příjem je 1 libra a 16 šilinků týdně. Ač žiji velmi skromně, při stálém zvyšování cen jsem ráda, že mám to nejpotřebnější,“ vysvětlovala jedna z imigrantek v roce 1951, že „za žádných okolností“ už nemůže „dostát svým členským povinností“.⁸⁸¹ O rok později měla zemská organizace ve Velké Británii 75 členů.⁸⁸² V roce 1955 už jen 46, z toho 30 platících příspěvky, které jediné tvořily rozpočet. Úplné statistiky se nedochovaly, podle oběžníků čísla dál klesala a důvodem byla další migrace do USA, nebo nové životní, karierní a osobní výzvy. Členové zemské organizace pořádali pravidelné schůze, v roce 1952 v měsíčních intervalech, ale i tyto intervaly se rozvolňovaly. Smysl činnosti spočíval v udržování kontaktů, organizaci diskuzí, přednášek nebo oslav významných výročí.⁸⁸³ Zemské organizace měly různé funkce podle okolností a podmínek v jednotlivých zemích. V USA vznikl Klub přátel Práva lidu, spíše jen volný spolek s ambicí sblížovat krajany s imigranty. V Austrálii byl v roce 1952 v Melbourne založen Klub Vojty Dundra za účelem usnadnit imigrantům orientaci, zprostředkovávat kontakty a zůstávat ve spojení s londýnským centrem. S odchodem kompletního vedení australské zemské organizace do USA během druhé poloviny padesátých let se ale i tamní

---

⁸⁸⁰ HIA, Luža, k. 167.

⁸⁸¹ ČSDS, Vilím, k. 3, vol. XIII, Zdeňka Pokorná Zemské organizaci ČSSD ve Velké Británii 18. 1. 1951.

⁸⁸² Tamtéž, k. 4, vol. XIV, „Czechoslovak Social Democratic Party in Exile Organisation in Great Britain“, 2nd September 1952“.

⁸⁸³ Tamtéž, „ZO ČSSD ve Velké Británii, organizační oběžník, Londýn, květen 1955.

„stranická“ činnost, podobně jako v dalších zemích, omezila na akce jednotlivců.⁸⁸⁴

V roce 1958 sekretariát exilové ČSSD připravoval *Sborník k 80. výročí strany* a sbíraly se příspěvky. Ze zemských organizací finančně pomohly pouze dvě, newyorský Klub přátel Práva lidu sedmdesáti dolary a australský Klub Vojty Dundra pěti australskými librami. Pak už přispívali pouze jednotlivci. Suverénně nejvíc ze všech pomohl Mirko Sedlák, a to velmi vysokou částkou: padesáti americkými dolary. Z politických lídrů nebo výrazných osobností přispěl Eduard Táborský patnácti dolary, Richard Pollak pěti librami, Josef Macek pěti dolary, Vilém Bernard třemi librami, Adolf Mokřý dvěma librami nebo Václav Holub, organizátor celé akce, jednou librou.⁸⁸⁵ Mirko Sedlák v únoru 1959 dovršil deset let pobytu na území Spojených států. Imigračnímu úřadu v San Francisku předal „žádost o udělení U. S. občanství“. Ústřednímu výkonnému výboru exilové ČSSD „v důsledku toho“ napsal, že se vzdává členství v sociální demokracii a spolu s dopisem vrátil členskou legitimaci. Sedlák, který měl za sebou činnost v Radě svobodného Československa a rozsáhlou přednáškovou činnost v rámci programu „Crusade for Freedom“ (hrázenou Výborem pro svobodnou Evropu), přehodnocoval svůj život. Odcházel z politiky s tím, že ve věci „osvobození Československa“ vykoná více jako „americký občan“. Když dopis s příloženou legitimací obdržel Václav Holub, napsal na jeho okraj výraznou pastelkou: „Mirek byl vždy podivným“.⁸⁸⁶

Sedlák pracoval jako námořník na nemocniční lodi Hope, jejíž posádka v zemích třetího světa poskytovala lékařskou pomoc a školila personál zdravotnických zařízení. Po získání amerického občanství „přebudoval“ politické styky „na osobní přátelství“.⁸⁸⁷ Od března 1962 pracoval na východě Spojených států v hotelu Atlanta Americana, jehož spolujednatel byl krajan „Tomík“ Podruh, bývalý obchodní ředitel ústředního ředitelství znárodněných hotelů a stejně jako Sedlák rodák z Krumlova. V roce 1964 Sedlák navštívil

---

⁸⁸⁴ *Léta mimo domov*, s. 53–56.

⁸⁸⁵ ČSDS, Holub, k. 9, a. j. 70, zpráva sekretariátu č. 48, 16. 3. 1958.

⁸⁸⁶ Tamtéž, M. Sedlák V. Holubovi 24. 2. 1959.

⁸⁸⁷ Tamtéž, k. 7, vol. XXXI, M. Sedlák B. Vilímovi 26. 9. 1964.

New York, kde se na jedné večeři potkal s československým konzulem. Ten mu sdělil, že československá vláda jedná o obchodní smlouvě s USA, přičemž československá strana navrhuje, aby jedna z amerických hotelových společností převzala v ČSR šest hotelů včetně organizace turistických zájezdů z USA. Hoteliér Podruh se o nabídku zajímal a připravil projekt v rámci americké hotelové sítě „Master Hosts“. Jako prostředníka, který by odcestoval do ČSR, prosazoval Sedláka. Protože Sedlák osobně nepoznal svého syna narozeného těsně po Únoru a rád by se potkal také se svým bratrem, sondoval u Blažeje Vilíma, s nímž kdysi prchal za hranice, co si o nabídce myslí a zda je cesta bezpečná.⁸⁸⁸ Vilím, který se Sedlákem už patnáct let nebyl v kontaktu, odpověděl až o měsíc později stručně. Co se týče otázek byznysu, napsal, že jsou v Praze „ochotni dělat cokoli, aby si opatřili devizy“. K otázce Sedlákovy osobní návštěvy dodal, že mu určitě nehrozí nebezpečí, pokud bude „držet hubu“, anebo ji držet nebude a „udělá nějaké [prorežimní] prohlášení“. Hlavně ale Sedláka upozornil, že je přece jen v jiné pozici než normální turista: „Doposud se jim doma nepodařilo, aby se vrátil, třeba jen na návštěvu, někdo z významnějších funkcionářů bývalých politických stran [...] I když říkáš, že jsi ‚nechal politiky‘, nepřestal jsi být bývalým poslancem sociální demokracie a vedoucím funkcionářem strany v jižních Čechách. I když ne pro Tebe, tedy jistě pro ně v Praze by Tvoje návštěva byla využita politicky a byli by hlupáci, kdyby to neudělali. Lidé, kteří tě volili do parlamentu, nutně musí v Tvé návštěvě vidět, že akceptuješ jako nezměnitelný dnešní režim a hanebné poměry, ve kterých žijí [...] můj názor [...] není doposud vhodná doba [...] doufám, že nepochybuješ o upřímnosti mého stanoviska.“⁸⁸⁹

Kdo do Československa odcestoval, to byl František Plášil, shodou okolností Vilímův nejlepší přítel. V roce 1965, rok po komunikaci Sedláka s Vilímem, odcestoval do Prahy, kde se dostal do kontaktů s StB, souhlasil se spoluprací a dostal krycí jméno „Pluto“. Syn bývalého generálního ředitele plzeňského pivovaru a po roce 1948 důvěrník exilové ČSSD ve Švýcarsku,

---

⁸⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁸⁹ Tamtéž.

který ve spolupráci s tamní Schweizerisches Arbeiterhilfswerk organizoval humanitární uprchlickou pomoc, podle knihy Radomíra Luži absolvoval 102 schůzek se členy československé rozvědky. Luža interpretuje Plášilovu iniciativu jako „otřesný doklad, jak hluboko mohl udavač klesnout“. Z výčtu informací, které Plášil StB předával, je ale patrné, že jimi nikoho neohrozil. Za svoje služby odmítal peníze a lze domýšlet, že Plášilovou hlavní motivací bylo postarat se o nemocnou matku.⁸⁹⁰ To bývalý poslanec Mirko Sedlák se ke své první ženě a synovi nevrátil. Jako námořník lodi Hope se ve Vietnamu seznámil s dívkou, s níž se později oženil. Záhy však onemocněl vleklou nemocí, na jejíž následky dne 23. ledna 1981 v pečovatelském domě ve státě Georgia zemřel. Bylo mu 66 let.⁸⁹¹

František Němec, další ze zakladatelů exilové strany a její reprezentant v Radě svobodného Československa, se od poloviny padesátých let stahoval do ústraní. Podle jeho přátel, kteří na něj později vzpomínali, se nikdy nevzpamatoval z tragédie, která v době nacistické okupace zasáhla jeho rodinu. Často se vracel do minulosti, „vážil omyly a viny“, cítil se sám. Nejprve žil v Ottawě, kde měla jeho druhá žena cukrárnu, později se přestěhovali do Montrealu. Pracoval třeba jako „Research Officer“ v CBC, mezinárodní rozhlasové službě. „Nemám už pro koho žít,“ stýskával si v posledních letech života, „nemám nikde klid, bojím se lidí, a jsem nejraději sám,“ opakoval. Příteli Jiřímu Škvorovi prý těsně před smrtí řekl: „Jednou mě tu chlapci najdou a to bude konec.“⁸⁹² Zemřel náhle dne 19. 3. 1963. Muž, který kdysi spravoval dva ministerské resorty, působil jako zmocněnec UNRRA v Československu nebo jako vyslanec v Kanadě, „si neušetřil ani na pohřeb“.⁸⁹³

*

---

⁸⁹⁰ LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 67–68.

⁸⁹¹ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, Mirko Sedlák, „Odešel bojovník“.

⁸⁹² Tamtéž, a. j. 68, text Jiřího Škvora a Prokopa V. Havlíka.

⁸⁹³ Tamtéž, text Jiřího Škvora.

Václav Majer bydlel v USA od října 1951. O trvalý pobyt pro sebe a svou rodinu požádal v červenci 1955. Tehdy už měli Majerovi také jednoroční dceru Irmu, narozenou v USA. V žádosti o trvalý pobyt⁸⁹⁴ se uvádí, že byla rodina zcela závislá na otcově příjmu. Protože kvůli chronickým potížím permanentně se rozpadávající Rady svobodného Československa jeho mzda kolísala, musel si hledat přivýdělek. Majerovi se usídlili v College Parku severně od Washingtonu. Příloha „City Life“ deníku *Washington Post* z roku 1959 informuje, že bývalý ministr pracoval ve washingtonské střední škole Coolidge jako zahradník.⁸⁹⁵ V roce 1957 se s manželkou starali už o tři děti: „Včera ráno, den před svatým Václavem, se nám narodila dcera a dali jsme jí jméno: Jana – Marie. Je to pěkná, vlasatá holka a máme z ní všichni velkou radost. Maminka je také zdravá a už tátovi neříká, že je starej vůl [...] Spěchám, neboť musím nakrmit a koupat „dětíčky“,“⁸⁹⁶ psal Václavu Holubovi. Holub mu pogrataloval a odpověděl politickou zprávou, že se právě vrátil z brightonského sjezdu Labour Party: „O věcech za ž[eleznou] o[ponou] se skoro nemluvílo, akorát Jones (horníci) odsoudil SSSR za vpád do Maďarska [z předchozího roku]. Jinak Maďarsko (stokrát hanba) nikdo ani nevzpomněl.“⁸⁹⁷

Majer odešel z vedení Rady svobodného Československa v roce 1960, společně s republikánem Josefem Černým nebo slovenským demokratem Jozefem Lettrichem. Až do roku 1968 v ní pak zůstali hlavně lidé kolem národního socialisty Petra Zenkla. Pro exilovou sociální demokracii padesátých a šedesátých let bylo příznačné, že do Zenklové skupiny patřili také Radomír Luža, Jiří Horák a Eduard Táborský.⁸⁹⁸ Radomír Luža a jeho „mladá skupina“ s vedením exilové strany nespolupracovala, neboť neuznávala „Majerovo kožené vedení“, zatímco Zenkl byl pro ně „nezávislý“ člověk schopný čelit „vnějším tlakům“ (konkrétně Luža oceňoval Zenklovy „neústupné“ postoje

---

⁸⁹⁴ *Senate, Calender No. 905*, July 18, 1955, „Vaclav Majer, Irma Majer, and Vaclav Majer, Jr.“.

⁸⁹⁵ *The Washington Post*, 11. 8. 1959, „City Life“, s. 1.

⁸⁹⁶ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Majer V. Holubovi 28. 9. 1957.

⁸⁹⁷ Tamtéž, V. Holub V. Majerovi 4. 10. 1957.

⁸⁹⁸ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 180–181.

v otázce poválečného odsunu).⁸⁹⁹ Táborský, Luža a Horák tak zůstávali jedinými sociálními demokraty ve vedení Rady. Měli sebevědomí. Zázemí získali díky členství v IUSY, Mezinárodní unii socialistické mládeže, organizaci Socialistické internacionály. Jejich přítel Josef Jonáš, v letech 1954–1987 šéfredaktor *Vídeňských svobodných listů*, se stal dokonce členem předsednictva IUSY – jako jediný zástupce z Východu. Rada svobodného Československa v šedesátých letech v podstatě paběrkovala, ale díky funkcím v jejím vedení mohli Horák s Lužou čerpat cestovní náhrady, a účastnit se tak konferencí a sjezdů IUSY po celém světě. Kontakty se hodily: ze známých v mládežnických organizacích se postupně stávali vrcholní politici. V roce 1966 se Luža vrátil z několikaletého pobytu v Rakousku do USA. Učil moderní evropské dějiny v univerzitě v New Orleansu. Jiří Horák přednášel v newyorské Manhattan College.⁹⁰⁰

Václav Majer napsal v létě 1967 Václavu Holubovi, že syn už přes prázdniny pracoval, že se dcera Irma ve škole učí psát na psacím stroji, nejmladší „Jana pečuje o tátu, aby nezahálel, a velká Irma žíví prakticky celou rodinu“.⁹⁰¹ Dne 5. června 1967, v den vypuknutí Šestidenní války, třetího arabsko-izraelského konfliktu, pak Holuba ujišťoval, že jsou „všichni v rodině sjednoceni v názoru na Sověty, komunisty i Araby, a tak to [komunisté] přirozeně musí prohrát“. Informoval také o svém zdraví. Byl prý u lékaře, který ho „křížem krážem prohlédl, proklepal a prosvítíl“ a prohlásil, že je „in good shape“, v dobré kondici.⁹⁰² V lednu 1971 musel být Majer náhle odvezen do nemocnice. Vyšetření ukázalo, že má na plicích tumor. Za několik dní se podrobil operaci, během níž mu byla odebrána levá polovina plic.⁹⁰³ Prognózy nebyly beznadějně a rodina s přáteli doufala ve zlepšení. Operace ho omezila. Měl bolesti, byl odkázaný na péči manželky, již v každém dopise

---

⁸⁹⁹ HIA, Luža, k. 151, „Stručný životopis“.

⁹⁰⁰ Tamtéž. Společně s Pavlem Tigridem připravovali Lužu a Horákem od roku 1956 např. časopis *Svědectví*, jehož pobočná redakce byla do roku 1961 na vídeňské adrese Josefa Jonáše.

⁹⁰¹ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, V. Majer V. Holubovi 7. 9. 1967.

⁹⁰² Tamtéž, V. Majer V. Holubovi 5. 6. 1967.

⁹⁰³ Tamtéž, I. Majerová manželům Holubovým 12. 1. 1971.

Holubovi děkoval, jak skvěle se o něj stará. Nemohl psát na stroji, dokázal napsat jen několik řádek perem: „Mohu chodit i sedět v lenošce, ale nesmím dlouho sedět ohnutý u psaní. Ale i to se zlepší,“ končil dopisy zpravidla optimisticky.⁹⁰⁴ Jeho stav se horšil od poloviny roku 1971. Čestmír Ješina, sociálnědemokratický funkcionář a rodinný přítel, popisoval, jak Majer slábl a ztrácel elán: „Vím od Irmy, že v posledních měsících neměl o nic zájem, a když byl nakonec v nemocnici, nechtěl ani, aby jej děti navštěvovaly. Čas od času jsem s ním mluvil telefonem, ale situace byla stejná: Václav se vzrušoval, vyčerpával a přicházela na něho tíseň [...] V posledních měsících měl značné bolesti. Zchudl, že z něj zbyla jen kostra,“ psal Holubovům do Londýna.⁹⁰⁵

Václav Majer zemřel dne 25. ledna 1972. Ješina psal do Londýna, že musel umírat ve velkých mukách, neboť jeho tělo nedokázal identifikovat, a tak to musela nakonec udělat Majerova žena Irma. Ta si přála, aby bylo poslední rozloučení provedeno skromně, ale důstojně. Odmítala pohřeb jako politickou manifestaci. Občanský obřad se uskutečnil v chicagském Českém národním hřbitově v sobotu dne 12. února 1972 ve 13 hodin. Na úvod přečetl Ješina báseň Antonína Sovy „Zpěv domova“ a jen krátce zavzpomínal. Majerovu politickou dráhu připomenul Martin Kvetko. Krátký proslov pronesl také Michal Múdrý jménem Rádia svobodná Evropa a Sdružení evropských porobených národů. Nakonec zazněla československá a americká hymna.⁹⁰⁶

Irma Majerová uložila popel v chicagském Masarykovu mauzoleu: „Často jsem celé dny proplakala a nemohla jsem se na práci soustředit, ale přece jsem [do práce] chodila, zejména kvůli Vaškovi, abych nedávala najevo, jak se bojím,“ psala Irma Majerová do Londýna manželům Holubovým: „Ale jak je člověk divný stroj, když jsem byla u něho, nemusela jsem plakat. Když jsem přišla večer domů, šla jsem sedět u něho na postel a spolu jsme politizovali, nebo probírali Pochválův dům od domu [...] Slyším, že vše se ruší, ACEN, rady a výbory. Jsem ráda, že Vašek o tom neví. Maďarsko [1956] a Československo 1968 byly dvě rány dost velké. Ještě než šel do nemocnice, volali ho z New

---

⁹⁰⁴ Tamtéž, V. Majer manželům Holubovým 21. 9. 1971.

⁹⁰⁵ Tamtéž, Č. Ješina manželům Holubovým 22. 2. 1972.

⁹⁰⁶ Tamtéž.

Yorku a řekli mu to, že vše [Rada svobodného Československa] bude reorganizováno [...] Vašek si to chudák vyložil po svém [...] že alespoň budou zajištěny fondy. Že ty fondy Fulbright nedá, to už se nedověděl. Jsem ráda, že se na tu celou salakvardu, jak on říkal, nemusí dívat. Před dvaceti lety jsem mu říkala, že to jednoho dne přes noc zruší, ale on mi nevěřil,“ popisovala manželka vyjednávání o oživení Rady svobodného Československa.⁹⁰⁷ Majer tak už nezasáhl do nových vyjednávání, kdy se skupina kolem Mojžíry Povolného pokoušela překonat rozkol z počátku šedesátých let. Svolat nové zastupitelstvo Rady do Washingtonu se podařilo až v září 1974.⁹⁰⁸

Během Majerova léčení se výbor washingtonské pobočky Československé národní rady v Americe usnesl darovat Majerově rodině 300 dolarů, které Majerovi nepřijali. Po pohřbu jim poslala organizace Sokola určitou částku, ale Irma Majerová Ješinovi důvěrně sdělila, že účty za léčení a různé výlohy zaplatí americká „veřejná organizace“ jako „projev úcty k práci, jíž Václav konal celý svůj život“. Irma Majerová měla zaměstnání, Václav junior studoval, ale mohl si přivydělávat brigádami. Čeněk Torn, Majerův prvorepublikový regionální politický rival z agrárnického tábora, v exilu ale výborný rodinný přítel, zařídil, aby děti dostaly bezúročnou půjčku od krajanských organizací, kterou mohly splatit až v zaměstnání. Rodině také poradil, aby se zatím nevzdávala pronajatého domku.⁹⁰⁹

Irma Majerová se vyjádřila ohledně manželovy pozůstalosti: „Mám už také dvě nabídky pro Vaškův archiv, jednu od někoho z Chicagské university a jednu od Jostena. Napíšu jim, že Vašek žádný archiv neměl a jeho knihy si necháme. Korespondenci proberu a zničím. Nechci, aby se v tom někdo hrabal.“⁹¹⁰

*

---

⁹⁰⁷ Tamtéž, I. Majerová manželům Holubovým 3. 3. 1972.

⁹⁰⁸ ČELOVSKÝ, *Politici bez moci*, s. 180–181.

⁹⁰⁹ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, I. Majerová Holubovým 3. 3. 1972.

⁹¹⁰ Tamtéž.

Když Vilím odpovídal Sedlákovi na dotaz ohledně cesty do Československa, neměl už v ČSR přímé příbuzné kromě své sestry, která, podle hlášení komunistického agenta, byla „velkou komunistkou“. Počátkem padesátých let zemřela Vilímova matka i tchán. V listopadu 1955 přišel za Vilímem domů pracovník československého vyslanectví a nabídl mu bezpečný život v Československu. Vilím to odmítl, agenti StB ho ale kontaktovali dál, agentka Jolanta Žaludová slibovala zprostředkování kontaktu s Vilímovou tchýní. S tou manželé Vilímovi ovšem měli už vlastní spojení. Zemřela v roce 1960.⁹¹¹ Vilímovi, zakladatelé malé „české kolonie“ v londýnském Muswell Hill, se dál účastnili politického života alespoň v rámci zemské organizace strany v Anglii. Měli hodně známých, doma se u nich střídaly návštěvy, někdy pořádali i celé schůze, žili společensky. Jejich pozdní život popsala Sylva Šimsová, dcera Karla Maiwalda (který mimochodem po ukončení výzkumu v Cambridge působil třeba jako statistický expert v Rhodésii a Nigérii). Sylva Šimsová, rodinná přítelkyně Vilímových, vzpomíná: „K Vilímovým jsme se nastěhovali s klavírem, který jsme krátce předtím koupili od jedné paní. Můj muž studoval na hudební koleji a dlouhé hodiny cvičil. Mirka si libovala, že má v domě hudbu, protože celé dny seděla u drobných ručních – a špatně placených – prací. Barvila hračky, lepila bižuterii. Na ty tři roky, co jsme v jejich domě žili, mám krásné vzpomínky. Protože byli bezdětní, uvítali naši přítomnost a postupně nás začali pokládat za svou rodinu. Později jim naše děti nahrazovaly vnoučata, která jim osud upřel. Blažej pracoval jako cizelér v malém podniku, kde se vyráběly imitace starožitností [...] Po večerech a víkendech se Vilímovi intenzivně věnovali exilové politice [...] Nás mladých se to netýkalo, měli jsme jiné zájmy a na různé exilové spory jsme se dívali s odstupem [...] Mirka si vylepšila angličtinu a mohla si najít lepší zaměstnání. Když po letech Blažej odešel do důchodu, zůstala rovněž doma a věnovala se olejomalbě. Malovala na objednávku zátiší s květinami [...] V důchodu se Blažej dostal k tomu,

---

⁹¹¹ ŠIMSOVÁ, „Pozůstalost Blažeje Vilíma“, s. 240–244.

co vždy chtěl dělat – k literární činnosti. Vydával *Perspektivy socialismu*⁹¹². V září roku 1976 dostal náhlý srdeční záchvat a zemřel na cestě do nemocnice. Mirka byla zdrcena, nedovedla si představit, jak bude bez něho žít. Navrhla jsem jí, aby roztřídila Blažejovy dokumenty a uspořádala archiv [...] Během jubilea anglické královny v létě 1977 nás Mirka pozvala na oslavu. Bylo to velice důstojné a Mirka vypadala dobře. Ulevilo se mi, byla jsem přesvědčena, že se už se svým zármutkem smířila. Za několik týdnů nás přišla navštívit, když jsme se vrátili z dovolené ve Skotsku. Přivezli jsme jí velkou kytici skotského vřesu [...] Ráno u nás zazvonila policie se zprávou, že ‚Mrs. Vilim‘ si vzala v noci život a nechala nám dopis. Vedle ní ležely fotografie a kytice vřesu.“⁹¹³

*

„Nebýt nové uprchlické vlny 1968, patrně by byla strana dnes na podobně smutném stupni jako třeba národní sociálové, RSČ a podobné spolky bez dorostu, beznadějně zahleděné do minula, odtržené od domova a také od Evropy,“ přemítal Oldřich Haselman v roce 1987, dva roky po svém odchodu do důchodu. Prakticky celý život působil v Ženevě jako pracovník

---

⁹¹² *Perspektivy socialismu*, časopis s podtitulem „Čtvrtletník pro politiku“, vycházel v tištěném formátu a jeho pravidelnými dopisovateli byli např. Ivan Sviták nebo Johann Wolfgang Brügel. Blažej Vilím, „vydavatel a redaktor“, ho editoval od roku 1971. V prvním čísle vysvětloval rozhodnutí vydávat časopis: „Rozklad čl. komunistické strany v r. 1968 byl jedním z projevů dnešní krize evropského komunistického hnutí na Západě i na Východě. Okupace Československa krizi nevyřešila, naopak ji prohloubila. Po dvaceti letech vlády své strany vydali českoslovenští komunisté svědectví o tom, že cesta, kterou se ubírali, byla falešná. Zavrhlí základní tezi leninismu, že jedinou cestou k socialismu je diktatura proletariátu. Přehlédli při tom ovšem skutečnost, že od tohoto okamžiku přestali být komunistickou stranou a otevřeli tím, tentokrát na půdě komunistického hnutí, rozpor v evropském dělnickém hnutí, trvajícím od března 1919. Tehdy začala tragédie evropského dělnického hnutí, která se nakonec stala tragédií Evropy [...] V roce 1945 bylo Československo jediným evropským státem, ve kterém při zachování základních demokratických svobod [sic] byly položeny základy socialistického hospodářství i dalších dalekosáhlých reforem [...] Československo bude zemí demokratického socialismu a to z vůle jeho lidu. Zárukou jeho svobod nemůže být komunistická strana. Ta je hnutím minulosti. Byla pochována pod pásy sovětských tanků a nikdy v Československu už nebude politickou silou. Zbývá jen odstranit haraburdí komunistické ideologie a zabývat se otázkami, před kterými bude stát svobodné Československo a jeho socialistické hnutí. Proto *Perspektivy socialismu*.“ VILÍM, Blažej, „Slovo na začátek“, *Perspektivy socialismu*, prosinec 1971, 1, s. 3–4.

⁹¹³ ŠIMSOVÁ, „Propuštění Blažeje Vilíma“, s. 22–23.

Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. A přestože mu jeho funkce neumožňovala aktivní veřejnou politickou činnost, zůstával v kontaktu hlavně se zemskou organizací exilové strany v Anglii. Koncem 80. let bilancoval minulost exilové strany, z níž byl v roce 1950 vyloučen: kdyby podle něj nepřišel rok 1968, „vymřela“ by.⁹¹⁴ Situace kolem roku 1968 nicméně ukázala, že pojem „sociální demokracie“ je v českém politickém myšlení přítomný. (Ne)existující strana se v Československu během Pražského jara vracela do veřejné diskuze.⁹¹⁵ Posrpnová migrační vlna oživila činnost „exilové strany“. Noví migranti se do ní oficiálně zapojili na konferenci ve švýcarském Rotschuu v roce 1973.⁹¹⁶ Vilém Bernard, po Majerově smrti nový předseda, počátkem sedmdesátých let objížděl kontinent a seznamoval příchozí se situací: „Vědomí, že je tu nepříliš velká, zato však dobře organizovaná exilová strana, otvíralo možnosti k rychlé integraci,“ vzpomínal posrpnový exulant Karel Hrubý.⁹¹⁷

Většina ve vedení exilové strany znovu argumentovala kontinuitou s předúnorovou stranou a vylučovala spolupráci s „únorovými viníky“. Jenomže na rozdíl od exilových počátků nyní toto východisko konfrontovala nová realita: od srpnové okupace Československa bylo totiž jasné, že vývoj postavil do opozice vůči československému režimu také řadu levicových politiků, kteří se až do Pražského jara podíleli na politice KSČ, často ve vysokých funkcích. Mezi nimi byli přítom také předúnoroví členové sociální demokracie, jež do komunistické strany vstoupili v roce 1948 a kteří díky následným kariérám v KSČ mohli v sedmdesátých letech na Západě těžit ze svých kvalitních

---

⁹¹⁴ ČSDS, Holub, k. 10, a. j. 78, O. Haselman V. Holubovi 28. 3. 1987. Tamtéž, Vilím, k. 3, vol. XII, „Oldřich Haselman – curriculum vitae“.

⁹¹⁵ Více viz HOPPE, Jiří, *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*, Praha 2009.

⁹¹⁶ Ústřední výkonný výbor ČSSD v exilu vypadal po provedení doplňovacích voleb dle návrhu z Rotschua následovně: Vilém Bernard, Anglie (předseda); Vlado bečko, Anglie; Vlastimil Bílek, USA; Bohouš Čermák, Kanada; Josef Dvořák, Švédsko; Miloš Halouzka, Japonsko; Ferko Hlubík, USA; Jiří Horák, USA; Josef Horák, USA; Karel Hrubý, Švýcarsko; Mirko Janeček, Kanada; Čestmír Ješina, USA; Josef Jiša, Švýcarsko, Josef Jonáš, Rakousko; Jan Klapka, Kanada; Jindřich Knebt, Anglie; Erazim Kohák, USA; Jaroslav Litera, Německo; Radomír Luža, USA; Jožka Mrázek, USA; Adolf Mokrý, USA; Josef Nečas, USA; Josef Och, Anglie; Jaroslav Profous, USA; Antonín Rajmon, Švýcarsko; Karel Rejchrt, Anglie; Eduard Tábořský, USA; Hana Veltruská, Francie; Břetislav Zázvorka, USA a Jaroslav Zběhlík, USA. *Léta mimo domov*, s. 96.

⁹¹⁷ Tamtéž, s. 90.

známostí a zkušeností. Přestože v osmdesátých letech tvořily aktivní jádro exilové strany desítky relativně dobře organizovaných, ve většině případů vzdělaných, nebo profesně velmi úspěšných lidí, vzhledem k větší mezinárodní proslulosti některých předsrpnových komunistů (s jejichž pozicí se například bývalí „bezejmenní“ vězni padesátých let nemohli vůbec srovnávat), se většina v exilové ČSSD obávala nejen morálních důsledků takové spolupráce, ale i zjevné vlastní komparativní nevýhody.⁹¹⁸

Částečná jednota exilové strany docílená konferencí v Rotschuu se tak začala drolit od konce sedmdesátých let. Od vedení kolem Viléma Bernarda, Karla Hrubého, Jaroslava Krejčího nebo Jiřího Loewy se odkláněla frakce Radomíra Luži, Jiřího Horáka nebo Přemysla Janýra, jež si založila vlastní organizaci nazvanou Kruh československých sociálních demokratů v zahraničí a začala vydávat vlastní časopis *Korespondence*. O co v jejich rozchodu šlo ve věcné rovině? Znovu o výklad minulosti: zatímco Bernardovo a Hrubého vedení spolupracovalo s chartistickou nekomunistickou levicí kolem „nezávislých socialistů“, Lužův a Horákův Kruh mluvil o nutnosti „historického kompromisu“, tedy o sblížení sociálních demokratů s reformními komunisty šedesátých, a poté i osmdesátých let. Kruh byl také ochoten uvažovat o podpoře některých reforem v rámci Sovětského bloku výměnou za ustavení sociálně demokratických stran. Rozdílné postoje přitom souvisely s mezinárodním vývojem, konkrétně s otázkou německé „Ostpolitik“, vnímáním „Détente“, tedy možností „tání“ mezi Východem a Západem, nebo v osmdesátých letech s chápáním sovětské „perestrojky“.⁹¹⁹

Druhým věcným sporem, v němž se exiloví sociální demokraté rozcházel, byl přístup k poválečnému odsunu. Jakkoli byl Luža ochotný uvažovat o kompromisu ve vztahu k bývalým komunistům, zcela nekompromisní postoj udržoval ohledně „sudetoněmecké otázky“.

*

---

⁹¹⁸ ZAHRADNÍČEK, Tomáš, „Rozdělení minulosti. Československá sociální demokracie 1989–1992“, in: *Rozdělení minulosti*, s. 188–189.

⁹¹⁹ Tamtéž, s. 188.

Předválečná solidarita českých a německých antifašistů v oficiální rovině během války vymizela. Prvorepublikové stranictví nahradila Národní fronta Čechů a Slováků, uzavřená koalice, která se sice vymezovala „antifašisticky“, její vládní program ale v kulturní i politické oblasti vyhlášoval „slovanskou orientaci“. Tento stav si s sebou přinášeli českoslovenští politici do exilu. Vznik Německé spolkové republiky a její začleňování do západních mezinárodních struktur ale stavěl exulanty před nové výzvy. Počátkem října 1954 podepsala Spolková republika v Londýně dohodu o limitovaném vyzbrojení. Koncem října bylo Německo smluvně přijato do NATO, kam vstoupilo v květnu 1955. USA, hlavní podporovatel československého exilu, budovaly se strategicky významnou a hospodářsky silící zemí nadstandardní vztahy. Západní Německo se stávalo součástí evropské obrany a se svým hospodářským růstem i nadějí nekomunistické části Evropy. To mělo důsledky pro československé politiky: z „německé otázky“ se stával evergreen exilových debat.

V prvních poúnorových letech nebyla v sociální demokracii „sudetoněmecká otázka“ aktuální. Jen Johann Wolfgang Brügel, německý právník a teoretik mezinárodního práva, který se zapojil do zemské organizace strany ČSSD v Anglii, se snažil alespoň občas upozorňovat souputníky na určité národnostní předpojatosti. Z Brügela, bývalého tajemníka prvorepublikového ministra Ludwiga Czecha, se postupně stane jeden z hlavních programových teoretiků exilové strany, ale počátkem padesátých let stál zatím stranou a občasnou korespondencí a publicistikou jen upozorňoval na předsudky exilového jazyka. Veřejně třeba vytýkal Vojtovi Benešovi, že označil Zdeňka Fierlingera za „nečeského dobrodruha“: „Kdyby Fierlinger byl 100 % český dobrodruh, měli bychom o něm lepší mínění?“ Stejně tak Brügel považoval za „nedůstojné“ exilových sociálnědemokratických časopisů „stálé“ antisemitské „narážky na Čepičky a Salzmanny“ a vadily mu třeba připomínky, že Sovětský svaz dosazuje v ČSR do řídicích funkcí lidi „cizáckého původu“: „Je toto vhodný a socialistický argument proti komunistické demagogii? Komunisté jsou mezinárodní stranou – což samo sebou není ostudou [...]“

Co byste jim vytýkat měli, je pravý opak toho, co jim předhazujete. Měli byste jim vytýkat jejich proľhanost v tom, že se vydávali v letech 1945–1948 za nejšovinističtější a nejnárodnější českou supinu a že tento šovinismus, který tehdy byl více obdivován než kritizován v nekomunistických kruzích, byl formulován p. Kreibichem, Freundem-Frejkou a jinými československými státními občany ‚cizineckého původu‘.⁹²⁰

Prvním exilovým sociálním demokratem, který veřejně vyzval k diskusi o poválečném odsunu, byl Vilém Bernard. V roce 1952 se v jedné z debat pořádaných Ústavem Edvarda Beneše přimlouval, aby vzhledem k tomu, že ve ‚velikém zápase za svobodu stojíme po boku Německa‘, bylo revidováno ‚nedůtklivě odmítavé stanovisko k jakékoli možnosti revize odsunu‘.⁹²¹ Václav Majer byl zdrženlivější a v červnu 1953, v době potlačení povstání ve Východním Německu, zopakoval: ‚Byl jsem pro odsun a považuji odsun Němců z Československa za čin politický i morálně odůvodněný.‘⁹²² Nicméně ani Majer se možnosti obezřetných kontaktů se sudetoněmeckou sociálnědemokratickou reprezentací, která v SPD měla určitý vliv, nebránil. Pravděpodobně s Majerovým a Holubovým vědomím se tak Vilém Bernard a Adolf Mokrý setkali se zástupci Seliger-Gemeinde poprvé v červenci 1959 ve Wiesbadenu. Na tomto setkání, které iniciovala německá strana, vyzval Wenzel Jaksch zástupce ČSSD, aby se vyjádřili k požadavku práva na domov („Heimatrecht“) a odčinění („Wiedergutmachung“). Přestože se delegace na ničem nedomluvily, zemská organizace strany v Anglii protestovala, neboť čeští vyjednaváci neměli oficiální pověření. V USA silně protestoval Radomír Luža, který tehdy shodou okolností obhajoval disertační práci o poválečném odsunu.⁹²³ A protože kvůli wiesbadenské schůzce pohrozil aférou,

---

⁹²⁰ ČSDS, Vilím, k. 7, vol. XXVIII, J. W. Brügel redakci *Hlasu* 2. 9. 1950.

⁹²¹ LUŽA, *Československá sociální demokracie*, s. 109.

⁹²² HIA, Luža, k. 167, „Stanovisko s. Václava Majera ze 17. 6. 1953“.

⁹²³ Lužova syntéza *The Transfer of the Sudeten Germans* byla publikována v roce 1964 v New Yorku. Luža se k tématu dále vracel. Jeho tezí bylo vysvětlení odsunu jako ‚české národní odpovědi‘. Zdůrazňoval, že ‚český národ‘ (který v jeho textu vystupuje jako jednající subjekt) nebyl k tomuto řešení inspirován ani komunisty, ani Sověty. ‚Vyhnání‘ („expulsion“) doprovázené ‚nepokojí a násilím‘ bylo součástí ‚revolučního procesu‘ zapříčiněného ‚nacistickou válečnou politikou a Sudetskými Němci samotnými‘. LUŽA, Radomír, „Between

setkal se s ním v září 1959 Václav Majer ve Washingtonu. Stanoviska si ale nevyjasnili: Když mu Majer řekl, že jsou jeho „kontroverzní“ postoje „diktovány“ příhodou zabití přibyslavských četníků, rozesílal Luža exilovým politikům dopis, že se Majerovy „výroky dotýkají hluboce“ jeho „lidské, osobní a politické cti“ a že bude „příslušnou cestou žádat o úplnou satisfakci“.⁹²⁴ ÚVV strany na podzim 1959 nicméně odhlasoval, aby se v započatém česko-německém jednání nepokračovalo (další kontakty byly proto navazovány až koncem sedmdesátých let).

*

Možnost dohody exilových sociálních demokratů komplikovaly v sedmdesátých a osmdesátých letech (kromě osobních vztahů) především dvě zásadní otázky: za prvé rozdíly v životopisech a postoj k bývalým komunistům, za druhé česko-německé vztahy, respektive postoj k sudetoněmecké organizaci Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband a její sociálnědemokratické odnoži Seliger-Gemeinde napojené na SPD.⁹²⁵ Po roce 1968 měly dát exilovému vedení novou podobu legitimacy a jednoty kongresy v Rotschuu (1973), Curychu (1983) a Heidelbergu (1989). „Strana“ ale jednotu neudržela. Po exilovém sjezdu v Curychu v roce 1983 přestali být členy Ústředního výkonného výboru Luža s Horákem.⁹²⁶ Na sjezdu v Heidelbergu v létě 1989 se stal předsedou exilové strany Karel Hrubý a ústředním tajemníkem Jiří Loewy, oba političtí vězni z padesátých let.

„Rozdělení minulostí“. Tak nazval Tomáš Zahradníček svou studii o Československé sociální demokracii v letech 1989 až 1992. Členové exilové strany totiž nebyli jediní, kdo se v roce 1989 zapojil do budování ČSSD. Zahradníček definoval tři základní polistopadové proudy. První skupinu nazval „restituční“, což byli lidé, pro něž přestala strana existovat „sloučením“ s KSČ

Democracy and Communism“, in: *A History of the Czechoslovak Republic 1918–1948*, Victor S. Mamatey, Radomír Luža (eds.), Princeton, New Jersey 1973, s. 398.

⁹²⁴ Tamtéž, R. Luža V. Majerovi 10. 9. 1959.

⁹²⁵ SVÁTEK, s. 20.

⁹²⁶ *Léta mimo domov*, s. 123–127.

v roce 1948. Podle nich měla být po roce 1989 sociální demokracie „obnovena“. Do této různorodé množiny „restitučních“ sociálních demokratů patřil třeba okruh Klubu za socialistickou přestavbu Obroda nebo Společnosti pro studium demokratického socialismu kolem Jiřího Hájka, bývalého ministra zahraničí a muže, který v Únoru podporoval fierlingerovský proud. Profilující osobností této skupiny byl také Slavomír Klaban, syn Františka Klabana, předúnorového předsedy krajského výkonného výboru ČSSD v Hradci Králové. Slavomír Klaban, bývalý politický vězeň, po Listopadu prohlásil, že mluví jménem těch, kteří čtyřicet let „nepracovali veřejně“. Druhým polistopadovým proudem byli lidé, kteří do politiky přišli nově, a třetím právě lidé z exilové strany. Ty Zahradníček pojmenoval jako „pokračovací“ proud. K němu se počítala část chartistické nekomunistické levice, s níž exilová strana spolupracovala už před listopadem 1989. Byl to hlavně okruh Rudolfa Battěka, kterého exilový sjezd strany v Curychu v roce 1983 učinil čestným členem ÚVV.⁹²⁷

V řadách polistopadové ČSSD se tak ocitli lidé s různými životopisy. Političtí vězni padesátých let i poúnoroví exulanti. A vedle nich politici, kteří se po Únoru zapojili do „sloučení“ sociální demokracie s komunistickou stranou, přičemž se následně sami stali aktivními členy KSČ a přinejmenším nepřímo se podíleli na perzekucích někdejších straníků. Filozof Ivan Sviták sice ještě před listopadem 1989 varoval lídry exilové strany před snahou vycházet principiálně z morální argumentace, neboť „ta běhna historie neřeší konflikty podle mravních zásad“.⁹²⁸ Jak ale napsal Tomáš Zahradníček: „Těžko nastolit shodu o minulosti mezi politickým vězněm z padesátých let a tehdejším komunistickým funkcionářem, zvláště pokud ten druhý připomínky o svém konání odmítal jako nemístné. Skutečnost, že se oba jako předúnoroví sociální demokraté osobně znali, situaci nijak neulehčovala.“⁹²⁹

Prvním polistopadovým předsedou Československé sociální demokracie se stal Jiří Horák. Skupina bývalého vedení exilové strany se tím ocitla ve vnitrostranické opozici. Naopak o tři roky později Jiří Loewy přivítal zvolení

---

⁹²⁷ ZAHRADNÍČEK, s. 186–191.

⁹²⁸ Tamtéž, s. 189.

⁹²⁹ Tamtéž, 210.

Miloše Zemana předsedou ČSSD. Někdejší exilová „frakce“ kolem Jiřího Horáka odešla se Zemanovým nástupem z rozhodujících pozic v Lidovém domě. Miloš Zeman žehral, že musí ztrácet čas a energii řešením vnitrostranických sporů, sám ale rozdíly v životopisech svých straníků dovedně využíval.⁹³⁰

---

⁹³⁰ Tamtéž, s. 215. Dále viz MITROFANOV, Alexandr, *Za fasádou Lidového domu. Česká sociální demokracie 1989–98. Lidé a události*, Praha 1998.

ZÁVĚR

V úvodu jsem zmínil dopis Karla Hrubého. Zdůrazňuje v něm, že je při výzkumu „exilové strany“ nutné koncentrovat se na politickou a propagační činnost, a nikoli na „okrajové osobní spory“, protože sociální demokraté pracovali především politicky, „organizovali stranu v jednotlivých zemích, byli vlivnými funkcionáři v RSC a zejména na půdě Socialistické internacionály, kde požívali respektu pro solidnost svých informací a rozborů o poměrech v Československu, a udělali pro věc československé svobody ohromný kus práce“.⁹³¹ Já jsem na tuhle výzvu nepřistoupil. „Vzorek“ sociální demokracie byl pro mě spíše sondou do exilového fenoménu. Sledoval jsem, jakým způsobem byla v letech 1948–1953 formována a vyjednávána „exilová strana“ a kdo, jak a proč se na tomto procesu mohl nebo chtěl podílet. Hypotézou bylo tvrzení, že se v rámci československé poúnorové migrace formovala „exilová sociálnědemokratická strana“ jako *instituce*, která na základě určitých kritérií vytvářela vlastní komunikační, sociální a migrační síť. Téma jsem přitom uchopil právě prostřednictvím několika osobních mikropříběhů v kulisách uprchlické každodennosti. Jimi jsem chtěl ukázat okolnosti, které podmiňovaly exilovou politiku a její kulturu.

Nicméně když už se zamýšlím nad přístupem k tématu, jako by mě Hrubého výzva přece jen dostihla, i když z druhé strany. Při psaní jsem se totiž stejně nevyhnul otázce, zda, nebo spíše jaký zaujmout postoj a jak ho dávat najevo. Zní to možná triviálně, ale právě tahle otázka pro mě nakonec byla docela důležitá. Psal jsem zčásti biografický žánr a cítil jsem, že biografie nabízí, velmi zjednodušeně řečeno, dva základní přístupy. Zatímco historizující pojetí se snaží zkoumat motivace aktérů a jimi pak vysvětlovat jejich jednání, prezentistický pohled, přistupující k tématu prizmatem dneška, jejich činy více hodnotí. Oba přístupy skrývají nástrahy. Absolutizace prvního vede k alibismu, absolutizace druhého staví pisatele do role soudce, a já obecně nemám rád klišé

---

⁹³¹ Archiv autora, K. Hrubý autorovi 25. 1. 2011.

typu „tragická chyba“, nebo „osudový omyl“. Snažil jsem se pohybovat se někde mezi těmito dvěma póly a neustále tak testovat i vlastní přístup.

Může se na první pohled zdát, že otázky, které si kladu, odkrývají kromě osobních sporů jen další neúspěchy a nenaplněné ambice. Podle kontextu jsem často dával pojmy jako *exil* nebo *exilová strana* dokonce do uvozovek, abych vyjádřil jejich nesamozřejmost nebo podmíněnost. Ale pokud bych měl přece jen v rovině *úspěchy/neúspěchy* odpovídat Karlu Hrubému, možná, že můj přístup nakonec neukázal exilové politiky, vzhledem k podmínkám, jaké pro svou činnost měli, v úplně špatném světle. Mohlo by se říci, že svými zpravodajskými nebo propagandistickými pokusy přispívali k prodlužování teroru v Československu, v uprchlických táborech jim bylo vyčítáno, že politikou jen zbytečně otravují atmosféru. Nedařilo se jim ani konzistentně komunikovat se sympatizanty, činnost v Radě svobodného Československa stagnovala a v Internacionále exiloví socialisté nezískali ani hlasovací právo. Ale právě biografický přístup ukázal, že tak jednoduše to v životě nechodí. Ukázal některé poměry jako typické, ale zároveň naznačil nekonečnost některých situací a upozornil na místa, kde se život protíná s iracionalitou. Poúnoroví uprchlíci „odešli do exilu“, jenomže exil nebyl samozřejmostí, sám od sebe by se „neudělal“. Jeho formování stálo mnoho úsilí, a to za celkem komplikovaných podmínek a objektivně nemilosrdného mezinárodního vývoje. Jistě se mohli všichni uprchlíci zařadit do programů IRO a jen pasivně čekat na víza. Řada z nich to přesto odmítla a snažila se být politicky nebo zpravodajsky aktivní. Zprostředkovávali humanitární pomoc, pomáhali vytvářet komunikační síť, informovali zahraniční veřejnost, a přestože se představy některých lídrů pohybovaly v rámci uzavřeného národně frontovního paradigmatu, svými aktivitami se v podstatě jako jeden z ideových proudů podíleli na uchování pluralitních politických způsobů – a to není vůbec málo.

*

Oproti ostatním exilovým politickým proudům byli sociální demokraté ve výhodě. Měli vazby na mezinárodní socialistické hnutí. Pro československou veřejnost mohli být navíc alternativou ke komunistickému programu. Přes svízelné podmínky budovali exilovou organizaci v zahraničí zpočátku ambiciózně, podle struktury masových stran: hierarchicky a podle územního členění. Exil se přinejmenším na počátku rovná životu bez starých pravidel a ještě bez ukotvení v nové společnosti. Protože byla v Československu sociální demokracie „rozpuštěna“ koncem června 1948, „členství v zahraničí“ symbolicky navazovalo datem 1. července. Prostřednictvím „strany“ měl být vyjádřen nejen postoj a demonstrována jednota a síla. Strana se měla stát prostředníkem každodenního jednání a komunikace členů a sympatizantů, mechanismem určujícím agendu a pravidla, institucí přinášející pomoc s orientací v nových a neznámých situacích.

Po únoru 1948 exiloví lídři zprvu rozvažovali, zda bude „nový odboj“ vybudován na stejných principech jako ten předchozí. Vzniknout měl ústřední odbojový orgán, který by ztělesnil kontinuitu „demokratické republiky“. Otázkou bylo, jakou úlohu v něm sehrají politické strany a zda se ho vůbec podaří zformovat a prosadit jeho uznání na Západě. Příslušníci jednotlivých stran předúnorové Národní fronty zakládali ve formujícím se exilu stranické organizace, přičemž předpokládali, že navážou na předchozí politický systém. Nemá význam přemítat, která ze dvou koncepcí, zda Vilímova (za podpory Labour Party se systematicky soustředit na budování strany), či Majerova (zapojit se i za cenu kompromisů co nejvíce do aktivit Rady svobodného Československa), byla v daných podmínkách realističtější. Do ústupnosti byli čeští a slovenští politici tlačeni jak na kontinentě, tak i za oceánem. Nicméně přes tato rozdílná pojetí byla exilová sociální demokracie z exilových politických útvarů nejlépe organizovaná: kromě londýnského ústředí měla již rok po Únoru zastoupení v devíti zemích.

Uprchlíci, kteří v táborech zůstávali i několik let, se stali součástí válečných a poválečných vln milionů vykořeněných lidí. Zatímco legitimace měly být rozdány až v hostitelských zemích, přihlášky do strany začali

důvěrníci nabízet už v táborech. V tísnivých táborových podmínkách se utvářely jiné žebříčky hodnot. Nedůvěra byla nejen mezi stranami, straníky a nestraníky, jednotlivými uprchlickými vlnami či mezi uprchlíky samotnými. V situaci, kdy se chtěl každý dostat z táborů, mohlo organizované stranictví, jeden z prostředků politické identifikace, působit nepatřičně nebo být zneužíváno k nejrůznějším materiálním výhodám. Stranickému vedení se podařilo zajistit desítky víz pro prominentní sociální demokraty do Velké Británie či Švédska, bylo v kontaktu s dalšími stovkami „low-level“ uprchlíků, nejen straníků, kteří se díky sociálnědemokratickým pomocným sítím dostaly k humanitárním balíčkovým akcím.

Co se týče spojení s „domovem“, nedokázali exiloví politici zajistit vlastní trvalý komunikační kanál, a jestliže se nějaké skupiny či jednotlivci snažili organizovat ilegální činnost a udržet spojení z domova, byly jejich aktivity brzy znemožněny. Důležitou otázkou zůstávalo, komu bude zpravodajská služba odpovědná, kdo a jak ji bude kontrolovat, respektive jakým způsobem bude propojená s jednotným orgánem československého exilu. Zvláště po Únoru, jehož krize vznikla sporem o personální politiku v policii, byly otázky politické kontroly zpravodajských služeb dvojnásobně citlivé. Vznikaly kompetenční a personální spory mezi stranou a exilovou zpravodajskou službou. ČSSD v nich nic nezískala a ve zpravodajské službě prakticky neměla vliv. Kvůli nedostatku zázemí se jí nepodařilo sjednotit vlastní zpravodajské linky a kvůli intrikám a dezinformacím ani zorganizovat propagandistické vysílání „černé vysílačky“.

„Stranická práce“ měla podle původních představ začínat s usazováním sociálních demokratů v hostitelských zemích. Způsob udělování víz ale migranty roztrousil po celém světě. Zemské organizace, jejichž hlavním účelem bylo udržet vzájemné kontakty a zjednodušit uprchlíkům integraci, ztrácely během padesátých let postupně význam, některé zanikaly nebo se omezovaly na akce jednotlivců. Kontakty se rozvolňovaly. Pro tiskovou mediální produkci, kterou by „strana“ konzistentně informovala či aktivizovala exilovou veřejnost, se nepodařilo zajistit dostatečné množství, formát

a distribuci. Politici, které neodradily nepříznivé podmínky pro politickou činnost v emigraci, už od první poloviny padesátých let postupně přehodnocovali svoji úlohu. Vedení strany původně plánovalo „mobilizaci“ exilové veřejnosti. V průběhu druhé poloviny padesátých let a v šedesátých letech nazývala úzká skupina aktivních funkcionářů svou činnost spíše „informováním“ západní veřejnosti o situaci na Východě, k čemuž využívala osobních kontaktů, rámec Rady svobodného Československa či Socialistické unie střední a východní Evropy. Až do nové migrační vlny v roce 1968 nedokázali sociální demokraté najít společnou platformu, na níž by mohli diskutovat o programu, vyjednávat cíle nebo definovat sami sebe a svou úlohu v exilu. V prvních letech po Únoru odsouvaly diskuzi o politickém programu naléhavější úkoly. Debaty se vracely spíše do minulosti, vykládaly příčiny Února. Sociální demokraté se shodně hlásili k antikomunismu, vymezovali se vůči vlastním „zrádcům“ nebo odkazovali k obecným demokratickým symbolům. Co se týče diskuze ohledně odsunu sudetských Němců, té se až do přelomu 50. a 60. let v oficiální rovině zcela vyhýbali. Programově se hlásili k „demokratickému socialismu“, jejich texty kopírovaly západní trendy. Ale zatímco západní socialisté neměli počátkem padesátých let z různých důvodů shodné názory na evropskou integraci, většina exilových sociálních demokratů se vyslovovala přímo pro evropskou federalizaci.

Formování exilu utlumil mezinárodní vývoj. Ustaloval se bipolární charakter světového řádu. Způsob rozdělování víz migraci fragmentoval. Nukleární rovnováha, československé a berlínské události roku 1953 nebo polské a maďarské události roku 1956 problematizovaly předpoklad brzkých mocenských změn na Východě. Systematická komunistická perzekuce až do počátku šedesátých let vylučovala přeshraniční kontakty. Exilová organizace ztuhlá s dalšími migračními vlnami po potlačení „pražského jara“ v roce 1968. Pokud sociální demokraté nazývali svoji zahraniční činnost „informační a mobilizační“, tak k tomu od druhé poloviny sedmdesátých let nacházeli partnery i v československém disentu.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny

Archiv ČSSD

fond Arno Hais

Archiv bezpečnostních složek

č. 310 – sekretariát velitelství StB

materiály k Václavu Majerovi, Blažej Vilímovi, Radomíru Lužovi a
Bohumilu Laušmanovi

objektový svazek č. 2231

ZV 127 MV, Proces s Bohumilem Laušmanem

Další jednotliviny viz poznámkový aparát

Archiv Národního muzea

fond Rudolf Bechyně

fond Zdeněk Fierlinger

fond Jaromír Smutný

Archiv Úřadu pro zahraniční styky a informace

Svazková agenda I. správy SNB – Bohumil Laušman

Bakhmeteff Archive of Russian & East European Culture, Columbia university,
New York

Jaromír Smutný Papers

British Library

The Papers of Blazej Vilim

Centrum československých exilových studií při Katedře historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého

Institucionální fond Rada svobodného Československa

Československé dokumentační středisko

Exilová ČSSD

Blažej Vilím (kopie z British Library)

Václav Holub

Hoover Institution Archives, Stanford University

Ivo Ducháček Papers

Jiří Horák Papers

Radomír Luža Papers

Štefan Osuský Papers

Ferdinand Peroutka Papers

Edvard Táborský Collection

Churchill Archives Center, Cambridge

The Papers of Karel Maywald

The Papers of Jan Svoboda

The Papers of Blažej Vilím

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Archiv Ústavu T. G. Masaryka

fond Edvard Beneš

fond Lev Sychrava

Národní archiv

fond Bohumil Laušman

fond 550, Oldřich Berger

fond 33, Petr Zenkl

fond Archiv Huberta Ripky
fond Jaroslav Drábek
fond KSČ – ÚV – 100/1
fond KSČ – ÚV – 100/24
fond Ministerstvo průmyslu
fond František Němec
fond Presidium Ministerstva vnitra
fond Presidium Zemského úřadu v Praze
fond Předsednictvo ministerské rady
fond Státní rada v Londýně

The Polish Institute of Arts & Sciences of America
Zygmunt Zaremba Papers

School of Slavonic and East European Studies Library
Josef Kosina Papers

Memoárová literatura

- BECHYNĚ, Rudolf, *Pero mi zůstalo. 1938–1945*, Praha 1947.
- ČAPEK, Miloslav, *Poražení vítězové. Vzpomínky a životní osudy aktivních účastníků protikomunistického (třetího) odboje doma i v zahraničí*, Praha 2003.
- ČERNÝ, Václav, *Paměti II (1938–1945). Křik Koruny české. Náš kulturní odboj za války*, Brno 1992.
- DRÁBEK, Jan, „Alasca House“, *Nedělní Lidové noviny*, 7. srpna 1993, s. VI.
- DRÁBEK, Jan, *Po uši v Americe*, Praha 2003.
- DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, Praha 1991–92.
- FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, Brno 1994–96.
- FIERLINGER, Zdeněk, *Porážky a vítězství. O jednotu dělnické třídy*, Praha 1971.

- FIERLINGER, Zdeněk, *Ve službách ČSR, II., „Od přepadení SSSR do konce druhé světové války“*, Praha 1949.
- FIERLINGER, Zdeněk, *Zrada československé buržoasie a jejích spojenců*, Praha 1951.
- FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985.
- FROLÍK, Josef, *Špión vypovídá*, Praha 1990.
- HEALEY, Denis, *The Curtain Falls. The Story of the Socialists in Eastern Europe*, London 1951.
- HOLUB, Václav, *Vítězství i prohry. Život na pozadí 20. století*, Václav Holub 1997.
- HRONEK, Jiří, *Od porážky k vítězství*, Praha 1947.
- HRUBÝ, „Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, Praha 2003, s. 173–186.
- KRUPIČKA, Rudolf, *Střední cesta je cestou pokroku, míru, bezpečnosti a pluralitní demokracie bez diktatury proletariátu a vlády velkokapitálu, I., „Můj společný exil s Bohumilem Laušmanem“*, Wien 1989.
- KRUPIČKA, Rudolf, *Střední cesta je cestou pokroku, míru, bezpečnosti a pluralitní demokracie bez diktatury proletariátu a vlády velkokapitálu, I., „Můj společný exil s Bohumilem Laušmanem“*, Wien 1989.
- LAŠTOVIČKA, Bohuslav, *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939–1945*, Praha 1960.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?*, Vídeň 1953.
- Léta mimo domov*, Karel Hrubý (ed.), Praha 1996.
- LUŽA, Radomír, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*, Praha – Brno 2001.
- MACHOTKA, Otakar, *Mezi domovem a exilem*, Praha 2001.
- MORAVEC, Bob J., „Kanada střídavě oblačno. Úryvek z knihy vzpomínek“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, s. 146–160.
- NĚMEC, František – MOUDRÝ, Vladimír, *The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia*, Toronto 1955.

NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce“, *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, 39/1955, s. 8–15.

PAGÁČ, Štefan, *Svědék z cely číslo 13*, New York 1979.

RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*, Brno 1995.

SLOUKA, Zdeněk, *Jdi po skryté stopě. Lidské kroky politickou krajinou exilu*, Praha 2009.

SMUTNÝ, Jaromír, *Svědectví prezidentova kancléře*, Praha 1996.

SVOZILOVÁ-JOHNOVÁ, Herma, *Hanácká sága*, Praha 2000.

VOLÍNOVÁ-BERNARDOVÁ, Růžena, *Pohled zpět. Život ve vírech 20. století*, Praha 2003.

Dobové tisky

Convention Relating to the Status of Refugees, Paris 1938.

HANSSON, Michael, *The Refugee Problem*, London 1938.

Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na první schůzi vlády dne 5. dubna 1945 v Košicích, Praha 1945.

RISTELHUEBER, Rene, *The International Refugee Organization, International Conciliation*, April 1951, No. 470.

Sozialdemokratie und Systemwandel. Hundert Jahre tschechoslowakische Erfahrung, KREJČÍ, Jaroslav (ed.), Berlin – Bonn 1978.

Zpráva o činnosti Československé sociální demokracie k XXI. řádnému sjezdu v Brně 14.–16. XI. 1947, Brno 1947.

Internetové zdroje:

„Declaration of the Socialist International adopted at its First Congress held in Frankfurt-on-Main on 30 June-3 July 1951“, <http://www.socialistinternational.org/viewArticle.cfm?ArticleID=39>, staženo 1. 2. 2014.

HAHNOVÁ, Eva, „Německý spor o dějiny. Problém Němců, nebo historiků?“

http://www.arts.gla.ac.uk/Slavonic/staff/German_history.html, staženo

dne 1. 2. 2013.

HOOKHAM, Mark, „Denis Healey: 'The best Prime Minister we never had'“,

Yorkshire Evening Post, 3 April 2008.

[http://www.yorkshireeveningpost.co.uk/news/latest-news/top-stories/denis-](http://www.yorkshireeveningpost.co.uk/news/latest-news/top-stories/denis-healey-the-best-prime-minister-we-never-had-1-2199164)

[healey-the-best-prime-minister-we-never-had-1-2199164](http://www.yorkshireeveningpost.co.uk/news/latest-news/top-stories/denis-healey-the-best-prime-minister-we-never-had-1-2199164), staženo

dne 20. února 2013.

PITHART, Petr, „Exil a emigrace, odchody a návraty“, text z 20. 1. 2003,

http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=189, staženo 25. 1. 2013.

K americké imigrační statistice a legislativě:

<http://www2.census.gov/prod2/statcomp/documents/1950-03.pdf>,

http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_immigration_to_the_United_States,

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12942>, staženo

dne 18. 7. 2013.

Vzpomínky Jarky Maiwaldové-Kreysové:

<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=046&clanek=060418>, staženo

dne 1. 8. 2013.

Rozhovory

Miroslav Souček, Sylva Šimsová, Zdeněk Mastník (autor Dagmar Hájková),
Josephine Brügelová (autor Sylva Šimsová), Oldřich Haselman (autor Jiří
Sedlák)

Periodický tisk

The Argus, Daily Graphic, Demokracie a socialismus, Den, Denní hlasatel,

Dnešek, Doba, Hlas, Londýnské listy, Mladá fronta, Mladé (Nové)

Československo, Naše cesta, Newyorské Listy, Nová svoboda, Nové

Československo, Obzory, Osvobození, Perspektivy socialismu, Právo lidu, Rudé

právo, Sociální demokrat, Svět práce, Svobodné slovo, Svobodný zítřek, Tribune, The Washington Post, Zpravodaj.

Literatura

AHRENBARGEROVÁ, Helena, *Tábor Valka u Norimberku 1949–1954* (diplomová práce, FF UK 2005).

ALEXANDER, Martin S., *Knowing Your Friends: Intelligence Inside Alliances and Coalitions from 1914 to the Cold War*, Routledge 2013.

ANNAN, Noel, *Our Age. The Generation That Made Post-war Britain*, London 1991.

ARENDTOVÁ, Hannah, „We Refugees“, in: *Altogether elsewhere. Writers on exile*, Marc Robinson (ed.), Winchester 1994, s. 110–119.

ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, Praha 1996.

ASSMANN, Jan, *Panství a spása. Politická theologizace ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*, Praha 2012.

AUSTIN, John L., *Jak udělat něco slovy*, Praha 2000.

BARTOV, Omer, „Time Present and Time Past. The Historikerstreit and German Reunification“, *New German Critique*, Winter/1992, s. 183–185.

BAUMAN, Zygmunt, *Tekutá modernost*, Praha 2002.

BIJL, Rob – VERWEIJ, Arjen, *Measuring and monitoring immigrants integration in Europe. Integration policies and monitoring efforts in 17 European countries*, Hague 2012.

BITTMAN, Ladislav, *Mezinárodní dezinformace. Černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*, Praha 2000.

Blackwellova encyklopedie politického myšlení, Brno 2003.

BOELCKE, Willi A., *Der Schwarzmarkt 1945–1948. Vom Überleben nach dem Kriege*, Braunschweig 1986.

BRETTELL, Caroline – HOLLIFIELD, Frank James (eds.), *Migration Theory, Talking Across Disciplines*, New York 2008.

- BROUČEK, Stanislav – GRULICH, Tomáš, *Domáci postoje k zahraničním Čechům*, Praha 2009.
- BROUČEK, Stanislav, „Češi v cizině – k interpretaci autobiografických textů“, in: *Sborník prací historických*, Miloslav Pospíchal (ed.), Olomouc 2003, s. 351–356.
- BROWNING, Christopher R., *Obyčejní muži: 101. záložní policejní praporek a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.
- BRUBAKER, Rogers – COOPER, Frederick, „Beyond ‚identity‘“, *Theory and Society*, 1/2000, s. 1–47.
- BUCHHEIT, Gerd, *Die anonyme Macht: Aufgaben, Methoden, Erfahrungen der Geheimdienste*, Frankfurt am Main 1969.
- BUREŠOVÁ – TRAPL, Bohumil Laušman. *Proměny života sociálnědemokratického politika s nástupem komunistické moci v Československu*, Olomouc 2009.
- BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš, „Silvestrovský útěk Bohumila Laušmana do emigrace a jeho tvrdý dopad na rodinu“, in: *Emigrace. Sborník historických prací pro československá exilová studia*, Olomouc 2006, s. 59–67.
- BUREŠOVÁ, Jana, „Únos Bohumila Laušmana a československá emigrace“, *Listy* 4/2004, s. 58–64.
- BURKE, Peter, *Co je kulturní historie?*, Praha 2011.
- BURRIDGE, Trevor, *Clement Attlee. A Political Biography*, London 1985.
- CIESIELSKI, Stanislav, „Polští socialisté a československý únor 1948. Příspěvek tajné pražské mise PSS k ‚bolševizaci‘ československé sociální demokracie“, *Soudobé dějiny*, 3–4/1997, s. 521–533.
- COHEN, Gerard Daniel, *In War's Wake. Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, New York 2011.
- CROSLAND, Charles, *The Future of Socialism*, London 1980, Rev. ed. Reprint.
- ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan, „Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace“, *Soudobé dějiny*, 1/2007, s. 9–43.
- ČECHUROVÁ, Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999.

- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Emigranti. Dopisy politických uprchlíků z prvních let po "Vítězném únoru" 1948*, Šenov u Ostravy 1998.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovský syndrom*, Šenov u Ostravy 2000.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Uprchlíci po „Vítězném únoru“*, Šenov u Ostravy 2004.
- ČERNÝ, Vladimír – KOPEČNÝ, Petr – VAŠEK, František, *Legenda bez legend. Životní osudy armádního generála Vojtěcha Borise Luži (1891–1944)*, Brno 2004.
- Česká strana sociálně demokratická. *Sborník ke 120. výročí založení strany*, Praha 1998.
- Československý exil 1938–1989 v zahraničních archivech, František Hanzlík (ed.), Brno 2008.
- DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008.
- DOBLHOFER, Ernst, *Exil und Emigration. Zum Erlebnis der Heimatferne in der römischen Literatur*, Darmstadt 1987.
- DRÁPALA, Milan, *Na ztracené vartě Západu. Antologie nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*, Praha 2000.
- DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé, I., Světová válka a nukleární mír 1938–1964*, Praha 2004.
- DUVIGNEAU, Marion, *Robert Schuman. Ein Mosellaender in der Politik. Aspekte aus seinem Leben*, Speyer 1994.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora, *Politikové na útěku. Osudy změněné 25. únorem 1948*, Praha 2004.
- ECKERT, Andreas – JONES, Adam, „Historical writing about everyday life“, *Journal of African Cultural Studies*, 1/2002, s. 5–16.
- EISENMANN, Peter, *Die Politik der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands unter Führung von Dr. Kurt Schumacher und ihre Beurteilung aus der Sicht der englischen Presse 1945–1952*, Erlangen–Nürnberg 1974.

Emigrace a exil jako způsob života. II. Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu, Stanislav Brouček, Karel Hrubý, Antonín Měšťan (eds.), Praha 2001.

Exil sám o sobě. 3. setkání nad českým vystěhovalectvím, exulantstvím a vztahy zahraničních Čechů k domovu, Stanislav Brouček, O. Černý a I. Dubovický (eds.), Praha 2006.

FOUCAULT, Michel, *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, New York 1975.

FOUCAULT, Michel, *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*, London 1965.

FROMMER, Benjamin, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010.

GIDDENS, Anthony, *Důsledky modernity*, Praha 1998.

GOLDIN, Ian – CAMERON, Geoffrey – BALARAJAN, Meera, *Exceptional people. How migration shaped our world and will define our future*, Princeton, New Jersey 2012.

GRANT, Michael, *Zrození Řecka*, Praha a Brno 2002.

GREGORY, Brad S., „Is small beautiful? Microhistory and the history of everyday life“, *History and Theory*, 1/1999, s. 100–110.

GRULICH, Tomáš, „Československá sociální demokracie v exilu“, in: *Dusivé objetí. Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*, Brno 2008, s. 181–187.

HABERMAS, Jürgen, „Eine Art Schadenabwicklung: Die apologetischen Tendenzen in der deutschen Zeitgeschichtsschreibung“, *Die Zeit*, 29/1986, 18. 7., s. 40.

HÁJEK, Jiří, „Tvář mladé socialistické generace“, in: *Hlas mladých. Národní hnutí pracující mládeže v letech 1938–1945*, Jaroslav Mecer (ed.), Praha 1946, s. 4–5.

HÁJKOVÁ, Dagmar, *Naše česká věc. Češi v Americe za první světové války*, Praha 2011.

- HALL, Stuart, „Ethnizität: Identität und Differenz“, in: *Die kleinen Unterschiede. Der Cultural-studies-Reader*, Frankfurt am Main 1999, s. 83–122.
- HAMILTON, B. Malcolm, *Democratic Socialism in Britain and Sweden*, New York 1989.
- HILLGRUBER, Andreas, *Zweierlei Untergang. Die Zerschlagung des Deutschen Reichs und das Ende des europäischen Judentums*, Berlin 1986.
- HILLGRUBER, Andreas, *Historical Dictionary of Socialism*, Lanham 2006.
- HLAVOVÁ, Viera, „Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (Pokus o obnovu)“, in: *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*, Bratislava 1996, s. 312–329.
- HODBOŇ, Jakub, *Politické dimenze československého exilu v Kanadě 1948–1989* (diplomová práce, FF UK 2011).
- HOFFMANN, Roland J., *Die Anfänge der Emigration aus der Tschechoslowakei nach der kommunistischen Machtergreifung vom Februar 1948 und die provisorische Aufnahme der Flüchtlinge in der amerikanischen Besatzungszone Deutschlands*, Praha 1996.
- HOLIAN, Marta Anna, *Between nationalism and Soviet communism. Displaced persons in postwar Germany*, Michigan 2011.
- HOLLANDER, Jocelyn A. – EINWOHNER, Rachel L., „Conceptualizing Resistance“, *Sociological FORUM*, 4/2004, s. 533–554.
- HOPPE, Jiří, *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*, Praha 2009.
- HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, *Svědectví*, 5/1958.
- HORÁK, Pavel, „The Shrimp Who Betrayed‘: Edvard Beneš in the Discussions of Czech Exile Politicians Recorded in London 1949–1950“, in: *Edvard Beneš. Vorbild und Feinbild. Politische, mediale und historiographische Deutungen*, Ota Konrád, René Küpper (eds.), München 2013, s. 195–204.

- HORÁK, Pavel, „K publicistice poúnorového sociálnědemokratického exilu (1948–1953). Perspektiva Blažeje Vilíma a Bohumila Laušmana“, *Časopis Národního muzea. Řada historická*, 1–2/2011, s. 32–53.
- HORÁK, Pavel, „Máte s sebou stranickou legitimaci?“ Komunikace sociálnědemokratické strany s veřejností v počátcích poúnorového exilu, in: *Identity v Českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Rudolf Kučera (ed.), Praha 2012.
- HORÁK, Pavel, „Pilát, agent bezpečnosti“, *Respekt* 46/2008, s. 70–71.
- HORÁK, Pavel, *Bohumil Laušman – politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, Praha 2012.
- HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.
- HRUBÝ, Karel – BROUČEK, Stanislav, *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století*, Praha 1998.
- HVÍŽĎALA, Karel, *Restaurování slov. Eseje a texty o médiích 2005-2008*, Praha 2008.
- CHARTIER, Roger, *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2010.
- CHOLÍNSKÝ, Jan, „Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí“, in: *Securitas Imperii*, 1/2010, s. 52–87.
- CHYTIL, Radim, *Krajané a exulanti v USA a jejich reakce na únor 1948 v Československu* (diplomová práce, FF MUNI 2010).
- Identity v českých zemích 19. a 20. století. Hledání a proměny*, Rudolf Kučera (ed.), Praha 2012.
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve dvacátém století*, Praha 2002.
- Imaging Frontiers, Contesting Identities*, S. G. Ellis, L. Klusáková (eds.), Pisa 2007.
- JÄCKEL, Eberhard, *Německé století. Historická bilance*, Praha 2004.
- JANČÍK, Drahomír – KALINA, Tomáš, „Národohospodářské elity politických stran na počátku přechodu k plánovanému řízení ekonomiky (1945-1946)“, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, Praha 2005, s. 92–99.
- JERÁBEK, Vojtěch, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, Brno 2005.

- JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara, *Masová média*, Praha 2009.
- JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš, *Exilová politika v letech 1948–1956*, Olomouc 1996.
- JOHNSON, Paul, *Bleskové portréty 20. století*, Praha 2012.
- Josef Čapek. Publicistika 1*, Jiří Opelík (Ed.), Praha 2008.
- KAČÍREK, Michal, *Exilová sociální demokracie v padesátých letech s přihlédnutím na její zahraniční aktivity* (diplomová práce, FSV UK 1996).
- KALINOVÁ, Lenka, *Východiska, očekávání a realita poválečného Československa. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha 2004.
- KAPLAN, Karel, *Das verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984.
- KAPLAN, Karel, *Poúnorový exil 1948–1949*, Liberec a Český Těšín 2007.
- KAPLAN, Karel, *Sociální demokracie po únoru 1948*, Brno 2011.
- KARAFIÁTOVÁ, Sylva, *Slovenská politická emigrace po roce 1948* (bakalářská práce, FSV UK 2007).
- KÁRNÍK, Zdeněk, *Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí*, Praha 1996.
- KEE, Robert, *Refugee World*, London 1961.
- KIBERD, Declan, *Inventing Ireland. The literature of the modern nation*, Cambridge 1996.
- KLUSÁKOVÁ, Luďa – MOLL, Martin ad. (eds.), *Crossing Frontiers, Resisting Identities*, Pisa 2010.
- KOSATÍK, Pavel, *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*, Praha 2011.
- KOSATÍK, Pavel, *Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*, Praha 2013.
- KOURA, Petr – SOMMER, Vítězslav, „Ve vládě s komunisty nebudeme mít žádný vliv“. Deníkové záznamy profesora Zdeňka Pešky z let 1945–1948“, *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 131–154.
- KOUTEK, Ondřej, *Prokop Drtina. Osud československého demokrata*, Praha 2011.

- KUKLÍK ml., *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945, Praha 2002.
- KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, JAN, *Proti Benešovi. Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*, Praha 2004.
- KUKLÍK, Jan ml., *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*, Praha 1996.
- KUKLÍK, Jan ml., *Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*, Praha 2010.
- KUKLÍK, Jan st. – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálnědemokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939–1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s 11–56.
- KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálnědemokratické strany dělnické v první polovině třicátých let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 93–106.
- KUKLÍK, Jan st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993.
- KULLAA, Rinna, *Non-Alignment and its Origins in Cold War Europe: Yugoslavia, Finland and the Soviet Challenge. International Library of Twentieth Century History*, London – New York 2012.
- KURAL, *Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího 1940–1943*, Praha 1997.
- LASKI, H. Joseph, *Marx a dnešek. Úvahy z válečných let*, Praha 1947.
- LUŽA, Radomír, *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje*, Praha 2006.
- MACMILLAN, Harold, *Tides of fortune 1945–1955*, London 1969.
- MACURA, Vladimír, *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha 1992.
- MÁLEK, Jiří, „JUDr. Vlastislav Chalupa, agent StB“, *Securitas imperii* 2/1994.
- McDERMOT, Kevin – AGNEW, Jeremy, *Kominternu, Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011.

- MERSEBURGER, Peter, *Der schwierige Deutsche. Kurt Schumacher – Eine Biographie*, Stuttgart 1995.
- MEYER, Vera, „Češi ve Vídni – situace po roce 1945“, in: *Češi v cizině*, sv. 9, s. 114–120.
- MICHÁLEK, Slavomír, „Rada slobodného Československa 1949–1960“, *Historický časopis*, 4/1999, s. 327–344.
- MICHÁLEK, Slavomír, *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava 1999.
- MICHÁLEK, Slavomír, *Ján Papánek. Politik, diplomat, humanista*, Bratislava 1996, týž, *Diplomat Štefan Osuský*, Bratislava 1999.
- MITROFANOV, Alexandr, *Za fasádou Lidového domu. Česká sociální demokracie 1989–98. Lidé a události*, Praha 1998.
- MORAWSKA, Ewa, *Insecure Prosperity. Small-Town Jews in Industrial America 1890–1914*, Princeton 1996.
- MOTLÍČEK, Tomáš – ŠMERAL, Jiří, *Průvodce po fondech a sbírkách Centra pro československá exilová studia při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc 2007.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, I., Praha 2000.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, II., Praha 2000.
- NEKOLA, Martin, „Za osvobození ‚porobených národů‘. Politické organizace protikomunistických exilů ze středovýchodní Evropy a Balkánu ve srovnání“, *Soudobé dějiny*, 1/2012, s. 37–70.
- NEKOLA, Martin, *Demokrat Petr Zenkl. Od učitelství do exilu* (disertační práce, FF UK 2012).
- NESTLE, Wilhelm, *Griechische Geistesgeschichte*, Stuttgart 1944.
- NEŠPOR, Zdeněk R., „České migrace 19. a 20. století a jejich dosavadní studium“, *Soudobé dějiny*, 2/2004, s. 245–284.
- NEŠPOR, Zdeněk R., „Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií“, *Soudobé dějiny*, 3–4/2004, s. 672–685.

- NEŠPOR, Zdeněk R., *Reemigranti a sociálně sdílené hodnoty. Prolegomena k sociologickému studiu českých emigračních procesů 20. století se zvláštním zřetelem k západním reemigracím 90. let*, Praha 2002.
- NEŠPOROVÁ, Olga, *Rodiny přistěhovalců, I.*, Praha 2007.
- NOHA, Jiří, *Socialismus jest práce. Život Rudolfa Bechyněho 1881–1948* (rigorózní práce – FF UK 2006).
- NOLTE, Ernst, „Between myth and revisionism“, in: *Aspects of the Third Reich*, H. W. Koch (ed.), London 1985.
- NOLTE, Ernst, *Das Vergehen der Vergangenheit. Antwort an meine Kritiker im sogenannten Historikerstreit*, Berlin 1987.
- Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě. Sborník k mezinárodní konferenci pořádané v Praze ve dnech 15.–16. 4. 2009*, Praha 2010.
- OLIVOVÁ, Věra, *Ústav Edvarda Beneše v Londýně 1950–1964*, Praha 2000.
- ORSÁG, Petr, *Média československého exilu v letech 1948–1989 jako součást alternativní veřejné sféry* (disertační práce, FF UP 2011).
- PALEČEK, Pavel, *Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv*, Brno 2000.
- PALEČEK, Pavel, *Protikomunistická propaganda ve studené válce. Výbor pro Svobodnou Evropu a exil* (disertační práce, FF MUNI 2010).
- PAULY, Jana, „Franta Anýž (1876–1934) – významný český podnikatel, návrhář a výrobce kovových uměleckých předmětů a svítidel“, *Světlo. Časopis pro světelnou techniku a osvětlování*, 3/2000, s. 24.
- PEJČOCH, Ivo – TOMEK, Prokop, *Agenti-chodci na popravišti. Kurýři západních zpravodajských služeb, popravení v letech 1949–1958*, Cheb 2010.
- PITHART, Petr, „Třetí odboj potřetí“, *Lidové noviny*, 21. 7. 2011.
- PITHART, Petr, *Osmadesátý*, Praha 1990.
- POLÁCH, Vladimír P., „Emigrace do Norska po roce 1948 a její kulturní činnost“, in: *Studie z dějin emigrace*, Olomouc 2003, s. 40–70.
- POLÁŠEK, Martin, *Revizionisté, tradicionalisté a progresivisté. Programové debaty v československé sociální demokracii v letech 1924–1938*, Brno 2013.

- POLIŠENSKÁ, Milada, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten. Free Czechoslovakia Information na pozadí československo-britských diplomatických styků 1948–1985*, Praha 2009.
- Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004*, Jiří Malíř, Pavel Marek (eds.), Brno 2005.
- PREČAN, Vilém, „Dějiny exilu a emigrace – prameny, výzkumné instituce a projekty“, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, Brno, s. 125–130.
- PREČAN, Vilém: „Dějiny exilu a emigrace – prameny, výzkumné instituce a projekty“, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2005*, MU Brno, s. 125–130.
- PROUDMAN, Mark F., „Disraeli as an ‚Orientalist‘. The Polemical Errors of Edward Said“, *Journal of the Historical Society*, 4/2005, s. 547–568.
- PULLMANN, Michal, „Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění“, *Soudobé dějiny*, 3–4/2008, s. 703–717.
- RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor a kol., *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha 2012.
- RÁKOSNÍK, Jakub, *Odvrácená tvář meziválečné prosperity*, Praha 2008.
- RÁKOSNÍK, Jakub, *Sovětizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*, Praha 2010.
- RANDÁK, Jan, „O ztrátě paměti a strašidle anti/komunismu“, *Dějiny a současnost*, 7/2013, s. 44–45.
- RASSAM, Amal – CHAMBERS, Ross, „Comments on Orientalism. Two Reviews“, *Comparative Studies in Society and History* 4/1980, s. 505–512.
- RAŠKA, Francis D., *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*, Praha 2009.
- REITINGEROVÁ, Lucie, *Odcházeli jsme, abychom se vrátili – kapitoly z dějin československé emigrace ve Francii 1948–1968* (diplomová práce – FF UP 2009).
- ROKOSKÝ, Jaroslav, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.

- Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Praha 2011.
- Rozchod 1948. Rozhovory s českými pouťorovými exulanty*, Petr Hrubý, Pavel Kosatík a Zdeněk Pousta (eds.), Praha 2006.
- RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.
- RŮŽIČKA, Michal – HENIG, David, „Identita“ v sociálním výzkumu. Epistemologické meze“, in: *Sociální reprodukce a integrace. Ideály a meze*, Petr Mareš, Ondřej Hofírek (eds.), Brno 2007.
- RYCHLÍK, Jan, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012.
- SAID, Edward W., *Orientalism*, New York 1978.
- SALOMON, Kim, *Refugees in the Cold War*, Lund, 1991.
- SEDLÁK, Petr, „Druhý extrém? Silné a slabé stránky revize výkladu komunistické diktatury“, *Dějiny a současnost*, 2/2013, s. 32–35.
- SEITER, Josef, „Visuelle Symbole und Embleme der österreichischen Sozialdemokratie“, *Dokumentation*, 2/91, s. 1–11.
- SHEFFER, Gabriel, *Diaspora Politics. At Home Abroad*, Cambridge Mass., 2006.
- SKINNER, Quentin, *Machiavelli*, Praha 1995.
- SMUTNÝ, Zdeněk, *Tzv. Zelená internacionála a politické procesy v Československu po druhé světové válce* (bakalářská práce, FF UK 2010).
- SNÍŽEK, Tomáš, *Pohled československého exilového tisku na události v ČSR v letech 1948-1953* (bakalářská práce, FF MUNI 2007).
- SOMMER, Vítězslav, „Cesta ze slepé uličky ‚třetího odboje‘“. Koncepty rezistence a studium socialistické diktatury v Československu, *Soudobé dějiny*, 1/2012, s. 9–36.
- SPURNÝ, Matěj, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí 1945–1960*, Praha 2012.
- SRBA, Bořivoj, *Múzy v exilu*, Brno 2003.

- STADLER, Karl Rudolf, *Adolf Schärf. Mensch, Politiker, Staatsmann*, Wien – München – Zürich 1982.
- STEHLÍK, Eduard, „„Measure“. Příspěvek k historii Czechoslovak Intelligence Organization – CIO (1948–1957)“, *Studentské listy*, 25/1991, s. 16.
- Sto českých vědců v exilu. Encyklopedie významných vědců z řad pracovníků Československé akademie věd v emigraci*, Soňa Štrbáňová, Antonín Kostlán (eds.), Praha 2011.
- STURM–MARTIN, Imke, *Zuwanderungspolitik in Großbritannien und Frankreich. Ein historischer Vergleich 1945–1962*, Frankfurt am Main 2001.
- SUCHÁNEK, Drahomír, „Počátky exilové politiky Československé strany lidové“, *Soudobé dějiny*, 4/2007, s. 651–681.
- SVÁTEK, František, „K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálnědemokratické strany. Případ Vilím: kontexty interpretací“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Milena Janišová, Vilém Prečan, Tomáš Vrba (eds.), Praha 2008, s. 11–20.
- SZALÓ, Csaba, *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno 2007.
- ŠEDIVÝ, Zdeněk, *Velká operace. Pokus Státní bezpečnosti o likvidaci třetího odboje*, Vimperk 1996.
- ŠIMSOVÁ, Sylva, „Dokumenty o exilovém sociálnědemokratickém politikovi Josefu Bělinovi v britských archivech“, *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 8/2010, s. 265–284.
- ŠIMSOVÁ, Sylva, „Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Vilíma v Anglii“, in: *Sborník Archivu MV*, 4/2006, s. 319–350.
- ŠIMSOVÁ, Sylva, „Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950“, in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Praha 2008, s. 21–52.
- ŠIMSOVÁ, Sylva, „Úvod k exilové osobní korespondenci Blažeje Vilíma“, *Sborník archivu Ministerstva vnitra*, 3/2005, s. 303–319.

- ŠOLC, Jiří, *Útěky a návraty. Bohumil Laušman – osud českého politika*, Praha 2008.
- ŠTĚPÁN, Jiří, „Švédsko jako cíl československé emigrace po roce 1948“, in: *Československý exil 1938–1989 v zahraničních archivech*, František Hanzlík (ed.), Brno 2008, s. 43–57.
- ŠTĚPÁN, Jiří, *Švédsko. Stručná historie států*, Praha 2010.
- The London Encyclopaedia*, Christopher Hibbert, Ben Weinreb, John Keay, Julia Keay, Matthew Weinreb (eds.), 2009.
- TIGRID, Pavel, *Politická emigrace v atomovém věku*, Praha 1968.
- TOMEK, Prokop, „Československo-britské zpravodajské soupeření“, *Securitas Imperii* 14/2007.
- TOMEŠ, Josef, *Průkopníci a pokračovatelé. Osobnosti v dějinách české sociální demokracie 1878–2005*, Praha 2005.
- TRIADAFILOPOULOS, Triadafilos, *Becoming Multicultural. Immigration and the Politics of Membership in Canada and Germany*, Vancouver 2012.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Mýty kmene Čechů*, Praha 2003.
- TVRDÍKOVÁ, Michaela, *Proměny československé emigrace v letech 1948–1989* (diplomová práce, FF MUNI 2007).
- VALEŠ, Vlasta, *Die Wiener Tschechen einst und jetzt. Eine Einführung in Geschichte und Gegenwart der Tschechischen Volksgruppe in Wien = Vídeňští Češi včera a dnes. Úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*, Praha 2004.
- VANÍČKOVÁ, Vladimíra a kol., „Informace o archivních materiálech k tematice poválečné československé sociální demokracie, uložených v Archivu Ministerstva vnitra“, *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 3/2005, s. 343–376.
- VEBER, Václav, *Osudné únorové dny*, Praha 2008.
- Věrní jsme zůstali*, Praha 1947.
- VLACH, Robert, *Cizinec mezi námi*, Stockholm 1956.
- VLČKOVÁ, Viera – KOUŘILOVÁ, Jana, „Vývoj vysokého školství na území České a Slovenské republiky“, *Regionální studia*, 2/2010, s. 34–45.

- VOJTĚCHOVSKÝ, Ondřej, „Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, *Securitas imperii*, 14/2006.
- VOLKOVÁ, Kateřina, *Malá velká žena. Pocta Anně Kvapilové*, Praha 2012.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Československá sociální demokracie a Národní fronta*, Praha 1985.
- Vzkazy domů. Příběhy Čechů, kteří odešli do zahraničí (emigrace a exil 1848–1989)*, Lucie Wittlichová (ed.), Praha 2012.
- WARDE, Alan, *Consensus and Beyond. The Development of Labour Party Strategy Since the Second World War*, Manchester 1982.
- WEGAN, Katarina, *Monument – Macht – Mythos. Frankreich und Österreich im Vergleich nach 1945*, Innsbruck 2005.
- WEHLER, Hans-Ulrich, *Entsorgung der deutschen Vergangenheit? Ein polemischer Essay zum „Historikerstreit“*, München 1988.
- WOLFF, Larry, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, CA 1994.
- Za obzor totalitarismu. Srovnání stalinismu a nacismu*, Michael Geyer, Sheila Fitzpatrick (eds.), Praha 2012, s. 11–62.
- ZAHRADNÍČEK, Tomáš, „Rozdělení minulostí. Československá sociální demokracie 1989–1992“, in: *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, Praha 2011, s. 183–215.
- ZAHRADNÍČEK, Tomáš, „Tragický omyl třetího odboje“, *Mladá fronta Dnes*, 28. 7. 2010, s. 8.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1982.
- ZEMAN, Zbyněk, *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha 2009.
- ŽÁČEK, Pavel, „Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti)“, in: *Za svobodu a demokracii*, III., „Třetí (protikomunistický) odboj“, Hradec Králové 2002, s. 117–141.

